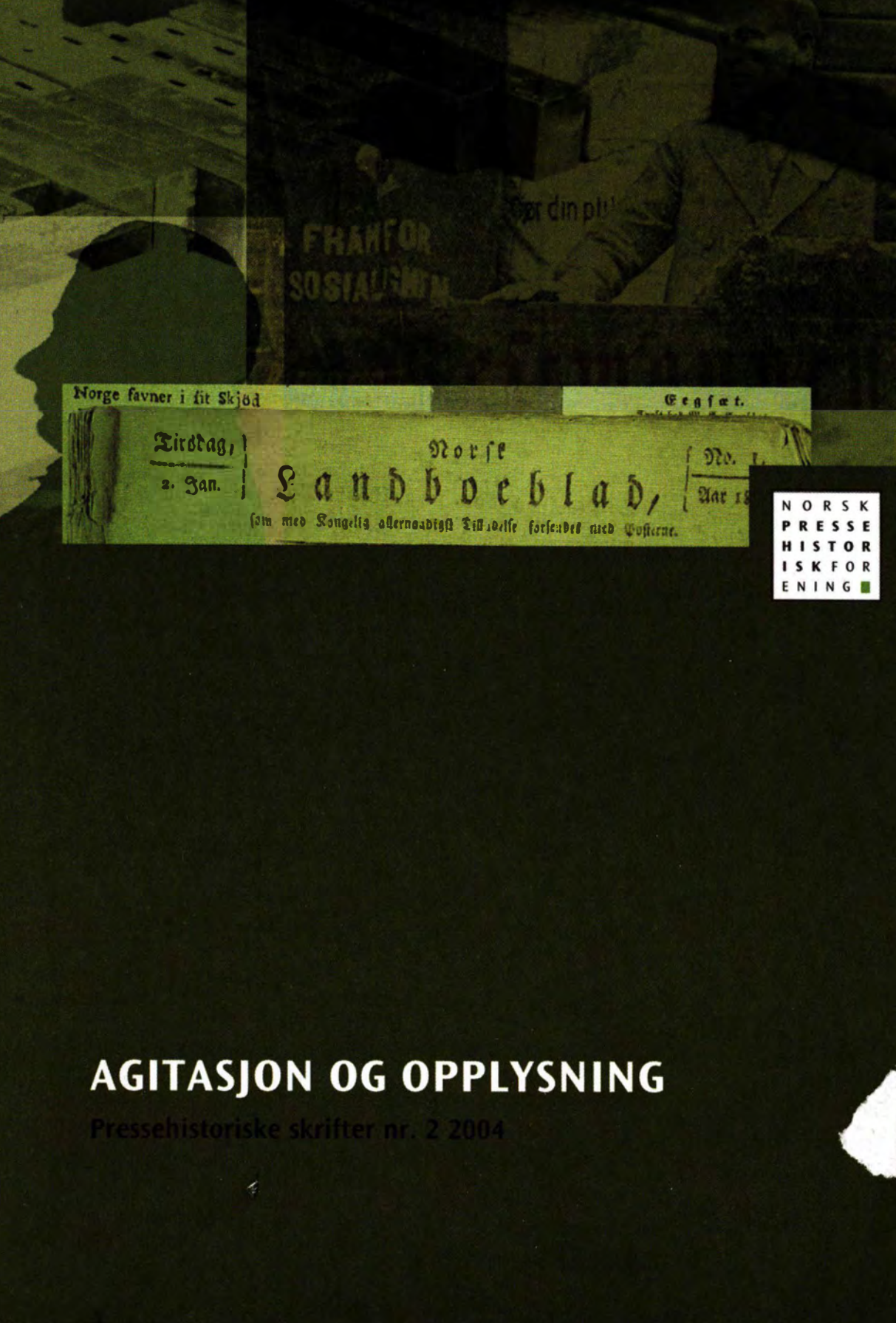

NORSK
PRESSE
HISTOR
ISK FOR
ENING ■

AGITASJON OG OPPLYSNING

Pressehistoriske skrifter nr. 2 2004

Agitasjon og opplysning

Pressehistoriske skrifter

2/2004

Redaksjon for Pressehistorisk skrifter:

Hans Fredrik Dahl

Martin Eide

Guri Hjeltnes

Rune Ottosen

Idar Flo (redaksjonssekretær)

© Forfatterne 2004

Trykk: Lobo Media AS

Omslagsutforming: Thomas Lewé

ISSN 1503-9161

ISBN 82-92587-01-2

Utgitt av Norsk pressehistorisk forening

med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)

Abonnement er gratis

Pressehistoriske skrifter

IMK

Universitetet i Oslo

Postboks 1093 Blindern

0317 Oslo

Tlf: (+47) 70 07 52 22

Faks: (+47) 70 07 52 01

E-post: idar.flo@hivolda.no

Internett: www.pressehistorisk.no

KJÆRE LESER.....	5
"DER STRÆBER FOR AT GAVNE..." - AVISHUSET AARFLOT I VOLDA 1810 - 2004.....	7
av Øystein Sande	
1. INNLEDNING	7
Den historiske bakgrunnen for Sivert Aarflot og Norsk Landboeblad.....	8
Sivert Aarflots liv og virke	10
2. NORSK LANDBOEBLAD - FØRSTE AVIS PÅ DEN NORSKE LANDSBYGDGA	16
Innholdet i Norsk Landboeblad	19
Opplysningsstoff	20
Nyheter og aktualiteter	24
Kunngjøringer	26
Annet stoff.....	28
3. NY START I 1833: LANDBOE-AVISEN	31
Formålet med avisutgivelsen	32
Målgrupper og utbredelse	34
Innholdet i Landboe-Avisen	36
Opplysningsstoff	37
Nyheter og dokumentasjon.....	38
Kunngjøringer og annonser.....	40
Annet stoff.....	41
4. POSTBUDET - TRADISJONEN FØRES VIDERE	43
Postbudet	44
Opplysningsstoff	45
Nyheter	47
Kunngjøringer og annonser.....	48
Annet stoff.....	49
Redaktørrollen og avisas demokratiske funksjon.....	49
5. MØRINGEN - FØRSTE EKSET-AVIS MED REDAKTØR UTENFRA	51
Formål med avisutgivelsen	52
Opplysningsstoff	55
Nyheter og annet stoff.....	56
Redaktørrollen, leserinnlegg	57
Målsaka	60
6. UGEBLADET - AARFLOT-FAMILIEN KOMMER TILBAKE.....	61
Volda-samfunnet i 1880-åra	61
Vestmannen - et mellomspill.....	62
Ugebladet.....	66
Innholdet i Ugebladet	67
En sak som ikke ble omtalt i Ugebladet.....	68
7. MØRE - PÅ VEI INN I NÅTIDA	70
1. fase: "Bondeblad for Sunnmøre (1902-1954).....	71
2. fase: "Bygdeblad for Sunnmøre" (1954 til 1982).....	74
3. fase: "Lokalavis for søre Sunnmøre" (1982-).....	75
"Gløs ova honnja"	76
Den tekniske utviklingen.....	76
Opplag og geografisk spredning.....	77
Redaktørene i Møre	78
Aarflot-avisene gjennom nesten 200 år - forsøk på en oppsummering.....	80
Litteratur og andre kilder.....	81
Vedlegg 1: Sivert Aarflots søknad om trykkeribevilling.	82
Vedlegg 2: Kronologisk oversyn over Aarflot-ene og deres aviser.	85
PRESSEKLIPPET:.....	86
Med Axel Kielland til Menstad	86
SEMINARET PRESSENS FØRSTE HUNDREÅR.....	91
Jostein Fet – Lesande og skrivande bønder.....	91
Trygve Riiser Gundersen – Hans Nielsen Hauge og pressen	91
Aina Nøding – Føljetonger i avisene på 1850-tallet.....	92
Tor Are Johansen – Tanker om teknologiens plass i pressehistorien.	93
Øystein Sande - Praktisk opplysning som godt avisstoff for bønder såvel som byborgere	94

<i>May-Brith Ohman-Nielsen – Sørlandsaviser 1860 - 1895</i>	95
<i>Gunnar Christie Wasberg – Fra papirets historie, tremassens gjennombrudd i 1870-årene</i>	96
<i>Sverre Tusvik – Avishistorie og tidsskrifthistorie</i>	96
<i>Idar Flo - Etter seminaret</i>	96
<i>Deltakarar, Pressens første hundreår</i>	97
JOURNALISTIKKENS OPPFINNELSE	98
<i>Innlegg ved seminaret av Martin Eide</i>	
SEMINARET A-PRESSEN I NORSK PRESSEHISTORIE	105
<i>Guttorm Lyshagen – A-pressen som konsern</i>	105
<i>Knut Einar Eriksen – Pressa og overvakingstenesta</i>	105
<i>Stian Larsen – Arbeiderpressen i Nord-Norge under den kalde krigen, ca. 1947 – 1970</i>	106
<i>Deltakarar, A-pressen i pressehistorien</i>	106
OM Å SKRIVA AVISA NORDLYS` HISTORIE	107
<i>Innlegg ved seminaret av Hallvard Tjelmeland</i>	
PRESSEMINNER	115
ET RIKT LIV I PRESSENS TJENESTE	115
<i>av Trygve Moe</i>	
TIL ØSTEN SOM FJERDE STYRMANN	147
<i>av Ingjerd Galtung</i>	

Kjære leser

Ja, for i et blad som vårt må man vel kunne bruke disse litt gammeldagse ord. Kjære leser! Du skal føle deg velkommen, du *er* velkommen. Du er nemlig som oss opptatt av pressens historie, fortapt i avisens fortidige mystikk. Og da er du kommet rett: Til landets eneste pressehistoriske tidsskrift. Og her sitter du altså med annet hefte av Pressehistoriske skifter i hendene. Blar du om til innholdsfortegnelsen, vil du se at det er et hefte av blandet innhold du har i hendene. Ett som veksler mellom kortere og lengre bidrag, og som byr på variasjon mellom artikler, opptrykk, personlige presseminner og annet stoff. Noe for enhver, slik vi forventer av en redigert publisasjon.

Ja, kjære leser; måtte dette falle i smak. Det er jo for deg vi trykker dette. Hvem du nå er. Hvis du finner tonen i denne henvendelse litt i overkant anmassende, kan det skyldes at den formen som en redaksjon nytter i sin henvendelse til publikum, er historisk betinget og at den endrer seg over tid. I gamle dager var den direkte henvendelse ikke bare vanlig, men naturlig. En redaktør talte til sin leser som en geheimeråd til sin sekretær eller en huslærer til sin elev. Utsagn var i pressens tidlige historie omhyggelig adressert, som i en sosiale talesituasjon. Avisen imiterte direkte tale, den umiddelbare, muntlige henvendelse.

Når Samuel Conrad Schwach introduserte sitt blad Norske Intelligenz-Seddelar, skjedde det gjennom det “Vers til Publicum” som prydet bladets første side. Her het det:

Jo meer, min Læsere! man Dig bedst kand fornøje;
Jo meer begjærlig Du afhenter dette Blad,
Jo meer man strebe skal, og have sig for Øje:
At fyldegjøre Dig i allerstørste Grad

Her tegnet redaktøren en kontrakt med sin leser så direkte som om den skulle være et løfte avgitt ansikt til ansikt og bekreftet med håndslag. Så kjære leser! Vi står på trygg historisk grunn når vi nå overlater dette hefte i dine henders interesserte varetekt.

Og ikke bare historisk. Med dagens “du-journalistikk” og dens mange løfter direkte til leseren - med råd om gode boligkjøp og smarte skattetriks, ja om alt fra vekttap til grillfinesser - har den Schwach'ske henvendelse fått en veritabel renessanse. Det rettes i dag så mange, så direkte og så høyrøstede henvendelser til “deg” i dagens aviser, at det halve kanskje kunne være nok, i alle fall hvis man ivaretok hensynet til variasjon. Det er du, du alle vegne, idag som for 241 år siden: den direkte tale- og løftesituasjon gjenskap i moderne typografi.

Ett ord synes falt bort i dagens du-henvendelse. Det er ordet “leser”. Avisens adressat er ikke i samme grad som før identifisert gjennom leser-rollen, tenkt slik at hun eller han sitter med avisteksten foran sine øyner og tar den til seg, bokstav for bokstav. Den “du” som får alle de gode rådene (nesten) gratis fra din avis i dag, er et mer generelt “du”. Leserne opptrer rett nok ofte i kollektiv form. Avisens lesere utfordres til å si sin mening, i telefon eller over sms. “Fantastiske VG-lesere!” kan

landets største avis opprømt rose sitt publikum som. Men den enkelte “du”-person blir sjeldnere enn før identifisert som “leser”, snarere som bare “du”.

Kanskje har det sammenheng med at selve teksttilegnelsen er en annen og mer differensiert prosess i dag enn tidligere? Moderne avisgrafikk spiller på virkemidler den klassiske avis ikke kunne drømme om: illustrasjonsfoto, faktaboks, figurer og kurver. Den arrangerer teksten i titler, ingresser og punkter så effektivt at leseren på et øyeblikk kan danne seg oversikt selv over en ganske komplisert materie. Dette er hendt. Her er hovedpunktene. Disse er aktørene. De siste gjengitt i like store passfoto: “Sier ja til regjeringen”. “Sier ja til regjeringen”. “Sier ja til regjeringen”. Avisens presentasjon er blitt en multimedial oppvisning der innholdet formidles av et mangfold av elementer. Især tabloidavisene presenterer nå sitt stoff så effektivt at det tar kortere og kortere tid å tilegne seg en avisside.

Men – kjære leser! I dette blad flyter teksten seigt. Ta den tid som trengs. Pressehistorisk stoff må per definisjon formidles gjennom bokstavenes tålmodige eksersis. Utenomtekstlige hjelpemidler er få. Til gjengjeld håper vi at nettopp *du* vil få utbytte av dette heftet av Pressehistoriske studier.

Redaksjonen

"Der stræber for at gavne..." - Avishuset Aarflot i Volda 1810 - 2004

av Øystein Sande

1. Innledning

Dette arbeidet handler om et nokså spesielt kapittel i norsk pressehistorie. Den spesielle historien er denne: I 1809, altså på tampen av dansketida, etablerte bondelensmannen Sivert Aarflot sitt eget trykkeri på garden Ekset i Volda på Sunnmøre, etter bevilling fra kongen i København. På den tid fantes det i Norge trykkerier bare i de største byene. Sivert Aarflot var folkeopplysningsmann, han etablerte bl.a. et av landets første biblioteker og en "søndagsskole" med teoretiske og praktiske fag for ungdommen. Også trykkeriet skulle brukes i folkeopplysningens tjeneste, med trykking av større og mindre skrifter. I 1810 startet han en avis, *Norsk Landboeblad*, som etter den tids målestokk fikk et stort opplag (opp mot 600 på det meste), med abonnenter over hele landet. Bladet var en blanding av bondeblad (Landboer = bonde), folkeopplysningstidsskrift og avis. Det stanset i 1816, og Sivert Aarflot døde kort tid etter. Men sønnen Rasmus, også bondelensmann, startet en ny avis i 1833, *Landboe-Avisen*, med mer typisk avisstoff enn forgjengeren Norsk Landboeblad. Dermed var det etablert en avistradisjon i familien Aarflot, som går helt fram til dagens lokalavis *Møre* i Volda.

Det spesielle ved denne historien er to ting. Den ene er at det så tidlig ble etablert både trykkeri og avis på den norske landsbygda - Ekset var ikke engang et tettsted, og er det heller ikke i dag, der det ligger tre kilometer utenfor Volda sentrum, og med omtrent samme avstand (i retning Ørsta) fra Ivar Aasen-tunet og Ivar Aasens fødested. Ellers i landet, eller i utlandet for den del, er det vanskelig å finne en avis som ikke var eller er lokalisert til en by, eller iallfall et tettsted som i det minste rommer litt handel, service og/eller administrasjon. Det eneste Ekset hadde den gang, var Sivert Aarflots lensmannsembete, som før trykkeriet kom til å romme også poståpneri og bibliotek. (I dag finner vi, foruten boligfelt og noen få gardsbruk, bare Sivert Aarflot-museet.)

Det andre spesielle er at en tradisjon med en familieeid avis holdes ved like så lenge. I nesten to hundre år og gjennom seks generasjoner har Aarflot-er, i rett nedadstigende mannlig linje fra Sivert, gitt ut avis, trykt i familiens eget trykkeri. Familieeide og -drevne aviser er i dag heller en sjeldenhet, så å si en "utrydningstruet art". Dagens lokalavis i Volda, Møre, bestyres og redigeres av brødrene Tore og Harald Aarflot, som er 6. generasjon Aarflot etter Sivert Aarflot, som altså er deres tippoldefar.

Av norske avishus er det i dag bare Adresseavisen i Trondheim som er eldre; den er direkte etterkommer til en av de aller første avisene i landet, *Thronthiems Adressecontours Efterretninger* fra 1767.

Dette skriftet skal fortelle om både det spesielle og det mer allmenne ved "avishuset Aarflot". Det kommer ut i en skriftserie som belyser ulike sider ved norsk pressehistorie, og jeg vil se Aarflot-avisene stort sett som vanlige aviser blant andre norske lokalaviser. Det var i grunnen bare Norsk Landboeblad (1810-16) som markert

skilte seg ut i sin samtid. Til dels gjelder dette også etterfølgeren, Landboe-Avisen (1833-45), på den måten den i sine første år var eneste avis, ikke bare i amtet (fylket), men faktisk den eneste avisa på hele strekningen mellom Bergen og Trondheim. Men pressehistorien, både her i landet og ikke minst internasjonalt, er også preget av de markerte personlighetene, de foretakssomme avisgründerne som ikke bare startet en avis, men som satte sitt markerte personlige stempel på dem. Blant norske avisgrunnleggere er ikke Sivert Aarflot blant de mest kjente, men han er etter alt å dømme undervurdert, noe jeg med dette skriftet vil forsøke å gjøre noe med.¹

Den historiske bakgrunnen for Sivert Aarflot og Norsk Landboeblad

Det kan virke naturstridig at det grytidlig på 1800-tallet skulle etableres et trykkeri på den norske landsbygda, og at det skulle brukes til å utgi en avis med spredning over hele landet. Dette må for en stor del tilskrives mannen Sivert Aarflot og hans heldige kombinasjon av egenskaper: gode evner, foretakssomhet og, ikke minst, en glødende tro på folkeopplysningstanken. Men bak alle store menn vil man alltid finne en del gunstige sosiale og historiske forutsetninger som gjorde det mulig for dem å utrette det de gjorde. Helte-epos kan være fascinerende lesning, men de har gjerne en tendens til å overvurdere enkeltmennesket og undervurderer samfunnet og kulturen omkring.

De historiske forutsetningene som her skal skisseres, gjelder i like stor grad hans sambygding Ivar Aasen, som også ble født innenfor nåværende Ørsta kommune, fire år før Sivert Aarflot døde. Blant de store historiske linjene som førte fram til begge disse mennene, vil jeg legge hovedvekt på 1700-tallets *opplysningsfilosofi*.

Opplysningsfilosofien (rasjonalismen) var 1700-tallets største politisk-kulturelle strømning. Som navnet sier, var det en bevegelse som la vekt på kunnskap, både innhenting av kunnskapen gjennom vitenskapelig innsats og spredning av den til så mange som mulig. I dette siste lå det også et menneskesyn med likeverd på tvers av sosiale skiller, universelle menneskerettigheter, og reformer i retning av mer demokrati - i det minste prinsipper om folkesuverenitet. Om ikke de europeiske stater innførte fullt demokrati på 1700-tallet, så ble det i alle fall tatt mange skritt i den retning. I Danmark-Norge gikk de styrende bort fra doktrinen om kongemakt ved Guds nåde til det opplyste enevælde og en viss grad av offentlig samtale allerede på 1700-tallet, mest embetsmenn imellom, men også med innslag av diskuterende borgere og bønder. Men minst like viktig var det at majoriteten av embetsmennene sluttet opp om den, for de stod i direkte kontakt med allmuen og hadde mange påvirkningsmuligheter (jfr. uttrykket "potetprest", opprinnelig nedsettende, men i denne sammenhengen snarere positivt). Fra styresmaktens side innebar dette også tiltak som utbygging av skolevesenet og tillatelse til å opprette nye trykkerier, som i sin tur spredte bøker og skrifter til allmuen.

Begrepe "kunnskap" og "opplysning" har (minst) to sider: en teoretisk og en praktisk. Med det første tenker en gjerne på humaniora (historie, kulturvitenskapene) og den tids naturvitenskapelige landevinninger - kunnskap som er bra for menneskene uansett dens nytteverdi. Dette var en sentral tanke i bl.a. Grundtvigs filosofi og virke, og i folkehøyskolebevegelsen. Men en minst like viktig komponent er den siste:

¹ Når dette manus leveres til trykking, er jeg innstilt på å gå videre med dette og i neste omgang skrive en biografi over Sivert Aarflot.

kunnskap om hvordan man kan forbedre menneskenes hverdag, f. eks. hvordan man kan ta i bruk nye redskaper, nye plantearter, dyrkningsmetoder osv. som kan både øke avkastningen og på andre måter gjøre livet lettere og mindre slitsomt. Det finnes selvsagt flytende overganger; i en mellomstilling kommer gode råd om fornuftig og moralsk livsførsel, f.eks. råd til ungdommen på terskelen til et vanskelig voksenliv.

Jordbruket hadde stor anseelse hos embetsstanden, ikke bare for sitt bidrag til nasjonalproduktet (og dermed som grunnlag for den staten som de tjente), men også fordi "det var det mest opphavlige og edleste yrket", som det heter i Stein Tveites bok om Norges Vel, *Jord og Gjærning* (Tveite 1959). Å dyrke jorda var dessuten en form for patriotisme, og "jordbrukspatriotisme" ble et begrep på 1700-tallet. Mange embetsmenn mente dermed at det var en patriotisk plikt å dyrke jorda. Blant dem som selv hadde selv et gardsbruk, ble det utover mot slutten av 1700-tallet et mål å drive "mønsterbruk", dvs. vise hvordan man kunne forbedre produksjonen ved å ta i bruk de nyeste kunnskaper om jorddyrking og -foredling. Her lå det også impulser fra utlandet, nærmere bestemt de franske fysiokratene, som betraktet jordbruket som grunnlaget for landenes rikdom og materielle framgang. Historikeren Atle Døssland kommenterer at embetsmennene ser ut til å ha inntatt en ny rolle fra midten av 1700-tallet, med "verkeleg profesjonell haldning til embetsfunksjonane sine, og med glødande interesse for å verke til det beste for næring og økonomi i distrikta sine." (Døssland 1990:418).

De jordbruksinteresserte embetsmennene organiserte seg. I 1773 ble *Syndmøre Practiske Landhuusholdnings-Selskab* opprettet av en gruppe embetsmenn og byborgere, etter mønster fra et tilsvarende "Selskab" i Danmark fra 1769, og tilsvarende i andre vest-europeiske land. Selskabet på Sunnmøre var blant de første i landet, og hadde som formål å arbeide for næringsutvikling, særlig innen jordbruket. De viktigste virksomhetene var å drive opplysning, f.eks. ved gratis utdeling av nyttige småskrifter, og premier (som regel 2-4 riksdaler) for bønder som satte i verk et anbefalt tiltak for å bedre produksjonen. Disse ble kunngjort av prestene fra prekestolen. Forbildet var det danske Landhuusholdningsselskab, men også Videnskabernes Selskab i Trondheim (stiftet 1760), som også hadde begynt med slik premiering (Døssland 1990).

Disse selskapene hadde historisk betydning ved at de var de første ideelle organisasjonene i landet, og dannet således forbilde for den rike organisasjonsveksten på 1800-tallet. Men bøndene hadde selv, med få unntak, ikke anledning til å melde seg inn, og hele bevegelsen er blitt beskrevet som paternalistisk. Landhuusholdningsselskabene, både på Sunnmøre og ellers, var eksklusive klubber, og det ble gjerne noen få ildsjeler som holdt virksomheten i gang. Da de to ildsjelene sogneprest Hans Strøm og sorenskriver Melchior Falch (som selv drev et mønsterbruk i Borgund) reiste fra Sunnmøre i 1778/79, dalte aktiviteten betraktelig, men ikke mer enn at Sivert Aarflot kunne melde seg inn i 1802. Det var først med stiftelsen av Selskabet for Norges Vel i 1809 at de ideene som lå til grunn for Landhuusholdningsselskabene, fikk en ny giv.

En annen viktig organisasjon fra 1700-tallet var Topografisk Selskab, som ble stiftet i 1792, med det formål ikke bare å kartlegge landsdelene topografisk, men i neste omgang skaffe oversikt over tilstanden i landbruket.

Hans Strøm (1726-1797) var altså en av de embetsmennene som drev Syndmøre Landhuusholdningsselskab. Han var en av de fremste opplysningsprestene,

ikke bare på Sunnmøre, men i hele Danmark-Norge på 1700-talet, med en omfattende forskningsinnsats og bokproduksjon, som ble en viktig inspirasjonskilde for mange, også for Sivert Aarflot.

Strøm ble født og vokste opp i Borgund (nå Ålesund), og virket som sogneprest i Ørsta og Volda i årene 1764-1779, før han slo seg ned i Eiker utenfor Drammen. Disse 15 årene i Ørsta/Volda ble noen meget produktive år, da han ved siden av prestegjeringen drev omfattende studier av natur og folkeliv over hele Sunnmøre, på en så grundig og systematisk måte at det vakte oppsikt også internasjonalt. Hans store verk "Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør" dannet mønster for tilsvarende studier andre steder. Han bidro meget sterkt til den kulturelle utviklingen på hele søre Sunnmøre, ikke bare gjennom sine vitenskapelige studier, men også gjennom sine moralske epistler, samlet i *Tilskueren på Landet* I og II. Han er meget sentral for forståelsen av ikke bare Sivert Aarflot og hans opplysningsvirksomhet, men også den for den videre kulturelle utvikling i denne regionen, med bl.a. Ivar Aasen og de høyere skolene i Volda allerede fra 1854 (Voldens høiere Almueskole), fram til dagens Nynorsk Kultursentrum (med Ivar Aasen-tunet) og Høgskulen i Volda.

Strøm var ikke bare forsker, men også meget interessert i den praktiske anvendelse av naturvitenskapelig kunnskap, f.eks. i kosthold og leging av sykdommer og plager, og han hadde sitt eget husapotek. Botanikken var en nyttig vitenskap, og kunne bl.a. brukes til å finne og bearbeide planter til farging av tøy. Alt dette er interesser vi også finner igjen hos Sivert Aarflot.

Sivert Aarflots liv og virke

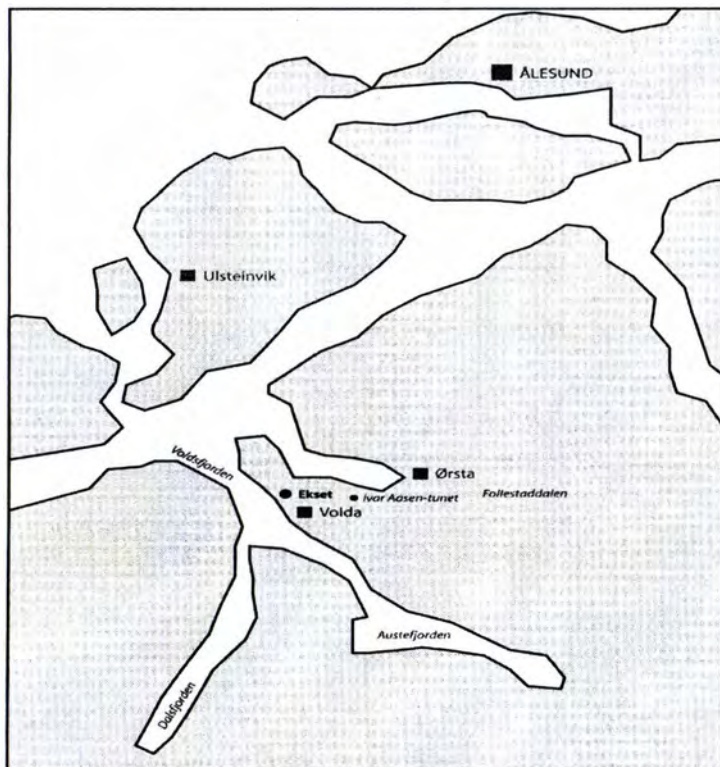
Det var på denne historiske bakgrunnen at Sivert Aarflot kunne trå fram på arenaen. Med sin bondebakgrunn tok han opp i seg de impulsene som kom fra embetsmennene, særlig Hans Strøm, og førte dem videre.

Sivert Knudsen Aarflot ble født 23. oktober 1759 i Follestadalen i Ørsta, som odelsgutt på garden Aarflot som faren, Knud Pederson, drev. Familien levde, som folk flest, under enkle kår. Nokså tidlig ble den unge Sivert fortrolig med ulike former for gardsarbeid, men han la tidlig for dagen sterke boklige interesser, og skaffet seg kunnskaper på egenhånd gjennom bøker som han enten lånte eller kjøpte. Noe særlig skolegang fikk han ikke, i det alt vesentlige var han selvlært.

Sivert ble konfirmert da han var 16, under kapellan Claus Frimann, men det var Hans Strøm som stod for "kunnskapstesten", og ble imponert over den unge mannens gode kunnskaper. Seinere (i 1800) skrev Sivert at han nest etter Bibelen var han Strøm størst takk skyldig, særlig "for hans Opmuntring at kige ind i flere Videnskaber, især Naturhistorien". I en annen sammenheng skrev han at "min Strøms Tilskuer [*Tilskueren paa Landet*] havde indgydet mig de Tanker, at man uskyldigen kunde øve sig i flere Slags Videnskaber enn relegionslæren." Etter at Strøm hadde flyttet fra Volda, skrev han til Sivert og ga ham "nyttige og gode Veiledninger".

Da han var 19 år, ble han av Hans Strøm satt til å være omgangsskolelærer, et yrke han hadde i ca. 15 år (1778-93). Dette kunne til tider være kjedelig, men det passet ham bedre enn gardsarbeid, og det ga ham god anledning ikke bare til å se

hvordan bøndene ellers levde og arbeidet, men til å skaffe seg bøker og til å skrive ned gamle kulturtradisjoner.

Aarflots trykkeri var strategisk plassert mellom Volda og Ørsta.

I 1798 ble han utnevnt til lensmann i Voldens Skibrede, og kjøpte da en relativt stor gard på Ekset i Volda, som han ryddet og bygde ut - og gjorde til base for sin mangesidige virksomhet. Ekset (se kartet) var som sagt ikke noe tettsted, men lå likevel ganske strategisk plassert, på veien mellom Volda og Ørsta, og ganske kort vei ned til Voldsfjorden, der det var en brygge som bl.a. tjente som anløp for postforsendelsene til området.

Rollen som bondelensmann var på den tida en viktig institusjon i den tids offentlige forvaltning, med oppgaver som innkreving av skatter og avgifter, politiarbeid, utskrivning av soldater m.m. Lensmannen var en formidler mellom øvrigheten og folket, som lokalsamfunnets representant i styringsstrukturen. Det kunne selvsagt være en vanskelig dobbeltrolle, men den ga også muligheten til å fungere som konfliktløser. Bondelensmannen var knyttet til det lokalsamfunnet han kom fra, og kunne ikke flyttes til et annet sted. Og det var slett ikke uvanlig at lensmannsvervet gikk i arv fra far til sønn.²

² Folkestyre i bygd og by, side 25.

I tillegg til å være lensmann fikk Aarflot flere offentlige verv som også bidro til å gjøre ham til en "høvding" i lokalsamfunnet. Han ble "Sectionschef" for en del av kystvernet (men uten å delta i krigen mot Sverige), og ikke minst viktig i denne sammenhengen: Han ble poståpner på det lokale postkontoret, like ovenfor brygga ved Voldsfjorden. Hit kom det ukentlig post, ikke minst aviser fra både Christiania og fra Danmark. Dette skulle få stor betydning for hans seinere rolle som avisutgiver.

Men, trass i alle disse betydningsfulle offentlige vervene; det er mest av alt som *folkeopplysningsmann* over et bredt register Sivert Aarflot er blitt husket for. Han ville opplyse bondealmuen, først og fremst i sitt eget distrikt, men gjerne over hele landet. I dette folkeopplysningsprosjektet nedla han ikke bare en betydelig og idealistisk arbeidsinnsats, han satset også mye av sine egne økonomiske midler. Men han var ingen opposisjonell, langt mindre en opprører, av den typen man kan finne i andre og mye mer undertrykkende samfunn enn det relativt liberale dansk-norske dobbeltmonarkiet ved overgangen til det 19. århundre.

Heller enn å være i opposisjon (mot-strøms) opererte Aarflot med-strøms i forhold til det politiske og kulturelle regimet han levde under, som på mange måter var opplysningsvennlig. Han spilte på lag med både embetsmenn og kongemakt - og fikk belønning i form av æresbevisninger fra høyeste hold. Hans samtidige, Hans Nielsen Hauge, som er enda mer kjent for bl.a. folkeopplysningsarbeid, møtte som kjent motbør, til og med fengselstraff. Når Sivert Aarflot slapp dette, er hovedforklaringen at han ikke hadde noe religiøst ærend, men holdt seg til det rent verdslige.

I 1797 skjenket han hele sin rikholdige boksamling til et "frit Laanebibliotek" for lokalbefolkningen. Alt året etter opprettelsen var biblioteket i flittig bruk. Ved starten i 1797 inneholdt det 84 bind, men det vokste stadig, og ble ført videre av hans sønn Rasmus. Før en stor brann i 1844 inneholdt det over 1000 bind, deriblant også kart, mineralprøver og herbarium.

I 1803 satte han i gang den såkalte "søndagsskolen", som var en form for friundervisning i teoretiske og praktiske emner for ungdom. Undervisninga måtte være på søndagene, for de andre ukedagene var stort sett fylt med arbeid. Lokale var det ikke så lett å finne, og løsningen ble sakristiet i kirken. Han underviste i flere fag: lesing, skriving, regning, bibelhistorie, geografi, astronomi, zoologi, botanikk - og jordbrukslære. Også dette tiltaket fikk oppslutning og ble ført videre, både med andre lærere og andre steder på Sunnmøre.

Året før, i 1802, ble Sivert Aarflot medlem av det da nokså sovende Syndmøre Landhuusholdningsselskab, som han i noen år klarte å blåse nytt liv i. I 1811 grunnla han "Sogneselskabet for Voldens Præstegjelds Vel" som en lokalavdeling av Selskabet for Norges Vel, som nettopp var blitt stiftet under en nasjonal stemningsbølge etter vedtaket om et eget norsk universitet. Dette "Selskabet" skulle ha ansvar for landets både materielle og kulturelle opplysning. Lokallaget i Volda overtok ansvaret for søndagsskolen, og det kom til nye lærere og nye avdelinger andre steder på Sunnmøre.

Gjennom sin lesning skaffet Aarflot seg en god oversikt over den tids kunnskaper, ikke minst med tanke på hva som kunne komme til praktisk anvendelse innen jordbruk, husholdning og lindring eller helbredelse av sykdommer. Han ble etter hvert, igjen ved selvstudium, nokså legekyndig og hjalp folk ved sykdom og andre problemer de trengte hjelp til. Han var brukte gjerne ulike urter som medisin, og hadde et helt "apotek" på garden sin.

Til opplysning for sine "med-landboere" (bønder i området) forfattet han mange småskrifter til utdeling, men han måtte sende dem enten til Bergen eller København for å få dem trykt. Dette fant han upraktisk, og som den praktiske mannen han var, fikk han den lyse ideen at han selv kunne etablere et trykkeri. Riktignok fantes det den gang trykkerier bare i de største byene, men hvorfor ikke være den første på landsbygda?

I desember 1807 sendte han så en søknad til Kongen i København om trykkeri-bevilling. Det var en lang og respektfull søknad (se Vedlegg 1), der han argumenterte utførlig for nytten av et slikt trykkeri, at det ville være meget praktisk med et trykkeri mellom Bergen og Trondheim, som en viktig støtte til den opplysningsvirksomheten han hadde begynt med gjennom lånebiblioteket og søndagsskolen, ved at han selv kunne utarbeide trykte skrifter uten å sende manus lange veier for trykking.

Søknaden gir også et godt bilde av den tids skriftprosa, men lange og snirklete formuleringer før man kom til saken, og ikke minst den ærbødighet, for ikke å si underdanighet, som man viste når man henvendte seg til øvrighetspersoner, kongen i København ikke minst. Første periode etter "Til Kongen!" begynner med "Som fød og opdragen i en Dalebygd hvor ofte mislig Kornvækst og Uaar indtræffer..." og rommer hele 94 ord før punktum. Ærbødigheten vises i formuleringer som "Allernaadigste Konge!" og "det jeg herved allerunderdanigst ansøger". Ordet "allernaadigst" brukes fire ganger, "allerunderdanigst" hele sju ganger. Han argumenterer utførlig både for sine gode (og lojale) motiver, hvor nyttig et slikt trykkeri ville være, og hvilke manuskripter (i 13 punkter) han har liggende klar til å trykkes. Søknaden blir avsluttet med en beskrivelse av det "Ugeblad" han også vil trykke, det som er temaet for neste kapittel.

Sivert Aarflots trykkeri fra 1809, slik det er tatt vare på i Sivert Aarflot-muséet på Ekset i Volda.

Men midt i all underdanigheten satte han fram to ønsker om privilegier: at hans trykkeri skulle være det eneste mellom Bergen og Trondheim, og at "Ugebladet" kunne sendes portofritt, både i Norge og dels til Danmark.

Søknaden ble innvilget allerede året etter, og i 1809 var trykkeriet på Ekset på plass, installert i ei røykstove mellom hovedbygningen og brygga nedenfor (dit posten kom). Selve bly-typene ble kjøpt inn fra Tyskland, mens både rammene og pressa var hjemmesnekret (fundament av eiketre, treramme, en tung trerull og to skinnputer til trykksverten). Etter vår tids målestokk var det et nokså primitivt trykkeri (Se figur), men det muliggjorde en omfattende trykksakproduksjon som det i dag er vanskelig å anslå omfanget av, grunnet brannen på Ekset i 1844 (se kap. 3).

Til å hjelpe seg fikk han en boktrykker fra Trondheim, Andreas Steen, til Ekset, hvor han hjalp til med å komme i gang, og lærte opp sønnen Rasmus i typografiens vanskelig kunst. Mens Steen var på Ekset, kom han iblant også med enkelte tekstlige bidrag til avisa, og da han var tilbake i Trondheim, startet han sin egen avis.

Om trykkeriet kan virke beskjedent etter vår tids målestokk, ble det snart senter for en stor, lokal kulturell virksomhet. Mange av skriftene var små, og kunne selges til bøndene for en overkommelig pris, eller deles ut gratis. I tillegg til å trykke skrifter med teoretisk eller praktisk opplysning, en årlig almanakk, og avis, fungerte trykkeriet etter hvert også som forlag og bokhandel, også med salg av bøker fra andre forlag. Trykkeriet ga også andre skriveføre folk i omegnen anledning til å få trykt manuskripter som de hadde liggende (Fet 2003).

Sammen med lånebiblioteket, søndagsskolen og "Sogneselskabet" (lokallaget av Norges Vel) utgjorde disse nyskapningene ute på Ekset det som er blitt kalt "Ekset-institusjonen", et kulturelt kraftsenter, hvor også Ivar Aasen hentet verdifulle intellektuelle impulser og fikk utgitt noen av sine tidlige tekster der, bl.a. sin sunnmørsgrammatikk.

Betydningen ble ikke mindre ved at flere av etterkommerne til Sivert Aarflot ikke bare drev trykkeriet (med avis), men også i høy grad tok del i samfunnslivet og hadde framtreddende tillitsverv både lokalt og nasjonalt (ordførere, stortingsmenn m.v.).

Denne folkeopplysningsvirksomheten ble drevet, som før antydte, ikke i opposisjon til, men i høy grad på lag med "det etablerte", dvs. et opplyst enevelde med en embetsstand som for en stor del arbeidet for opplysning og for bedre produksjonsmetoder, i denne omgang innen jordbruk, i neste omgang også innen andre næringer. Og hans innsats ble verdsatt og belønnet av de samme styresmakter og embetsverk. Av det Danske Landhusholdningsselskab fikk han i år 1800 gullmedaljen "Den fortjente til ære", og et par år etterpå fikk han av kong Christian den 7de gullmedaljen "For ædel dåd". Men den aller høyeste utmerkelsen var utnevnelsen til "Dannebrogsmann" i 1809 av kong Frederik den sjette. Denne kan bare sammenlignes med seinere tiders norske St. Olavs orden. I den danske leseboka for ungdom "Patriotiske Handlinger af danske og norske", som S. Soldin ga ut i 1806, ble Sivert Aarflot tatt med som eksempel på "gavnelyst" og samanliknet med de fremste danske opplysningsmennene (Aarflot 1951:95).

Men den store arbeidsinnsatsen hans, hvorav Norsk Landboeblad tross alt utgjorde bare en del, røynte på helsa hans. I 1817, 14. juli, døde han, 57 år gammel. Da

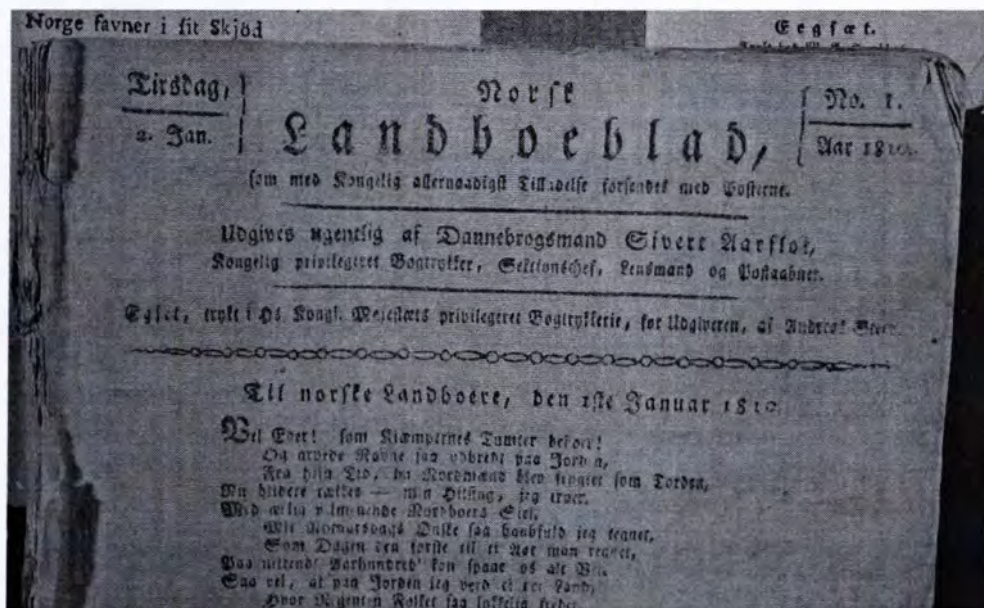
stod sønnen Rasmus klar til å føre livsverket hans videre. Neste kapittel skal handle om Sivert Aarflots bidrag til norsk pressehistorie: avisa Norsk Landboeblad.

Det eneste vi vet om Sivert Aarflots utseende, er det vi kan lese ut av denne siluetten, som gjerne blir ledsaget av hans eget verbale selvportrett:

*Jeg taaler at bedømmes
Men aldrig vil berømmes.
Jeg er kun Bondemand,
Der stræber for at gavne,
Men ei for Rang og Navne
Arbeider for min Stand.*

2. Norsk Landboeblad - første avis på den norske landsbygda

I forrige kapittel skisserte jeg bakgrunnen for det som skulle bli Norges første avis på landsbygda, både den generelle opplysningsfilosofien som på siste del av 1700-tallet stod så sterkt i den dansk-norske embetsstand, og bonden Sivert Aarflot, som var grepet av opplysningstanken og så det som sin livsoppgave å spre kunnskap til sine "med-landboere". For dette formål skaffet han seg trykkeribevilling, og når man først har trykkeri, var det på den tid slett ikke uvanlig at det ble brukt til å gi ut avis.

Dette var også Sivert klar over da han søkte om trykkeribevilling, og etter lista i søknaden over manus han ville trykke, føyde til "Et Ugeblad kaldet: Landboebladet for Norge" (se Vedlegg 1). Her hadde han fire punkter om hva "Ugebladet" skulle inneholde. Bare ett av disse (pkt. 2) viser til samme type opplysningsstoff som man fant i de andre delene av "Ekset-institusjonen": "Om adskillige Forbedringer, nyttige Opdagelser og Efterretninger hensigtende til Oplysning og Velstands Fremme."

Punkt 3. i søknaden lyder: "Korte Udtog af Adskilligt som bekjendtgjøres i Aviserne." I denne formuleringen røper han at bladet også skulle være "avis", slik de fleste aviser den gang ble drevet, ikke minst ved å "sakse" nyhetssaker fra andre aviser. I egenskap av poståpner kjente han godt til hvordan aviser på den tida ble laget, og hadde lett tilgang til flere av den tids viktige aviser.

Et vel mer originalt punkt i søknaden er pkt. 1: "Ugentlige korte mete[o]rologiske Optegnelser..." Her ville han fortelle om været, og hvordan dette kunne innvirke på jordbruket og fiskeriene. Dette er en type aktualitetsstoff som vi ikke finner i så mange aviser, men som på Ekset begynner en tradisjon som strekker seg langt utover på 1800-tallet.

Det siste punktet er "4. Proklamationer, som Stedets Øvrighed kan ville have indført til Bekiendtgjørelse, naar saadanne gives." Dette var også en vanlig funksjon for datidas aviser (og er det forsåvidt ennå). Styresmaktene hadde i gamle dager ikke like lett for å nå fram til alle undersåttene med sine vedtak og forordninger. Rett nok var kirkene, både prekestolene og kirkebakken utenfor, veletablerte kanaler for både offisielle og uoffisielle nyheter og kunngjøringer, men når avisene etter hvert ble et vanlig medium (masse- eller ikke), ble de raskt tatt i bruk som en egnet kanal. Dette visste selvsagt Aarflot, og han hadde ingenting imot å stå til disposisjon med sitt blad.

Første nummer av Norsk Landboeblad kom ut tirsdag 2. januar 1810, og fortsatte å komme ut hver uke, slik at 1810-årgangen ble på 52 nummer. Det var på fire sider, og formatet var de første åra 19x16 cm. Både format, sidetall og frekvens var nokså typisk for den tids aviser. De tre siste årgangene ble formatet redusert (15x9 cm), og heller ikke navnet var konstant. Årgangene 1812-15 het "Det norske Landboeblad", mens den siste årgangen (1816) het "Ugentlig Norsk Landboeblad". For enkelthets skyld blir det både her og ellers bare kalt Norsk Landboeblad uansett årgang.

Tittelen forteller at dette ikke skulle være noen lokalavis (et ukjent begrep på den tida), men et blad for hele landet. Og en viss spredning i andre landsdeler fikk avisa - uvisst hvor mange steder, for noen abonnentliste finnes ikke lenger. Han sendte bladet til et par hundre prester, for at de skulle skaffe nye abonnenter, og det er bekreftet at det fantes abonnenter også i Nord-Norge. Men hovedtyngden av leserne hørte, ikke så overraskende, hjemme i de nærmeste regionene: Sunnmøre og Nordfjord. Opplaget steg raskt første året, og han oppgir selv at det i siste kvartal av 1810 nærmet seg 600.

Stein Tveite kommenterer avisa i et landbrukshistorisk perspektiv. Han finner tallet på tingere nesten bemerkelsesverdig høyt, og forklarer det med at Aarflot skrev "lett og folkelig, med mange dialektord og så godt som ingen fremmedord", og ved at bladet ikke bare inneholdt jordbruksstoff, men også "nyhetstilfang, og dertil fantes det historiske og fortellende artikler" Han bemerker også at Landboebladet hadde et mye høyere opplag enn f.eks. *Budstikken*, et landbrukstidsskrift for Norges Vel, som så seint som i 1834 bare så vidt kom over 300, og måtte gå inn samme år. Det førte et vanskelig språk, og ble ikke lest av stort andre enn embetsmenn³

Men etter dette relativt vellykkede første året stod problemene i kø, og mye tyder på at opplaget fra nå av bare gikk nedover. I desember 1816 skrev han at han hadde tapt så mange tingere utenfor distriktet at han "*seer sig anlediget at omdanne dets Indhold helst til Omegenens Tarv og Smag*". Mens intensjonen var å komme ut ukentlig, viser de nakne tall for årgangene 1811-16 følgende årlige antall utgivelser: 29, 12, 16, 12, 19. Jostein Fet tror det kan komme av at bladet "ikkje greidde å halde oppe det høge nivået frå første årgangen", og/eller at prisen ble for høy for mange (Fet 1985).

Postgangen kunne være svært uregelmessig, men papirmangelen var mye verre. Han fikk ikke alltid så mye som han hadde bestilt, og noe av det måtte han kjøpe dyrt. I krigsåra, med tidvise blokader, var det mangel på klutefiber (lin, hamp o.a.). Dette var særlig merkbart sommeren 1811, og var også de følgende åra. Først i 1816 ble

³ Tveite 1959:163ff.

forholdene så noenlunde normale, iallfall fram til juni. Da ble Sivert syk, og bladet stoppet.

Økonomisk kunne ikke bladet bære seg, det ble et tapsprosjekt. Første året la han fram regnskap som viste at han hadde tapt 600 riksdaler, og han hadde også problemer med å få inn bladpengene. Tap ble det også i fortsettelsen, og Fet (1985) finner det lite trolig at den øvrige trykkerivirksomheten kunne subsidiere bladet. I 1814-15 ga han ut "Uge-Bladet", som trolig gikk som kompensasjon for at avisa kom sjeldnere enn forutsatt.

Et annet problem var at han noen ganger måtte utsette utgivelsen fordi posten - og dermed nyhetene utenfra - ikke kom som den skulle, dvs. dagen før bladet gikk i trykken. Dette gjorde ham frustrert, noe som viser at han også "tenkte avis", dvs. ikke bare var opptatt av generell folkeopplysning, men også av nyhetsformidling.

Sønnen Rasmus Sivertson Aarflot (1792-1845) kom med i avisarbeidet fra første stund, bare 18 år gammel. Han var da også inkludert i søknaden om prenteverk: *"... at dette Privilegium maatte forundes saavel mig som min Søn: Rasmus Sivertsen Aarflot, da min tiltagende Alder, og mine øvrige Forretninger gjør det umueligt for mig uden bemeldte min Søns Hjælp at kunne bestride dette Anlæg, han og til Bogtrykkerkonsten maatte opofre sig og gjøre sig bequem."* Rasmus fikk som nevnt fagopplæring i typografi av Andreas Steen, og stod oppført allerede fra første nummer som "Udgiver" sammen med sin far. Fra 1813 stod han alene oppført som redaktør, selv om det var faren som hele tida styrte innholdet. (Også Andreas Steen hadde enkelte signerte bidrag til bladet, bl.a. noen sanger.)

Utgiverne av Landboebladet utmerket seg også på en annen måte, nemlig ved å være først i landet med å lage illustrasjoner ved hjelp av xylografi (tresnitt), etter den metoden som ble utviklet av engelskmannen Bewick noen tiår tidligere (skravering i endeveden). Både Landboebladet og andre skrifter fra trykkeriet inneholdt en god del illustrasjoner, alt fra stjernehimlen til forskjellige dyre- og plantearter.

Men tilbake til det aller første nummeret, som altså kom ut 2. januar 1810. Under tittelhodet (Norsk Landboeblad) finner vi bl.a. *"Udgives ugentlig af Dannebrogsmænd Sivert Aarflot / Kongelig privilegeret Bogtrykker, Sectionschef, Lensmand og Postaabner."* Dette kan umiddelbart virke ganske prangende, som uttrykk for en ganske sterk selvbevissthet, ikke minst når vi vet at redaktører flest på den tid holdt en lav profil, og ofte prøvde å skjule sin identitet. Men en riktigere forståelse er trolig å se på dette som en form for markedsføring; han var allerede en kjent mann, og det var et godt salgsargument å fortelle, på framtreddende plass, at det var en kjent og aktet mann som ga ut dette bladet.

Derneft, under tittel og undertitler, følger det så presentasjonsdikt, en hilsen fra utgiveren til de kommende leserne. Å plassere et slikt dikt på første side i første nummeret av en ny avis var en skikk på den tida, og Sivert var tydeligvis, som den flittige avisleser han var, vel kjent med denne skikken. Diktet begynner slik:

*Til norske Landboere, den 1ste Januar 1810.
Vel Eder! som Kiempernes Tumter beboer!
Og arvede Navne saa udbredt paa Jorden,
Fra hiin Tid, da Nordmænd blev frygtet som Torden,
Nu blidere tækkes - min Hilsing, jeg troer.*

Det fulgte ytterligere 28 linjer, som rett nok ikke kan betegnes som stor poesi, vel mer et pliktløp? Det gir ikke særlig informasjon om hans tanker bak utgivelsen utover det vi kjenner til fra andre kilder.

Innholdet i Norsk Landboeblad

Hva stod det så å lese i denne første avisa på landsbygda? Innholdet er i godt samsvar med både det Aarflot skrev i søknaden om trykkeribevilling, og med hans generelle folkeopplysningsvirksomhet. Vi finner igjen alle de fire punktene fra søknaden (i stikkordsform værobservasjoner, opplysning, nyheter og kunngjøringer), og vi finner den samme sterke vekt på folkeopplysning som vi også kjenner fra hans øvrige virksomhet (bibliotek, "søndagsskole" m.m.). Det er ikke minst dette siste som gjør Norsk Landboeblad til en spesiell og interessant avis i pressehistorisk sammenheng.

Det foreligger en kvantitativ innholdsanalyse av avisa, utført av Jostein Fet (Fet 1985, 1995). Den omfatter samtlige 140 utgaver i de sju årgangene, og gir følgende fordeling:

Allment opplysningsstoff	80%
Nyheter	8.8%
Poesi	3.6%
Om bladet	2.5%
Svinn/tomrom m.m.	5.1%
Sum	100.0%
	(729 sider)

80% med "opplysning" er et imponerende høyt tall, så det er interessant å bryte kategorien opp i undergrupper og se hva som omfattes av tallet. Jostein Fet har selv inndelt kategorien i undergrupper, med følgende fordeling (prosent av alt "opplysningsstoff", avrundet):

Naturfagleg stoff	23
Samfunnsfaglig stoff	21
Praktisk stoff	47
Humanistisk stoff	9
Sum	100%
	(583 sider)

Tidligere har jeg, med bakgrunn i opplysningsfilosofien, inndelt opplysningsstoff i a) teoretisk kunnskap (både humaniora og naturvitenskap) og b) praktisk nyttig kunnskap. Ingen av disse regnes i dag som typisk avisstoff, og er dermed med på å markere Landboebladet som en egenartet avis. Med dette definerer jeg "opplysningsstoff" noe snevrere enn det Fet gjør. Under "Naturfagleg stoff" har han også værobservasjonene (11,6% av den totale stoffmengde), som jeg vil regne som en egen type stoff, mer i slekt med nyhets- og aktualitetsstoffet. Til dette siste vil jeg også regne det Fet kaller "Samfunnsfagleg stoff" (offentlige forordninger og meldinger,

skulestell, sogneselskap o. l.), slik at teoretisk og praktisk opplysningsstoff utgjør henholdsvis 12,7 og 38,6 prosent av den totale stoffmengden, altså litt i overkant av halvparten (51,3%), så også etter en slik snevrere definisjon har Landboebladet et sterkt opplysningspreg, mer enn de aller fleste andre aviser.

Jeg skal nå kommentere de fire stofftypene jeg selv finner mest interessante å inndelegge stoffet i: 1. opplysning, 2. nyheter og aktualiteter, 3. bekjentgjørelser, 4. annet stoff. Under det første punktet har jeg med som underpunkter også c) værobservasjonene på Ekset, og d) "Klogskabsregler", slik at opplysningsstoffet i denne utvidede kategorien utgjør godt over halvparten av den totale stoffmengden.

Opplysningsstoff

I forrige kapittel kom jeg til at det innen folkeopplysningstanken kan skilles to ulike former for opplysning: teoretisk og praktisk, alt etter om "opplysningen" tar sikte på å gi primært teoretisk kunnskap eller praktisk handlingsveiledning. Teoretisk kunnskap (pkt. allmenn nedenfor) kan igjen inndeles i to hovedkategorier: humanistisk og naturvitenskapelig. Den humanistiske kunnskapen handler om tidligere tider, kulturarv, språk o.l.; den naturvitenskapelige i stor utstrekning om den tids (og tidligere tiders) nyvinninger innen fag som astronomi, fysikk, biologi (botanikk og zoologi), geografi osv.

Det praktisk rettede opplysningsstoffet er det samme som Fet i tabellen ovenfor kaller "Praktisk stoff". Etter min omregning av Fets kvantitative innholdsanalyse, der jeg altså definerer "opplysningsstoff" noe snevrere, går det fram at fire tideler av dette er "teoretisk", mens seks tideler er "praktisk" (værobservasjonene er her holdt utenfor). Den overlegent største enkeltkategorien er praktisk stoff som gjelder landbruk (og fiske), som utgjør mesteparten av det praktiske opplysningsstoffet.

Dette bekrefter inntrykket av Sivert Aarflot som en meget praktisk anlagt mann, men også en allsidig mann med sterke interesse for teoretisk kunnskap, både innenfor naturvitenskap og humaniora.

Skillet mellom "teoretisk" og "praktisk" stoff er at det siste inneholder konkrete råd om hvordan man bør handle i gitte situasjoner. Som Fet påpeker, må det være flytende overganger, siden "teoretisk stoff" meget vel kan antyde praktiske handlinger, jfr. tesen om at ingenting er så praktisk som en god teori. Jeg slutter meg til Fets forslag at det er "føremålet med opplysningane" som må være avgjørende (Fet 1985:25).

Derimot har jeg vært i tvil om hvor jeg skal plassere "værobservasjonene på Ekset", som er "teoretiske" i den forstand at de ikke anbefaler konkrete handlinger, men heller ikke består av så generell kunnskap som f.eks. astronomi eller biologi (botanikk og zoologi). Været hadde en helt annen praktisk betydning i datidas bondesamfunn enn det har i dag, da de fleste av oss arbeider innendørs relativt uavhengig av været utenfor, som den gang var meget viktig både for hva en kunne og burde ta seg til, og hva en kunne regne med å kunne høste siden. Slik sett var værobservasjonene ganske praktisk nyttige. Dessuten er værobservasjonene beslektet med nyhets- og aktualitetsstoff. Under tvil fører jeg dem opp som en 3. form for opplysningsstoff, uten at jeg har gode prinsipielle begrunnelser for et slikt valg.

Jeg skal videre beskrive noen hovedtrekk ved hver av disse kategoriene. Det teoretiske stoffet først:

Teoretisk opplysningsstoff

Folkeopplysningsmannen Sivert Aarflot hadde stor sans for kunnskap som en verdi i seg selv, og han var interessert i begge de såkalte "to kulturer", altså både naturvitenskap og humaniora, i noenlunde balanse.

Innen *naturvitenskapen* var det først og fremst astronomien som interesserte ham, og som fikk den mest framtreddende plass i bladet. Stjernehimmelen (stjerner, planeter, kometer, nordlys) hadde Sivert interessert seg for allerede fra guttedagene, fascinert som han ble av nattehimmelen. "Den unge Sivert gav seg ikkje til tols med, at stjernehimmelen var det ingen som kunde vita noko om, anna enn det ein såg for augo. Han grov og spurde: Kvifor er sola raud? (...) Guten vilde vita meir både om sola og stjernene." (Aarflot 1951:53) Han laget også et abonnementsverk, "Nattens Himmel", men fikk imidlertid ikke nok bestillinger til at han ville trykke manuset. "Og det var synd. For skriftet hans hev ei so populær og lettfatteleg framstilling, at det rett kunde ha vorte ei folkebok på den tid.", kommenterer oldebarnet Maurits Aarflot (Aarflot 1951:67). Men da han fikk trykkeriet, ga han ut et stjernekart, og han foreleste i emnet på søndagsskolen.

Men også andre naturvitenskapelige emner (geografi, botanikk, zoologi) kunne han skrive om. En viktig inspirasjonskilde var Reccards lærebok. Reccard var en tysk prest som interesserte seg for naturvitenskap, og som presenterte sin kunnskap på en pedagogisk måte i en lærebok i to bind. Disse ble oversatt til dansk. Da Sivert (i 1782) ved en tilfældighet brettet ut en dansk avis som hadde vært brukt som innpakningspapir, fikk han øye på en annonse for denne læreboka - og sørget for å få bestilt den!

Interessen for det vi i dag kaller *humaniora* (humanistisk stoff), var også sterk, ikke minst for tidligere norsk historie og diktning. Hadde han levd i København eller Christiania, ville latin og oldtidskulturen sannsynligvis vært et naturlig valg, som det var i Christiania-avisen *Tiden*, en avis han ellers var påvirket av (Apelseth 1991). Men - heldigvis kan vi vel si - ble han tidlig kjent med Snorre Sturlassons *Heimskringla*, som han ble meget fascinert av. Han underviste i dette norrøne stoffet på søndagsskolen og skrev artikler i Landboebladet om norrøn historie, språk og mytologi, gjennom flere nummer i den første årgangen. Her trykte han gammelnorsktekster fra *Heimskringla* med parallell dansk oversettelse. Han forsøkte også å få tak i typer for å trykke islandske bokstaver, men uten hell. Han trykket også middelalderbrev (diplom) fra Bjørkedalen, med egen oversettelse. Stort sett klarte han dette bra, vurdert av ettertidens ekspertise (Fet 1985).

Han var også interessert i norske dialekter, og lot trykke et par ordsamlinger i bladet. Han skrev selv viser og vers på dialekt, og bladet inneholdt verselinjer av både ham selv og andre. Han var blant de første til å se sammenhengen mellom dialektene (særlig sunnmørsmålet) og norrønt, en erkjennelse som dannet grunnlaget for livsverket til Ivar Aasen noen år seinere.

Praktisk opplysningsstoff

Som vi har sett ovenfor, er det praktiske opplysningsstoffet mer dominerende enn det teoretiske, og omhandler i størst grad landbruk, husholdning og helse.⁴ Disse praktiske artiklene er av en slik art at de kan legges til grunn for handlinger, og er således i slekt med den nyere tids "veiledningsjournalistikk", selv om innholdet i rådene tilhører et helt annet samfunn og derfor er av en helt annen art.

Artiklene sveiper over en hel rekke emner, og gjenspeiler den store bredden i hans praktiske interesser og erfaringer, så vel som mye tilegnet (teoretisk) kunnskap. Interessen for kunsten å utnytte ressursene maksimalt ble ikke mindre ved at det i disse årene også var krig med bl.a. den engelske blokaden av tilførsler fra utlandet, særlig fra Danmark. Allerede i uåret 1802 anbefalte han å blande islandsmose i brødet, og i det nye uåret i 1812 hentet han fram disse erfaringene. Det er trolig disse erfaringer fra fastlandsblokaden under napoleonskrigene som har motivert både ham og andre bønder til å utnytte naturens ressurser best mulig.

Det aller meste av dette stoffet skrev han selv, men i tillegg tok han inn artikler skrevet av andre, f.eks. fra trønderen H. Barlien, som også søkte trykkeribevilling, men fikk avslag. Han skrev mest om forhold ved bondens økonomi, men hadde også noen artikler om pløying og andre praktiske saker.

Nedenfor følger en liste over praktiske emner som ble tatt opp i Norsk Landboeblad:

- * Graving av veiter og drenering, for å vinne nytt åkerland, og hvordan man gjødsler og forbedrer jordkvaliteten.
- * Om sprengning av steiner, som "ligge til Hinder paa Agre eller Ænge".
- * Skogbruk og hogst. De ulike tresortene, og den nytte man kan ha av hver av dem.
- * Forvandling av jernet til stål.
- * Hvordan man utnytter tang og tare.
- * Hvordan man behandler såkornet.
- * Hvordan man unngår förmangel om våren.
- * Dyrking av poteter, humle, urter, tomater, frukttrær m.m.
- * Utnytting av ville vekster, til drøying av maten eller som legemidler: islandsmose.
- * Hvordan man lager såpe.
- * Klær og husholdning, bl.a. hvilke stoffer som egnet seg for å produsere fargestoffer.
- * Dyrking av hamp, ull og lin, og spinning av disse råstoffene.
- * Hvordan man kan dyrke nye, "fremmede" plantesorter (også tobakk!).
- * Hvordan melka kan utnyttes for å spare på kornet.
- * Vedlikehold av klær.
- * Legemidler og gode råd mot sykdommer. Han bygde opp et helt husapotek, hadde sansen for hvordan ville planter kunne utnyttes som legemidler, og kunne også skrive om hundesykdommer og hvordan de kunne behandles.

⁴ "Fiskerierne" er også med, men spiller en underordnet rolle i Landboebladet, selv om han skrev artikler om dette emnet til det danske "Handels og Industritidende", ifølge Aarflot 1951:95.

- * Tilbereding av matsorter. Ikke så mye, men smør og ost er omtalt, f.eks. "Smørrets Kjerner".

Mye av det opplysningsstoffet som ble trykt i Landboebladet, både det teoretiske og det praktiske, ble også trykt som egne skrifter, først ved andre trykkerier, så på hans eget, og undervist i på søndagsskolen. Dette illustrerer i hvilken grad Landboebladet var ett av flere medier i hans store folkeopplysningsprosjekt.

Værobservasjonene på Ekset

En sjanger for seg i Landboebladet - og i seinere Ekset-aviser - var var altså *værobservasjonene*. Disse er, som allerede drøftet, vanskelige å klassifisere, da de har fellestrekk med både teoretisk opplysning (været som naturfenomen), praktisk opplysning (direkte relevans for landbruket), og nyheter og aktualiteter (siste nytt om været). Forbildet for disse observasjonene er kanskje de annalene som skrivekyndige bønder utarbeidet på 1700-tallet, hvor de bygde på dagboksnotater om bl.a. været, med det langsiktige formålet å registrere sammenhenger mellom været og for eksempel tidspunkter for såing og høsting, slik at de kunne bygge opp et erfaringsmateriale til nytte i ettertida (Fet 2003:122).

Disse værobservasjonene ble de første årene plassert øverst på første side. Til å begynne ble de satt opp som rene tabeller, med rubrikker for vinder, barometer, termometer, været og kommentarer for den foregående uke. Men etter et halvt år gikk han bort fra dette, til fordel for vanlig tekst, som f.eks. *"Nærværende Uge har Luften været meest tør og klar, men hærskende Nordenvind har formindsket Varmen til mellem 5 og 12 Grader ..."*.

"Klogskabsregler"

Som en egen type opplysningsstoff, på grensen mellom det teoretiske og praktiske, vil jeg regne de mer generelle leveregler, eller hva som er høvisk og riktig måte å oppføre seg på, både av hensyn til egen helse, moralske standard, sosial aksept og evig liv, jfr. den tids utbredte sjanger av religiøst og moralsk oppbyggelige skrifter, som også Aarflots læremester Hans Strøm bidro til. Det var en sjanger som omfattet et vidt felt, fra religionens og moralens krav om "sedelighet" til praktiske regler om hvordan man skulle te seg når man skulle ut i verden og møte fremmede mennesker, kanskje makt-mennesker som man helst burde gjøre et godt inntrykk på.

Høsten 1810 skrev Sivert i Landboebladet at en venn som han *"kun kiender af Brevvexling"* (og som kan være fiktiv), har bedt ham gi *"nogle Efterretninger for vores Ungdom, som skal ud i Verden, hvorledes de skal folke sig, at de ei for meget skal ansees og hedde Heimalinger, Fielddøliger..."* Dette var han meget villig til, og i nr. 35/1810 begynte så en serie over seks nummer med det som avvekslende ble kalt "Sædeligheds-Regler" og "Klogskabs-Regler", som Jostein Fet (1995:282) sammenlikner med *Kongsspegele*, en "bonde-spegel". I likhet med mange andre emneområder som krevde mer plass enn det som fantes i ett enkelt nummer, ble også dette en føljetong, og gikk over de seks neste numrene. I første "Lektion" kan man bl.a. lese at *"Man bør beflicte sig paa en fornuftig Velanstændighed i sit udvortes vilkaarlige Væsen, (...) Først: I Henseende Legemets Stilling: 1) (...) Gaaer man, da*

bør Fødderne sættes ud ad, Trinnene maa være ordentlige (...) Ander: I Henseende Paaklædning (...) Tredie: I Henssende til selskabelig Omgang (...) (Fortsættes.)".

Derimot finner man ikke religiøst oppbyggelige artikler i Landboebladet. Jostein Fet har funnet ordet "Gud" bare et par ganger i de sju årgangene, og ordet "Jesus" bare én gang. Dette er litt påfallende, siden Sivert Aarflot ellers var meget lojal mot de bestående autoriteter, og kunne for eksempel skrive panegyriske hyllingsartikler til kongen hver gang han fylte året. Hva han selv stod for når det gjaldt religiøs tro, røper han ikke. Han holdt i så måte en meget lav profil, og utfordret aldri de religiøse autoritetene. Det lille vi vet, er at han var for religiøs toleranse: "...dersom Nogen dyrker Gud paa en anden Maade end vi, da bør vi derfor hverken foragte eller forfølge ham."⁵ Både hans kone og hans datter Berte Kanutte (som til forskjell fra faren har fått et hus på Høgskulen i Volda oppkalt etter seg), og flere av hans etterkommere, viste en mye mer positiv religiøs interesse.

Nyheter og aktualiteter

Selv om "avisnyheter" var noe ganske annet for ca. 200 år siden enn i dag, er nyheter - i en eller annen form og ved siden av annonsene - den stofftypen som i et langt historisk perspektiv mer enn noe annet kjennetegner avismediet. De viktigste forskjellene fra dagens avisnyheter er at avstanden i tid mellom hendelse og nyhetsoppslag kunne være mye større, og at redaktørene ofte bare "sakset" fra andre aviser.

I Landboebladet dreide det seg ikke om lokalnyheter fra Ekset og nærmeste omegn, heller ikke fra regionen eller Romsdals Amt (Møre og Romsdal). Nyhetene utgjorde, som vi så ovenfor, i Fets innholdsanalyse 8,8% av innholdet, noe beskjedent etter vår tids målestokk, men i denne sammenhengen er det viktigst at de faktisk fantes i avisa.

Den tids aviser hadde gjerne ett av to utgangspunkter: 1) et trykkeri, eller 2) et møtested hvor det gjerne tilfløt nyheter, enten ved at ulike (gjernende) folk kom innom, og/eller at aviser ble sendt dit, f.eks. et adressekontor eller poståpneri. Sivert Aarflot var i den heldige situasjonen at han disponerte over begge deler, både trykkeri og poståpneri. På poststasjonen på Ekset og mottok han post en gang i uka. Den kom med båt fra Borgund (Ålesund) via Ulstein til kaia like nedenfor trykkeriet på Ekset. Slike postruter var på den tid også kanaler for den tids nyhetsstrøm, ved brev og aviser som kunne fortelle nytt fra fjerne steder. Dette poståpner-arbeidet gjorde han visstnok vederlagsfritt mot at han fikk sendt sitt eget blad gratis (Fet 1985). Det å være postmester eller poståpner er i europeisk avis- og nyhetshistorie kjent som en meget strategisk posisjon for å motta og formidle videre nyheter. "Det synes ganske naturlig at også posthusene ble lokale nyhetssentre om begivenheter fra fjernt og nært slik kirkene og trykkeriene var det. Å lage et nyhetsbrev ut fra dette materialet som en ekstrasjøs tjeneste synes like naturlig."⁶

Som folkeopplysningsmann så Sivert Aarflot det også som sin oppgave å følge med i tida, og fortelle om det som skjedde ute i den store verden, i første rekke Christiania og København (i 1814 også Eidsvoll). Derfor abonnerte han (i kortere eller

⁵ *Norsk Landboeblad* nr. 39 (28. sept.) 1810.

⁶ Høyer 1995:117.

lengre perioder) på Christiania-avisene *Tiden*, *Budstikken* og *Den Norske Rigstidende*, og på adresseavisene *Bergenske Adressecontours Efterretninger* (omtalt som "Bergens Avis") og *Trondhjems Adressecontours Efterretninger* (omtalt som "Trondhiem Avis"). I tillegg abonnerte han på de to ledende danske avisene *Collegialtidende* og *Danske Statstidende* (København), og på *Iversens Fynske Avis*, som var en viktig kilde for europeiske nyheter. Etter 1814 kom også *Storthings Efterretningerne*, *Det Norske Nationalblad* og *Den lille Trondhjemske Tilskuer* (som Andreas Steen redigerte). Disse brukte han som kilder for sine "egne" nyhetssaker, dvs. han gjorde det som var vanlig for norske avisutgivere på 1800-tallet, han "sakset" nyheter.

De nevnte avisene var ikke bare gode nyhetskilder, de ga også den lokale utgiveren og redaktøren forbilder for hvordan en avis kunne eller skulle se ut. Det er lett å påvise trekk ved *Landboebladet* som likner på disse større avisene, og er med på å gjøre det til en avis.

Landboebladet ble redigert slik at det andre stoffet først ble plassert, med siste del av siste side satt åpent, til å fylles ut med "siste nytt" hentet fra de nye avisene han mottok like før avisa skulle trykkes. Når så posten en gang i blant ble forsinket, og han ikke fikk de siste nyhetene, ble han tydelig irritert og måtte enten trykke avisa uten "siste nytt" eller utsette trykkingen. Da kunne han f.eks. skrive: "*Posten som var udebleven over en heel Uge, ankom Mandagen den 29de Januar og medbragte af offentlige Blade: Tiden No. 38, (...) Blandt Nyheder kan anmærkes udenlandske Krige: mellem Russere og Tyrkere, hvor de sidste oftest taber ...*"⁷

Det nyhetsstoffet han på denne måten samlet opp og formidlet videre, var av ulike typer. En viktig type var *kongestoff*. Som nevnt i forrige kapittel var han meget lojal overfor kongen i København, på den tida Frederik 6. I nr. 5 1810, den 30. januar, brakte han følgende hyllest til kongen i anledning hans fødselsdag to dager tidligere: "*Sidste Søndag oplevede Norges Indbyggere den, for alle tvillingrigets Egne og blandt Aarets Høitider, festligste Dag - vor allernådigste Konges Frederik den 6tes Fødselsdag og 6 Gange 7de Aars Enighed med Naboelandet, forøkedes Dagens Glæder, og ei allene framange Vennelav, men i enkelte Huse og Familierekredse ofredes muntre Sange...*" Hyllesten ble avsluttet med et par vers, som begynte slik. *Landsfaderen Frederik Siette, / den bedste regent paa vor Jord, / I høi Velstand Himlen ham sætte, ...*"

Dette gjentok seg hvert år mot slutten av januar, også den 28. januar 1814, 14 dager etter Kielfreden, der Norge ble avstått fra Danmark til Sverige. Hyllesten til kongen skjedde i lykkelig uvitenhet; først den 22. mars kunne han bringe denne historisk skjellsettende nyheten - uten en eneste kommentar.

Et liknende eksempel på *kongestoff* er beretningen om "Kongefamiliens høitidelige Indtog til Hovudstaden" (København), som han vil gi til beste for sine "*Landboere, som ikke Læse de almindelige Aviser*". Som ventet er også denne panegyrisk.⁸

Men nyhetsstoffet var som regel av den mer "normale" sorten: krigsnyheter, eller politiske nyheter på høyt nivå, som i nr. 3 1810: "*Som vigtigste Nyhed, er den behagelige Efterretning: at en Fredstraktat mellem Danmark og Sverrig, blev*

⁷ Norsk Landboeblad nr. 6 (6. febr.) 1810.

⁸ Norsk Landboeblad nr. 2 (9. jan.) 1810.

undertegnet den 10. December sidstleden, og at vi altsaa seer Forsikringer paa det Gode, vi i den Anledning haabede."

Jostein Fet bemerker at (krigs)nyhetene i disse årene langt fra var objektive: "Landboebladet struttar av patriotisme. Krigsfellesskapen med Frankrike og fiendskapen med England fargar framstillinga i retning av propaganda, nesten på moderne vis."⁹ Han konstaterer også at det er få lokale nyheter, for han hadde "ikkje noko meldarnett å ty til. Berre 10% av alt som vedkjem Sunnmøre i tida 1810-16, dreiar seg om hendingar."¹⁰ Det nærmeste han kom lokalnyheter, var de før omtalte værobservasjonene på Ekset. Begrepet "lokalavis", med det innhold vi i dag legger i det, fantes ikke på den tida. Landboebladet var "Norsk" og var ment å være landsdekkende.

En spesiell form for aktualitetsstoff er det jeg vil kalle for **dokumentasjon**, dvs. at offentlige dokumenter (lover, statutter, traktater o.l.) blir trykt *in extenso*, altså ordrett fra første ord til siste punktum. Dette er en form for aktualitetsstoff som var vanligere i aviser på den tida enn det er i dag.

Den journalistiske vurderingen av slik dokumentasjon er tvetydig. På den ene side er store aviser som *New York Times* blitt hedret for sine fullstendige gjengivelser av viktige "dokumenter" av historisk betydning; på den annen side kan metoden også beskrives som journalistisk "latskap", altså bare å trykke det man får istedenfor å bearbeide det journalistisk og trekke ut det viktigste.

Ved den ovenfornevnte fredstraktat mellom Danmark og Sverige ser vi også det første eksemplet på slik dokumentasjon, i form av en ordrett gjengivelse av traktaten:

"Fredstraktat mellem Danmark og Sverrig.

I den hellige Trefoldigheds Navn.

Hs. Majestæt Kongen af Danmark og Norge og Hs. Majestæt Kongen af Sverrig, besielede af en giensidig Attraae efter at gjøre Ende paa Krigens Ulykker og igjen at oprette Enighed og god Forstaaelse imellem Dem, samt godt Naboforhold imellem Deres respektive Stater, have til den Ende udnevnt og bemyndiget Befuldmægtigede, nemlig: ..." (så følger en lang tekst med seks artikler, som skal fortsettes i neste nummer).

Allerede i nummer 6 (1810) kommer en ny dokumentasjon, nemlig av prins Christian Augusts avskjedshilsen til det norske folk etter et statsbesøk i landet: *"Nordmænd! / Der for mit Hierte smertelige Øieblik er kommen, da Skiæbnen og Plikte nøie mig at forlade Eder. ... Christiania, den 30te December 1809. / Christian August, / Prinds til Slesvig-Holsten."*

Til denne kategorien stoff hører også noen artikler om "Sogneselskabet" (lokal-avdelinga av Det Kongelige Selskab for Norges Vel), som han selv var aktivt med i.

Kunngjøringer

Dette er en stofftype som på den tid ble omtalt som "Bekjendtgjørelser" (i søknaden om trykkeribevilling kalt "Proklamationer"), som også var en vanlig samletittel for

⁹ Fet 1995:278.

¹⁰ Fet 1995:279.

offentlige kunngjøringer, og etter hvert også samlet opp (de private) annonsene, når de dukket opp som avisstoff.

Annonser fantes ikke i Landboebladet, de kom først med den neste Ekset-avisa og fantes på den tid bare i avisene i de større byene. Men uansett var det kunngjøringene som kom først, og når annonsene så smått om senn siger inn om følge av samfunnsutviklingen, ble de plassert under den samme headingen: "Bekjendtgjørelser".

Kunngjøringer og annonser har det til felles at de i sin helhet er utformet av en sender utenfor avisa, som med denne teksten ønsker å nå ut til et (relativt) bredt publikum med budskapet. Derimot er kunngjøringene, i motsetning til annonsene, ikke alltid betalt av avsenderen.

"Bekjendtgjørelser" var vanlig i andre norske aviser på den tida. Avisene var gode kanaler for myndighetene til å nå ut med sine kunngjøringer av ulike slag, og det kunne variere om de betalte for tjenesten eller ikke. I de første adresseavisene var det vanlig at de fikk inn sine kunngjøringer uten å betale for det; det ble kanskje ansett som en passende motytelse etter å ha fått konsesjon. Det samme kan Aarflot også ha følt, i sin lojalitet overfor kongen og annen øvrighet. Sannsynligvis har han oppfattet det som en samfunnsplikt å offentliggjøre slik informasjon, selv uten betaling. Alternativt kunne han se det som en lettvinnt måte å fylle spaltene på, og som "godt stoff" for leserne. Emnet fortjener en pressehistorisk gransking. I Jostein Fets innholdsanalyse utgjør "Off. forordninger og meldingar" ca. 13% av den totale stoffmengden.

I pkt. 4 i søknaden om trykkeribevilling kaller Sivert Aarflot denne stofftypen for "Proklamationer, som Stedets Øvrighed kan ville have indført til Bekjendtgjørelse, naar saadanne gives." Det første eksempel finner vi i nr. 4 1810:

"Til Anordnings-Faget:

Ved allernaadigst Forordning af 9. December 1809, har Hs. Majestæt Kongen befalet: at fra 1810 Aars Begyndelse af og indtil videre, skal det stemplede Papir betales med 50 Prosent mere end ved Forordningen af 15. Maii 1804 er bestemt, og den Papiret paatrykte Kart lyder paa, hvorhos det er bestemt: at stemplet Papir til 27 Skilling, skal, for at undgaae Brøk, betales med fuld 41 Skilling." Denne efterfølges umiddelbart av en annen:

"Bergens Stifts Kapital-Taxt, sat 18. Nobember 1809. / Korn-Tiende: Hvede 15 Rdlr, Rug 14 Rdlr. ..."

I neste nummer (5/1810) kommer som en "hale" til fredstraktaten mellom Danmark-Norge og Sverige (se ovenfor) denne bekjendtgjørelsen:

"Ved en af 23de December f A. allerhøiest Kongelig Bekjendtgjørelse om den afsluttede Fred med Kongen af Sverrig, og Ophevelse af alle paa Grund af fiendtlighederne givne Anordninger mod Svenske Undersaatter og deres Eiendom, befales tillige, at i Kiøbenhavn paa 2den Juledag og i Kiøbstæderne og paa Lander, første Søndag efter Befalingens kundgiøreøse, skal ved høimesse, Gudstienesten i Kirkerne afsynges Lovsange, og offentlig fra Prædikestolene frembæres Tak til Fredens almektige Giver."

Kunngjøringene var gjerne fra eget amt (fylke), men kunne også være fra en helt annen del av landet, som denne (20/1810):

"Bekjendtgjørelse. Magistraten i Bergstaden Kongsberg ..

"Magistraten i Bergstaden Kongsberg har, under 24de Marts sidstleden, kundgiort i offentlige Tidender...

Brandalgard, den 3die Maj i 1810.

A. Landmark."

(Tiltak etter en bybrann, sendt ut til lensmenn og fogderier)

Slike kunngjøringer var til å begynne med relativt sjeldne. Men i 1814 tok det seg merkbart opp, av forståelige grunner. Da kom det en rekke kunngjøringer fra prins Christian Frederik og "Regentskabet". Men etter 1814 krympet det geografiske nedslagsfeltet inn til stort sett å omfatte Romsdals Amt (Fet 1995).

Annet stoff

Dette er en etikett jeg bruker på stoff som ikke lar seg innpasse i de store kategoriene jeg ellers bruker om nyhetsstoff. Ofte dreier det seg om tekst som går på vers, med eller uten enderim, eller det kan være noveller, føljetonger og annet stoff til underholdning og utspreidelse. Kuriøse nyheter vil jeg også regne med her.

Gåter for barn

Aarflot var ikke bare læremester for voksne og ungdommer, han hadde også et godt øye til de helt unge, til barna. I første årgangen kunne han tilby dem en serie gåter ("Tankeøvelser"), hele tida med løsningen i neste nummer etterfulgt av en ny gåte. Eksempel (46/1810):

Du føler mig, og føler mig dog ei. Du vil mig stedse møde paa din Vei. Jeg svæver rundomkring og boer i alle Lande, paa den heleJord. Og jeg er kold og varm og heed og tung og let. Jeg stedse gavner Mennesket. Ved mig han lugter, seer og hører, Jeg Fugler fram paa lette Vinger fører. I Frihed er jeg mild, i Fængsel frygtelig. Og alting virker i og paa og gjennom mig. Det Liv jeg gav, jeg og igien kan tage, Og den, jeg viger fra, maa ende sine Dage. / (Opløsning i næste No.)

Og løsningen var (naturligvis): "Luften".

Diktning

Som vi har sett av Fets innholdsanalyse ovenfor, utgjør "Poesi" 3,6% av innholdet. Slikt stoff (sammen med noveller og føljetonger) går på tvers av avisenes generelle orientering mot det man kan kalle "virkelighetsstoff", men det forekommer i de fleste norske aviser, som en avveksling eller "krydder". Det interessante her er ikke det "lave" tallet 3,6 - men at det i det hele tatt blir satt opp som egen kategori. Et eksempel

En norsk Piges Sang, af A. Steen,
(Mel. Jeg er så fro, jeg er så glad).

¹¹ Norsk Landboeblad nr. 10 (3. mars) 1810.

*Den barske Vinter er ei god
for den, der du skal være,
See Stormen med hvad frygt Mod,
Han vist udbreder Hære,
Af Snee, som dækker vores Jord,
Men dog, her i mit kiere Nord,
Jeg fro ved Nøisomhedens Bord,
Almakgens Godhed priser !*

*Med Spind og Bind og Syening jeg
Vil Vinteren fordrive,
Og ikke søge anden Vei,
End den, der Savn kan give;
Saa er jeg glad hver Morgenstund,
Jeg føler mig ret frisk og sund,
Og Arbeid giver kvægsom Blund,
Naar Dagen den er ude.*

*Naar Kuld og Snee ei mer er
og venlig Foraar kommer,
Da kan jeg hist i Marken der,
Mit Faar, den hele Sommer,
Ret ryste, pleie som sig bør,
Da faaer jeg Melk og Ost og Smør,
I Aar saavel som mange før,
til Løn, for mit Arbeide.*

*Naar jeg, som Quinde, ret forstaaer,
mit Husers Dont at drive,
saa kan den Gut, der mig da faaer
Til Brud, rett lykkelig blive;
thi jeg ei blues vil derved,
kom Halvor hid og sæt dig ned,
Du elsker mig, det jeg vel veed,
af et oprigtigt Hierte.*

I nr. 47 1810 (23. nov.) finner vi følgende sang, med tittel "Den norske Landmand" og melodi "Hvor saare Lidet hør der til":

*Hvo er vel mere glad og fro,
End gamle Norges Sønner?
Om her ei blanke Druer groe,
Vort Norge sine lønner:
Med Byg og Havre udaf Jord,
Af Søn Fisk paa nøisomt Bord,*

*Af Bierge Kobber, Sølv og Malm,
Af Skoven Bord og Planker.*

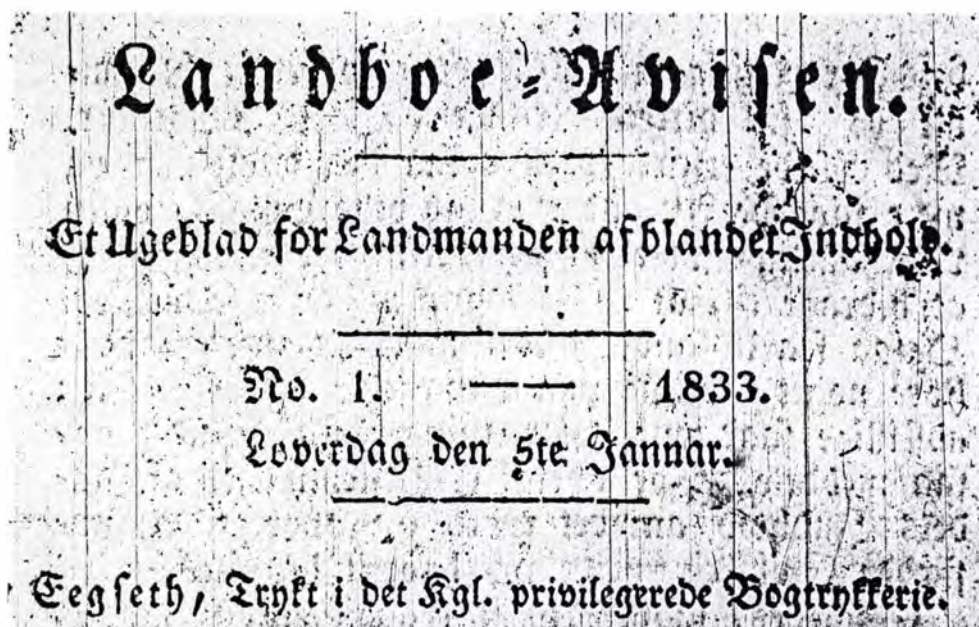
*Om vinteren ei synes huld,
Jeg derfor intet grues,
Mig Faarene her giver Uld,
Og naar som Kulden truer,
Jeg Vadmelstrøien tager paa
Og da ufrosen kan jeg gaae,
I Orten til mit Ladestael,
Der Slugu gi'r mig Varme.*

*Saasnart jeg seer i Dagens Aand,
Jeg rask til Skoven kjøre,
Der Gran og Furru fælde kan,
Som jeg da hiem mon føre.
Om Qvællen sætter jeg istand
Min Slæde, Sæhle og hvad man,
Til næste Dag behøve skal,
For Bruget ret at drive.*

*Arbeidsomhed saa engleblid
Belønner Bondens Møie;
Hos ham, for velanvendt Flid,
Tilfredsheden og Nøie,
Har fæstet Stadighed og Boe,
Derfor er Hiertet let og fro,
Alherren være evig Tak
Som alt det Gode skiænker.
Sangen er undertegnet A. Steen.*

Vi kan også enkelte ganger finne rene underholdningsnyheter, eller, som redaktøren selv kaller dem: "*Blandede, ikke politiske, Efterretninger*", f.eks.: "*I Paris er en Skomager død 113 Aar gammel, som har havt 8 Koner og med disse avlet 37 Børn. ...*", og et engelsk ektepar som har fått 14 barn på seks år. Denne type nyheter blir det ikke mindre av i de neste Ekset-avisene.

3. Ny start i 1833: Landboe-Avisen

Norsk Landboeblad stoppet i 1816, og året etter døde Sivert Aarflot. Sønnen, Rasmus S. Aarflot (1792-1845) overtok garden og trykkeriet på Ekset, og han fungerte også som poståpner og lensmann. Han førte også videre farens arbeid i frivillige organisasjoner, ved å være aktivt i "Sogneselskabet". Etter farens død i 1817 styrte han prenteverket i navnet til "S. Aarflots Enke", inntil han selv fikk kongelig trykkeprivilegium i 1832.

Det er nesten påfallende i hvilken grad Rasmus S. Aarflot følger i farens fotspor, og mye tyder på at han dermed også overtar rollen som en fremst blant likemenn i lokalsamfunnet. Ganske betegnende for denne sterke stillingen er at han i 1824, 32 år gammel, for første gang ble innvalgt på Stortinget. Han ble gjenvalgt i 1827, -33 og -39, mens han var varamann i -30, -36 og -42.

Rasmus S. Aarflot var altså medutgiver og redaktør av Landboebladet nesten fra starten av, selv om det var faren som skrev det meste av innholdet. Da faren døde, stoppet han Landboebladet, og nøyde seg med å gi ut noen små blad som neppe fortjener etiketten "avis": "Ugebladet" (1814-1818) og "Den lille Maanedssavis", som kom sporadisk mellom 1818 og 1832, kanskje for å holde på de som hadde abonnert på Landboebladet. På den tekniske sida fikk han i 1824 skiftet ut den gamle handpressa med en etter datidas målestokk mer moderne skrupresse.

Først i 1833 fulgte han opp med en ny avis: Landboe-Avisen. Sammenliknet med forgjengeren Landboebladet kan man si at denne stod for både tradisjon og fornyelse. Her er, naturlig nok, mye som minner om Landboebladet, som han selv hadde vært så sterkt delaktig i. Men i den nye avisa finner vi mye som vitner om at

Norge i 1830-åra hadde forandret seg fra det Norge som hadde gått fra nødsår til politiske omveltninger i løpet av de åra Landboebladet kom ut.

Den nye styreformen, med valgte storting, trykkefrihet m.m. som ble etablert i 1814, hadde nå slått rot. Økonomisk var landet i en vekstperiode, folketallet økte, næringslivet tok seg opp, og bøndene var begynt å interessere seg for politikk. Det var kommet til noen flere aviser enn de seks som var da Landboebladet startet i 1810; viktigst blant disse var nok *Morgenbladet*, som fra starten i 1819 kom som landets første dagsavis. Den ble lest over hele landet, og fikk stor betydning både for den politiske debatten i landet, og for de mange nye avisene som etter hvert ble etablert.

Det var i 1830-åra at formannskapslovene kom, med begrenset lokalt selvstyre. Det økonomiske oppsvinget ytret seg også ved at det i perioden 1830-1850 ble opprettet stadig flere trykkerier rundt om i landet, og med disse flere lokalaviser, for avis var ofte den sikreste inntektskilde en boktrykker kunne ha, og en avisgrunnlegger var nødt til å bruke nærmeste trykkeri (eller selv opprette et slikt) om han skulle få ut en avis. Landboe-Avisen var tidlig ute i denne flokken. Så tidlig ute var Rasmus S. Aarflot at denne avisa til å begynne med var eneste avisa i hele Romsdals Amt, ja den eneste avisa mellom Bergen og Trondheim.

Da avisa kom, hadde Rasmus erfaring fra rikspolitikken, som stortingsmann allerede i 1824, og en av ganske få bonderepresentanter på den tida. Han var godt kjent med Jon Neergaards agitasjon blant bøndene for å velge flere bonde-representanter, de representerte begge Romsdals Amt på flere stortingssamlinger. Men Rasmus S. Aarflot stod for en mer moderat linje enn Nergaard, og deltok ikke aktivt i kampanjen for å få valgt flere bønder til Stortinget. Han var ingen bondeopposisjonell, men som faren lojal mot "systemet". Han videreførte farens formidlerrolle mellom embetsmenn og bønder, og så det som sin rolle i å formidle kunnskaper til sine yrkesbrødre. Som bondelensmann var han også (som sin far) en del av styringsstrukturen, samtidig som han identifiserte seg med bondestanden.

Selve navnet, "Landboe-Avisen", er det grunn til å dvele litt ved. Vi har ingen kilder som sier hvorfor akkurat dette navnet ble valgt, men det er lett å lese både tradisjon og fornyelse i det. "Landboe-" viser selvsagt tilbake til Landboebladet og markerer kontinuiteten, mens "Avisen" viser tydelig hva slags medium han ville gi ut. Ordet "avis" var da forlengst kommet inn i norsk via dansk, men det er uvisst hvor tidlig det kom inn i norsk dagligtale. Både den gang og siden er det påfallende få aviser som kaller seg "avis", og denne er faktisk den første i landet som gjør det.¹²

Formålet med avisutgivelsen

Hvorfor ga Rasmus ut denne avisa? Hva ville han med den? Det er nærliggende å gå til det aller første nummeret, 5. januar 1833. Rasmus fulgte i sin fars fotspor ved å henvende seg først og fremst til "Landboerne", dvs. bøndene. Undertittelen på 1. side lyder: "*Et Ugeblad for Landmanden af blandet Indhold.*" Etter datoen følger det bare

¹² Samme år, i 1833, kom *Stavanger Adresseavis*, men siden første nummer av *Landboe-Avisen* kom allerede 5. januar dette året, kan vi se bort fra påvirkning fra den kanten. *Adresseavisen* i Trondheim tok ikke navnet "Trondhjems Adresseavis" før i 1890.

"Eegseth, Trykt i det Kgl. privilegerede Bogtrykkerie." Her er både redaktør og utgiver anonymisert, men de fleste leserne visste nok hvem utgiveren/redaktøren var.

I det første nummeret har han en presentasjonsartikkel som lyder slik: *"For en ulærd Bondemand at ville befatte sig med Udgivelsen af et offentligt Blad, er et saa diervt Foretagende, at det visst vil forundre Mange; og sandelig, Undertegnede har længe været uenig med sig selv, om han skulde vove et saadant Forslag eller ikke. Imidlertid har dog Forestillingen om, at den talrige bondeklasse kunde finde baade Nytte og Fornøjelse i et saadant Blad, bevæget ham til at iværksette Forsøget..."*

Rasmus gikk altså, som faren, inn for folkeopplysning, og også han la stor vekt på praktisk nyttig kunnskap. Men samfunnet omkring var nå blitt annerledes enn det var i 1810. Landet hadde nå fått en demokratisk styreform, hvor det var viktig at også bøndene deltok. Og for å kunne delta, måtte de ha en ny type kunnskap: *"For Bonden er det i baade nyere Tider mere baade nødvendigt og muligt at ham meddeles Efterretninger og bibringes nogen Kundskab om Statssystemet og Forfatningens Gang, saasom han nu ikke blindt hen skal adlyde en Enevældets Forordning men skal prøve, overveie, bedømme og ofte directe deeltage i Statsanliggender. Med Glæde erfarer man ogsaa den stedse mere og mere stigende Attraae efter at ville oplyse, og en velbehagelig Syssel er det derfor for en og hver, at bidrage til, at den vaagnende Sands fremelskes..."* Nyheter fra utlandet skulle avisa selvsagt også bringe. Artikkelen var undertegnet "R. Aarflot".

Avisa kom ut en gang i uka (lørdag), og var normalt på fire sider. Men om stoffet ble for mye, fikk avisa gjerne et "Tillæg". Blant de mange trekk som skiller denne avisa fra 1830/40-tallet fra dagens aviser, er at mange artikler blir meget lange, fordi de er (etter våre begreper) omstendelig og vidløftig utformet, og ikke blir kortet ned av redaktøren. Han lar gjerne en enkelt artikkel enten ta mesteparten av en utgave, utvider med et "Tillæg", eller lar den fortsette i (som regel) neste nummer, eller i flere numre framover.

Avisa synes å ha fått en god mottakelse. I en notis i nr. 19 1833 heter det: *"Gunstige Læsere!*

Meget smigrende er mig den velvillige Modtagelse som dette mitt simple og ubetydelige Blad har nydt, i det et over Forventning betydeligt Abonenterantal er tilkommet. Dette gjør mig forbunden til en virksom Iver i saavidt det staar i min Magt at nogenlunde tilfredsstille mine ærede og gunstige Læsere, men det maa undskyldes mig, at min Stilling for Tiden mindre tillader mig at opofre mig for Bladets Interesse, da mit vigtigste Kald som Storthingsmand fordrer min uafbrudte Opmærksomhed paa disse store Pligter. Under Gud mig Liv og Helbred, og jeg kommer tilbage fra denne høie Post til min kjære Hjemmeegn, skal det være min Bestræbelse efter Ævne at tilfredsstille mine Læsers billige Fordringer.

Gjerne hadde jeg ønsket fuldstændigere end som skeer at meddele de for hver Statens Borger vigtige Storthingsforhandlinger, men den for nærværende for Bladet lagte Plan er altfor indskrænket dertil. Hadde jeg kunnet forudseet et tilstrækkeligt Abonenterantal, skulde Bladets Format vært større.

Christiania den 30te April 1833.

R. Aarflot."

Dette forklarer langt på vei at stortingsstoffet dette året fyller det meste av avisa, iallfall de få månedene Stortinget satt samlet.

Rasmus omtalte gjerne seg selv og sin avis i beskjedne ordelag. Så smålåten var han at han flere ganger luftet tanken på å legge avisa ned. I nr. 52 1834 skriver han således: *"Til Læserne. / Udgiveren havde nær besluttet at indstille Landboe-Avisens Udgivelse med dette Aars Udgang; men flere Abonnenters gjentagen ytrede Ønske om Bladets videre Fortsættelse har bragt ham til, uagtet det øiensynlige Tab, endnu en Stund at vedblive...."* Men både denne gangen og ved andre anledninger lot han det bli med trusselen. Avisa fortsatte, og den dypereleggende grunnen er trolig at avisa hadde såpass god oppslutning, utbredelse og mottakelse; som lenge den eneste regionavis i flere år ble den trolig av mange oppfattet som uunnværlig. Derfor kan han ha kjent det som en plikt å gi ut avisa, selv om den på mange måter var en byrde for ham.

Hvordan økonomien var, vet vi ikke så mye om, siden alt som måtte ha vært av regnskaper, ble slukt av den store brannen i 1844. Det eneste holdepunkt jeg har funnet, er en redaksjonell kommentar i nr. 50 1842: *"Høystærede og ærede Abonnenter! Skyldigst aflægger jeg min Tak til Eder alle, og Bladets Læsere overhovudet, for den Overbærelse De have viist mit ringe Product, og for den Opmuntring mig i dette Aar er blevet til Deel i det flere og flere tiltraadte Abonnement."* Han forteller videre at han må øke prisen, for *"jeg har i flere Aar arbeidet til store Tab"* (min utheving, Ø.S. Noen andre kilder som kan bekrefte eller avkrefte dette, kjenner jeg ikke til).

Målgrupper og utbredelse

Landboe-Avisen ble snart en avis ikke bare for "Landboerne". Avisa ble utbredt over hele Sunnmøre og deler av fogderiene i nord (Romsdal) og i sør (Nordfjord). Dette er ikke så overraskende, i og med at avisa var den eneste i dette området, og brakte mye stoff om politikk og styringsverk - samt nyheter fra det store utland. Dermed ble den en interessant avis også for andre yrkesgrupper, ikke minst embetsmenn og handelsmenn. Dette var utgiveren nok fullt klar over. Når det gjelder handelsmennene, sier Jostein Fet det slik: "Av omsyn til den veksande regionale *handelsstanden* passa Aarflot på å få med meldingar om fiske og fangst, korprisar og allmenn økonomi. Eitt av resultatata var at bladet byrja få tilsendt vareannonsar frå ymse handelsmenn på Sunnmøre." (Fet 1995:290)

Landboe-Avisen er en av meget få aviser fra den tida som vi er så heldige å ha intakte abonnementslister fra. Jostein Fet (1995) har analysert disse nærmere, og sammenliknet tallet på abonnenter i de ulike kirkesokn med antall husstander. Det viser seg, ikke uventet, at Volda og Ørsta hadde den beste dekningsprosent på rundt 10, som på den tida var ganske høyt. Men avisa hadde også bra spredning utover nesten hele Sunnmøre og Nordfjord, med dekningsprosjenter varierende fra 7,78 (Hornindal sokn) til 0,33 (Gloppen prestegjeld). Utenfor disse to regionene var det bare ganske spredte abonnenter, fra Hardanger i sør til Namdalen i nord.

Det er interessant å konstatere at dekningsprosjenten i Borgund prestegjeld, som omfattet Ålesund, ikke var så dårlig: 2,16. Disse utgjorde etter alt å dømme en elite av embetsmenn og handelsdrivende, altså "menn med innflytelse". Ålesund fikk ikke sin

første avis før i 1857 (*Aalesund Handels- og Søfartstidende*), så Ålesund ble da betjent av en avis fra sitt landdistrikt - en situasjon helt motsatt det vanlige både her i landet og ellers. Men Ålesund var på den tid ikke mer enn et lite ladested med godt under 1000 innbyggere; bystatus (dvs. ("Kjøbstad")) kom ikke før i 1848.

Kristiansund var først av byene i Romsdals Amt til å få sin egen avis: *Romsdals Amtstidende* i 1837. I 1843 fikk Molde sin første avis *Romsdals Budstikke* (som også i dag er eneste avis i Molde). Denne siste etableringen gikk ikke ubemerket hen i *Landboe-Avisen*, som ga den nye avisa i Romsdals Amt følgende velkomsthilsen: "*Landboe-Avisen til sine 2de Amtssøstre. Velkommen vakre nette Søster "Romsdals Budstikke"! Saa ere vi da 3, og det lader til at Du ikke kommen til at skjæmme Laget, men at heller, som skrevet staar: de Sidste blive de Første og - de første de Sidste!"*¹³

Fra 1843 og utover hadde dermed ålesunderne også en avis i Molde som alternativ, for allerede på den tid var det antakelig del samkvem over Romsdalsfjorden, fra Molde til hele området Vestnes-Ålesund. Men for bygdene på søre Sunnmøre var neppe Romsdals Budstikke noe aktuelt alternativ.

Natt til 9. januar 1844 ble familien Aarflot rammet av en katastrofal brann, som tok med seg nesten alle bygningene (7 hus) og dermed store mengder historisk verdifulle dokumenter (blad, bøker, brev protokollar m.m.). Bare løa og trykkeriet, som stod i et hus for seg selv nede ved fjorden, ble spart. Rasmus S. Aarflot selv, sammen med sønnene Maurits og Rasmus, var et annet sted den natta; de som var hjemme, berget iallfall livet.

Det ble ikke utgitt noe nummer dette året før brannen. Den 1. februar kom det et "Extrablad" som fortalte om det fryktelige som hadde skjedd: *Fraværende langt fra Hjemmet i Ombudsforretninger - tilligemed mine 2de Sønner - modtog jeg det sørgelige Budskab, at min Bolig med næsten Alt den foregaaende Nat ved en opkommen Ildebrand var bleven Luernes Rov, og ved vor Tilbagekomst bekræftedes desværre dette altfor meget ved det sørgelige syn, at det Huus og Hjem jeg den 7de gik du fra nu laae i Gruus og Aske. ...*

Brannen ble selvsagt lagt merke til også langt utenfor Ekset og Volda. Moldeavisa *Romsdals Budstikke* omtalte først brannen i et par nyhetsnotiser, før den 1. mars hadde følgende kommentar øverst på første side: *Af et Par Annoncer i dette Blad kjende vore Læsere den Ulykke, der har rammet en af dette Amts hæderligste Mænd, Lensmand Aarflot paa Egsæt i Søndmør, blandt andet fordelagtig bekjendt som Eier og Udgiver af Landbo-Avisen, et Foretagende der uidentivl er det eneste i sit Slags i Europa, da al Slags typografisk og journalistisk Virksomhed overalt pleier være indskrænket til Byerne. Familien Aarflot har gennem en meget lang Række af Aar ved Retskaffenhed, gavnlig Virksomhed og ualmindelig Dannelselse indtaget en af de første Pladse blandt den hele norske Bondestand... [V]i henstille tildeltagende Menneskevenners Opmærksomhed, om det ikke skulde være passende ved en Subscription for den brandlidte Familie at lægge sin Agtelse for sammes medborgerlige Værd for Dagen. Fra idag er der i dette Blads Expedition nedlagt en*

¹³ Det hører med til denne historien at ikke alle av leserne satte pris på denne hilsenen. En innsender skrev: "*Hr. Redacteur! Hvad er det for et Vråvl De opvarter med i forrige No.? Det skulde være en Hilsen til den nye "Romsdals Budstikke" men er det elendigste Pølsesnak som kan tænkes. Slikt maa De ikke komme med oftere. En Abonnent.*"

Liste, hvorpaa de, der her i Byen og dens Omegn finde denne Opfordring at fortjene nogen Opmærksomhed, kunne tegne sig.

Neste nummer at Landboe-Avisen kom først 6. juli, uten noen kommentarer eller andre referanser til det som hadde skjedd. Så kom avisa ut stort sett regelmessig resten av året. Den 29. januar 1845 kom et "Extrablad" med kunngjøringen om at Rasmus S. Aarflot var avgått ved døden 25. januar. I og med dette ekstranummeret gikk også Landboe-Avisen i grava.

Sønnen Maurits Andreas Aarflot (1821-1904) førte arven videre med å gi ut en ny avis, *Postbudet*, som er tema for neste kapittel.

Innholdet i Landboe-Avisen

Generelt kan en si at denne Ekset-avisa i mye større grad ble en nyhets- og aktualitetsavis enn det Norsk Landboeblad var. Som nevnt var perioden fra ca. 1830 og framover en vekstperiode i landet, både økonomisk og kulturelt, med bl.a. flere trykkerier og flere lokalaviser rundt om i landet. Landboe-Avisen var på mange måter typisk for denne "bølgen" av nye lokalaviser, samtidig som den hadde sitt særpreg.¹⁴

Jostein Fet har gjort en kvantitativ innholdsanalyse også av denne avisa. Den er rett nok begrenset til det første året, 1833, som også var et av de åra Rasmus S. Aarflot møtte som stortingsmann, og dermed lot avisa fylle med ganske mye stortingsstoff. Likevel gir disse tallene en god pekepinn om hvilken profil avisa hadde, og hvordan den skilte seg fra Landboebladet:

Politikk og forvaltning	48,2%
Næringsliv	17,4%
Sosiale saker	14,9%
Utenriksstoff	11,2%
Allment opplysningsstoff	4,8%
Annet	3,5%

Denne innholdsanalysen opererer med andre kategorier enn Fets tilsvarende innholdsanalyse for Landboebladet, så tallene er ikke uten videre sammenlignbare. Det høye tallet (48,2) for "Politikk og forvaltning" gjenspeiler at det i 1833 var stortingssesjon, og at Rasmus dermed valgte å fylle mye av avisa med referater og dokumenter fra Stortinget. Selv om dette likner på det Fet for Landboebladets vedkommende kaller "samfunnsfagleg stoff" og klassifiserer under "Opplysningsstoff". "Allment opplysningsstoff", som langt på vei tilsvarer det jeg regner som både teoretisk og praktisk opplysningsstoff, har her bare 4,8%, mens det i Landboebladet utgjorde over halvparten. Stoffprofilen forteller ganske tydelig at vi nå har med en avis å gjøre, ikke et "bondeblad", "opplysningstidsskrift" eller hvilken merkelapp man velger å sette på Landboebladet.

Innholdet i avisa er i nokså varierende grad bearbeidet journalistisk. En del nyhetsstoff er bearbeidet på den måten at det som (antakelig) var lange artikler i de avisene Rasmus mottok i posten, er forkortet til notiser; det gjelder særlig

¹⁴ Hvordan den liknet, og hvordan den skilte seg ut fra samtidige aviser, vil kanskje komme fram i et eget prosjekt om norske lokalaviser i perioden 1830-1860, som jeg har ansvaret for.

utenlandsstoffet (som jeg gjetter på at Morgenbladet er kilde for, men dette må undersøkes nærmere). Men mye av aktualitetsstoffet er gjengitt in extenso (dvs. som det jeg kaller "dokumentasjon"), og kunne strekke seg over flere sider, ofte utover de fire sidene redaktøren hadde til disposisjon. Da kunne redaktøren som nevnt utvide med et "Tillæg" på to eller fire sider, eller (mer vanlig) han kunne fortsette i neste nummer, la saka gå som "føljetong" (en term jeg fra nå av bruker uten gåseøyne) over flere nummer om stoffet var langt nok. Et enkelt nummer kunne være så dominert av en slik laaang sak at det ble lite eller ingen plass til andre typer stoff, også stoff som normalt kom nokså fast i hvert nummer.

Opplysningsstoff

Tradisjonen fra Norsk Landboeblad med teoretisk og praktisk opplysningssstoff ble ivaretatt i den nye familie-avisa, om enn i mindre utstrekning enn i Landboebladet.

Når det gjelder *teoretisk kunnskap*, har Landboe-Avisen mye stoff om geografi og astronomi: artikler om Antarktis, jordas befolkning (den gang 700 millioner), ulike folkeslag (grønlendere, samojeder), flere artikler om Nidarosdomen, et "Kort Omrids" av Sveriges og Danmarks historie, m.m. Mot slutten kommer en serie "Om norske Konger", om bl.a. "Harald Haarfager" og "Hagen Adelsteen" (Håkon Adelsteinsfostre). Men også utenlandske helter, som Columbus, får omtale.

Praktisk kunnskap er også i denne avisa mer vektlagt enn den teoretiske. Rasmus er, som faren, ivrig etter å finne fram til kunnskap som kan være til nytte for bøndene, og gir den etter hvert sjangerbenevnelsen "Bonde-Practica". Alt i alt er det ikke lite av praktiske råd som presenteres i disse årgangene - selv om det kommer litt i rykk og napp, for i perioder kunne annet stoff være fullstendig dominerende. Denne periodiske mangelen på praktisk opplysning gjorde at utgiveren en gang pådro seg misnøye fra en ung bonde, som syntes det ble litt for lite praktisk stoff og litt for mye stortings- og regjeringsstoff. I et svar ga redaktøren innsenderen langt på vei rett i denne kritikken.

Også i denne avisa fins det kunnskaper og råd om de forskjelligste emner, helt i tråd med tradisjonen fra Landboebladet: "Om Jorddyrkning", "Engforbedring ved Vinterrugsæd.", "Er Høstpløining gavnlig eller skadelig?", "Om Humledyrkning.", "Kit at lime Glas og Stentøy med", "Om Nyttens af Asketræet.", "Om Ædikken.", "Mergel skal være en saa fortrinlig jordforbedrende Jordart", om farging av tøy, "Tangens Anvendelse til Gjødning.", "Kaalmaak at fordrive", "Raad mot Mott (Møl) i Klæder." m.m.

Men stoffet må selvsagt tilpasses skiftende tider og næringsliv. "Av omsyn til den veksande regionale *handelsstanden* passa Aarflot på å få med meldingar om fiske og fangst, kornprisar og allmenn økonomi", kommenterer Jostein Fet (1995).

Den særlige form for aktualitetsstoff i form av *værobservasjoner*, som var så karakteristisk for Landboebladet, ble ført videre. Rasmus var minst like interessert i været som faren var. Han kommenterer det lokale været praktisk talt i hvert eneste nummer, og det blir etter hvert som en fast spalte under overskrifta "Eegseth, den... [utgiverdatoen]". Fortsatt dreier det seg ikke (bare) om en interesse for været i og for seg. Observasjonene hadde stor betydning for bondens arbeid og for avlingene - samt for fiskeriene, som han også viste stor interesse for. Et eksempel: "*Eegseth 18de*

Januar [1834]. Vejrliget har i denne Uge været særdeles mildt, med syd og sydøstlige Vinde, hvorved Sneen er meget borttøret ved Søekanten. / Saa behageligt dette milde Vintersveir end er, saa er dog Sne og Kulde, paa denne Aarstid, velkomnere for Landmannen til Fremdrift af Producter som ellers vanskelig beforders, thi hvor bequemt er det ikke naar man trygt kan kjøre over Elve, Vande Myrer og Morader og det med en Lethed som til enhver anden Tid er umueligt. Hvor god og visdomsfuld er ikke ogsaa denne Natureens Indretning! / Mort-Fiskeriet vedvarer, og Vaarsildefiskeriet er allerede, dog endnu smaalig, begyndt."

Et annet eksempel, spesielt myntet på fiskerne: "Eegseth, den 11te Febr. [1837] Stormen frelste Silden fra Fangerens Garn, men ogsaa, desværre, hindrede Fiskeren fra den Vinding han ønskede..." Dette ble supplert av månedlige oppsummeringer av hvordan været hadde vært den siste måneden, gjerne i tabellform.

Denne interessen for været ble kritisert i et leserinnlegg, hvor innsenderen undret seg på hvilken interesse dette kunne ha. "... Det see vi dog selv og kan erindre det for de forløbne 8 Dage uden at det var nødvendigt at vi læse det paa Prent, og det Rum kunde gjerne været benyttet til noget andet..." Til dette svarte redaktøren bl.a.: "Hvad det Første [været] anngaar, er det just ikke for at fortælle Eder Ole, eller andre vore Naboer heromkring, hvordan Veiret i de sidst forløbne Dage har været, men for Læsere paa andre Kanter af Landet. Og ligesom vi troe at disse Blade kunne vorde læste ogsaa af Eders og vores Efterslægt, kjere Ole! saa er det en ikke uvigtig eller uinteressant Artikel i en Krønike at erfare hvordan Veirliget og Aarsgrødens Udfald i de og de Aar har været." ¹⁵

Noe man også kan spørre seg om, er hvorfor Sivert og Rasmus ikke forsøkte seg på å spå været i de nærmeste dagene, ukene eller månedene.

Nyheter og dokumentasjon

I denne avisa er det altså nyhets- og aktualitetsstoffet som har høyest prioritet, ikke det generelle opplysningsstoffet. Viktigst av aktualitetsstoffet var politikk og forvaltning, særlig på riksplanet. De åra det var stortingssesjon (1833, -36, -39 og -42), fikk storningsstoffet (enten redaktøren var representant eller ikke) en ganske dominerende plass på avisssidene og kunne dominere hele avisa. Det meste av storningsstoffet var mer dokumentarisk enn journalistisk bearbeidet. Lover og lovforslag ble gjengitt in extenso, selv om det måtte gå over flere nummer. Det samme gjaldt vedtekter i private organisasjoner og sammenslutninger.

Den vanlige måten å formidle nyhetsstoff på var fortsatt å lese gjennom de avisene som kom i den ukentlige postsendingen, plukke ut det mest interessante og lage (antar vi) et resymé. Rasmus abonnerte på flere aviser, og Morgenbladet synes å ha vært en viktig kilde for riksnyheter og utenlandsnyheter. Den Constitutionelle ble også kilde så fort den begynte å komme ut i 1837. Betegnende for den betydning avisene hadde, var at avisredaksjonen i 1833 ble flyttet fra trykkeriet til poståpneriet. Når ikke posten kom slik den pleide, ble redaktøren tydelig frustrert fordi han så gjerne ville hatt med siste nytt.

Nyhetsstoffet fikk som oftest plass på første side og videre utover. Utlandet ble plassert under hovedtittelen "Udenlandske Efterretninger", med mellomtitler etter

¹⁵ Landboe-Avisen nr. 5 1835.

land: "Portugal", "Frankrig", "Tyrkiet" osv. Vi får som regel ikke vite hvor redaktøren hadde sakset sine nyheter fra, men antakelig er det fra norske aviser. Ikke uventet er pågående konflikter også den gang godt stoff, f.eks. den portugisiske borgerkrigen 1826-34.

Da formannskapslovene ble vedtatt i 1837, kunne det merkes i avisa. Ikke bare ble lovene fyldig presentert, i 1838 begynte avisa med referater fra formannskapsmøter rundt omkring i distriktet. Disse kunne være ganske lange, og helt ubearbeidet, dvs. presentert som dokumentasjon.

Men også andre typer nyheter var av interesse, og dem plasserte redaktøren gjerne under hovedtittelen "Blandinger", hvor vi finner mer "upolitiske" nyheter samt en del kuriositeter, særlig fra utlandet. Under denne overskrifta kunne vi også finne rent opplysningsstoff, som for eksempel: *"Det chinesiske Rige er indeelt i 23 Provindser, Chinas Totalbefolkning udgjør, ifølge den keiserlige Statscalender, 375 Millioner."*¹⁶

En hjertesak for Rasmus var "Selskabet for Norges Vel", nærmere bestemt de lokale og regionale underavdelingene, hvor han selv var aktiv. Lokalt kunne de hete "Huusholdningsselskab", "det nyttige Selskab" eller "Sogneselskab". Han hadde gjerne fyldige referater fra alle ledd av organisasjonen, når de hadde årsmøter (også i andre landsdeler), hvilke nyttige tiltak de ville premiere osv. Denne interessen kom ved siden av, eller rettere: som en del av - hans interesse for praktisk opplysningsarbeid. Et tilfeldig eksempel: *"Da dette Steds Sogneselskab har ladet forskaffe en Deel Kløver- og Timotheifrøe, for at disse Engvexter komme i Brug ogsaa her hos Landmanden, finder Udgiveren det hensigtsmæssigt foreløbig at give følgende Vink om denne Gjenstand..."*¹⁷

Premier blir også kunngjort, f.eks: *"Romsdals Amts Landhuusholdningsselskab har udsat følgende Præmier for Aaret 1834: / 1. Den af Bondestanden, som i Aarene 1833 og 1834 har forhen udyrket Jord opbrudt... 2. For den som opdager Ulvehier og i samme dræber..."*¹⁸

Mye av aktualitetsstoffet ble presentert dokumentarisk. Ett eksempel er et brev fra Carl Johan stilet til Stortinget, om statsfinansene. (nr. 9 1833). Et annet eksempel er "Udkast til en Lov om Fiskerierne", som bestod av 75 paragrafer, og gikk som føljetong over flere nummer. Til slutt het det i en redaksjonell kommentar: *"Forslaget til en ny Lov om Fiskerierne, denne Søndmørs-Bondens vigtigste Næringsvei, staaer nu her for Læserens Øine. Hensigten dermed er at Enhver som føler Evne og Kald dertil vilde ytre sig over de enkelte eller flere bestemmelser i den som maatte ansees nødvendig at burde forandres, det være hvor lidet det end er og hvor enfoldig forfatteren end troer sig, naar han kun er practisk kyndig i det han vil bedømme. Enhver saadan Yttring skal blive given Plads i Bladet, for tillige kjærkommen for de formandskaber og andre der for Tiden have Lovforslaget under Drøftelse. / Red."*¹⁹

¹⁶ Landboe-Avisen nr. 20 1840.

¹⁷ Landboe-Avisen nr. 16 1834.

¹⁸ Landboe-Avisen nr. 4 1834.

¹⁹ Landboe-Avisen nr. 27 1843.

Kunngjøringer og annonser

Som nevnt i forrige kapittel var kunngjøringene - "Bekjendtgjørelser" - først ute som innholdstype med sin egen overskrift, og annonsene (med privat avsender) ble underordnet denne etter hvert som de kom, først spredt, etter hvert stadig tettere. Det var ikke alltid at kunngjøringer på den tid ble betalt av avsenderen, men det virker mest sannsynlig at det etter hvert ble fast praksis å betale, slik det bl.a. framgår av følgende egenannonsen: "*Bekjendtgjørelser eller Avertissements mottages til Indrykkelse, med 1 sz [skilling] pr. Linie.*"²⁰

Kunngjøringer kunne være av ulike typer, og i 1830-åra var overskrifta "Auctioner" nokså hyppig. Men ikke bare offentlige myndigheter hadde noe å "kunngjøre"; også banker kunne komme med "Bekjendtgjørelser", f.eks. med sine årsregnskaper. Av og til virker det som Rasmus S. Aarflot drar fordel av sin dobbeltrolle som lensmann og redaktør, ved å ta inn kunngjøringer fra "Lensmanden Aarflot".

Som nevnt ble avisa lest også av kjøpmennene i regionen, og annonsene derfra begynte så smått å komme, etter hvert stadig tettere etter som næringslivet utviklet seg. Et (tilfeldig) eksempel er en annonse fra Kjøbmand Carl Rønneberg: " .. *kjøber alskens Kjødbeen og betaler samme med 16 sk.* .. " Ellers kunne man finne både jekt til salg, hus til salg (i Ålesund), ønske om å få kjøpt poteter, m.m.²¹

Vi finner også annonser med garder til salg eller til forpaktning, og mange slags ting som ønskes kjøpt: fartøy, ottring, farger, kakkellovn, forsikring osv. En litt annen type er student som søker om en huslærerplass. Eller tjenestepike søkes. Eller glassmakerarbeid. Også meningsyttringer og polemikk kunne rykkes inn mot betaling.

Noen annonsører avterte også relativt fast; for eksempel en bokhandler i Ålesund (I.F. Schieldrop), og Molde Middelskole: "*Molde Middelskole / optager i Løbet af Juli Maaned nye Elever, hvorom Anmeldelse bedes snarest muligt indsendt til undertegnede Bestyrer af Skolen, ledsaget af Døbe- og Vaccinationsattester samt af Oplysning om den vordende Dicipels Forkundskaber og Bestemmelse, da Skolen er en Forening af en lærd Skole og Realskole. De, der ikke ere bestemte til Studeringer, nyde særskilt Underviisning i Modersmaalet, Tysk, Engelsk, fransk og Handelsregning, medens derimod ... / Molde, i Mai 1843, / I. O.*"²²

Siden Ekset-avisene alltid har hatt et nært forhold til bondestanden, er det rimelig å forvente at nye jordbruksredskaper og andre produkter som bøndene vil kunne ha nytte av, ville bli annonsert her. Det stemmer. En av de første av denne typen annonser kom seminarist Anders Halstensen Hauges annonse i 1835, som tilbyr seg "*at forfærdige Agerdyrkningsredskabe af nyeste og hensigtsmessige Indretning som Brak- Ager og Hyppelouge, Harve, Extirpatorer fire- og tohjulede, samt Høe-Vogne til en og to Heste, Potetesgrev m.m.*". Etter hvert kommer også annonser for frø til "Kjøkkens Vexter", "Sædepotetes", og "sædehavre".²³

Siden "Ekset-institusjonen" også drev egen bokhandel, var det ikke uvanlig med egenannonser over hvilke bøker (både egne og innkjøpt fra andre forlag) man kunne få kjøpt der. Eksempel: "*Kongeriget Norges Grundlov er at faae ved*

²⁰ Landboe-Avisen nr. 1 1834.

²¹ Samme avis, henholdsvis nr. 12 og 30 1834 og nr. 29 1835.

²² Landboe-Avisen nr. 23 1843.

²³ Se også Ellen Vigerstøl Hildres artikkel "Reklamens utvikling i noen Sunnmørsaviser 1833-1899", i *Tidsskrift for Sunnmøre historielag* 1990, side 42-43.

Postaabneriet for 6 s. pr. Exemplar."²⁴ "Denne kombinasjonen av trykkeri, forlag og bokhandel var tidstypisk for utviklingen av det norske bokmarkedet og ble enkelte ganger supplert med utvidelser av blader og aviser...", skriver Sverre Høy i sin pressehistorie.²⁵

Annet stoff

I Landboebladet var det nokså lite innsendt stoff, selv om det slett ikke var helt fraværende. I Landboe-Avisen kom det etter hvert stadig mer "innsendt", som vi ovenfor har sett et par eksempler på. Dette tyder på at avisa så smått begynte å fungere som forum for meningsdannelse og -utveksling. (På de tider var det ikke uvanlig at innsendere måtte betale for leserinnlegg, men det finnes ikke belegg for å anta at Rasmus tok betaling.)

En del innsendt stoff har mer karakter av opplysning enn av meningsytring. Tidlig i 1842 har en innsender en utførlig redegjørelse for treskemaskinen, en meget arbeidsbesparende oppfinnelse. Noen innsendere etterlyste mer kunnskap, noe følgende redaksjonelle kommentar tyder på: *"Fler af Landboe-Avisens Læsere have gjentagende ønsket igjennem dette Blad at erholde nogen Kundskab om de vigtigste Love, og Redactionen finder dette Krav at være billigt og sammes Opfyldlse at stifte Nytte, hvorfor den af og til skal meddele, desangaaende, altså her først / Udtog af Loven angaaende Odels- og Aasesdesretten."* Så fulgte en redegjørelse som gikk over flere sider.²⁶

Som tidligere nevnt etterlyste en innsender mer praktisk stoff, da han syntes det ble vel mye politikk. En annen innsender etterlyste hjelp til å dyrke tobakk, og det får han så gjerne: *"Redactionen har i disse Dage modtaget følgende anonyme Spørgsmaal: / "Kan ikke Landboe-Avisens Udgiver meddele os Underretning hvorledes vi skal avle Tobak?" / Ved den smule egen Erfaring, og ved Hjelp af gode Skrivter om denne Materiel, skal Redactionen med Fornøielse tjene Dem, Hr. Spørger, ..."*²⁷ I nummeret etterpå gir redaktøren også en oversikt over tobakken historie.

Noen innsendere gir også det vi i dag ville kalt en evaluering av avisa. Den samme innsenderen som ovenfor kommenterte værobservasjonene, har også følgende evaluering:

"Redactionen har modtaget følgende Skrivelser: "Deres Blad fornøier os ret meget. Vi holde det alle 3 her paa Gaarden, og da vi oftest modtage det om Søndagen, saa samles vi Søndags Aften og læse hvad det indeholder, saa jeg kan sige at en nye Læselyst er vaagnet saavel hos Ældre som hos Yngre, og vi faae nu vide mangt og meget saavel hvad som skeer i vort eget Land, som i Udlandene, isteden for vi før ikke fik vide noget Paalideligt om saadanne Ting, kun løse Rygter som En fortalte saa og en Ander anderledes. Underretning om Jorddyrkning er ogsaa brav nok, skjønt hvad det angaar, da synes vi at forstaae det meste deraf ligesaa godt selv. [...] Dernæst have vi ofte været lei over de mange fremmede Ord som vi ikke forstaae, og enten maa vi faae andre istæden eller disse oversatte, for det er, som sagt, leit at læse

²⁴ Landboe-Avisen nr. 2 1833.

²⁵ Høy 1995:161.

²⁶ Landboe-Avisen nr. 38-39 1834.

²⁷ Landboe-Avisen nr. 19 1835.

*hvad man ikke forstaaer, og det kan vel ikke være at vente at vi Bønder forstaae, saadanne grammatiske Ting, eller hvad det heder. Ligesaa overlæsses vi ofte med høie Tal som vi ikke kan nævne, som ogsaa ønskes raadet Bod paa. / Dette være nok for denne Gang. Fortryd ikke paa disse Bemærkninger som vi længe have talt om at vi skulle fremføre. Gaard den 11te Januar 1835. / Ole.*²⁸

Dette lange innlegget ble utstyrt med en redaksjonell hale som kommenterte innholdet, og ga innsenderen delvis rett. Også en annen innsender kommenterte innholdet utførlig, med både ros og ris.²⁹

På de tider begynte det så smått å etablere seg en offentlig samtale aviser imellom, der avisene kommenterte hverandres innhold (særlig meningsytringer). Mest kjent fra denne epoken er vel kontroversene mellom Morgenbladet og Den Constitutionelle, mens "provinsavisene" helst ble sett ned på i hovedstaden. Likevel kan vi Landboe-Avisen nr. 40 1837 lese: "*Morgenbladet har, ved at optage vore Ytringer i Landboeavisen No. 34 for d. A., angaaende Pengemangelen og Landmandens Kaar forøvrigt i denne Egn, ledsaget samme med følgende Bemærkninger: (Så følger et langt sitat, som fyller resten av avisa).*

Et kjennetegn ved avismediet er allsidigheten og variasjonen i innhold, med "litt av hvert" utenfor avisas kjerneområder (særlig nyheter og annonser). Denne allsidigheten blir gjerne forbundet med framveksten av omnibusavisa på første del av 1900-tallet, men prinsippet er ikke nytt. Allerede i de første avisene kan vi se at at redaktører flest betraktet avisa som et åpent medium, og gjerne ga plass for andre typer stoff. I forrige kapittel så vi at dette gjaldt også for Landboebladet, med både sanger, dikt, og gåter for barn. Akkurat den siste stofftypen fører ikke Rasmus videre, men ellers har han også (om enn i begrenset utstrekning) sanger og dikt, gjerne av lokale amatør-diktere, om ulike temaer og til ulike anledninger: kongens fødselsdag, vers til 17. mai - og Ivar Aasens aller første dikt! Vi finner også eksempler på underholdnings-nyheter (kuriositeter), anekdoter, og en nyttårsfortelling.³⁰

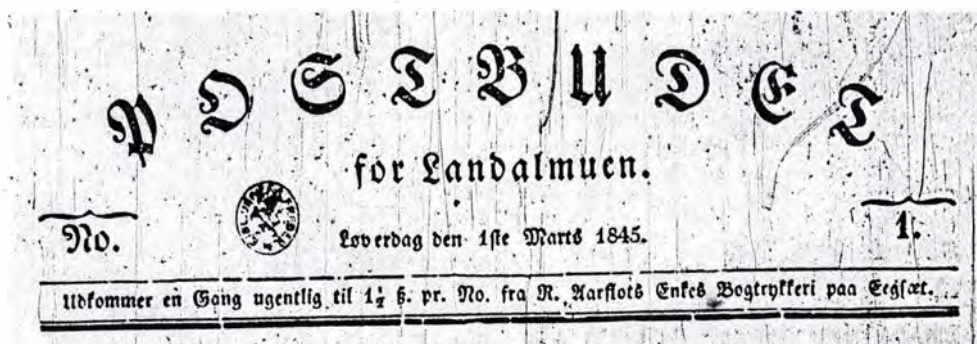
En ny sjanger er nekrologene. Jeg har allerede nevnt redaktørens store (og gripende) oppslag da hans sønn Sivert døde, bare 18 år gammel. Men også andre døde fikk sine nekrologer i Landboe-Avisen.

²⁸ Landboe-Avisen nr. 5 1835.

²⁹ Landboe-Avisen nr. 49 1839.

³⁰ Landboe-Avisen nr. 1 1835.

4. Postbudet - tradisjonen føres videre

Da Sivert Aarflot døde i 1816, ble det et langt opphold i avisutgivinga på Ekset. Da sønnen Rasmus S. Aarflot døde i 1845, sto hans sønn Maurits Andreas klar til straks å sette i gang med en ny avis etter Landboe-Avisen. Navnet på den nye avisa ble *Postbudet for Landalmuen*, til vanlig kalt bare *Postbudet*. (Hvorfor det ble ny avis, og ikke en videreføring av Landboe-Avisen, er vanskelig å si.) Første nummer kom ut 1. mars 1845, og kom også ut en gang i uka (lørdager) "fra R. Aarflots Bogtrykkeri på Egsæt."

Maurits var eldste sønn av Rasmus S. Aarflot og bare 23 år da faren døde. Han hadde allerede i noen år annonsert for bøker og tidsskrifter for salg eller abonnement ved trykkeriet og poståpneriet, og var på alle måter beredt til å føre videre faren og farfarens arbeid med både trykkeri, forlag, avis og bokhandel.

I tillegg til *Postbudet* ga Maurits også ut også tidsskriftet "Norsk Landbrugstidende" i åra 1848-55. Dette var en periode med store endringer, både i landet som helhet og i mange lokalsamfunn.

Maurits Andreas Aarflot (1821-1904) skulle snart bli en av de aller mest framtreddende representanter for Aarflot-slekta, etter farfaren Sivert Aarflot. Han var eldst av seks søsken, og således odelsgutt. Ikke bare var han redaktør av *Postbudet*, han var også stortingsmann gjennom en hel mannsalder (1854-88), ordfører i Volda (1850-57 og 1860-85), samtidig som han var gardbruker på Ekset. Han ble en bygdehøvding, en "far" for sine sambygdingar. Han er beskrevet som en "kjempe både i hovud og hand", begavet, sterk, og aktiv på mange områder. Han var en sentral drivkraft bak opprettelsen av både Voldens og Ørstens Sognes Sparebank (1853), Voldens Høiere Almue- og Lærerskole (1861), Volda Brandforsikringslag (1866) og Øyralandets Meieri (1887). Knapt noen annen volding har hatt så mange verv som han, men han er ikke beskrevet som noe "maktmenneske", heller som en "fredens mann", uten "stormannstankar". Dobbeltrollen som ordfører og stortingsmann gjorde det lett for ham i få saka om lærerskolen igjennom.

Han og den yngre broren Rasmus R. Aarflot (1829-1888) vekslet om å sitte på Stortinget og være ordfører i Volda.³¹ De delte også på andre oppgaver, for eksempel å

³¹ Mauritz var ordfører i åra 1850-57 og 1860-85; Rasmus 1858-59 og 1886-87.

redigere Postbudet. Da Maurits første gang ble innvalgt på Stortinget i 1854, overtok Rasmus som redaktør av Postbudet, et verv han trolig skjøttet i lange perioder. På denne tid går det sjelden fram av avisa hvem som til enhver tid var redaktør; men vi vet at Jakob N. Kobberstad (redaktør av den neste Ekset-avisa, se neste kapittel) også i perioder var redaktør.³²

Politisk sluttet brødrene seg til venstre-bevegelsen, med Johan Sverdrup som leder. Maurits var blant dem som dannet Reformforeningen i 1859. Hele tida fulgte han Johan Sverdrup og den moderate fløyen da Venstre ble splittet. Han kom mot slutten av 1880-åra i konflikt med de yngre og mer radikale venstrefolkene på hjemstedet, og mistet plassen på Stortinget ved valget i 1888 til en mann fra det rene Venstre.

Maurits var gift med Nikoline Schjelderup. De var barnløse, og det var broren Rasmus som førte "avis-slekta" Aarflot videre.

Postbudet

I presentasjonsartikkelen i første nummeret av Postbudet forteller Maurits at det var tidligere lesere av Landboe-Avisen som hadde oppfordret ham til å starte ny avis, og han lot seg overtale. Situasjonen var en annen enn da Landboebladet stoppet; nå "måtte" folk ha en avis. Han gikk til oppgaven samme beskjedenhet som faren hadde gjort 12 år tidligere. I den samme artikkelen signaliserte han også hva han anså som viktig stoff: "*I Bladet vil meddeles det Vigtigste af Storthingets Forhandlinger, de kongelige Resolutioner og andre Dagsnyheder af Interesse for Almuen.*" Målgruppa var klar: "*Skulle dette for Bondestandens bestemte Blad komme i den dannede Mands Hænder, da giv det sin selvskrevne Dom som et faafængt Forsøg og forvovent Barneværk..*"

Med denne beskjedne holdning må man spørre om han ikke hadde de samme ambisjoner om å henvende seg til embets- og handelsmenn i regionen som faren hadde hatt. Jeg vil forsøke å finne holdepunkter for hvem som leste Postbudet, for denne avisa har ikke etterlatt de samme gode abonnementslistene som forgjengeren.

I november samme år (1845) kommer det en ny egenpresentasjon som forteller hva redaktøren ønsket å bringe av stoff:

- "1) De vigtigste indenlandske Efterretninger, saasom kongelige Resolutioner, almeninteressante Dagsnyheder o.s.v.*
2) De væsentligste udenlandske Efterretninger og Begivenheder.
3) Landeconomiske Meddelelser, fornemmelig vedkommende Jorddyrkningen og Jordforbedringer, nyttige Huusraad og vigtige Opfindelser for Næringsveiene
4) Meddelse af lærerige Stykker for Landboeungdommen, som moralske, historiske og geografiske o.s.v.
5) Nye Sange og christelige Digte.
6) Bekjendtgjørelse, Boganmeldelser og andre Avertissementer."
- Dette er en langt på vei dekkende beskrivelse av hva avisa skulle komme til å inneholde.

Avisa ble snart bedre strukturert enn forgjengeren, bl.a. med faste hovedoverskrifter: "Indenlandske Efterretninger.", "Udenlandske Efterretninger",

³² I allfall i 1862 var Kobberstad redaktør, går det fram av et privat brev.

"Bekjendtgjørelser" og "Landekonomiske Meddelelser." (dvs. praktiske råd til bøndene) og "Blandede Notitser" - med relativt faste plasser for disse hovedtitlene. Avisa virker også mer stabil og forutsigbar, ved at den kom ut hver lørdag med fire sider, og bare sjelden hadde et vedlegg for å ta unna stoffmengden. Det er også slutt med at én enkelt artikkel kunne oppta så å si all spalteplass i én enkelt utgave.

Utvalget av aviser som det saksnes fra, blir stadig større, i takt med at antallet aviser stadig øker. Ja, også utenlandske aviser som *Times* (London) blir brukt.

Postbudet kom jevnt ut, helt fram til desember 1868. I nr. 40 (3. okt.) dette året kom redaktøren med følgende kunngjøring øverst på 1. side:

"Til Postbudets Abonnenter.

Da jeg i de nærmeste Aar i længere Tid vil være fraværende som Medlem af Romsdals Fogderikommisjon foruden andre Hverv som lægger Beslag paa min Tid, og jeg saaledes alt for lidet selv kan befatte mig med Bladudgivelsen, saa har jeg formaaet Andenlærer Jakob Kobberstad, der besørger Postbudets Redaktion under min Fraværelse ved Storthinget til at forsøge udgivet et eget Blad fra Nyttaar. Lykkes dette hans Forehavende, som jeg vil anbefale, da vil Postbudet indtil videre gaa ind, og ville da dets Abonnenter i det nye Blad faa Fortsættelse af Beretningen om Storthingets Forhandlinger, hvoraf der ogsaa agtes givet et Uddrad.

Eegset den 18de Sepbr. 1868.

M. A. Aarflot."

Men Postbudet fortsatte å komme ut regelmessig helt fram til 26. desember dette året. Da stod Jakob N. Kobberstad klar til å utgi sin avis *Møringen*, som det skal fortelles om i neste kapittel.

Opplysningsstoff

Viljen til å opprettholde tradisjonen fra Landboebladet med teoretiske og praktisk opplysningsstoff, syntes absolutt å være til stede. Men forutsetningene var neppe lenger de samme. Også Maurits var bonde, men var trolig så opptatt med sine mange verv at det kanskje var andre (familiemedlemmer og tjenestefolk) som gjorde det meste av gardsarbeidet. Dermed hadde han vel heller ikke den samme nærheten til jorda og det samme blikket for mulige forbedringer som farfaren hadde hatt. Dette viser seg bl.a. ved at han ofte sakset sine "Landekonomiske Meddelelser" fra andre aviser og blader, selv om vi iblant finner artikler som synes å være egenproduserte. Men uansett opphav bringer han artikler som "En Koutschuk-Opløsning, til at gjøre Læder vandtæt"³³, "Om Gjødningssarterne."³⁴, råd under en kolera-epidemi³⁵, om "Tobakens Skadelighed" osv. Etter faren og farfaren har han også arvet interessen for Norges Vel og de lokale og regionale "Sogneselskabene" og "Landhuusholdnings-selskabene", som han stadig brakte artikler om.

Fra 1847 ble det merkbart mindre med praktiske råd. Fra 1848 og utover er det nærliggende å anta at det var Ekset-tidsskriftet "Norsk Landbrugstidende" (1848-55) som overtok denne stofftypen, for nå ble de praktiske rådene til bøndene nesten helt borte. Men artiklene med praktiske råd kom likevel ikke merkbart tilbake etter at dette

³³ *Postbudet* nr. 14 1845.

³⁴ *Postbudet* nr. 1 1846.

³⁵ *Postbudet* nr. 1 og 2 1849.

tidsskriftet ble nedlagt i 1855. Det kan likevel virke som han hele tida bar på en dårlig samvittighet på vegne av denne type stoff, for av og til dukker det opp en praktisk artikkel om jordbruk, sakset fra en annen avis etter et tidsskrift. Et litt kuriøst eksempel på dette er "*Fjøset og Gjødelsvæsenet*", sakset fra Morgenbladet, den 24. des. 1864 - på første side (!). Det var også flere slike artikler utover på 1860-tallet, sakset fra andre aviser.

Teoretisk opplysningsstoff er også i denne avisa noe sjeldnere enn det praktiske opplysningsstoffet. Men gjennom de 24 årgangene blir det til sammen en del artikler, om de forskjelligste emner, f.eks. "Om Finlapperne"³⁶, litt historisk stoff (f. eks. krigen mot Carl den tolvte) og noen glimt fra den tids naturvitenskapelige oppdagelser. Nye oppfinnelser og naturvitenskapelige oppdagelser er flere ganger godt stoff.

Interessen for Ivar Aasens virke kommer fram første gang da han i 1846 var i ferd med å samle dialekter. Vi kan da lese en fyldig melding av "Det norske Folkesprogs Grammatik", over mer enn ett nummer.³⁷ I 1851 ble ordboka anmeldt, og i 1861 diktsamlinga "Storm og Stilla".

Ellers blir opplysende artikler om aktuelle emner sakset fra både norske og utenlandske aviser (London Times, Daily News m.fl.), f.eks. "Om Skibsfart". Mange av dem var sakset fra Morgenbladet. Men også Aasmund O. Vinjes *Dølen* (1858-1870) ble det gjerne sakset fra, f.eks. "Om Timberhandelen."³⁸ I 1866 fikk Eilert Sundt en føljetong over seks nummer "Om Bonde-almuens Kulturtilstand". I det aller siste nummeret samme år finner vi "Lidt om Gammelnorsk", klippet fra *Bergensposten*.

Historisk stoff forekom sjelden, men ble ikke helt borte. I 1860-årgangen kan vi lese en føljetong om Feltoget i Norge 1718 og Carl den Tolvtes Død. "Sagn fra Dansketiden"³⁹ var sakset fra *Tromsø Tidende*.

Som flere andre av etterkommerne etter Sivert K. Aarflot var også utgiverne av *Postbudet* interessert i kristendom og kirkelig stoff. I 1862 ble Landstads "Om Salmebogen" omtalt i en føljetong over hele ti nummer..

En annen tradisjon fra Sivert som redaktøren av *Postbudet* tok opp, er de gode rådene og levereglene for ungdommen, det Sivert kalte "Klogskabs-Regler" eller "Sædeligheds-Regler". I første årgang var de versifisert under overskrifta "For Landboeungdommen", som føljetong over flere nummer.

Værobservasjoner (på Ekset) var også en tradisjon som ble holdt ved like. Overskriften "Eegsæt, den...[dato]" er var nå blitt et fast innslag i Ekset-avisene, men det er variabelt hva som følger etter overskrifta. Som i de tidligere avisene er det gjerne aktuelle værobservasjoner, mer eller mindre direkte knyttet til hva dette været har å si for jordbruket eller fisket. (I årets første måneder var vårsildefisket et gjennomgående tema.) Et eksempel: "*I de 2 forløbne Uger af Slaataannen have vi havt et priseligt Højbjergingsveir, saa at en god Deel af det bedste Høe (Tykengen) er kommen godt i Huus. Varmen har naaet en for for disse Egne sjelden Høide, i onsdags viiste Thermometret 22 Grader i Skygge. Barometret staaer dog endnu temmelig høit.*"

³⁶ *Postbudet* nr. 10 1849.

³⁷ *Postbudet* nr. 18 1848 og de følgende nummer.

³⁸ *Postbudet* nr. 29 1859.

³⁹ *Postbudet* nr. 44 1866.

⁴⁰ Også månedsoversikter over hvordan været hadde vært, kom etter hvert månedsskifte.

Men det kan like gjerne være hovedstaden eller "amtshovedstaden" (Molde, da som nå) som er utgangspunktet for det som følger, og da gjerne viktige saker. En artikkel om vårsildefiskeriet i nordre Bergenhus (nå Sogn og Fjordane), med Christiania som "sted", viser både hovedstaden som viktig nyhetsskilde, og interessen for næringslivet. Men selv om "Egsæt, den...[dato]" må sies å være redaktørens egen spalte, ført i pennen av ham selv, holder han en konsekvent en saklig-informativ tone, og vokter seg for å komme med meningsytringer.

Nyheter

Metoden med å sakse fra andre aviser brukes fortsatt flittig. Morgenbladet var en god kilde, men langt fra den eneste, for i denne perioden vokste antall aviser sterkt, og det ble flere aviser å sakse fra. Også utenlandske aviser ble brukt, som *London Times* og *Daily News*.

Under hovedoverskrifta "Udenlandske Efterretninger" kom fortsatt nyhetsnotiser fra utlandet, ordnet etter land. Da som alltid ellers var kriger og konflikter godt stoff. På 1850-tallet var Krim-krigen så godt stoff for Postbudet at avisa i 1855 hadde en krigsoverskrift - i dobbelt forstand - over *hele* 1. side: "Sevastopol er falden!", et uvanlig stort oppslag for sin tid.⁴¹

Men den dominerende form for aktualitetsstoff var fortsatt stoff fra storting, regjering, lover og lovforslag, og (sentral og lokal) forvaltning. Avisas fulgte tradisjonen med stor vekt på "hardt stoff" fra politikk og offentlig administrasjon, med mengder av stortingsstoff og kongelige resolusjoner. Resultatene fra stortingsvalgene landet over gjengis, og det merkes tydelig på førstesida når Stortinget har sine sesjoner (hvert 3. år). Etter hvert kom hovedoverskriften "Indenlandske Efterretninger".

Den største fornyelsen ligger trolig i det mer varierte lokalstoffet fra Sunnmøre, og fra landet ellers. Lokalnyheter (fra Ekset og omegn) utover værrapporter begynte nå så smått å dryppe inn, selv om de på langt nær tilsvarende dekningen i dagens lokalaviser. Eksempler:

"Atter skal den ulykkelige Hændelse af et selvmord have foregaaet her i Omegnen...", og

*"..et Fjeldskred [i Hjørundfjord på Sunnmøre] bortrev 6 forskjellige Bygninger samt beskadigede mere eller mindre de øvrige Huse. En gammel Mand og Kone samt Sønnekone bleve halvdøde trukne frem af Ruinerne, hvorimod Børnene og de øvrige indvaanere ligefrem ved et Herrens Under slap derfra uden al Skade. ..."*⁴²

Men mest påfallende er kanskje hva som *ikke* omtales av lokalstoff. Viktige nye institusjoner som Sparebanken og Almueskolen, som Maurits selv i høy grad bidro til, er nesten ikke å få øye på i spaltene. Denne utelatelsen blir diskutert nedenfor.

⁴⁰ Postbudet 2.8.1845.

⁴¹ Postbudet nr. 20 1855.

⁴² Postbudet 1.11.1845.

Kuriosa ble gjerne samlet under hovedoverskrifta "Blandinger", som i Landboe-Avisen. Her kan man også finne praktiske råd og tips, f.eks. at en gartner i Belgia har funnet ut at sønderskårne poteter må ligge i 8 dager før man planter dem.⁴³

Eksempler på *dokumentasjon* finner vi også: "Lov om Fartøiers Maaling", "Danmark Riges Grundlov", Keiser Napoleons trontale (1862), fredstraktaten mellom Østerrike og Preussen (1866), Thiers' siste tale (føljetong 1866) m.fl.

At ny teknologi tas i bruk, kan vi forstå av det nummeret som kom 3. oktober 1868, med følgende overskrift: "*Eegsæt den 3die Oktober / Telegram til Postbuder*". Dette handlet om at Stortinget er åpnet, og må sannsynligvis være sendt av Maurits fra Kristiania, og mottatt av den som da fungerte som redaktør (sannsynligvis Jakob N. Kobberstad).

Kunngjøringer og annonser

Selv om annonsene (med private avsendere) ble stadig vanligere på den tida, beholdt Postbudet hovedoverskrifta "Bekjendtgjørelser", som avisa videreførte fra Landboe-Avisen. De gamle formene for kunngjøringer fortsatte med varierende frekvens: auksjoner, proklama, "Licitation" (befaring) osv. Også sykdomsepidemier var stoff for offentlige kunngjøringer: "Provisorisk anordning mot kolera", i flere paragrafer.⁴⁴

En spesiell form for annonsering var bankenes årsresultater etter hvert årsskifte. Et eksempel finner vi i nr. 3 1845: "*Bekjendtgjørelse. Oversigt av Aalesund Sparebanks Status ved Udgangen af Aaret 1844.*" Dette var relativt vanlig til langt inn på 1900-tallet, og i flere januarnummer framover var det opptil flere banker som la fram sine årsresultater.

Varer og tjenester som ble annonsert, var: hus, privatundervisning, hatter (dvs. hattemaker etablerer seg i Ålesund), instrumenter mottas til reparasjon, "*Ledigt Jordbrug*", "*Tougværk*", glass, i 1858 flere handelsannonser med store typer (Smukke Halsbind. Fine brune og graa Uldhette. o.l.). På denne tida ble annonsene mer og mer prangende, til forskjell fra de offentlige "Bekjendtgjørelser". Den mest prangende kom i nr. 18 1859: nesten en hel side for det Østerrikske Jernbane-lotteri, med hovedgevinst fl. 250,000, og med typer nesten så store som avishodet! I 1861 finner vi en lotteriannonse helt fra Hamburg; i 1868 annonser for "Møllestene". - I en kategori for seg kommer "Molde's Middel og Realskole." som søker elever årlig. Også andre aviser kunne annonsere for seg selv, for eksempel *Christiania-Posten* (1863).

Bokannonser var det mange av, en del var egenannonser for bøker til salgs i "Aarflots Boghandling" på Ekset. Som tidligere nevnt begynte Maurits tidlig på 1840-tallet å bestyre bokhandelen og trykke annonser for både bøker og tidsskrifter i Landboe-Avisen, som hans far redigerte. Denne annonseringen fortsatte han med i Postbudet, men etter hvert overtok broren Rasmus denne delen av virksomheten. "Boghandlingen" omfattet ikke bare bøker fra eget trykkeri, men også bøker importert utenfra, ofte fra hovedstaden. Litt seinere ble det en hel side i et tillegg, bare fylt med bøker. Også religiøse blader var omfattet av denne lokale bokhandelen, f.eks.: "*Subscriptionsindbydelse paa Søndagsblad for Lutherske Kristne*".

⁴³ *Postbudet* nr. 10 1845.

⁴⁴ *Postbudet* nr. 1 og 2 1849.

Men utover på 1850-tallet avtok denne "boghandlingen", iallfall etter det vi kan bedømme utfra egenannonseringen, og ble stort sett begrenset til å avertere neste års almanakk. Andre bokhandlere, fra Ålesund, avvertete hele tida i Postbudet, deriblant J. Aarflot, sønn av Berte Canutte og dermed søskenbarn til Maurits og Rasmus; han var for øvrig også med på å grunnlegge Ålesunds første avis, *Ålesund Handels og Søfartstidende*, i 1857. Også en lokal "konkurrent" dukket opp: Jakob N. Kobberstad (se neste kapittel) med en "Boglade" i Volda sentrum, med mest skolebøker til bruk i den nye Høiere Almueskole.

Ellen Vigerstøl Hildre har i artikkelen om "Reklamens utvikling i noen Sunnmørsaviser 1833-1899"⁴⁵ også Postbudet med i sitt utvalg. Både hennes utvalg av annonser og mine egne studier tyder på at Postbudet opprettholdt forgiengerens posisjon som regionavis (første Ålesunds-avisa kom som nevnt først i 1857). Det mest interessante for Postbudets vedkommende er at hun finner et skifte i reklamens utforming rundt 1850, med en relativt dristigere utforming, og med argumentasjon for hvorfor varen bør kjøpes. Som eksempel viser hun til en tobakksannonse med større typografisk variasjon enn tidligere, fete typer og "samlesløyfe". Det er reklame for varer som ble solgt på landsbasis, og produsert både i Norge og i utlandet. Flere annonsører holder til i Ålesund, og de henvender seg til et regionalt marked, både til byfolk og bønder.

Annet stoff

Generelt gir avisa et ganske kompakt og kjedelig inntrykk, i alle fall etter vår tids forventninger. Men innimellom finner vi også andre typer stoff enn dem som er kommentert ovenfor. Dikt og andre vers finner vi en del eksempler på, og oftere på første side enn det som er vanlig i andre aviser, noe som tyder på en sterk kulturell interesse hos redaktøren. Den 20. desember 1845 finner vi en "*Julepsalme*" (som regel ble ikke jula spesielt markert). Vi finner også et dikt i anledning av at kong Oscar I var blitt frisk etter en sykdom, et dikt som hyller våren, og lignende⁴⁶

Også nekrologer kunne ha verseform. I november 1845 ble førstsiden prydet med et dikt til ære for Rasmus S. Aarflot. Også ved andre anledninger (konfirmasjonssøndag, de store kirkehøytider, "*Ved Aarsskiftet*." o.l.) ble det brukt dikt, vers og salmer, ikke så sjelden på første side.

En helt annen type stoff, mer til underholdning enn til informasjon, er "*Hexehistorier i det 19de Aarhundre*".⁴⁷ Denne er mer i slekt med de de romanføljetongene som utover på 1800-tallet ble vanlig i mange aviser. Også underholdning fra det virkelige liv var populært stoff, under hovedoverskrifta "Blandinger", som var en blanding av både vesentlige og kuriøse nyheter.

Redaktørrollen og avisas demokratiske funksjon

Redaktøren av Postbudet holdt en lav profil, som i Landboe-Avisen. Både Maurits og broren Rasmus oppfattet tydeligvis redaktøren som "den usynlige tjener" som bør

⁴⁵ *Tidsskrift for Sunnmøre historielag* 1990.

⁴⁶ *Postbudet* henholdsvis nr. 20 1853 og 24 1855.

⁴⁷ *Postbudet* nr. 1 1859.

holde seg mest mulig i bakgrunnen. Debatt om politiske og andre saker ble ikke prioritert, selv når redaktøren var ordfører eller stortingsmann. Når debattstoff likevel forekom, var det mest fordi det fantes innsendere som hadde meninger om saker som opptok dem, f.eks. silde- og torskefisket (4/1867), misjonen o.l.. Det kunne også forekomme meninger i saksede artikler fra andre aviser.

Slikt innsendt stoff kom med ujevne mellomrom, og kunne handle om de forskjelligste ting; det var tydeligvis innsenderne som styrte temavalget. Bare sjelden dreide det seg om aktuelle saker etter modell av "offentlig samtale", og redaktøren inviterte heller ikke til debatt.

Når det gjelder avisenes rolle i det demokratiske systemet mer generelt, kan den deles i tre deler: a) informasjon, b) debatt, og c) overvåkning. Postbudet utmerket seg (som sine forgjengere) ved å være meget solid på informasjon, særlig nasjonalt og internasjonalt, noe mindre på debatt, mens dette med "kritisk overvåkning" synes å være fraværende, som den stort sett var i lokalaviser på den tida.

Denne profilen er egentlig ikke så overraskende. Den må ses i lys tradisjonen fra Landboebladet, og ikke minst av at Ekset-utgiverne samtidig bekledte framtreddende politiske posisjoner, og inntok også mer uformelle lederroller i lokalsamfunnet. Både Maurits og broren Rasmus var som nevnt i lange perioder både ordførere og stortingsmenn, og avisa avgrenser seg, i sin demokratiske rolle, stort sett til ren informasjon, på vegne av den opplyste statsmakt og lokalmakt overfor borgerne. Ekset-utgiverne implisitte avisfilosofi synes å ha vært at avisa skal være en kunnskapsformidler - med utførlige artikler og dokumentasjon om politikk og forvaltning, om vær og natur, om interessante ting som skjer både her og i utlandet, osv - i pakt med den overleverte folkeopplysningstradisjonen.

Det er likevel påfallende at Maurits, selv ut fra en slik posisjon, ikke bruker avisa som en ressurs i arbeidet med å utvikle lokalsamfunnet, f.eks. når han aktivt er med på å etablere både sparebanken og almueskolen, uten at det setter merkbare spor i avisspaltene. Heller ikke diskuterer han, eller inviterer til diskusjon om de sakene han som ordfører og stortingsmann har til behandling og skal være med på å avgjøre. Redaktøren oppmuntrer i veldig liten grad leserne til å komme med innspill til de samme offentlige myndigheter som han selv var en så framstående representant for. Noen få unntak finnes, ved at lover eller samfunnsordninger kunne tas opp til prinsipiell debatt, slik det f.eks. ble gjort i et langt innlegg om odelsretten,⁴⁸ eller i en debatt om Lov for Almueskolevæsenet (1849).

De få leserinnlegg ("Indsendt.") som forekom, kunne nok handle om politiske saker (f. eks. fiskeriene), men de utløste sjelden noen debatt. Det finnes politiske meninger i artikler sakset fra andre aviser, men heller ikke de utløste noen offentlig debatt i Postbudets spalter.

På denne bakgrunn blir det interessant å se nærmere på den neste Ekset-avisa, *Møringen*, som er tema for neste kapittel.

⁴⁸ Postbudet nr. 3 1849.

5. Møringen - første Ekset-avis med redaktør utenfra

Da Maurits A. Aarflot i 1868 fant det for slitsomt å utgi avis ved siden av alle sine andre gjøremål, lot han en mann utenfor familien slippe til og utgi en ny avis på familiens trykkeri. *Møringen* ble som nevnt først lansert i Postbudet nr. 40/1868, der redaktør Maurits A. Aarflot kunngjorde at han, grunnet mange verv, må stoppe Postbudet neste år (inntil videre, var meninga). Han forteller også at Jakob N. Kopperstad vil gi ut sin egen avis, som han anbefaler abonnentene å gå over til. Som et tillegg til samme nummer følger en "*Tingerliste paa Møringen, Et Vekeblad nærmest for Søndmøre og tilgrænsende Bygdelag.*", der Jakob N. Kopperstad verver abonnenter til sitt nye blad. Det skal ha spesiell interesse for Sunnmøre og Nordfjord. Han vil ta kontakt med ordførerne og få formannskapenes beslutninger, som vil bli trykt i den grad plassen tillater det, og "*ledsaget med oplysende Bemærkninger*". Avisa vil også ha "Brevskrivere" for den enkelte bygd. Men bladet vil ikke glemme "de større Samfundsspørmaale"; det vil også følge med i Stortingets virksomhet.

Jakob Nilsson Kopperstad (1840-1919) var nordfjording, født i Breim, og tok lærerskoleeksamen på Stord med framifrå gode vitnemål. Til Volda kom han i 1861, som "andrelærer" på Voldens høiere Almueskole, som da nettopp var blitt opprettet. Bare 21 år gammel var han altså med på å starte "skulestaden Volda", og han ble godt likt av elevene sine. Men han begrenset seg ikke til skolearbeid; han markerte seg også i det lokale kulturliv over et bredt spekter: både innen musikk (orgel og korsang) og idrett. Han var tilhenger av målsaka, skrev selv på landsmål, var en tid medarbeider i Vinjes landsmålsavis *Dølen*, og hadde kontakt også med Ivar Aasen og Olaus Fjørtoft. Han startet bokhandel da det ble problemer med å skaffe nok bøker fra Kristiania, ga ut lesebøker, sangbøker, musikk-lærebøker, og satte toner til sangene i Ivar Aasens "*Symra*". Etter tida i Volda flyttet han mye rundt omkring og underviste ved ulike skoler. Han ble også god venn av familien Aarflot, og vikarierte i perioder som redaktør av Postbudet.

Den nye avisa fikk undertittelen "*Et Vekeblad nærmest for Mørerne, Raumsdal og Nordfjord.*" Også denne avisa var på fire sider, og kom først ut hver torsdag, fra 1871 lørdag. Undertittelen signaliserer tydelig at han ønsket å fortsette tradisjonen med regionavis. Heller ikke for denne avisa vet vi så mye om spredningen, siden ingen abonnementsliste er bevart. Vi kan gjette på at Kopperstad, med sin bakgrunn, klarte å opprettholde en viss spredning i Nordfjord, mens han i "*Raumsdal*" nok har fått en skarp konkurrent i Moldeavisa Romsdals Budstikke. Heller ikke Landboe-Avisen

hadde noen særlig spredning der, ifølge abonnementslistene, og det er lite eller ingenting som tyder på at Ekset-avisene siden har vunnet mer innpass i romsdals-regionen. I et brev kort tid etter at avisa var i gang, kunne Kobberstad fortelle at han kunne telle 360 abonnenter.

Både innlegg og redaksjonelle artikler er lange og utførlige ("omstendelige", etter vår tids begreper), og kan gjerne fortsettes i neste nummer om de ikke kan rommes i ett nummer.

Formål med avisutgivelsen

I sitt første nummer, 7. januar 1969, gir redaktør Kobberstad følgende "programerklæring":

Godt Modt, og glædeligt Nytaar!

(...)

En stor Del af vore Læsere er nu engang gammelt vante med det ugentlige Besøg af Eiksetbladet, og vi ved det, at dette Besøg er blevet imødeseet med Glæde, ligesom vi ogsaa ved, at disse ugentlige Besøg gennem en lang Aarrække har udrettet meget Godt iblandt os. Nu var det vort Ønske, idet vi indtræde i det tidligere Eiksetbladets plads, at ogsaa vort Komme maatte imødesees med den samme Interesse, og at ogsaa vi gennem Aar og Dag kunde formaa at virke ligesaa meget til Gavn og Glæde.

Enkelte vil vel sige, at Bygdebladenes Tid nu maa være forbi, at vort Foretagende saaledes er ubetimeligt og unødvendigt, da der i Hovedstaden nu udkommer saamange Smaablade, som baade hurtigere og ligesaa billigt kunne give Besked om, hvad der hender ude og hjemme. Vi ere imidlertid af den mening, at Bygdebladenes Tid nu netop for Alvor er kommen, at de ingensinde have været ønskeligere og nødvendigere end netop nu.

Den lange Tid, siden vor kommunale Selvstyrelse begyndte, maa nødvendigvis have opdraget vort Folk til videre Syn i og til større Interesse for vore Anliggenders Skjøtsel, og de sidste Aars forskjellige Bevægelser er Bevis nok for, at saa er Tilfeldet. Folk er mere og mere kommet til Overbevisning om, at de baade kunne og bør have Indflydelse paa sine Anliggenders afgjørelse; derfor er ogsaa Interessen for ikke alene at vide Besked om alt, men ogsaa at lægge sit Ord med i Laget, gjøre sin Indflydelse gjældende, i betydeligt Tiltag.

Denne vognede Sands og dette videre Syn hos Folket i Almindelighed er imidlertid endnu kommet meget lidet til Orde, og det af flere Grunde: For det første gaar det vanskelig an for et Kristiania Smaablade, der har sin Læserkreds udover det hele Land, at gjøre sig til Tolk for Anliggender, som alene eller hovedsagelig vedkommer og har Betydning for en enkelt Bygd eller enkelte Bygdelag; dernæst ere Folk i Regelen altfor bange for at komme frem med sine meninger, da de ikke tro sig dygtige nok til at bære dem frem i de høveligste ordelag. Denne Vanden vilde vi ved vort Blad saa godt, vi formaae, prøve at raade Bod paa. Vi ville derfor alvorlig opfordre vore tænkende Almuesmænd, - og af disse have vi mange - til gennem Møringen at udtale sine Meninger om vore Bygdeanliggender. Bladet skal staa aabent for enhver rimelig og fornuftig Udtalelse, og om der skulde være en eller anden Mangel ved Formen, saa ville vi gjøre opmærksom paa, at det ikke er Formen, men Tanken, som er Hoved-

sagen, og desuden vil det være let Sag for os at rette paa et og andet, naar vi se, at en Rettelse kunde gjøre Tanken klarere.

(...)

Ligesom det altsaa vil være os kjær at modtage Udtalelser fra saamange som muligt, saa skyldes vi ogsaa at gjøre opmerksom paa, at Sag og Sandhed, men ikke Personer maa være Gjenstand for Indsenderens Behandling. Indsendte Stykker, hvoraf det fremgaar, at Forfatteren mere har skrevet for at komme Person eller Personer til Livs, end for at stille den omhandlede Sag i sit rette Lys, vil Møringen uden videre lægge til Side.

(...)

Saa tidt som muligt ville vi komme i hug disse gode Ord: "Lat oss inkje Forfedrane gløyma, under alt, som me venda og snu; for dei gav os ein Arv til at gjøyma, han er større enn monge vil tru." Derfor ville vi tidt friste op igjen Mindet om en og anden af vore gjæve Fædre. Saaledes kunne vi give Møringer og Raumer lidt nøiere Beskjed om slige som Giskemændene, Mørejarlerne, Hallkel Huk og Fl. og Nordffjordingerne skulle ogsaa faa høre om Kvældulfsætten og om Thore Herse, Kollbein den Stærke og andre slike. Dette er noget, som kan friste Hugen og styrke Modet og saaledes blive baaade til Gagn og Gaman. Gode Fortællinger af andet Slags ville vi ogsaa nu og da komme med, naar rummet tillader det.

(...)

Vi ere selv voksede op på Landsbygden og have lært at elske og agte det Hjemlige, det i Sandhed Norske baade i Tanke, Ord og Gjerd. At vi derfor ville omfatte vore norske Ættarmærker, baade i Sprog, Sæder og Skikke, med særlig Forkjerlighed, kan vore Læsere stole paa. Ikke saa, at vi ville havde og forsvare baade vist og galt blot fordi det er norskt, nei vi ville stræbe efter Evne at sope ud Surpet saa Guld det kan komme frem i Dagen og glima i Sollyset.

(...)

Vi vandre da ud med gode Voner i Barmen og vælge os til Hærraab disse, mærgfulle Ord af Ivar Aasen:

Fram daa, Frendar,
i fredlege Kappstig !
Rette det, som rengt er,
Reise det, som velt er;
Byggje og bote
Med Bot, som duger;
Gjere Verk, som vara,
Til Verdi øydest !

Jeg gjengir teksten såpass utførlig fordi den så klart uttrykker Kobberstads redaksjonelle tenkning. Han vil selvsagt, som forgjengerne, fortsette å informere leserne om hva som skjer lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Men det som er nytt, er at han så uttrykkelig inviterer leserne til å si sin mening, dette til forskjell fra hans forgjengere i redaktørstolen, som stort sett nøyde seg med opplysning og informasjon, samt trykke de innlegg som måtte dukke opp. Han har, på en helt annen måte enn

forgjengerne, grepet ideen om meningsbryting og offentlig samtale som en side ved demokratiet, med avisa som et meget egnet forum.

I nr. 1 1870 har Kobberstad under den faste spalten "Eikset [dato]" følgende oppsummering etter ett år: *"Det første Aar af Møringens Tilværelse er tilende. Vi begyndte med smaa Forhaabninger og ere derfor ikke blevne skuffede. Vort Ønske var, som det vil erindres, at skaffe Distrikterne heromkring et Organ, hvorigjennem Hvermand kunde have Adgang til at udtale sine Meninger om vore Anliggende, navnlig [særlig] de kommunale og folkelige og hvad der forresten nærmest vedrører vore engere saavel som materielle Interesser. At dette vilde ske i nogen større Udstrækning det første Aar, turde vi ikke vente; men en Begyndelse er dog gjort og vi tør haabe, det vil øge paa. Vi maa gjentage det ogsaa iaar, at Ingen maa holde sig tilbage, fordi han ikke føler sig mægtig nok til at give sine Tanker den høveligste Form; ere Tankerne gode, og Aanden i Udtalelserne er saadan, at vi se, det er Sag og Sandhed, som det er Indsenderens Ønske at belyse, saa er det altid Raad med at pynte lidt paa Formen, naar saadant ønskes og vi finde det nødvendigt."*

I første nummer 1873 gjør han opp status for hvordan det har vært å gi ut avis, under den faste overskrifta "Eiksæt den 4de januar": *"Da vi for 4 Aar siden tog paa Færd, gjorde vi det ikke, fordi vi selv troede at have noget at byde, men vi gjorde det, som vi ogsaa sagde, for at Møre ikke skulde mangle et Organ, hvorigjennem de mange, som nu have vundet sig op til et videre og sandere Syn paa vort Styr og Stel baade hjemme og borte, kunde tilføre Almenheden nogle af de Goder, de saaledes selv eie. Dette var en af Hovedgrundene, og vi troede ikke, at det skulde mangle paa saadanne Mænd paa Møre nu, som havde baaade Ævne og Vilje til ogsaa paa denne Maade at yde Bidrag til Almuens Oplysning. Vor Erfaring siger os fremdeles, at her ikke mangler Mænd med Ævne, men det er Viljen det skorter paa, eller maaske rettere, det er Tiltaget; thi, naar vi undtager nogle faa Ikkebønder og nogle endnu færre Bønder, saa er det i høi Grad lidet, som er tilflydt vort Blad og derigjennem Almuen paa Møre fra vort Distrikts styrende og ledende Mænd. Skulde vi fra denne vor Erfaring slutte tilbage til, hvad eie i disse vore Styringsmænd, saa blev det et mindre trøsteligt Resultat, vi kom til, men vi tro - som sagt - ikke, at det er Mangel paa Ævne, kun Undtagelsesvis Mangel paa Vilje, men i det Store og Hele blot Mangel paa Tiltag. Dette faar være vor Trøst midt i Skuffelsen. - Paa samme Tid, som vi derfor paa egne og Læsernes Vegne maa fremheve varm Tak til de Mænd, som i disse 4 Aar har ydet Bidrag til vort Blad, tør vi ogsaa udtale Ønsket om, at tallet paa saadanne maatte blive større og større Aar for Aar."*

I neste avsnitt kommer neste skuffelse, at det er så mange som ikke har betalt. *"Endnu er deres Tal størst, som skyldte for alle 4 Aargange."* (Det var først siden at avisutgivere gjorde det til regel å kreve forhåndsbetaling.)

I det første desembernummeret 1873 kunngjør Kobberstad at han året etterpå, i tillegg til avisa, skal utgi to "Tillægsblade": "Norsk Onsdagsblad" (ukentlig) og "Magasin for Naturkundskab" (månedlig). Beskrivelsen går over nesten en hel side, og gjentas i årets tre siste nummer. Men i det aller siste nummeret (31. des.) kan vi også lese: *"Møringen"* vil ikke begynde nyt Aar denne Uge. Udvidelsen og hvad dermed staar i Forbindelse blev saa sent besluttet, at vi ikke fik Tid til at bringe alt Fornødent i orden til Aarsskiftet. For at imidlertid ingen Stands skal finde Sted, sende vi dette No. som Tilgift til forrige Aargang. - Samtidig anmodes Tingere, som hidtil har holdt

"Møringen", om at opsigse den straks, dersom de ikke vil have den med Tilleggsbladene fra Nytaar..".

Møringen nr. 1/1874 kom 16.1. De annonserte tilleggsbladene ble det etter alt å dømme ikke noe av, og avisa kom stort sett hver uke, også dette året med fire sider. Siste utgave, nr. 43, kom 21. november.

Trolig flyttet Kobberstad fra Volda kort tid etter at avisa ble lagt ned. Hans allsidige gjerning i det lokale skole- og kulturliv ble dermed avsluttet. Hvorfor reiste han? "Året etter [1874] drog Kobberstad til Asker Seminarium; den dugande læraren og musikaren var truleg lei av å spele andrefiolin. Seminarist Per Riste vart tilsett i hans stad." skriver Jostein Nerbøvik.⁴⁹

Opplysningsstoff

Som skolemann må det ha falt naturlig for Kobberstad å føre videre tradisjonen med opplysningsstoff. Og det gjorde han, over et bredt register. Siden han ikke var bonde, hadde han vel ikke de samme forutsetninger som Sivert Aarflot for å gi de helt praktiske rådene om stell av jord og hysdyr, men han kunne jo sakse fra andre aviser, blader og tidsskrifter, eller ta inn innlegg. Slik kunne han bringe mer eller mindre praktisk anvendelige artikler og innlegg om kornavl, fedrift, dyrking av rotfrukter, dyresykdommer, snyltedyrr, såmaskiner, settepoteter, sopp som næringsmiddel, treplanting, fisk og fiskeri osv.

Men det var nok den teoretiske kunnskapen som lå skolemannen Kobberstads hjerte nærmest. Peder Fyllings kjente samling av folkesagn på Sunnmøre ble dekket over flere artikler, og vi kan finne artikler om "Norsk Bokavl", om "Eskimoerne paa Grønland", "Skolelærernes stilling i Preussen", artikkelserie om "Avisernes Oprindelse og Udbredelse", føljetong om "Jaabækianismen" osv. Men alt i alt utgjør ikke slike opplysende og populærvitenskapelige artikler så stor del av innholdet i avisa, som er mer preget av nyheter og aktualitetsstoff. Mange, til dels ganske lange artikler, er sakset fra andre aviser.

Tradisjonen med den faste overskrifta "Eikset den [dato]" ble holdt ved like. *Været* er fortsatt et godt tema å begynne disse artiklene med, f. eks, "*Veiret holder sig fremdeles svært kjøligt og det gaar derfor sent fremad baade med Mark, Ager og Skog.*"⁵⁰ Den 8. juli 1869 heter det: "*Vi ere komne forbi Sommersolhverv; uten Sommeren har ikke villet indfinde sig endnu. Luften holder sig kold. Nat til fredag sneede det endog i Fjeldene. - Ager og Eng gjør smaa Fremskridt, men staa dog over Forventning, i Forhold til det Veir, som har været...*"

Men glidningen fra værobservasjoner til mer allmenne betraktninger fortsetter, og utvikler seg til en redaksjonell kommentarartikkel, en "leder" kan man si.

Ellers er redaktøren, ikke unaturlig, interessert i skolestoff, enten det dreier seg om (nye) landbruksskoler, eller åpningen av en dansk folkehøyskole, hvorfra han trykker åpningstalen, hentet fra "Dansk Skoletidende".⁵¹

⁴⁹ *Volda Lærarskule 1895-1995*, s.35.

⁵⁰ *Møringen* nr. 21 1869.

⁵¹ *Møringen* 25.2.1869.

Nyheter og annet stoff

Kobberstad fortsatte med å bringe nyheter fra både fjernt og nær, gjerne sakset fra andre aviser - og det ble stadig flere aviser å hente stoff fra. Han viste en mer journalistisk holdning enn forgjengerne, ved at han selv i større grad bearbeidde og vurderte hva som var interessant for leserne hans. Om stortingsstoffet skrev han bl.a.: "*Af de Love, som paa sidste Storthing ere udarbeidede og nu af Kongen stadfestede, ville vi efterhaanden afstrykke dem, som have størst Betydning og Interesse for Hvermans.*"

Lokale nyheter finner vi en del av, for eksempel "*I Hareids Sogn skal en Kaarmand for en 14 Dage siden have hængt sig, Bevæggrunden hertil have vi ikke hørt noget Formening om.*"⁵²

"*Forskjelligt.*" var en vignett som korte notiser eller lengre og mer utførlige artikler kuenne samles under, og som også kunne inneholde kuriositeter. En ny spalte, "*Berre Nyr*", blir brukt til å samle sammen rene nyhetssaker. Etter hvert blir den forkortet til "*Nyr*". Samletittelen "*Udenlandske Efterretninger*" ble nå forkortet til "*Udlandet*". Krigen mellom Frankrike og Preussen i 1870 ble godt dekket.

Dokumentasjon var fortsatt en meget benyttet presentasjonsform. Den kunne omfatte så mangt, fra lover vedtatt av Stortinget, til "*Plan for Ørstens Hesteforsikrings-Forening.*" Med flere paragrafer, og "*Grundregler for Ørstens Bondevenforening.*" Ellers finner vi en del kommuneregnskaper. I nr. 21 1870 får vi presentert utfallet av stortingsvalget samme år, med både Maurits og Rasmus Aarflot som valgte, og utførlig dokumentasjon om hvilke valgmenn som har stemt på de forskjellige kandidatene. Avisen dekket også Romsdals Amtsformandskab (som tilsvare seinere tiders fylkesting).

At "*dokumentasjonsoppdraget*" ble tatt alvorlig, tyder følgende ingress på: "Da vi jævnlig agte at give et nogenlunde fuldstændigt Uddrag af Forhandlingerne i Storthinget, der snart træder sammen, er det bedst at begynde med Begynnelsen og den Ende hidsætte: / Fortegnelse / over de til 20de ordentlige Storthing valgte Repræsentanter og Suppleanter..."⁵³ Denne opplistingen gikk over flere nummer. Også "*Romsdals Amtformannskabsforhandlinger*" ble fullstendig referert; det samme ble foredrag som redaktøren fant interessante nok til å komme på trykk.

Kunngjøringer og annonser fortsetter i samme spor som i de tidligere Ekset-avisene, med samletittelen "*Bekjendtgjørelser*". De forskjelligste ting og gjenstander bys ut for salg: garder, hus, sildetønner, sildegarn, symaskiner, gryn males for betaling, havre, parafinolje og petroleum, ja også "*Udmerket Kornbrænneviin / Cognaker i flere Sorter...*", ja til og med en gammel kirkebygning bys ut til salg. Lotterier, også utenlandske, fortsetter å appellere til sunnmøringene.

I tida etter hvert årsskifte brakte flere banker sine årsoversikter. Nye aviser prøvde seg også på Sunnmøre: "*Bergens Tidende (der nu er Landets største Blad udenfor Hovedstaden)*", samt Bergensposten. Siden skolemannen Kobberstad hadde sin egen handel med skolebøker, var det bare naturlig at han annonserte i sin egen avis for lesebøker, katekismer, bibelhistorier m.v. som "*faaes hos J. N. Kobberstad*". J. Aarflot i Ålesund averterte fortsatt bøker og skrivesaker, og nå kom også en lokal konkurrent: Frederikke Svendsens, som inntil for få år siden var en bokhandel i Volda

⁵² *Møringen* nr. 21 1869.

⁵³ *Møringen* nr. 4 1870.

(ved siden av den mer kjente Haugen Bokhandel). Men de offentlige kunngjøringene ble ikke borte; her var fortsatt auksjoner, skiftesamlinger m.m.

"Annet stoff" finnes selvsagt også i Møringen. "Blandinger" var en hovedoverskrift mest for kuriositeter. Følgende er faktisk ganske moderne: *"Skilletegn blev først indført i Bogvæsenet i Aaret 1520, siger et engelsk Blad. Før den Tidblevordogsættningersammenskrevneligesomher."*⁵⁴ Under "Blandinger" kunne det også fortelles vitser.

Føljetongen *"Pleiemoderen. En Landsbyhistorie. (Af Adolf Glaser)"* gikk over flere nummer. I de første numrene i 1870 tok den hele førstesida. Samme år ble den like før jul fulgt opp med *"Det er godt at være Barn om Julen. Af..."*. "Pleiemoderen" gikk også som føljetong samme år, ikke i "kjelleren", men øverst på 1. side! En føljetong av en litt annen type var *"Folkesagn, samlede på Søndmøre af Peder Fylling"*, som også gikk dette året.

Redaktørrollen, leserinnlegg

Kobberstad gikk altså inn for å oppmuntre leserne til å skrive innlegg til avisa, gjerne om politiske saker. Han ville gi mer rom for meninger enn de tidligere avisene på Ekset, både redaktørens og lesernes. Han utviklet den tradisjonelle spalten "Egset den [dato]" fra værobservasjonene "og noe attåt" i retning av en lederartikkel, hvor han både kommenterte aktuelle saker og uttrykte sine egne meninger, i mye større grad enn det Aarflot-ene (både før og etter ham) gjorde. Han ønsket for eksempel Jaabæk-bevegelsen velkommen.⁵⁵

Det er ikke usannsynlig at han var påvirket av Vinjes friske personlige stil i Dølen, som han ofte siterer fra - f.eks. en formulering i 1969 om årlige storting, hvor det bl.a. heter: *".. men Morgenbladet er nu engang Kærringi mot Straumen"*. Samme år finner vi en politisk kommentar, under overskriften "Storthinget": *"Under Valgene til dette Ting var det nok af Ulykkesprofeter, som forudsagde, hvor mange Galskaber de "raabarkede" Bønder vilde komme til at begaa. Vort gode norske Navn og Rygte, ja vor Velfærd stod paa Spil efter disse Vismænds Mening, og det blot fordi, de dumme Valgforsamlinger kaarede saamange Bønder."* Like etter begynte et leserinnlegg med "Hr. Redaktør!" Neste innlegg begynte derimot med "(Indsendt.)", undertegnet R. Rønneberg. Det fikk et redaksjonelt tilsvaer, den offentlige samtale var i gang.

Et par år etterpå finner vi overskriften *"Af vor politik. / Udtalelser i Pressen om Personer, Stilling og Forholde i vort politiske liv."*⁵⁶ Også denne formuleringen synes å være inspirert av Vinje og hans tilsvarende spalte "Vor Politik" i Dølen, uten at det er mulig å bevise noen direkte påvirkning.

I sin faste spalte "Eikset den [dato]" i et av de første numrene kom redaktør Kobberstad med en litt pikant sak fra distriktet, om et ektepar i Hareid sogn som er tiltalt *"og antagelig ogsaa straffet"* for dyrplageri, og dessuten gjort seg bemerket med *"Slagsmaal, Kiv og Trætte"*. Dette fikk i et seinere nummer svar i et leserbrev: *"Hr. Redakteur! I Anledning den i Møringen No 1 optagne Beretning om et Par Ægtefolk i Hareids Sogn, vil jeg ikke undlade at oplyse Dem om, at denne ikke i alle Dele er*

⁵⁴ Møringen nr. 34 1873.

⁵⁵ Møringen 28.1.1869.

⁵⁶ Møringen nr. 35 1871.

overensstemmende med Sandheden. Ved Optagelse af Skandalhistorier fra Privatlivet troer jeg forøvrigt ikke, at Deres Blad vil vinde Indgang hos den bedretænkende Deel af Publicum! Ulfsteens Præstegaard den 27de Januar 1869. E. Madsen."⁵⁷

Redaktørens hale var kontant: "Den omhandlede Beretning er gjengiven, som den er bleven os meddelt, og vi have ingen Grund til at tro, at Meddeleren for med Usandhed. At Beretningen i sine Grundtræk er overensstemmende med Virkeligheden, tør vi saaledes fremdeles holde os forvissede om, saameget mere som der i ovenstaaende Inserat ikke er paapeget noget, hvori den skulde være feilaktig...", undertegnet "Redaktionen".

Av og til finner vi også det redaksjonelle "vi", som i 1872, der Kobberstad ga et (allerede bebudet) tilsvaer til et langt innlegg i det foregående nummer: "Med Hr. Z i f. Nr. kan vi [sic] ikke være enige i at føre Anke mod vort Amts Thingmænd [Maurits Aarflot] for Pligtforsømmelse under Veibudgettets Behandling i Storthinget. Ad privat Vei er det os bekiendt, at samtlige Repræsentanter fra Romsdals Amt har havt Møde med Veikomiteene... Det er sandt, at Hr. M. Aarflot taler lidet og yderst sjelden i Thinget. Men berettiger dette Hr. Z til at omtale ham som skeet? Vi tro ikke det. Vi høre til dem, der lægge ligesaamegen Vægt paa Thingmændernes Komitevirksomhed som paa deres Taledyktighed. At Hr. M. Aarflot er en Mand, der som komitemedlem forsvaerer sit Rum saa godt som Nogen, derom har der aldrig været yttret Tvivl. I alle Fald er det vor Overbevisning, at han som saadan udfylder sin Plads med Hæder. At Romsdals Amts Vælgere i denne Henseende dele vor Anskuelse, tro vi at have et haandgripeligt Bevis for i den Omstændighed, at Hr. Aarflot Gang efter Gang er blevet Gjenvaegt, trods det, at han ikke er Taler."⁵⁸

Ellers kom det stadig innlegg: "Æg æ ein simpel, enfoldige Bonde aa vilde visst inkje driste meg til aa skrive i eit Offentle Bla... Dæ so eg no vilde skrive nokre Or om, dæ va Stykje has Klokkaer Velle i Møringen. (...) Per Bonde f. T. Veitegravar."⁵⁹

At oppfordringen til å skrive leserinnlegg ble lagt merke til, vitner følgende innledning til et leserinnlegg om:

"Hr. Redaktør.

I Møringen No. 1 har de oppfordret Almuesmanden til gjennom Deres Blad at yttre sig og udtale sine meninger om Et og Andet af vore Anliggender. For en saadan Opmuntring skal de have Tak. Men jeg tror, det er ligesom naar man byder den simple Bonde i sin Hverdagsdragt ind i Herremændens Storstue. Han er lidt undseelig og drister sig neppe at gaa ind om Døren. Han ved, at han er simpel i Sprog, Klæder og Sæder, og han ved tillige, at de Fornemme vil saa gjerne kalde denne Simpelhed Raahed, og dette gjør ham noget ængstelig.

Saavidt mig bekjendt har kun en Bonde (i No 3*) [Her protesterer redaktøren i en fotnote: "Jo, flere Bønder have skrivet..."] før vovet sig frem i deres Blad, og jeg synes han skrev godt, saa godt som det anstaar en oplyst og fordumsfri Bonde. . . "⁶⁰ Budskapet er ønsket om at flere, både bønder, embetsmen- og bestillingsmenn,

⁵⁷ Møringen nr. 9 1869.

⁵⁸ Møringen nr. 19 1872.

⁵⁹ Møringen nr. 22 1872.

⁶⁰ Møringen nr. 21 1869.

"maatte udtale sine Meninger i Deres Blad". Så kommer det egentlige innlegget: "Om Jaabækianisme og Bondevenforeninger."

I avisas første år (1869) kom det også et innlegg fra nabofylket i sør, som jeg gjengir i sin helhet fordi det er en nesten enestående dokumentasjon av hvordan folk i Sogn og Fjordane oppfattet og reflekterte over avissituasjonen på den tida: "Brevsending til Møringen fra Nordre Bergenshus.

Hr. Redaktør!

Deres Blad sees ogsaa her i Nordre Bergenshus at have faaet en stedse stigende, jævn Udbredelse i de forskjellige distrikter. Denne Omstændighed i Forbindelse med den Liberalitet, hvorvedf dette Presseorgan lader forskjellige Anskuelser komme tilorde paa samme Tid, om Bladet ikke fornægter sit Program - at virke i Folkelighedens og en sund borgerlig Udviklings Tjeneste, har i væsentlig Mon bidraget til at skaffe ogsaa disse Distrikter en kjærkommen Anledning til at udtale sig om Anliggender, som nærmest vedkomme dem. Før var dette ikke Tilfældet. Hvorledes stillede nemlig Presseforholdene sig tidligere for Nordre Bergenshus? Da vare desverre i høi Grad uheldige. Som Gud og Hvermand ved, har der for det Første aldrig været noget Blad, som har offret denne Landsdel nogen særegen Opmærksomhed, end sige, at noget Blad herfra er udgaaet, Hvad nu Bergens Presseforholde fra tidligere Dage angaar - bedrøvelig Ihukommelse - da ere disse Enhver bekjendte fra den Tid da "Adresseemor" herskede alene. Vi skulle dog i denne Forbindelse indrømme, at dette Blad nu med tiltagner nye Kræfter i sin Tjeneste, trods sit noget folkelige og sit bureaukratiske Tilsnit, indtager en noksaa respektabel Stilling blandt Bergens Blade. (...) [klage på Adresseavisens monopol] Det eneste Bogtrykkeri paa Landet i hele Bergens Stift var Sivert Aarflots paa Gaarden Eikset i Volden; men "Landboavisen" var nærmest beregnet paa Udbredelse af Kundskaber i forskjellige retninger, uden at det endnu laa i Tidens Medfør at gaa lige løs paa Problemerne for den indre og ydre Politik, liksom Bladets Fremkomst væsentlig maa tilskrives Udgiverens Personlighed, hvis rige Aand maatte have sit Organ. "Landboeavisens" Fortsættelse, "Postbudet" har visstnok virket meget Godt; men dets Indflydelse udenfor søndre Søndmøre har uden tvivl været ubetydelig - en Omstændighed, der finder sin Forklaring deri, at dets nærmeste Bestemmelse var dels at fortsætte Trykkeriets Drift til Gavn for den Bygd, hvorfra det udgik, og deri, at Udgiveren som Pot og Pande i Bygden, havde liden Anledning til at opoffre sig for Bladet og sine egne Anliggende i saa henseende. - Hva den aalesundske Presse angaar, da ligger vore bergenshusiske Distrikter noget afsides, saa hverken Aalesunds Tidende eller dens Publikum har nogen synderlig Interesse at at beskæftige sig med Betragtninger over vore Afkroge og disses Anliggender. Iøvrigt henhører, som bekjendt, den ærede Tidende ikke til Stormagterne blandt Avislitteraturens Frembringelser; Hvad der kune blive av Bladet under en dygtig Redaktør med aabent Syn for de Krav, Tiden mere og mere stiller til Pressen, er en anden Sak og udentvivl vil ogsaa Udgiveren i den Retning gjøre, hvad han formaar, - At dømme efter ovenstaaende Strøbemærkninger om, hvorledes Nordre Bergenhus i omhandlede Regning har været stillet, vil man indse, at denne Isolation maa have havt sine uheldige Følger i forskjellige Retninger og fremavlet Interesseløshed og Dvale, hvor der burde være Nidkjerhed og Liv. [Så kritikk av lokale politikere] X."⁶¹

⁶¹ Møringen nr. 31 1869.

Men debatten gikk ikke bare mellom redaktøren og innsendere. Også andre aviser ble referert til og polemisert mot. Både Morgenbladet og Dølen ble stadig referert til og kommentert, men også andre lokalaviser, som Aalesund Handels- og Søfartstidende.

De politiske konfliktene på Stortinget ga gjenklang, også på Ekset. Under overskrifta "Eikset den 1ste April." kan vi for eksempel lese: "**Johan Sverdrup** er nu utvilsomt vor mærkeligste Mand. Hans Navn er i Alles Munde, og han har ved sin lange og folkekjære Virksomhed vokset sig stor i det norske Folks Hjerter. ..." Kobberstad er åpenbart påvirket av den politiske journalistikken i de avisene han leste, ikke minst Oslo-avisene.

Jakob N. Kobberstad er en redaktørtype som også kan finnes andre steder. Han likner mye på en av de første redaktørene i *Fædrelandsvennen*, Haldor Kristian Abrahamsen, som ifølge Martin Eide (2000:173) "kan virke som et godt eksempel på provinsredaktøren som lokal ressursperson. Redaktøren var en aktiv forkjemper for turismen, han skrev reisehåndbok for Setesdalen, var aktiv i musikklivet som kordirigent og utga sangbøker, var engasjert i Forsvarsforening og skytterlag, opererte som lokalhistoriker, demonstrerte sosialpolitisk engasjement f.eks. for skoleelevers ferieopphold på landet, og var dessuten pådriver for opprettelsen av biblioteker for Arbeiderforeningen og Håndverkerforeningen."

Målsaka

Kobberstad var norsksdomsmann og sympatiserte sterkt med målsaka. At han ikke gjorde Møringen til landsmålsavis, skyldtes antakelig at det på den tid ville bli oppfattet som altfor radikalt. Målsaka kom første gang fram i spaltene i "Eikseth, den 21de September [1872].": "*Daa "Møringen" er eit blad, som mest er etlad aat mørefolk og grannarne deira, og daa desse folk ero ægte norske bønder og til daglegt bruk snakka morsmaalet sit, so tykkjest dat vera endeframt, at "Møringen" og lyt snakka med deim i dette maalet. Endaa har me av ymse grunnar inkje gjort dat utan ender og daa; men etterdags er dat meiningi at gjera dat oftare.*"

Det var først i 1910 at Ekset-avisa *Møre* erklærte seg redaksjonelt som landsmålsavis. Men i Møringen siterte Kobberstad gjerne Dølen, så lenge det lot seg gjøre (både Dølen og Aa. O. Vinje avgikk ved døden i 1868). Den 4. februar 1869 stod det en usignert artikkel om Vestmannalaget (et av landets første mållag, med base i Bergen), på landsmål og i positive ordelag. Også ellers hadde Møringen artikler og innlegg på landsmål.

6. Ugebladet - Aarflot-familien kommer tilbake

Da Møringen i 1874 sluttet å komme ut, og Kobberstad reiste fra bygda, oppstod det igjen et tomrom i rekken av Ekset-aviser. Dette oppholdet skulle ikke vare like lenge som det forrige (1816-33), for i 1887 og 1888 kom det etter tur to aviser: *Vestmannen* og *Ugebladet*. Men 13-14 år uten avis er heller ikke noe kort tidsrom. Men med den profil Møringen hadde hatt, med sine fyldige informasjoner fra både nært, mellomnært og fjernt, og med sitt debattstoff - ville man tro at avisa etterlot seg et tomrom på søre Sunnmøre og i Nordfjord, og at noen ville komme for å fylle dette romrommet.⁶²

Hvorfor ingen startet en ny avis i Volda-Ørsta-området før i 1887, er vanskelig å si. Kanskje begynte de ivrigste avisleserne å abonnere på en ålesundsavis, f.eks. det relativt nystartede *Aalesunds Blad*, som begynte å komme ut i 1871? Dette er vanskelig å vite.

I "arverekkefølgen" av Ekset-aviser, utgitt av Aarflotslekta, er det nå *Ugebladet* som står for tur. Men før denne kom det en annen avis, Rasmus Steinsviks *Vestmannen*, som kom i 1887 og ble trykt i Aarflot-familiens trykkeri, iallfall i noen måneder. Dette er på mange måter en mer spennende avis, og skal også få omtale, fordi den er så uløselig knyttet til lokalhistorien i Volda i 1880-åra.

Volda-samfunnet i 1880-åra

I 1880-årene var Volda-samfunnet preget av uvanlig sterke konflikter, både politisk, religiøst og kulturelt. Begge de nevnte aviser (pluss et religiøst ukeblad: "Stille Stunder") hadde direkte tilknytning til disse konfliktene.

Den politiske konflikten dreide seg ikke så mye om den landsomfattende konflikten mellom Venstre og Høyre, men om motsetningene innen Venstre, med kløyvinga mellom de "moderate" og de "rene". Maurits A. Aarflot hadde, som nevnt, helt fra 1854 representert Venstre på Stortinget, og var det meste av sin lange periode i takt med den politiske stemningen på sitt hjemsted. Han var hele tida både nær venn og en lojal støttespiller for Johan Sverdrup, og kom på siste del av 1880-tallet på kant

⁶² Akkurat dette synes å ha skjedd i Nordfjord, siden *Fjordenes Blad* på Eid startet nettopp i 1874, men i sin første selvpresentasjon nevner ikke utgiverne at regionavisa på Ekset var sluttet å komme ut.

med de "rene" venstrefolkene, ikke bare i Volda, men også i resten av amtet. I Volda fikk han en aktiv gruppe mot seg, og selv om han fortsatt ble støttet av et flertall lokalt, var det manglende oppslutning ellers i amtet som førte til at han mistet plassen på Stortinget i 1888.

Religiøst var det en pietistisk vekkelse i 1887 som førte til konflikter mellom "de vakte" og de som ikke ble revet med. Vekkelsen kom fra en omreisende predikant, P.G. Sand, og virket så sterkt, ikke minst i Volda høsten 1887, at den ble kalt "Sandstormen".

Kulturelt var det særlig målsaka som var stridstema. Landsmålet ble i en periode oppfattet, særlig av pietistene, som et "fritenkjarmål" som de kristne burde holde på armlengdes avstand. Det var først rundt 1890 at dette begynte å endre seg, interessant nok ved at presten og kallskapellan i Volda, Johannes Barstad (søstersønn til Maurits A. Aarflot) begynte å utgi bladet "Stille Stunder" på landsmål.⁶³

Det som skjedde, var at disse konfliktene langt på vei fløt sammen og forsterket hverandre, og tilmed splittet familien Aarflot, med Maurits på den moderate siden og Synnøve Riste (f. Aarflot) som var datter av Maurits' bror Rasmus, på den radikale siden.

Vestmannen - et mellomspill

Vestmannen.

Nr 1.

Tyrsdag den 25de Oktober.

1887.

"Vestmannen" kjem ut ein gang for vika og fekk så det første hefte, porto krøkket. Lesingar betaler med 10 øre linje for forbruk.

Den som betalar 3 eksemplar får det gratis. Betaling forresten.

Den kjente grunnlegger og redaktør av de første landsomfattende nynorskavisene (*Fedraheimen* og *Den 17de Mai*), Rasmus Steinsvik (1863-1913), ble født i Dalsfjorden (nå Volda kommune), vel en mils båtreise fra brygga ved Ekset.

Som gutt viste Rasmus både gode evner, særlig til å skrive, og en levende interesse for det som rørte seg i samtida. Han gikk på "Voldens høiere Almue- og Lærerskole", som ble grunnlagt i 1861, reiste så til hovedstaden og tok studenteksamen i 1885. Men han hadde liten hug til å studere videre, så han reiste tilbake til Volda, der han ble god venn med ekteparet Synnøve og Per Riste.

Synnøve Riste (1858-1889) var datter av Rasmus R. Aarflot, bror av Maurits. Hun var en markert kvinneskikkelse på den tida, og i sterk opposisjon til den sterke pietismen som på slutten av 1800-tallet kom til å prege Volda-samfunnet.

⁶³ Se Jon Tvinnereims artikkel "Då landsmålet vart kristna" (Tvinnereim 1973).

Per Riste (1846-1930) var fra Sande på ytre Sunnmøre. Han tok lærerutdannein ved Voldens høiere Almue- og Lærerskole og Stord seminar. Noen år var han omreisende bokselger og agitator ("skreppekar") for målsaka, før han i 1879 vendte tilbake til Volda og startet en "kveldsskule" med opplæring i landsmål. Synnøve Aarflot var en av elevene hans. De kjente hverandre fra før, og ble nå bare sterkere tiltrukket av hverandre. Han fridde til henne, og hun svarte ja. Men det gikk et par år før de giftet seg. I mellomtida gikk hun på folkehøyskolen Vonheim på Gausdal, der hun fikk Volda på avstand, fikk mange nye impulser (møtte bl.a. Bjørnstjerne Bjørnson) og fikk bare enda mer motvilje mot vekkelsespietismen. Hun og Per Riste stod den mer frilyndte grundtvigianismen nærmest. I 1881 giftet de seg, og bodde først på Sande. Faren Rasmus R. Aarflot hjalp dem med å kjøpe Ristegarden på nedre Rotset, hvor de flyttet inn i 1884.

Høsten 1885, samme år som Stortinget hadde gjort sitt jamstillingsvedtak, satte de igjen i gang et kveldskurs ("målskule") i det nye landsmålet, og nå var også Rasmus Steinsvik med som lærer. Han var godt likt av elevene, men det var bladmann han hadde mest lyst til å bli, og det er hans innsats som bladmann (avisgrunnlegger, redaktør, journalist) han er blitt kjent i ettertid, ikke minst årene etter 1905, da han arbeidet opp Den 17de Mai til den ledende målavisa i landet - en avis som i tiårene etter hans død ble en av landets største aviser.

Gjennom Synnøve fikk han leie Aarflot-familiens trykkeri til å gi ut sin første avis, Vestmannen. Hun skrev et brev til sin farbror, Maurits A. Aarflot, der hun gikk inn for å ta opp igjen familiens stolte avistradisjon, og anbefalte Rasmus Steinsvik som redaktør for en ny Ekset-avis. Maurits svarte ja på oppmodingen om å få bruke familiens trykkeri, og Steinsvik kunne starte sin nye avis. Første nummer kom ut 25. oktober 1887.

Hva ville Rasmus Steinsvik med den nye avisa? I første nummer kan man lese følgende programerklæring: "*Aat lesaren.*"

Me hev lengje saknat eit høvelegt blad her paa syndre Sunnmøre, der me kunne faa veksle tankar med kvarandre um heimlege ting. Det er for aa hjelpa her, at nokre hev gjort samlag um aa faa eit slikt blad i gang, men desse faae kann ikkje gjera stort, utan folket umkring vil stydja uppunder. Her sender me eit prøvenummer for aa høyra. Innhaldet vert slik, at andre enn møringar og kann hava gangn av det.

Bladet skal heita "Vestmannen". Det vil innehalda korte utgreidingar um politikk, kommunespursmål og andre ting; so vidt det formaar, gjeva reitleidingar i ting som høyrer næringsgreinerne til; forteljingar aat ungdomen, nytt fraa innland og utland, brev fraa bygd og by og meir slikt. ... Målet vil bladstyraren bruka, avdi det fell laglegst. ..."

"... veksle tankar med kvarandre" - denne formuleringen viser at Rasmus Steinsvik delte den forrige Ekset-redaktøren Kobberstads interesse for offentlig debatt gjennom avisspaltene. Men ellers var de to redaktørene nokså ulike. Den nye avisa ble noe helt annet enn det Maurits A. Aarflot måtte ha forestilt seg, og stod for andre holdninger enn det de tidligere Ekset-avisene hadde stått for.

Rasmus Steinsvik hadde, sammen med ekteparet Riste, mange radikale ideer, både i religion og politikk, altfor radikale for de fleste av deres sambygdinger. Rasmus var klar over at det kunne slå tilbake på avisprosjektet hans om han gikk altfor

tydelig ut med sine meninger, så de første månedene forsøkte han å holde sine egne meninger i bakgrunnen. Men det gikk ikke lang tid før han begynte å argumentere for saker han brann for, f. eks. allmenn stemmerett, som den gang var et altfor radikalt standpunkt for Aarflot-ene.

Men konfliktene ble betydelig skjerpet det da den pietistiske vekkelsen året etter (1888) kom til Volda. Både Steinsvik og ekteparet Riste var sterkt kritiske til denne, og lot kritikken komme fram i Vestmannen. Avisen ble etter hvert på folkemunne kalt "Styggemannen".

Det som provoserte pietistene aller mest, var et dikt som stod i avis 14.3.1888, "Voldsgjentorne", med direkte angrep på vekkelsen: "*... Og halvgalne preikarar samvitslaust lokkar, / og gjentorne fyl deim som saudeflokkar! / I stova er det usteltt, kvar kjerald er skitet, / men ho spring ifraa det, ho er i fraa vitet! .. Upp gjente, bruk vitet! lat galskapen ende! / Kast blodiglen av deg! og syn, du er kvende!*"

Diktet var usignert, men vi vet i dag at den var skrevet den kjente dikterpresten Anders Hovden, på direkte oppfordring fra Synnøve.⁶⁴ Måneden etter (april) ble avisens sagt opp fra "Aarflots boktrykkeri. Eikset". Det hjalp ikke at avisens fjorten dager etterpå hadde en from langfredagssalme av Elias Blix.

Fra april 1888 het det på linja under avishodet: "P. M. Gjærder's Bogtrykkeri.". Vestmannen ble derfor aldri regnet med i rekka av Ekset-aviser. Nå overlevde avisens takket være Paul M. Gjærder (mest kjent for sitt "Norsk Toneblad") og hans enkle, hjemmelagede trykkeri. Skiftet av trykkeri ble ikke omtalt i Vestmannens spalter, og typografisk er forskjellen liten, bortsett fra et noe større tittelhode.

Våren 1889 forlot Rasmus Steinsvik Volda, sammen med Gjærder og hans trykkeri. Ferden gikk til Tynset, der de slo seg sammen med Ivar Mortenson Egnund, som da hadde overtatt den kjente landsmålsavisen Fedraheimen etter Arne Garborg. De slo sammen de to avisene, som stadig ble mer og mer radikale, mistet stadig flere abonnenter, og til slutt ble lagt ned i 1891. Men det er en annen historie som ikke skal fortelles her.

Hva stod Vestmannen for, i en avishistorisk sammenheng? Steinsvik hadde ikke bare radikale ideer han ønsket å formidle videre, han ønsket seg også meningsbryting. På den måten knyttet han seg til tradisjonen med *meningsaviser*, de avisene som ikke først og fremst var til for å bringe annonser, nyheter og annet opplysningsstoff med redaktøren og hans meninger mest mulig i bakgrunnen - men ble startet for å *mene* noe, utfordre myndighetene og det etablerte, både politisk og kulturelt. Slike aviser fantes helt fra tida rundt 1814, men det var først på 1820-tallet og utover at de fikk vind i seilene. Vinjes Dølen (1858-1870) er et godt eksempel. Det er usikkert hvor mye Rasmus kjente til denne avis, men vi vet at han leste den neste målavis, Fedraheimen, og i tida i Oslo tilhørte han kretsen rundt den radikale målmannen fra Sunnmøre, Olaus Fjærtøft. I den faste spalten "*Volden den 22de februar [1888].*" kan vi øyne en direkte påvirkning fra Vinje og hans sterkt kritiske holdning til øvrigheta: "*Politikken vaar vert ugreid no, ustød og veik. Der er eit parti som fær slingrande fraa høgere til vinstre og fraa vinstre og til høgere, og det partiet er "oftedølarne". ...*" Vi kan også finne andre saker som tyder på at Aasmund O. Vinjes Dølen stod som et forbilde

⁶⁴ Dette kan virke overraskende, men Hovden var ikke pietist. I likhet med ekteparet Riste, som han hadde en del omgang med, var Hovden grundtvigianer.

for Steinsvik, for med Vinje delte han både målsaka og opposisjonstrangen mot det etablerte.

På den annen side hadde han også et øye til Ekset-tradisjonen, særlig i formuleringen "... korte utgreidingar um politikk, kommunespursmaal og andre ting; so vidt det formaar, gjeva rettleidingar i ting som høyrer næringsgreinerne til ...". Man merker folkeopplysningsstradisjonen i omtalen av vitenskapelige og tekniske nyvinninger (f. eks. om Edisons oppfinnelse av fonografen, og aluminium som det nye metallet), enten forbildet var Ekset-avisene eller Dølen. Også praktisk råd for bønder hørte med: "...nokre ord om den kunnskap ein gardbrukar treng, um han skal kunne driva eit lønande gardsbruk.", eller artikler og notiser "Um kryterstell" m.m.

Denne "rådgivningstjenesten" for bøndene forhindret på ingen måte at Vestmannen mest av alt solidariserste seg med arbeiderklassen, både nasjonalt og internasjonalt: "Arbeidarane ved Ofotbana arbeider paa vilkaar, som er til stor skam for jarnvegsselskapet. Og det er skam for oss, at me skal tola slikt i vaart land. Fyrst gjeng dei der og trælær for lita løn. So nøydest dei til aa ta varurne sine av selskapet, som set dubbel pris paa alt det, det let fraa seg. ..."

Den tradisjonelle spalten "Egsæt [dato]" ble holdt ved like med det nødvendige skifte av sted, som f.eks. "Volden den 25de Oktober", med en del notiser om smått og stort, helst fra lokalmiljøet. Kanskje leste han Møringen da han var gutt (den gikk inn det året han fylte 11), for her er forbildet ganske tydelig. Også han kommenterte vær og årstider: "Vinteren er aa segja alt komen, beitingstidi er iminsto forbi...", og "Veret hev no i dei sidste dagar voret godt. Alle hev no fenget i hus. Korn og poteter på flestalle gardar eit medelsaar. Høyet sume stader rikt, andre stader medels."

Mens tidligere redaktører gjorde seg selv mest mulig anonyme (med unntak av Sivert Aarflot selv, og Jakob N. Kobberstad), var ikke Rasmus redd for å stå fram med sine egne meninger. Den 22.6. 1888 hadde han på første side en lang kommentar til et innlegg "Meir um stortingsvalet," undertegnet "R. Steinsvik." Også artikler uten signatur virker tydelig skrevet av ham, f.eks. artikkelen "Socialisme".⁶⁵

Da Ugebladet kom ut med sitt første nummer 6. oktober 1888, ble begivenheten ikke kommentert i Vestmannen. Forholdet mellom disse to lokalavisene var, som man kan tenke seg, ganske kjølig, og man finner heller ingen annonse for den nye avisa i Vestmannen. Bare et par ganger ble det vist til noe som hadde stått i Ugebladet, og en gang (i 1889) kom de i polemikk med hverandre om sparebanken, der Vestmannen kalte sin konkurrent for "bankposten".

Onsdag 8. mars 1889 kom en notis om at Vestmannen hadde tenkt seg "tilfjells". Dermed ble Aarflot-familiens avis igjen den eneste på stedet. Kort tid etter gikk dette kulturradikale norskdomsmiljøet, med ekteparet Synnøre og Per Riste og Rasmus Steinsvik, i oppløsning. Målskulen mistet tilslutning, og planene om en frilyndt folkehøyskole ble det aldri noe av. De radikale og frilyndte venstrefolkene i Volda tapte stort sett på alle fronter.

⁶⁵ Vestmannen nr.10 1888.

Ugebladet

Mellomspillet med Vestmannen hadde etter alt å dømme overbevist Maurits Andreas Aarflot og hans meningsfeller om at det var på tide å gjenoppta tradisjonen med Aarflot-aviser på Ekset. Allerede før Rasmus Steinsvik forlot Volda med Vestmannen og Gjærderes lille hjemmesnekrede trykkeri i sekken, så altså det nye Ugebladet dagens lys. Det var på mange måter det rake motstykket til Vestmannen, politisk moderat, ikke særlig debattglad, på riksmål, og vennlig overfor kirke og kristendom.

Første nummer av Ugebladet forelå den 6. oktober 1888, og den kom ut, som navnet indikerer, en gang i uka: på lørdager. Under avishodet på den nye avisa het det "*Udgivet af et interessentskab. / Redaktør: Lauritz Barstad. / Trykt: M. Aarflots bogtrykkeri på Eegsæt.*"

Laurits Barstad (1852-1928) kan man med rette kalle "Aarflot-enes mann". Han var sønn av Lars Henriksson Barstad og Gurine f. Aarflot, datter av Rasmus S. Aarflot og søster til brødrene Maurits og Rasmus. Han var ordfører i Volda i årene 1894-1904, en periode som delvis overlapper med hans tid som redaktør av Ugebladet. Som utdanning hadde han teknisk skole i Trondheim, og han tegnet noen hus i Volda. Laurits Barstad var bror av Johannes Barstad (1857-1931), grunnleggeren av det kristelige bladet "Stille Stunder" (på landsmål), som begynte å komme ut i 1889, trykt på Aarflot-familiens trykkeri.

I en programartikkel i første nummer heter det bl.a. at "*Bladet vil virke for en frisindet og jevn fremskridtspolitik, den gamle venstrepolitikk, og indeholde korte uddrag af inden- og udenlandske efterretninger, enkelte meddelelser angaaende næringsveiene og kommunale anliggender, samt bekjendtgjørelser.... / Udgiverne.*"

Denne forsiktige redaksjonelle linje førte til mindre meningsbryting og en svekkelse den offentlige samtalen, selv om avisa stadig hadde innlegg fra leserne, en del av dem om lokalpolitiske saker. Men til tider er det er påfallende hvordan avisa styrer unna lokale politiske, religiøse og kulturelle konfliktene. (Vi skal siden se et eksempel på dette.)

Vestmannen ble først nevnt da den skulle flytte: "*Vestmannen*" forteller i sit sidste no. sine læsere, at den nu skal flytte tilfjelds, og det lader sig til, at den i den anledning er i daarligt lune, hvilket jo er tilgiveligt, da en flytning almindelig er forbundet med adskilligt kav og bryderi. Den søger saa at give sin harme afløb gjennem et riktigt velment afskedsspark til Ugebladet, men er denne gang, som almindeligt, temmelig uheldig."⁶⁶ Så følger et svar på en kritikk fra *Vestmannen* av hvordan *Ugebladet* dekket Sparebankens regnskap.

Fra årsskiftet 1891/92 fikk *Ugebladet* en ny lokal konkurrent, som også stod politisk til venstre: *Søndmøringen*. Etter at *Vestmannen* hadde dradd til Tynset, syntes de "rene" venstrefolkene i Volda at de måtte ha sin egen avis. De sendte bud på P.M. Gjærder, som holdt til i Bergen, om han skulle komme hjem og starte ny avis. Det gjorde han. "*Pengelens var han og dei pengarne som "laag og venta" rakk ikkje langt. Skrivehjelpi traut snart ho ogso, og so vart det aa lita paa seg sjølv. Likevel heldt han det gangande nokre aar. Men so vart kona hans sjuk; det hadde teke for hardt på henne alt det dei hadde lide, og so fekk ho tæring. Daa ho døydde, let han bladet gaa*

⁶⁶ *Vestmannen* nr. 12 1889.

inn..", skriver avisbibliografen Anton Aure i en lengre omtale av P.M. Gjærder og *Søndmøringen*.⁶⁷

Søndmøringen ble omtalt i Ugebladet allerede 12. des. 1891, på to måter:

1) Notis under "Volden, 11te december.": *"Søndmøre faar 2 nye blad, et i Aalesund - "Søndmøre Folkeblad" og her i Volden - "Søndmøringen". Den sidste sendte ud sit prøvenummer siste tirsdag, og dermed er forhaabentlig "et længe følt savn" afhjulpet."*

2) (Indsendt.) *"Anmeldte fødsler." / "Søndmøringen" hed han, og sneede gjorde det, da han blev født. / Han kom til verden paa en mørk dag før jul og i et overhændigt snefæk. ... "Søndmøringen er imidlertid først og fremst et organ, som ikke vil have noget med indflydelsesrige mænd at gjøre, mon nogen vilde nære mistanke herom. et blad "for fattig og rig", for storthingsmænd og husmænd, for by og land, for aand og hjerte. ..." undertegnet "To smaaborgere."*

I 1898 overtok Maurits Aarflot selv som redaktør, og fjernet linjen med opplysningen om hvem som var redaktør. Heller ikke i spaltene ble redaktørskiftet nevnt.

Den 20. desember 1902 kunne man lese følgende: *"Som strax 82aarig Olding (nemlig først 13de April) nedlægger jeg ved Nytaar mit Arbeide med Pressen. Den anskaffedes her for 94 Aar siden ... Og saa tak til Læserne for af mig vist Overbærenhed og Velvilje, den jeg skal bede overført paa min Efterfølger, min Brodersøn Maurits A. Aarflot d. y. ... anskaffet sig en ny kostbar Presse af nyeste Konstruktion... I Ærbødighed M. A. Aarflot."*

Bare få dager etter kom prøvenummeret på den Aarflot-avisa som skulle overleve helt til disse linjene skrives: Møre, som er tema for neste kapittel.

Innholdet i Ugebladet

Den nye avisa er forpliktet på tradisjonen tilbake til Norsk Landboeblad, og vekt på opplysning, informasjon og nyheter - samt kunngjøringer og annonser. Det praktiske opplysningsstoffet, for bønder og fiskere, blir enda mer vektlagt enn det var i skolemannen Kobberstads Møringen.⁶⁸

Av de temaer som kunne være nyttige for bøndene, kan nevnes: *"Vinterfodringen"*, *"Lidt om melkeproduktion og melkens behandling, forend den er kommen til meieriet."*, *"En plantegift som udryddelsesmiddel for mose paa naturlige enge."*, *"Poteters og andre Rodfrugters Opbevaring i kjelleren."*, *"Lidt om turnipsdyrkningens fordele og udførelse."*, *"Middel mod mose paa frugttræer."*, *"Hvad tid bør man begynde slaatten?"*, *"Opbevaring af stikkelsbær paa flasker"* m.m.

Men teoretisk kunnskap (for sin egen skyld) hører også med, både klassisk dannelse og de nyeste naturvitenskapelige oppdagelser, selv om denne type opplysningsstoff ikke er like framtreddende. Vi finner mer at det man kan kalle "samfunnsorienterende bakgrunnskunnskap", dvs. informasjon som er viktig for å kunne fungere som samfunnsborger. Her er både klipp fra andre aviser og blader, og innsendt stoff. Eksempler: *"Den norske Handel med Udlandet."*, *"ABC i Jury"* (en grundig innføring i den nye juryordningen) og *"Lidt om den nye skolelov."*

⁶⁷ Avisa *Aarvak* den 23. des. 1910.

⁶⁸ Dette var for øvrig ikke noe spesielt for Ekset-avisene; i mange byaviser på den tida var det mye nyttig opplysnings- og veiledningsstoff for de næringsdrivende i byene.

Når det gjelder nyheter, formidlet *Ugebladet* ikke bare riksstoff og utenriksnyheter, men også lokalstoff, f.eks. referat fra herredstyremøter i Volda og Ørsta, og fra møter i lokale lag og foreninger Utenriksstoff formidles som i de tidligere avisene, med mange korte notiser under samletittelen "Udlandet" og inndelt i avsnitt etter land ("Sverig".... "Frankrig"...osv.).

Den faste spalte "Volden, [dato]" har 1. des. 1888 en politisk kommentar, som konstaterer at høyre vant stortingsvalget, og gir de radikale innen Venstre skylda for valgnederlaget. Men ellers er det sparsomt med politiske ytringer, utover at avisa en gang siterer programmet for Det moderate Venstre, og en gang kritiserer Bjørnstjerne Bjørnson for "*at rive Folk bort fra Kristendommen*". Også på andre måter markerte avisa seg som kristelig.

Annonsemengden var større enn i tidligere aviser, og sammen med "Bekjendtgjørelser" fyller annonsene etter hvert opp hele siste side.

Ellers finner man også i *Ugebladet* en del "mykt" stoff. Det som særlig skiller seg ut fra det ordinære og "harde" stoffet, er først og fremst det som går på vers: dikt og sanger. Ved religiøse høytider står det gjerne en salme i anledning en kirkehøytid.

En sak som ikke ble omtalt i Ugebladet

Det er alltid lettere å beskrive hva en avis inneholder, enn hva den *ikke* inneholder. Det siste kan til tider være minst like interessant som det første, men også mer krevende for avisforskeren, som da ikke bare må forholde seg til det avisene skriver, men også, på uavhengig grunnlag, danne seg et bilde av forhold og begivenheter utenfor avisa, og utfra dette "måle" hva som blir skrevet og ikke skrevet om, og hvordan det eventuelt skrives.

Dette er likevel ikke noe som bare angår (sofistikerte) forskere. I vanlige leseres kritikk av avisene de leser, hører man gjerne kritikk for at de *ikke* har dekket noe som leseren syntes burde vært dekket. Det er en type kritikk jeg mer enn én gang har hørt når voldinger har kommentert sin lokalavis, både før og nå. Jeg har på ingen måte gjort noen systematisk studie på dette feltet, men skal likevel beskrive et etter mitt skjønn illustrerende eksempel

Som nevnt var *Ugebladet* helt fra starten av meget tilbakeholden med å omtale de politiske og religiøse konflikter som preget Volda-samfunnet i 1880-åra, til forskjell fra Vestmannen, hvor Rasmus Steinsvik ikke var den som skydde konflikter. Den saka jeg her vil beskrive, gjaldt et meget omstridt kassererskifte i Sparebanken Volda i 1898, som etter alt å dømme ble hissig diskutert lokalt. Den utløste engasjerte leserinnlegg i Søndmørsposten og enkelte andre aviser - men *ikke* i *Ugebladet*.

Som før nevnt var Maurits A. Aarflot aktiv med i opprettelsen av Sparebanken Volda Ørsta.⁶⁹ Banken ble en suksess, den har nylig, "med pomp og prakt", feiret sitt 150-årsjubileum. Maurits A. Aarflot var som før nevnt en av grunnleggerne, og de første tiårene var både han og hans nærmeste venner og slektninger tungt inne i ledelsen av banken, både i styret og i den daglige drift. Denne dominansen førte etter hvert til reaksjoner i lokalsamfunnene som sognet til banken, ikke bare hos "motmennene" i den religiøst/politiske konflikten, men også hos ørstingene, som

⁶⁹ Inntil nylig het banken "Volda og Ørsta Sparebank", men skiftet navn da den på internett klarte å kapre domenenavnet "Sparebanken".

syntes det ble vel mye Volda og Aarflot i det som skulle være deres felles sparebank. Rasmus Steinsvik satte i Vestmannen søkelyset på den makt som Maurits A. Aarflot og "hans menn" etter hvert hadde opparbeidet seg, også i sparebanken.

En farlig motstander for Maurits var distriktslegen Normann Eng (1847-1921), opprinnelig fra Troms og allerede en erfaren politiker for det "rene" Venstre da han flyttet til Volda. Han ble i desember 1897 valgt til leder i det nye bankstyre, som da fikk et flertall av "motmenn". Det gikk ikke lang tid før Eng, tidlig på nyåret, fikk styreflertallet med seg på å si opp bankkasserer Laurits Barstad og lyse ut stillingen på nytt. Ørstingen og venstremannen Knut Rebbestad ble ansatt som ny kasserer, en stilling han beholdt like til han døde i 1937. Han hadde også vært initiativtaker til en nyopprettet "Aktiebank" i Ørsta, og ble til overmål bankens første administrerende direktør, uten at denne dobbeltstillingen synes å ha skapt særlige problemer; de to bankene sameksisterte i fred og fordragelighet. Det samme kan man kanskje si også om forholdene innad i sparebanken etter hvert, i og med at "Aarflots menn" etter få år gjenerobret sine posisjoner samtidig som Reppestad ble sittende som kasserer.

Laurits Barstad var, som vi allerede har sett, ingen hvem som helst i lokalsamfunnet - snarere tvert imot, kan man si: søstersønn til Maurits, redaktør av Ugebladet fram til Maurits selv overtok i januar 1898, kasserer i sparebanken fra 1889 - og ikke minst: ordfører (for Høyre) i Volda 1894-1904! Å si opp en slik mann måtte naturligvis skape bølger, hvilket det også gjorde. Her luktet det ikke bare maktkamp mellom radikale og moderate, mellom Maurits og hans "motmenn", men også "bygdekamp" mellom Volda og Ørsta. Men begrunnelsen for oppsigelsen var - om vi skal tro Eng - rent bankfaglig. Finansdepartementet og banktilsynet hadde nettopp innført nye, mer "profesjonelle" regler for regnskapsførselen i landets sparebanker, og hadde kritisert Sparebanken i Volda og Ørsta for ikke å mestre disse reglene. Eng mente da at banken trengte en mer "bankkyndig" kasserer - det var ifølge Eng og bankstyret "amatørskap" og ikke noen som helst misligheter som gjorde at Barstad måtte sies opp. Nettopp dette var det mange som ikke ville forstå eller akseptere, og tolket da (selvsagt) oppsigelsen som del av en maktkamp.

Utover våren kom det en del innlegg, pluss en redaksjonell kommentar, i Søndmørsposten i Ålesund, deriblant også et fra Eng, der han utførlig redegjorde for grunnene til oppsigelsen. Innleggene tydet på at det lokalt, i Volda og Ørsta, må ha vært et stort engasjement i saka.

Men i Ugebladet fant man verken innlegg eller redaksjonelle kommentarer! For avisforskere er dette nok et eksempel på at sterke lokale konflikter er vanskelige å takle for en liten lokalavis, i et samfunn der "alle kjenner" alle. Saka er også et interessant apropos til forholdet mellom presse og politiske myndigheter, der idealet som kjent er uavhengighet ("fjerde statsmakt"), mens man i Ekset-avisene gjennom det meste av 1800-tallet i Volda hadde et ganske nært forhold mellom den lokale makt og den lokale presse. Selv om redaktørene i Aarflot-avisene utover 1900-tallet inntok færre ledende posisjoner i lokalsamfunnet enn det redaktørene i Ugebladet (Laurits Barstad og Maurits A. Aarflot) hadde, har det vært en tilbakevendende kritikk også mot den siste Aarflot-avisa, Møre, at den er altfor forsiktig når det oppstår sterke lokale konflikter.

7. Møre - på vei inn i nåtida

Den 13. desember 1902 presenterte Maurits Aarflot d.y. et prøvenummer av den avisa som nå i litt over 100 år har vært voldingenes lokalavis. Han var sønn av Rasmus Aarflot og altså brorsønn av Maurits A. Aarflot (d.e.), som grunnla og i perioder redigerte både Postbudet og Ugebladet. Når disse linjer skrives (2004) er det 6. generasjon etter Sivert K. Aarflot som driver avisa, Tore og Harald Aarflot er henholdsvis redaktør og disponent. De er sønnesønner av Maurits Aarflot d.y., og deres far (Rasmus) var også redaktør.⁷⁰

Det første ordinære nummeret kom 3. januar 1903, og denne avisa, som i 2003 kunne feire sitt 100-årsjubileum, kom dermed til å leve lenger enn alle de foregående Aarflot-avisene til sammen.

Under tittelhodet til Møre kan vi i dag lese "Norsk Landboeblad (1810) – Landboe-Avisen – Postbudet – Ugebladet". Avisa er altså svært bevisst på at den tilhører en avistradisjon som går helt tilbake til 1810. Disse avisene utgjør som før nevnt Norges nest eldste avishus, bare overgått av Adresseavisen i Trondheim (Thronthiems Adressecontours Efterretninger" fra 1767).

Som nevnt i forrige kapittel skrev Maurits A. Aarflot d.e. i siste nummer av Ugebladet bl.a. "Og saa Tak til Læserne for af mig vist Overbærenhed og Velvilje, den jeg skal bede overført paa min Efterfølger, min Brodersøn Maurits A. Aarflot d.y." Denne "brodersønnen" ble født i 1878 og vokste opp på den garden Aarflot-familien hadde kjøpt på Rotset (nå del av tettstedet Volda). Men siden han var odelsgutt på Ekset-garden, flyttet han dit som 19-åring for å overta både gard og trykkeri. Om hvordan han bygde opp den nye avisa, fortalte han selv i Møre noen år seinere:

"Og eg var so heppen, kan eg visst segja, at eg fekk stå heilt på eigne bein og lita på meg sjølv. Slik som eg var, trengde eg meir enn nokon den skulen. Og eg fekk nok å ta fatt på, og nok å stå i etter kvart som det gjekk upp for meg kor vanskeleg det var å driva sjølv ein gard på Ekset slik at han svara seg.

⁷⁰ I lokalhistorietidsskriftet *Voldaminn* skrev jeg til 2002-nummeret en artikkel om denne avisa i anledning av at den da var 100 år. Dette kapitlet bygger for en stor del på denne artikkelen, med de nødvendige tilpasninger - bl.a. at målformen er endret fra nynorsk til bokmål

Då so farbror i 1902 - 81 år gamal - vilde slutta med Ugebladet, kom spursmålet til meg um eg ville overta det og prenteverket. Eg skulle få det heile for 1000 kroner. Men so var det heller ikkje so rare greiene, pressa var t. d. snart 100 år gamal. Farbror stillte meg det heilt fritt, rådde korkje til eller frå, men eg måtte berre ikkje kosta ny presse. Dei eg kunde ha rådføra meg med av vener og skyldfolk, rådde alle avgjort frå. Men sjølv hadde eg frå det fyrste eg kom til Ekset gjort meg upp den meining at eg skulde overta og drive ogso prenteverket. Og eg tykte eg sveik mi plikt um eg ikkje gjorde det.

Soleis vart det til at eg hausten 1902 kjøpte ny presse og ein del ny skrift. Og sette meg i stor gjeld. Og gong på gong sidan var det å stifte gjeld for å fylgja med tidi. Men helsa og arbeidshugen rakk, og etter kvart gjekk det framover. Ofte var eg sjølv både setjar, prentar og bladstyret - attåt det eg hadde garden å styra. Og i 1915, då typograflønene kom upp mot 100 kr. vika - og eg hadde 3 setjarar - reiste eg til Oslo og gjekk 14 dagar i lære i "Tidens Tegn" og kom heimatt og sette inn Linotype-maskine og let typografane reise. Eg tid dreiv eg det no mest åleine, men fekk so ein dugande maskinsetjar, og sidan nøgdi hjelp i dei flinke gutane mine.

Dei hepne tiltaki, at eg presis i 1913 bygde elektrisitetsverk og fekk drivkraft, og at eg presis i 1915 kjøpte Linotype-maskina, gjorde at prenteverk og blad kunde halda fram. Var ein av partane ugjort, so vilde me ikkje havt her prenteverk og blad på Ekset idag - det er sikkert." ⁷¹

Dette viser at Maurits d.y. var framsynt, og foretaksom nok til å gjøre de tekniske fornyelser som var nødvendige for at avishuset i det hele tatt kunne fortsette. Han skriver selv at han var "heppen" (heldig), men uten kombinasjonen av både hell og dyktighet er det usikkert om vi i dag hadde hatt noen Aarflot-avis i Volda.

Dermed var avisa i gang. Jeg skal dele den videre avishistorien i tre hovedbolker: 1) "Bondeblad for Sunnmøre" (1902-1954), 2) "Bygdeblad for Sunnmøre" (1954-82) og 3) "Avis for Søre Sunnmøre" (1982-dags dato). Bolkene har navn etter de undertitlene avisa selv har brukt, og gjenspeiler ganske godt de ulike rollene avisa kom til å spille i sin vel 100-årige historie - selv om overgangene mellom disse fasene er så gradvise at årstallene 1954 og 1982 er vilkårlige hva innholdet angår.

Disse tre fasene kan, grovt forenklet, beskrives slik: I den første fasen, som "bondeblad", er det tradisjonen fra Sivert Aarflot, med opplysning og praktiske råd for bøndene, som blir ført videre. I den andre fasen prøver avisa å være en mest mulig heldekkende avis, med bredde i såvel innhold som målgrupper. I den tredje (og siste) fasen har avisa så å si funnet sin identitet som en norsk lokalavis med hovedvekt på de helt lokale sakene, etter samme mønster som andre små fädagersavisene i LLA (Landslaget for Lokalaviser), som også Møre er medlem av.

1. fase: "Bondeblad for Sunnmøre (1902-1954)

Når Møre i en lang periode kalte seg "bondeblad", var det ikke uten gode grunner. Tradisjonen fra Sivert Aarflot og de tidligere Eksetavisene ble ført videre, ja avisa var en tid organ for Bondepartiet (nå Senterpartiet).

⁷¹ Møre den 24. 12. 1932.

I 1910 utvidet avisa fra en til to ganger i uka, og skiftet ut undertittelen "Tidligere Ugebladet" med "Bondeblad for Sunnmøre". Samtidig gikk avisa over til landsmål som hovedmålform, etter at en stadig voksende del av innholdet kom på landsmål. Avisa ville nå *"bruka landsmaalet so vidt raad. Noko stof maa vel upptakast ogso paa riksmaal, men bladet sjølv vil altid nytta landsmaal til det originale stof."* Siden har Møre alltid støttet målsaka, og vært blant de avisene i landet som har brukt mest nynorsk.

Om sin rolle i lokalsamfunnet skrev avisa i en egenannonse samme året (1910): *"Fyrst og fremst vil bladet ivareta næringslivets interessor paa Sunnmøre og kva som er til upphjelp for bonden. Ved god skrivehjelp hava rettleidande stykker um jordbruk og andre næringsgreinor. Men dei meir aandsideelle saker vil heller ikkje verta sett tilside. "Møre" vil elles vera meldingsblad for heradsting, landsbruksforeiningar og dei ymse andre heradslag. "Møre" vil i det heile vera eit blad for bondebygdene, avpassa etter bondehøve og vera for bondebaten."* I tillegg skal avisa selvsagt også være nyhetsavis.

Det er også interessant å observere at avisa fra da av (1910) regnet seg som selvstendig avis, ikke en ren fortsettelse av Ugebladet, i og med ny årgangsmarkering: I 1903 het det "16. aarg." (siden Ugebladet startet i 1888), men fra og med 1910 ble årgangene regnet fra 1903, slik at 1910-årgangen ble den åttende.

Som de fleste andre redaktørene i Ekset-avisene holdt Maurits en lav profil, i den forstand at han ikke skrev lederartikler. Han ytret seg helst under initialene "M.Aa.", eller gjennom en av sine andre roller i lokalsamfunnet, f.eks. "formann i Volda sogelag". Det var sjelden han tok aktivt side i saker som splittet bygda; ett av få unntak var spørsmålet (rundt 1930) om den nye kirka i Volda sentrum skulle bygges i tre eller stein. Redaktør M. Aarflot gikk inn for stein, og slik ble det.

I denne perioden som "Bondeblad for Sunnmøre" kunne man finne titler som *"Slagting af Svin"*, *"Melkning"* o.l. , med helt praktiske råd om hvordan man konkret går fram. Men en del kunne være rent kunnskapsstoff uten direkte handlingsveiledning, f.eks. *"Havebrug i Norge i ældre tider."* Et annet eksempel er at avisa i 1922 kunne fortelle at den *"hev gjort avtale med direktør Joh. L. Hirsch um å skrive jordbruksstykker til bladet. (...) Det er faa menn, um ingen, i vaart land, som hev den kunnigheit og det praktiske syn i jordbruksspørsmål som direktør Hirsch. (...) Naar me desutan er einaste blad på Sunnmøre som beinveges før den kjende hønsemannen Elias Wie sine lærerike og kveikjande smaanæringsinnlegg, so trur me med god rett aa kunne segje, at "Møre" er verd dei 45 øre det kostar for maanaden."*⁷²

Møre var også et "bondeblad" i den forstand at avisa brakte mye stoff fra politikk og organisasjonsliv som direkte angikk bondenæringa, skogbruk og fiskeri inkludert. Norges Bondelag (som før 1922 het Norsk Landmandsforbund) var alltid godt stoff. I 1910 kunne Maurits Aarflot med glede fortelle at Søre Sunnmøre bondelag gikk inn for å gjøre Møre til *"kredslagets organ"*. Da Bondepartiet ble stiftet i 1920, varte det ikke lenge før Møre ble organ for dette partiet. Redaktøren var ofte til stede på partilandsmøtene og brakte mye stoff om både Bondelaget og Bondepartiet, og før stortingsvalgene i denne perioden (1920-40) ga avisa klar støtte til Bondepartiet.

Helt fra starten og fram til kriseforliket med Arbeiderpartiet i 1935 var Bondepartiet preget av indre spenninger, mellom en ideologisk-konservativ fløy med

⁷² Møre 15.7.1922.

klar front mot arbeiderbevegelsen, under ledelse av den mektige bondelagslederen Johan E. Mellbye - og en mer pragmatisk og "arbeidervennlig" fløy. Kriseforliket i 1935 kan beskrives som en seier for den pragmatiske fløyen⁷³. Maurits Aarflot hadde nok av legning mest sympati med den konservative fløyen, og Jostein Nerbøvik beskriver ham som "ein overtydd agrar-nasjonalist" og "djupt konservativ".⁷⁴ Likevel syntes Maurits å akseptere regjeringen Nygaardsvold, selv om han til å begynne med ga uttrykk for en viss skepsis.

Ved årsskiftet 1935/36 overlot Maurits redaktørkrakken til sønnen Sivert Aarflot og trakk seg tilbake til gardsbruket på Ekset. Samtidig flyttet avisa og trykkeriet inn til Volda sentrum, der de siden har holdt til.

Under den tyske okkupasjonen var Møre en av 114 norske aviser som kom ut hele tida, ulikt mange andre norske bygdeaviser. I denne landsdelen gikk det relativt lang tid før tyskerne fikk full kontroll, og Møre kunne til å begynne med dekke krigen på en relativt uavhengig måte. Men utover året 1940 strammet tyskerne grepet om det meste. De kontrollerte avisene gjennom ulike instanser: Wehrmacht, SIPO (Sikkerhetspolitiet), Press-abteilung, Pressedirektoratet og NS, og det kom fra disse en strøm av pålegg, direktiver og irettesettelser, gjerne kombinert med trusler om å overta hele avisa eller nedlegge den.

I november 1941 overlot Sivert Aarflot redaktørkrakken til broren Rasmus M. Aarflot, som redigerte avisa gjennom resten av okkupasjonstida - og helt fram til han brått døde i 1966. Begge brødrene gjorde antakelig det beste de kunne ut av situasjonen, når avisa først skulle fortsette å komme ut. De trykte den tyske krigspropaganda og de tysk-vinklede krigsnyhetene, som de måtte, men ikke alltid på en måte som tyskerne satte pris på. Han kunne f.eks. plassere denne type stoff på side 2 istedenfor på førstesiden.

Kontrollen fra okkupasjonsmakta ble stadig tettere, som for alle norske aviser som ikke var illegale. Men *Møre* inneholdt også under okkupasjonen mye upolitisk stoff som trolig ville ha vært det samme uten okkupasjonen. Ja, det så av og til ut som den gamle tradisjonen med praktisk opplysningsstoff kom ekstra godt til sin rett i disse harde krigsårene, f.eks. ved artikler om at "*Kålrot er betre C-vitaminkjelde enn gulrot og potetor*", "*Eit sunt kosthald i krisetider*", "*Stort forbruk av potetor kan hjelpe mykje*", "*Vinterlagring av rotvokstrar*" o.l. Også artikler om målsak og avholdssak så ut til å ha blitt akseptert som ufarlig av de nye maktøverne.

Da tyskerne kapitulerte i mai 1945, snudde Møre over natta og sluttet seg helhjertet til frigjøringsjubelen. Den avisa som kom tirsdag 8. mai, hadde som hovedoverskrifter "*Noreg er atter fritt!*" og "*Tyskland hev kapitulert*". Rasmus M. Aarflot fortsatte som redaktør, og *Møre* var ikke blant de avisene som ble rammet av "avisoppgjøret" etter krigen.

I årene etter frigjøringen var Møre, naturlig nok, preget av gjenoppbyggingen, og det som skjedde, både lokalt, nasjonalt og internasjonalt. I så måte kan man godt bruke den kjente klisjéen om at "avisa speiler samfunnet". Men på ett område trådte avisa meget forsiktig i disse årene, og det var i de oppgjørene som fulgte etter

⁷³ Dette er utmerket beskrevet i boka "Bondekamp om markedsrett. Senterpartiets historie" av May-Brith Ohman Nielsen (2001).

⁷⁴ Nerbøvik 1996.

frigjøringen, både det ordinære rettsoppgjøret og "avisoppgjøret" mot de avisene som kom ut under okkupasjonen.

2. fase: "Bygdeblad for Sunnmøre" (1954 til 1982)

I 1954 skiftet Møre som nevnt undertittel, fra bonde- til bygdeblad. Det er naturlig å tolke denne endringen som en refleks av at samfunnet omkring nå var i ferd med å forandre seg. Selv om bøndene ennå var en stor og viktig målgruppe for avisa, var bygdesamfunnet nå i ferd med å bli mer sammensatt, med et voksende antall yrkesgrupper, både i industri og i et utall av tjenestenæringer, i tillegg til skoler og sykehus. Det ble nå viktig for avisa å signalisere at den ikke var noe rent "bondeblad", men en avis for *hele* lokalsamfunnet. Men det var ingen brå overgang som skjedde i 1954; det var heller ledd i en gradvis prosess, i takt med endringene i samfunnet omkring.

Det som blant annet kjennetegner denne perioden som "bygdeblad", er nettopp en tilsvarende spredning av interessefeltet, ikke bare til nye yrkesgrupper og aktiviteter, men også fra det helt lokale til det storpolitiske. På 1950-talet skrev også Per Riste (sønnesønn til den Per Riste som er omtalt i forbindelse Rasmus Steinsvik i forrige kapittel) utenrikskronikker i avisa; han var i sin tid landskjent som utenrikskronikør i NRK.

At det er en ny tid, ser man også av annonsene. Nå kommer det annonser for stadig flere varer og tjenester, gjerne for produkter som det blir reklamert for over hele landet, f.eks. for de nye vaskemidlene Blenda og SOL.

Tradisjonen med gode praktiske råd til bøndene blir likevel ikke glemt: *"Betre lagring av potetene. Lagring i kasser har ein økonomisk føremon"* og *"Gjer husdyrromet til ein triveleg arbeidsstad for røktaren"*. Heller ikke sansen for teoretisk opplysning var helt glemt, f.eks. ble 200-årsdagen for Mozarts fødsel markert den 1. mars 1955.

Å bla gjennom avisene for denne etterkrigsperioden gir et godt innblikk i hvordan Volda-samfunnet utviklet seg. Hus blir bygd (og gamle revet), veier og flyplass blir planlagt og etter hvert bygd. Kommunestyret debatterer og gjør sine vedtak, noen er uenige, sier sin mening i spaltene - og får svar fra andre debattanter. Møre er (selvsagt) svært opptatt av planene på slutten av 1960-tallet for nye distriktshøgskoler rundt om i landet, og er oppglødd når en av de første, i 1971, blir lagt nettopp til Volda.

Nye studenter, gjerne med radikale meninger, skaper nytt liv i bygda - og i avisa. Som ein illustrasjon til dette vil jeg sitere fra et leserbrev en av de aller første studentene hadde høsten 1971. Her var så fri å mene noe om lokalavisa på sitt nye studiested: *"(...) "Møre" er en avis så å si utelukkende for den "gamle årgang". Det som i høy grad dominerer blant oppslagene er religiøst stoff i alle kategorier, fra innvielser av kirkebygg og menighetshus til menighetsorgier på kaffe og omredigering av salmebøker. (...) Jeg er fullstendig klar over over det faktum at for mange gamle er det å lese lokalavisen deres største begivenhet, en begivenhet jeg på ingen måte vil ta ifra dem. (...) Hr. redaktør, hva med litt "oppspriting" av "Møre" slik at flest mulig kan lese den med interesse. ..."*

Denne meningsyttringen falt mange tungt for brystet og utløste flere motinnlegg. Men på ett punkt må man gi innsenderen rett: Avisa har, ved siden av jordbruk og målsak, også prioritert religiøst stoff, dvs. stoff om kirke og kristelige organisasjoner. Avisa innførte også i denne perioden en fast "preken" hver lørdag, under vignetten "*Sett frå kyrkjjetårnet*".

Med minst like stor rett kan man si at avisa var, og er, et organ for det frie ord, svært liberal når det gjelder å ta inn innlegg og artikler fra leserne - bare ikke innholdet er for usømmelig eller uforståelig. Den offentlege debatt om viktige lokalsaker blir sikret gjennom at personer, organisasjoner og offentlige etater fritt får komme til orde, gjerne i kvasse meningsutvekslinger. Avisa selv fungerer mest som ordstyrer, og har sjelden egne meninger på "lederplass".⁷⁵ Det som for mange er et ankepunkt, er at avisa er svært forsiktig med å omtale og ta standpunkt i sterke konflikter i lokalsamfunnet

De lokale sakene blir nå gradvis viktigere, særlig utover på 1970-tallet og fram til i dag, altså i tida før og under den 3. fasen:

3. fase: "Lokalavis for søre Sunnmøre" (1982-)

Utviklingen i Møre de to siste tiårene består i hovedsak i at avisa tar de siste skrittene til fullt ut til å bli en "ekte" lokalavis - ganske forskjellig fra Sivert Aarflots Norsk Landboeblad, som ville dekke hele landet med opplysningsstoff av allmenn interesse. Riktignok nok skjedde det ikke med ett slag i 1982; den nye undertittelen ("Lokalavis for søre Sunnmøre") bekrefter bare en utvikling som allerede hadde vært i gang gjennom flere år, ved at de nasjonale og internasjonale sakene gradvis ble nedtonet til fordel for de helt lokale sakene.

Det går kanskje an å tolke dette vrangt, som "Skitt i Norge (og verden), leve Volda!", men det ville være en helt urimelig tolkning. Voldingene er neppe blitt mindre interessert i nasjonale og internasjonale saker enn før. Dette er en periode da medietilbudet har vokst enormt, med bl.a. løssalgsaviser og nye radio- og tv-kanaler. Det er vel heller slik at det etter hvert har vokst fram en arbeidsdeling mellom dei ulike mediene, slik at folk nå holder seg bredt orientert gjennom radio, fjernsyn, og en eller flere større aviser, samtidig som dei bruker lokalavisa til det lokalavisa er best på: dei helt lokale sakene, de som ikke når opp i de større mediene (og når de gjør det, blir de ofte overfladisk og/eller negativt vinklet).

Også i layout er Møre blitt en mer "nær" og leservennlig avis, og bokstavelig talt mer fargerik. Farger tok avisa relativt tidlig i bruk, men de var lenge nokså sjeldne, inntil avisa like over tusenårsskiftet mer aktivt eksperimenterte med fargestrykk i nesten hvert eneste nummer. Så, i februar 2001, tok avisa skrittet fullt ut og innførte en ny "bladbunad". Nå er det konsekvent farger på første side, siste side og midtsidene. Førstesida har bare noen få saker og henvisninger (pluss en og annen annonse). Ytterst

⁷⁵ Med "lederplass" menes øverst til venstre på side 2, en plass som ellers mest blir brukt til vanlige saker som redaktøren vil framheve.

til venstre er det en smal stripe med svak rødfarge som forsiktig legger seg over tekst og bilde.⁷⁶

"Gløs ova honnja"

Men det er ikke bare fargebruken som har gjort Møre til en "nærere" og "mykere" avis. Det myke stoffet er ikke særlig påaktet av de som taler høyt (og høystemt) om pressens "samfunnsoppdrag", om "kritisk journalistikk", om "pressa som den fjerde statsmakt" og så videre. Men det myke stoffet har andre kvaliteter enn det harde, og må veiest på en annen vekt. Dette er stoff som er upolitisk, som ikke belyser og drøfter viktige saker, men som gir gode opplevelser, som knytter leserne, unge som gamle, nærere til avisa, og som knytter oss alle nærere til det lokalsamfunnet vi tilhører.

Det myke stoffet har gradvis fått større plass, ikke bare i *Møre*, men i de fleste norske avisene, og spiller trolig en større rolle her enn i utenlandske aviser. Det kom gradvis inn i også Møre, særlig etter at avisa begynte å legge mer vekt på lokale saker. Sommaren 1997 tok redaksjonen det grepet å samle det meste myke stoffet på side 3, med den faste logoen "*Gløs ova honnja*", med ein grov profil av åtte fjell" honnj" (horn, fjelltopper) ved siden av hverandre. Språkforma er så lokal som det går an, med dativ etter den lokale preposisjonen "ova", og "gløs", som nynorskordboka bare kjenner i verbalforma å gløse = å lyse, blenkje. Altså noe som skal lyse opp i hverdagen.

På denne siden finner man bl.a. det mykeste av det myke: nyfødte barn ved Fylkessjukehuset i Volda, med bilde, enten alene eller saman med mora, kanskje også en stolt bror eller søster. Vi finner også bilder av glade bursdagsbarn, og en fast spalte med "*Møre for 50 og 25 år sidan*", "*Flod/Fjøre*", Hårek den hardbalne, vitser, småartikler fra Nynorsk Pressekontor m.m. Ofte (dvs. når plassen ikke er opptatt av nyfødte barn) er det midt på siden en "hovedartikkel" eller to, som gjerne kunne ha stått på en annen side, men gjerne er mykere og gladere enn de andre nyhetsartiklene, f.eks. "*Skidag i godver*" og "*Fyrste hestehoven*".

Den tekniske utviklingen

Det enkle prenteverket Sivert Aarflot benyttet seg av, kan nå studeres på Sivert Aarflot-museet på Ekset (se illustrasjon i kapittel 1). Det ble skiftet ut med en skrupresse allerede i 1824, som også finnes på det samme museet, og som fortalt innførte Maurits Aarflot d.y. både ny presse og (litt seinere) settemaskin da han begynte å gi ut *Møre*.

Det store framskrittet med overgang fra bly til fotosats kom i årene 1977-79. Overgangen til offset-rotasjonspresse kom allerede i 1982. Så stod den neste store framskrittet for tur: data-revolusjonen. Skjermredigering kom i 1986, med programmet Side-brekkeren, og her var Møre blant de første i Europa. I dag kan journalistene skrive teksten sin rett inn på sin egen pc og overføre den til avisas egen server, der den så blir tatt hånd om i den videre prosessen fram til de trykte avissidene.

⁷⁶ Således skiller *Møre* seg positivt fra naboavisa *Møre-Nytt* i Ørsta, som fremdeles er en fullformat-avis uten farger. Dette skal *Møre* ha, selv om de fleste, både ørstinger og voldinger, antakelig mener at *Møre-Nytt* rent journalistisk er den beste avisa av de to.

Generelt kan man si at Aarflot-familien som regel har vært tidlig ute med å innføre det nyeste innen avisteknologi som passet for små aviser. I så måte har de fulgt godt opp grunnleggeren Sivert Aarflot, som var tidlig ute, ikke bare med trykkeri på landsbygda, men også ved å være den første norske avisa til å lage illustrasjoner ved hjelp av tresnitt.

Møre kom først ut en dag i uka, utvidet til to ganger i 1910 og tre ganger i 1916. Men så måtte avisa ta steget tilbake til to ganger pr. uke i perioden 1920-24, før den permanent kunne komme ut tre ganger - med unntak for okkupasjonsårene, da avisa grunnet papirrasjonering kom bare to ganger pr. uke. Formatet har hele tida vært omtrent det samme, med unntak for årene 1970-73, da avisa prøvde seg med full-format (som naboavisa *Møre-Nytt* fortsatt bruker), men gikk så tilbake til det typiske tabloidformatet som avisa fortsatt har. Sidetallet lå lenge på fire sider som hovedregel, men de siste årtiene er det stadig blitt plussert på med flere sider. I dag (2004) har avisa til vanlig 16 sider, men ikke så sjelden både 20 og enda flere når stoffmengden er stor nok.

Opplag og geografisk spredning

Møre har gjennom sine vel 100 år alltid vært ved god helse, for å si det slik. Økonomien har vært varierende, men aldri på konkursens rand. Konkurransen fra andre aviser har vært til å leve med. I åra 1911-19 kom det i Volda ut en avis som het *Framstig*, utgitt av radikale venstrefolk, blant dem Paul M. Gjerder (kjent bl.a. for "Norsk Toneblad" og sitt kompaniskap med Rasmus Steinsvik, jfr. forrige kapittel). Ingenting tyder på at Møre var alvorlig truet av denne konkurrenten, og det ble da også *Framstig* som måtte legge ned. - Bedre gikk det ikke for den skrantende Ørsta-avisa *Sunnmøre*, som i 1926 flyttet fra Ørsta til Volda i et siste desperat forsøk på å overleve. Det gikk bare noen få måneder før også den måtte legge inn årene.

Sunnmørsposten har helt siden tidlig på 1900-talet vært en avis ikke bare for Ålesund og nærmeste omland, men også for bygdene ellers på Sunnmøre. Men det var aldri tale om at avisa kunne utkonkurrere verken Møre eller de andre små lokal-avisene; det var heller slik at den ble en supplementsavis og at folk heller leste to aviser framfor å si opp den ene. I dag er det vel naboavisa *Møre-Nytt* som er nærmest til å være en brysom konkurrent, for denne avisa dekker både ting som skjer i Volda kommune, og har et visst salg blant voldingene. Mange voldinger mener at den er en bedre avis enn Møre.

Opplaget har selvsagt økt en god del i løpet av de vel hundre årene, ikke bare ved at folketallet har økt, men mest ved at en økende del av befolkningen kjøper og leser aviser. Fra de aller første årene fins det ikke data, men opplaget var trolig bare noen få hundre. Den eldste oppbevarte abonnementslista er fra 1911 og viser i overkant av 500 abonnenter. Løssalget går ikke fram av denne kilden, men var antakelig nokså lite. Siden har det stort sett gått oppover. I 1940 var opplaget 753, og passerte tusen i løpet av krigen.⁷⁷ Etter krigen har opplaget fortsatt å stige, og det godkjente opplagstalet for 2003 var 3807 (en liten nedgang fra året før).

Hvordan har så den geografiske spredningen vært? Vi har sett at avisa helt fram til 1984 hadde som undertittel Bondeblad eller Bygdeblad for Sunnmøre. Nå vet vi at

⁷⁷ Nerbøvik 1996:64.

de tidligere Ekset-avisene fungerte som regionaviser for både Sunnmøre (tidlig på 1800-talet også for Ålesund) og Nordfjord, men sikre data om abonnentene har vi bare for Landboe-Avisen. Som vi så i kapittel 3, hadde denne avisa den beste dekningsgraden (abonnenter i prosent av husstander) i Volda og Ørsta, men flere kommuner på Sunnmøre og Nordfjord lå ikke så svært langt etter. For bedre å kunne sammenlikne med Møre har jeg brukt de samme tallene til å regne hvordan avisopplaget fordelte seg mellom de to kommunene Volda og Ørsta, og regionene Sunnmøre ellers, Nordfjord og Sunnfjord. Av 250 eksemplarer av Landboe-Avisen gikk 16% til Volda, 18% til Ørsta, 38% til Sunnmøre ellers, 23% til Nordfjord og 6% til Sunnfjord.⁷⁸

Men fra Landboe-Avisen i 1830-åra til Møre etter 1902 er det lang tid. Abonnementsprotokollen for 1911 viser et noe annet bilde: Av de vel 500 abonnentene var 65% hjemmehørende i Volda, Ørsta⁷⁹ er nede i bare 2%, resten av Sunnmøre 25%, mens Nordfjord er nesten utradert (én abonnent). Møre var altså langt på vei en lokalavis for Volda allerede i 1911, og stikkprøver seinere i århundret viser at nokså nær to av tre av de som leste, og leser Møre, er bosatt i Volda. Prosenten ørstingar er riktignok blitt høyere (ca. 7% i 2002), men resten av Sunnmøre har gått markant tilbake (bare ca. 5% i 2002), og Nordfjord ligger nå på 1%.⁸⁰

På denne bakgrunnen kan man vel si at det har vært å ta litt sterkt i å kalle avisa Bondeblad/Bygdeblad "for Sunnmøre", og det var trolig erkjennelsen av dette som fikk avisa i 1982 til å skifte undertittel til "Avis for søre Sunnmøre", selv om det også kanskje er å ta litt hardt i?⁸¹

Redaktørene i Møre

Avisa har gjennom de vel 100 årene hatt ti redaktører; Maurits Aarflot d.y. var den første og hans sønnesønn Tore Aarflot den siste. Fire av redaktørene har kommet utenfra familien, og bestyrt redaksjonen i perioden 1970-1997, pluss noen kortere vikariater.

Stort sett har redaktørene holdt en lav profil, latt stoffet tale for seg selv, bare sjelden skrevet redaksjonelle meningsyttringer. Meningene og meningsbrytningene er som regel overlatt til de lokale debattantene, med redaktøren som ordstyrer. Noen unntak fra denne regelen har det vært. Som nevnt engasjerte Maurits Aarflot seg når det gjaldt bygging av ny kirke rundt 1930. Sønnen Olav Aarflot (redaktør 1968-69) var et engasjert menneske både politisk, kulturelt og religiøst, og kunne rett som det var skrive artikler om saker han glødet for; f. eks. tok han sterk avstand fra Sovjets invasjon av Tsjekkoslovakia i 1968. Per Nesje Nilsen (redaktør 1970-86, ellers mest kjent som bildekunstner) holdt gjennom sine 16 år som redaktør stort sett en lav profil, men kunne enkelte ganger glimte til med sterke meninger, f.eks. provoserte han mange (og gledde andre) da han på slutten av Vietnam-krigen forsvarte USA. Men slike storpolitiske lederartikler hørte til unntakene, de fleste artiklene som kunne oppfattest

⁷⁸ I tillegg til de 250 kom en håndfull aviser til andre steder i landet, og kanskje utlandet. Men disse vil ikke forrykke forholdet innbyrdes mellom disse kommunene og regionene.

⁷⁹ Begge kommunene er regnet etter kommunegrensene i dag.

⁸⁰ Tallene for 2002 bygger på opplysninger ledelsen i Møre har vært så vennlig å gi meg tilgang til.

⁸¹ Den eneste avisa som med en viss rett kan kalle seg "avis for Sunnmøre", er som kjent Sunnmørsposten, og Møre er bare en av hele 12 lokale fådagraviser på Sunnmøre.

som lederartikler, dreide seg mest typisk om lokale saker og/eller ukontroversielle saker - av typen "Støtt TV-aksjonen", "Hald Volda reint!".

Som små lokalaviser flest har Møre aldri hatt noen stor stab av heltidsansatte journalister, og klarte seg lenge uten. Dette har vært typisk for små norske aviser; de har i en første fase klart seg med en redaktør, klipp fra andre aviser, telegramstoff, bygdemeldere og annet innsendt stoff.

Som en oppsummering av disse vel 100 årene med lokalavisa Møre kommer man ikke utenom de store endringene som skjedde i dette 20. århundret, også for avisbransjen, for de store så vel som de små avisene. Ikke bare ble produksjonsutstyret fornyet, det ble også normene for hvordan avisene skulle se ut og hva det var viktig å skrive om - og ikke minst det samfunnet og den verden omkring som avisene skulle "speile". Disse endringene merker man ein også når man sammenligner de ulike årgangene av Møre.

Men for Møres del kommer man heller ikke utenom den store *kontinuiteten*, ikke bare gjennom navnet på avisa. "Aarflots Prenteverk A/S", som inntil nylig har trykket Møre, er en videreføring av Sivert Aarflots trykkeri på Ekset i 1809. Det har hele tida vært i Aarflot-familiens eie, under litt skiftende navn. Mens mange andre norske aviser med tida er blitt kjøpt opp, enten av andre aviser, aksjeselskaper, eller av de store kjedene (Orkla, A-pressen eller Schibsted), er Møre fortsatt eid og drevet av Sivert Aarflots etterkommere. Avisa er nå en av de nokså få familieeide avisene i landet.

Inntil nylig var avis og trykkeri nærmest siamesiske tvillinger, men høsten 2003 skilte de lag. Jeg lar Møre (v/redaktør Tore Aarflot) selv fortelle, i en redaksjonell artikkel høsten 2003: *"Frå neste torsdag vert Møre trykt hos Orkla trykk Nordvest i Breivika [i Ålesund]. For deg som lesar skal ikkje dette ha andre konsekvensar enn at det vert jamnare trykkkvalitet, og at dei som bur utanfor Volda eller Ørsta får avisa si før. For annonsørane våre betyr det at dei får lettare tilgang på meir farge i annonsane sine. / Det er klart at det har vore ei vanskeleg avgjerd å ta, med tanke på at avisa har blitt trykt på eige trykkeri heilt sidan Norsk Landboeblad kom ut i 1810. Då trykt på ei eikerame, skinnballar med sverte og eit kjevle til å trykke papiret ned mot blysatsen med. Sidan då har det skjedd mykje innan trykkeriverda og Møre har hatt mange ulike trykkmaskiner. Sjølv om vi flyttar trykkinga av Møre beheld vi ferdiggjeringsutstyr og nokre trykkmaskiner. Det nye satsingsområde for trykk er digitaltrykk, noko vi vil fylgje med på. Trass i at det har vore ei vanskeleg avgjerd ser vi no mange fordelar med å flytte trykkinga. Det er ikkje til å stikke under ein stol at det har vore arbeidskrevjande og dyrt å fylgje med i utvikling i det som skjer i forkant av trykkprosessen. Sameleis har vi eit aukande ønske om meir farge. Og i og med at vi ikkje har den store offsetmaskina å betene, kan vi konsentrere oss meir om å forme avisa."*⁸²

Dermed er den nesten 200 år lange "symbiosen" mellom Aarflot-trykkeriet og Aarflot-avis brutt. Vemodig vil vel noen synes, men det er vanskelig å avvise redaktørens mange gode begrunnelser for omlegningen, i samsvar med Aarflot-familiens sans for å følge godt med på de tekniske nyvinningene i avis- og trykkeribransjen. Om leserne har merket noen forskjell, er det antakelig til det bedre.

⁸² Møre 13.09.03.

Aarflot-avisene gjennom nesten 200 år - forsøk på en oppsummering

Dette skriftet ble til for å beskrive et kapittel ved norsk avishistorie som er interessant på minst én måte: 1) avis på den norske landsbygda allerede i dansketida, da det fantes meget få norske aviser, og de som fantes, kom ut i de største byene; 2) et familieeid og -drevet avishus som er det nest eldste avishuset i landet, og som fortsatt, i 6. generasjon, er en familieeid avis, av de få familieeide avisene som ennå er igjen i landet.

Likevel er det vanskelig å hevde at Aarflot-avisene spiller noen stor rolle i norsk avishistorie, og de tildeles da heller ikke mer enn (i beste fall) et par sider i de presse- og mediehistoriske oversiktene som hittil er blitt skrevet. Dette henger selvsagt sammen med at Volda ikke er noe mer enn et tettsted, og at lokalavisa Møre riktignok under tittelhodet kan vise til en stolt tradisjon tilbake til 1810, men ellers ikke skiller seg noe særlig ut i flokken av små norske fådagersaviser. Det som er av "storhet" i denne avistradisjonen (utover det å "holde ut" i seks generasjoner), ligger først og fremst i den pionerinnsatsen det var av "1. generasjon" (Sivert Aarflot) å starte en avis på landsbygda i 1810, dernest av "2. generasjon" (Rasmus S. Aarflot) å starte en regionavis, den eneste mellom Bergen og Trondheim, i 1833. Begge disse to første avisene har trolig tjent som inspirasjonskilder for andre avisgrunnleggere på første del av 1800-tallet.

Noe annet som utmerker Aarflot-slekta, er at flere av dem har spilt en sentral rolle som forgrunnsfigurer i lokalsamfunnet, med verv som lensmenn, stortingsmenn, ordførere, initiativtakere til lokale institusjoner (sparebank m.m.), pluss en rekke andre offentlige verv. Denne høye profilen er blitt senket de siste generasjonene, og dagens Aarflot-generasjon framhever seg ikke så mye i lokalsamfunnet utover nettopp sin drift av avisa og trykkeriet. Men nettopp denne tidligere så høye profilen (fra og med Siverts verv som bondelensmann) kan ha vært en hemsko for en god journalistikk, fordi avstanden fra avis til "makta" blir for kort. Derimot må det sies til Aarflot-enes fordel, er at de seks generasjonene aviseiere ofte var tidlig ute når det gjaldt å ta i bruk det som til enhver tid var ny (avis)teknologi; der er arven fra pioneren Sivert Aarflot tatt vel vare på.

Hvor lenge vil så "Avishuset Aarflot" overleve? Det er som kjent vanskelig å spørre, men et kvalifisert tips vil være at den nåværende generasjon av redaktør og disponent blir den siste. Men utover dette er det vanskelig å være konkret. Vil andre lokale interessenter komme inn? Blir avisa slått sammen med naboavisa Møre-Nytt, evt. i kjølvannet av en mulig kommunesammenslåing? Eller blir avisa kjøpt opp av andre aviser eller aviskjeder, slik det har skjedd med andre små lokalaviser på Sunnmøre?

Litteratur og andre kilder

- Apelseth, Arne: *Tildriv og føresetnad for Ivar Aasen*. Bergen 1991.
- Eide, Martin: *Den redigerende makt*. IJ-forlaget 2000.
- Fet, Jostein: "Sivert Aarflot og Norsk Landboeblad 1810-16", i *Tidsskrift for Sunnmøre Historielag*, 1984.
- Fet, Jostein: *Lesande bønder*. Oslo 1995.
- Fet, Jostein: *Skrivande bønder*. Oslo 2003.
- Folkestyre i bygd og by. Norske kommuner gjennom 150 år*. Universitetsforlaget 1987.
- Hildre, Ellen Vigerstøl: "Reklamens utvikling i noen Sunnmørsaviser 1833-1899", i *Tidsskrift for Sunnmøre historielag* 1990.)
- Hjeltnes, Guri: *Avisoppgjøret etter 1945*. Oslo 1990.
- Nerbøvik, Jostein: *Krigsår og motstandsvilje 1940-1945*. Volda 1996.
- Ohman Nielsen, May-Brith: *Bondekamp om markeds makt. Senterpartiets historie*. Det Norske Samlaget 2001.
- Tveite, Stein: *Jord og gjerning : trekk av norsk landbruk i 150 år : Det Kongelige selskap for Norges vel, 1809-1959*. Kristiansand 1959.
- Tvinnereim, Jon: "Då landsmålet vart kristna", i *Syn og Segn* nr. 10 1973.
- Volda lærarskule 1895-1995*. Høgskulen i Volda 1995.
- Aarflot, Maurits: *Sivert Aarflot og hans samtid*. Volda 1951.
- Samtlige Ekset-aviser på mikrofilm (biblioteket ved Høgskulen i Volda)
- Gamle abonnementsprotokollar på Sivert Aarflot-museet.
- Samtaler med lokale kilder, ikke minst ledelsen i Møre.

Vedlegg 1: Sivert Aarflots søknad om trykkeribevilling.

Dat. 1807 22/12.

Til Kongen!

Som fød og opdragen i en Dalebygd hvor ofte mislig Kornvækst og Uaar indtræffer, gav min Stilling mig deels som omreisende Skoleholder i Bøygden i en Tid af 15 Aar, deels som Jord-brugende Mand, ofte Anledning og Lyst til Grandskning og Eftertanke om, hvorledes en forbedret Jorddyrkning og Landhuusholdning paa bedste Maade kunde forebygge de Uheld slige Uaar, medførte baade henseende Kornmangelen som og Foertrangen, der ofte forvolder især Dale-Bonden betydeligt Tab; saasom han af Fædriften maa gjøre Regning paa den Indtægt der skal sætte ham i Stand til at afholde sine store Udgifter. -

Til saadan Kundskabs Erhvervelse tillagde jeg mig efter min ringe Evne en Deel Bøger. Jeg fandt mig alt mere og mere overbevist om, at ved en bedre Jorddyrknings-Maade ved Landboesyslernes ordentlige Drift, og ved adskillige Fordommers Udryddelse kort at sige: ved gavnlig Oplysning vilde Landmandens Kaar uendelig meget kunne forbedres. De faae Kundskaber og Erfaringer jeg til egen Fordeel og Forhøyelse havde erhvervet mig, ønskede jeg nu ogsaa at bibringe mine Landsmænd; bestemte derfor i Aaret 1797 mine Bøger til et frit Laane Bibliothek for Almuen i Ørstens og Voldens Skibreder; paa hvis Plan jeg under 28de Marts 1800 Deres Majestæts allernaadigste Confirmation.

Mit Anlæg havde den Lykke at nyde mange værdige og patriotiske Mænds Bifald, og jeg blev, over min Forventning, glædet og opmuntret ved Bidrag til mit lille Bibliothek, fra adskillige edelmodige Skribentere, saa at Bibliotheket, nu har over 1000 Laane Numere, i forskjellige nyttige Videnskaber. Ogsaa har jeg havt den Fornøyelse, at dette Bibliothek saare meget er bleven søgt, og derved flere nyttige Forsøg og Opdagelser i Landbruget er blevene anstillede og iværksatte. Dette har givet Anledning til at en og anden kort Afhandling eller Optegnelse, deels som Uddrag af Bibliotekhets Skrifter, deels som Erfaringer og Resultater af gjorde nyttige Forsøg af mig ere blevene forfattede, dem jeg har ladet skriftlig circulere i Omegnen. Men mine forøgede forretninger og Skriveri, som Lensmand for Woldens Skibrede og Postaabner her paa Stedet saa og med Bibliothekets Bestyrelse, gjør det umuligt for mig at bestride Afskrivning af slike, som jeg troer, nyttige smaa Afhandlinger, og at faae dem trykkede for taalelige Omkostninger er og umueligt, paa Grund af den mindre Afsætning som kan ventes paa slike Skrifter der indeholder for det meste Ting der ikkun er passende for enkle Steder og eenfoldige Almues Trang og Fatteevne.

Mit Ønske er derfor, Allernaadigste Konge! om det maatte vorde mig tilladt at anlægge paa min gaard Egset i Woldens Skibrede et Bogtrykkerie, som kunde benævnes: Det Aarflotske Bibliothek's Bogtrykkerie; og derom er det jeg herved allerunderdanigst ansøger; ligesom og at dette Privilegium maatte forundes saavel mig som min Søn: Rasmus Sivertsen Aarflot, da min tiltagende Alder, og mine øvrige Forretninger gjør det umuligt for mig uden bemeldte min Søns Hjælp at kunne bestride dette Anlæg, han og til Bogtrykkerkonsten maatte opofre sig og gjøre sig bequem. Og da jeg forudseer, at dette Bogtrykkerie vil forvolde mig meget Bekostning, ansøger allerunderdanigst Deres Majestæts imellem Bergen og Trondhiem

eller i det mindste her paa Sundmøer, maatte vorde tilladt, saalænge jeg eller min Søn var i Stand til at vedligeholde det for os allernaadigst privilegerede.

Jeg vedlægger allerunderdanigst denne min Ansøgning en Fortegnelse over en Deel haandskrevne smaa Bøger og Afhandlinger som af mig ere udfordigede, og som jeg ved dette Bogtrykkerie ønskede trykte, hvoriblandt især et Landboeblad som jeg agter ugentlig at udgive, hvilket tilligemed Subscriptions-Planen til andre mine Skrifter jeg tillige allerunderdanigst ansøger at maatte forundes allerunderdanigst Tilladelse at forsende Portofrit med Posten igjennem Norge, og deels til Dannemark indtil det erfares om Bladet kan fortsættes, og gives saa mange Abonnenter at det kunde, som andre Aviser, taale Afgift til Postkassen.

Dersom det ansøgte allernaadigst maatte bevilge mig, forbinder jeg mig herved allerunderdanigst at ville, blandt Norges Almue uddele uden Betaling 1000 Exemplarer af mine Afhandlinger om: Iislands mos, Geitnaskoven og Mariegræsset, saa og af et lidet Skrift, om Raad og Midler med Foertrang; og af de øvrige mine egne Skrifter, at overlade til ethvert Almue-Bibliothek i Bergen og Trondhiems Stifter, et Exemplar af hvert Slags for halv Priis.

Allerunderdanigst
Sivert Knudsen Aarflot

FORTEGNELSE

over Haand skrevne smaa Bøger og Afhandlinger, som haves ved det Aarflotske Almue Bibliothek; og ønskes trykte.

1. Fortsættelse af en Norsk Jorddyrkers Almanak og Bondepraktik, der indeholder maanedlige Iagttagelser for Landboe-Væsenet. Og nogle Stykker til Overtroens Udryddelse.

2. *Bondens Lykke og Landets Lykke* i oplyste flittige og oeconomisk sparsommelige Bønder.

3. *Ledetraad* for Landalmuebørn igiennem det Norske Dyrerige, fra Biørnen til Insectet; samt alle her bekiendte Fugle og Havdyr, med en kort Beskrivelse over deres Kiendemærke, Opholdssted, Nytte eller Skadelighed.

4. *Nattens Himmel* for den betragtede Landsmand, ved opmuntrende Sange, Figurer og Fortællinger om vort Solsystem, om Planeterne, om Stjernebilleder o.d.l. med Anviisning for Landmanden til at selv oplede og finde dem paa Himmelen.

5. Plan til Søndags Skoler paa Landet og Forsøg dermed i Woldens Præstegield.

6. Det Aarflotske Almue Bibliotheks første ti Aars Skjebne, der indeholder næst Planen den Høy Kongelige Confirmation, Landhusholdnings Selskabets Breve, Breve fra adskillige Patrioter der have bidraget til Bibliothekets Forøgelse, og en alphabetisk Fortegnelse over alle Bøger, Landkort, Kobre, Naturalier og Kunstprodukter med mere, som tilhører Bibliotheket.

7. Samling af Gammeltdags, bestaaende i Afskrifter af de ældste fundne Norske Breve, i deres originale Sprog, Levninger af Rune-Bogstader og Runeri, Levninger af Oldindbyggernes Boestæder, samt adskilligt om deres Sæder, Klædedragt, Næringsvey med mere, som var forskjelligt fra Nutidens.

8. Sundmørs mindre Beskrivelse utarbeydet til Nytte for den unge Sundmøring, der først bør kiende sin Føde-Egn forend han begiver sig til fjernere Egne, deels som Udtog af Strøms Sundmørs Beskrivelse, deels efter egne Erfaringer og Opdagelser.

9. Om de fleste her paa Landet grasserende *Sygdomme*, og *bedste Midler derimot*, som ansporet af min Ungdoms Lærer, professor Strøm og af mig selv iagttaget, i 25 Aar.

10. *Mosvæxternes Nytte og Skadelighed*; herunder afhandles 1) Om Iislandsmos; Geitnaskoven, Marie Græsset, efter egne Opdagelser og Forsøg; i hvilken Mængde de findes paa de Nordenfjeldske Fjelde; og hvorvidt de, i de gode Aar kan spare paa Kornforbruget, og i Uaar Frelse fra Hungersnød, 2) Farvemoserne saasom: Korkmoserne der giver karmosin og purpurrød Farve, Brunmosen som farver brunt, Steenblikket som giver gul Farve, samt Guldmosen paa Eener og Birketrær hvormed farves guult.

11. *Samling af originale Leyligheds Sange*, blandt hvilke nogle som opmuntrende for den arbejdsomme Bondestand.

12. *En Havbog* for den Nordenfjeldske Bondealmue, med Forsøg at indrette sin Havedyrkning efter Landets og Jordarternes Forskiellighed, ved Havkanten, i Daleboer og Fjeldegne.

13. Nogle enkle Afhandlinger saasom:

Om Liinens Dyrkning og Væxt og forarbejdning i det Nordenfjeldske.

Om Almetræets Forplantning, Fredning og Nytte i Uaar og Foertrangstider.

Om at *Støvelskafter* og *Saalæder* samt andet barket Skind og Lædertøj baade kan blive smidigt, vandtættere og dobbelt varigt; ved Indsmøringsmidler, som ikke før ved noget Skrift ere bekiendgiorte.

Forslag, Plan og Indbydelse til Norges Landmænd, at oprette Sædekorns-Magaziner i alle de Egne hvor Kornvæxter er mislig, samt Forsigtighedsregler, at Kornet i flere Aar kan være tienligt til Udsæd.

Et Ugeblad kaldet:

Landboebladet for Norge, vil saavidt nærværende kan bestemmes, bestaae af følgende Afdelinger:

1. *Ugentlige korte meterologiske Optegnelser*, og hvilke Indflydelser eller Virkninger, Veyrlaget eller Luften kan have paa Landboevæsenet, Væxterne eller Fiskerierne; samt hvad mærkverdig som maatte indtræffe. -

2. *For den arbejdende Landboer*. Om adskillige Forbedringer, nyttige Opdagelser og Efterretninger hensigtende til Oplysning og Velstands Fremme. -

3. Korte Udtog af adskilligt som bekindtgjøres i Aviserne. -

4. Proklamationer, som Stedets Øvrighed kan ville have indført til Bekiendtgjørelse, naar saadanne gives. -

Eller i dettes Sted adskillige for den Norske Ungdom saasom: av Moralen, Geografien, Historien, Astronomien, Naturhistorie, kemien eller andre Videnskaber saavidt Rummet tillader, da Bladet ikke uden ved overordentligt Tilfælde vil blive for noget Uge mere end et Ark, men ofte kun et halvt og overlades Subskribenterne for den mueligst ringeste Priis.

Endelig anmærkes, at foruden foranførte, vil Ugebladet deels medtage flere andre Slags Afdelinger, som Tiden kan give Anledning til.

Egseth d: 22de December 1807.

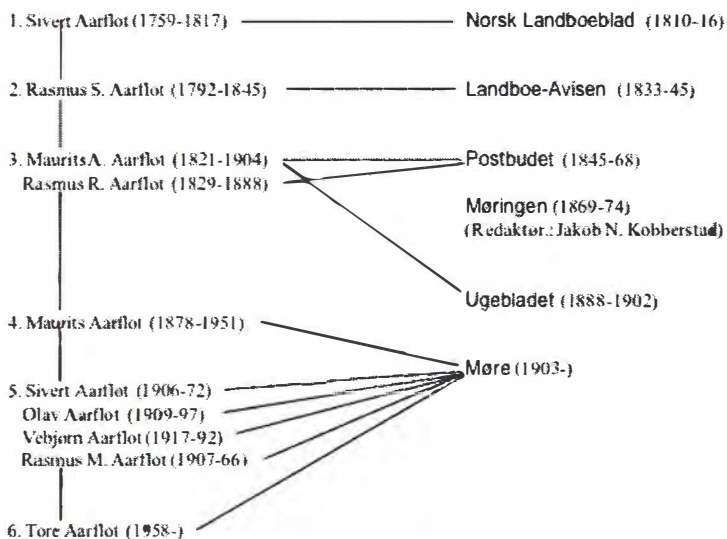
Sivert K. Aarflot

Vedlegg 2: Kronologisk oversyn over Aarflot-ene og deres aviser.

Vedlegg 2

Generasjoner Aarflot

Aviser

Merknad: Som man ser, er **Møringen** eneste avis som hele tida hadde en redaktør utenfor familien. Men i perioder har også flere av de andre avisene hatt en redaktør utenfra, eller i slekt med familien utenfor den rette linja som går fra Sivert i 1. generasjon til Tore Aarflot i 6. generasjon.

PRESSE KLIPPET

Dagbladet 9. juni 1931

Med Axel Kielland til Menstad

Axel Kiellands reportasje dagen derpå den store Menstad-demonstrasjonen 8. juni 1931, utfolder seg over flere avissider som et drama i 5 akter med mellomspill og finale. Komposisjonen er verd et nærmere studium. Den forteller mye både om journalisters arbeidsvilkår generelt, og om de tilfeldige muligheter som byr seg på stedet, når situasjonen er slik at hovedbegivenheten faktisk er utspilt allerede.

Selve demonstrasjonen den 8. juni er dekket ved amatørfotografen Roald Haraldsens seks-spalters foto av "kampplassen på Menstad under selve hovedangrepet igår ettermiddag". Den dramatiske billedteksten utdyper de detaljer som det grovkornede og uklare bildet ikke selv viser – at bakken bak plassen er "overfylt av deltagere". Det ovale bildet viser en hydroingeniør i samtale med to politifolk "like før kampen begynte".

Deretter følger reportasjeteksten.

Første akt: "Ekstratoget inatt". Den innledende setning: "Pressemennene stod fra Vestbanen i kontakt med Stortinget helt til i natt", gir opptakten. Det er ikke sikkert pressemennene trenger å legge ut på sin reise. Gir myndighetene Hydro beskjed om å stanse kontraktarbeidernes lossing, som demonstrasjonen dagen før hadde vendt seg mot, vil det jo ikke bli nye uroligheter på stedet. Men så kommer meldingen fra Stortinget: Forsvarsministeren har "i all hast" forlatt regjeringskonferansen. Dette blir signalet til journalistenes avreise med nattoget til Skien. På Nordagutu stasjon kl. halv fire om morgenen innhentes de av et ekstratog med fire vogner. "I to av vognene blinker de første solstråler i våben". Et gardekompani på 102 mann er på vei, med stålhelmer og maskingeværer.

Så langt reporterens vitnesbyrd. Det følger så en skildring av kompaniets oppstilling på Skien jernbanestasjon og avmarsjen til Gråtenmoen "gjennom den sovende by". Skildringen er annenhånds, for nattoget med journalistene kan ennå ikke ha rukket fram. Den er like fullt malende: "Det er en strålende morgen. Byen ligger stille. Tross den tidlige morgentime lener en og annen sig ut av vinduene i Duestien og ser med hat og bekymring efter kompaniet, og fra hus til hus i arbeiderstrøket løper meddelelsen: 'Nå har dem sendt soldater'".

Annen akt: "Den hatske stemning". Det følger en skildring av Skien. "Byen selv er undergått en stille terror og her er en forbitret hatsk stemning som virker uhyggelig". Ikke et eneste av byen hoteller tør huse politiet. "Jeg fikk først værelse

mot høitidelig kors på halsen". Ikke en eneste av byens sjåfører tør kjøre politifolk. En som gjorde det, "fikk i går sin bil fullstendig jevnet med jorden som en påminnelse".

Tredje akt: "Politifullmektig i sengen". Reportasjeglitt fra de skader politifolkene ble påført under gårsdagens slag, da demonstrantene gikk løs på politiet som beskyttet lossearbeiderne: "Jeg treffer politifullmektig Thinn i telefonen. Han ligger i sin seng på hotellet i Porsgrunn. – Jeg kan ikke gå utenfor døren, sten i ansiktet. De vilde ikke kjenne mig igjen om De så mig. Det var flere tusen ved sperringen i går. Det så av og til ut som det sto om livet".

Fjerde akt: "Stillingen i formiddag". Denne skildres avventende, truende. Reporteren venter seg konfrontasjoner kl. halv to, altså halvannen time etter at reportasjen er inntelefonert til Dagbladet, "da pleier dagens krisepunkt i innfinne sig i Skien. Da kan plutselig de krigerske samlingsplakater komme til syne over alt i byen og på et øieblikk er et nytt tog satt opp."

Mellomspill: "Bondens vedstabel". Blant de mange "eiendommelige episoder" i går hendte dette da demonstrasjonstoget var å vei mot Menstad: "En bonde hadde nettop kjøpt et større parti ved og hadde laget en svær stabel ved veikanten. Da toget hadde passert fantes det ikke et vedtre igjen. Stabelen var tatt med som våben".

Femte akt: "Utvidet arbeidsstans?" Det meldes at Skiensfjorden Samorg innkaller til møter ut over uken. Det siste vil avholdes lørdag. Blir det da tillyst streik, vil den omfatte tusenvis av arbeidere. "At en slik forøkelse av de ledige ytterligere vil komme til å tilspisse situasjonen, sier sig selv".

Finale: "Kl 12": "Det forlyder i formiddag her i Skien at der fra Porsgrunn vil bli sendt et demonstrasjonstog til Langesund, og at der kan ventes uroligheter. Det forlyder at det utkommanderte gardekompani også er utstyrt med tåregassbomber".

Siste ord i siste setning gir koloritten til reportasjens tittel: "Garden med mitraljører og tåregassbomber til Menstad. Det ventes nye sammenstøt."

Slike sammenstøt kom imidlertid ikke.

På lederplass denne tirsdagen forsvarer Dagbladet regjeringens holdning i konflikten. Det enkleste ville vært å bøye seg for fagforeningene og anmode Hydro om å innstille lossearbeidet. "Allikevel forekommer det oss riktig, at regjeringen tok det standpunkt å forsvare det lovlige arbeid, som er i gang, fremfor å få det innstillet." Men militærmakten bør ikke brukes. I stedet bør det satses på å utvikle et norsk statspoliti.

HFD

89

Seminaret Pressens første hundreår

13. oktober 2003 i Stiftelsen Fritt Ords lokaler, Oslo:

Jostein Fet – Lesande og skrivande bønder

Jostein Fet har studert *Norsk Landboeblad* som blei starta i 1810. Opphavsmannen var lensmann og postopnar Sivert Aarflot som i 1809 fekk etablert det eit det fyrste trykkeriet på landsbygda, på Egset like utanfor sunnmørsbygda Volda. Sjølvbergingsstanken blei understreka i søknaden for å få dette kongelege privilegiet. Napoleonkrigane førte til at nordmenn nærast var avskorne frå nyhende frå utlandet, og Aarflot meinte at eit trykkeri var naudsynt for å fremje opplysing. Trykkeriet og Norsk Landboeblad opna ein publiseringskanal som ser ut til å ha ført til auka skriveaktivitet på Sunnmøre og i Nordfjord, særleg dei stadane det var postkontor.

Opplysingstanken skin gjennom dersom ein ser på innhaldet i Norsk Landboeblad. Kring 80 % av stoffet definerer Fet som opplysing. Elles hadde avisa samfunnsfagleg og humanistisk stoff, mellom anna eldre norsk historie. Avis tok med klipp i frå danske aviser, særleg med meldingar frå Storbritannia, Frankrike og Russland. Aarflot brukte sokneprestar som agentar, og det førte til eit relativt høgt abonnenttal. Kring 1810 var det 600 abonnentar spreidd over heile landet, men med naturleg konsentrasjon i distriktet kring Volda. Avis gjekk likevel med tap, og mangel på papir førte til at ho måtte redusere til 26 utgåver i året.

I 1817 gjekk Norsk Landboeblad inn, og det skulle gå 16 år før det igjen blei avisdrift på Egset. I 1833 starta Sivert Aarflot sin son, Rasmus, *Landboe-Avisen*. Dette skilde seg frå forgjengaren ved at det la meir vekt på politisk stoff og samfunnstoff. Landboe-Avisen skulle vere eit blad for bøndene, men ein gjennomgang syner òg at det fungerte som annonseorgan for borgarskapen i Aalesund og Molde. Begge Aarflotane hadde sympati for Hans Nilsen Hauge, men likevel var ikkje nokon av avisene religiøse blad.

Trygve Riiser Gundersen – Hans Nielsen Hauge og pressen

Hans Nielsen Hauge er meir kjend som munnleg forkynnar enn for hans skriftlege kvalitetar. Trygve Riiser Gundersen peika på at kritikarane hevda at Huges skrifter var "det Allerjammerligste Vaas og Nonsens". Hauge var ikkje i monaleg grad det vi i dag vil kalle ein nyhetsformidlar, sjøl om han til dømes i *Betraktning over Verdens Daarlighed* (1796) koplar apokalyptiske tekstar med aktuelle hendingar (den franske revolusjon). I 1799 finn vi fyrste presseomtale av Hauge. Matthias Conrad Petersen skriv at Hauge og "banden hans" er sjeleleg bedervande og burde ha vore i fengsel. Hauge kallar dette for "Daarens Tale", og går til motangrep. Petersens utfall mot Hauge kan verke underleg, ettersom han var blant dei fremste forkjemparane for ytringsfridomen. Det synest som han er klar over dette tilsynelatande paradokset når han hevdar at Huges møter burde hindras fordi dei skapar "offenleg uro".

Gundersen tok til orde for at ein burde sjå nærare på kva tekstar som i denne tida burde defineras som presse, og korleis aviser oppsto. Han peika på at parallelt med den borgarlege offentlegheita som vaks fram i det ein tradisjonelt har kalla aviser,

fantest det ein allmugefolkeleg tekstkultur med fastlagde normer og lange tradisjonar. Aviser utvikla seg i samspel med denne tekstkulturen, meinte Gundersen.

Aina Nøding – Føljetonger i avisene på 1850-tallet

Aina Nøding stilte spørsmålet om kva pressa har gjort for litteraturen. I 1840–50-åra fekk litteraturen for alvor ein plass i pressa, mellom anna dei såkalla føljetongane. Romanføljetongar kom fyrst i 1836 ved publiseringa av ein Balzac-roman i *La Presse*. Litteratur i avisene finn vi òg før 1836, inklusive romanar. Før 1836 var det romanar som var skrivne for bokpublisering, men som òg blei brukt av avisene som delte dei inn i passande lange stykker. Dette i motsetnad til romanføljetongar som er skrivne for å publiseras i delar i avisene. Serialiserte ("opphakka") romanar og deler av romaner fann vi i England frå tidleg på 1700-talet.

I Christiania- og Bergens-aviser frå slutten av 1700-talet til 1840-åra har Nøding funne eit uventa stort tilfang av litteratur. Desse avisene bar preg av å vere skrivne av og for høgt utdanna menn, der antikkens klassikarar og samtidas internasjonale store litteratar, samt redaktøren og han sine veners litterære produksjon står side om side. I den litterære føljetongens barndom, var det ein brei variasjon innan både genre og kvalitet. Ludvig Daa, redaktør i *Christiania-Posten*, meinte at føljetongane og den utanlandske litteraturen i denne perioden fylte fleire funksjonar enn berre å auke opplaga og sikre abonnentar. Daa meinte at tidas krav til god og underhaldande litteratur bygde på ideen om realisme, både ytre og psykologisk. Litteraturen skulle også belære og rettleie, utan å bli politisk eller "Tendents-Bøger".

Nyttig litteratur var fram til 1838 definert som 1700-talslitteraturen av Det Kongelige Selskab for Norges Vel, medan i avisredaksjonane, kor realismen og samtidslitteraturen stod høgt i kurs, definerte ein nytteomgrepet vidare. I 1860-åra argumenterte også Eilert Sundt for ei slik utviding av omgrepet "god" og "nyttig" litteratur, og dessutan meinte han at litteraturen med si formidling også skulle more. Bibliotekvesenet var fram til 1860-åra ikkje særlig godt utbygd. Fordi bøker var dyre å kjøpe og dyre å leige i leigebiblioteka, fekk avisene si publisering av noveller og romanar i føljetongform mykje å seie for folks tilgang til litteratur og "morskapslæsning". Avisa og føljetongen med sitt prisnivå nådde dermed eit breiare publikum.

1850-åra markerte starten på eit norsk inntog i roman- og føljetonglitteraturen, med til dømes Camilla Colletts *Amtmandens døttre* (1854–55), Ibsens *Fru Inger til Østråt* og *Hærmendene på Helgeland* (publisert fyrst som føljetongar i 1857 og 1858) og Bjørnsons *Mellem Slagene*, *Synnøve Solbakken* og *Thrand* (utgjeve i *Illustrert folkeblad* 1856–57, med Bjørnson sjølv som redaktør). I tillegg til Daa og Bjørnson er det også verdt å nevne Jonas Lie og hans *Illustrert Nyhetsblad*. Her finn vi førsteutgaven av Ibsen *Kærlighedens Komædie* som nyårsgåve til lesarane i 1862. Verdt å merke seg er at Ibsen fekk ein svært god pris for skuespillet, langt meir enn han ville fått viss han hadde selt det til eit teater.

Nøding reta opp ei lang rekkje pressehistoriske problemstillingar som bør undersøkjast:

Personer/Yrker: Det nære forholdet mellom rollene som redaktør/forfatter/litterær agent (for norsk og utanlandsk litteratur, bruk av/oppretting av presseorgan som

middel til å nå eit publikum for eigne tekster, pressa som ledd i profesjonalisering og ytringsfridom for skjønnlitterære forfattere.

Politikk: Val av litterære tekstar og politisk/religiøs profil; nasjonsbygging, relasjon til utlandet og nyhetsformidling på litteraturfronten (inkludert sensur).

Inntekter: Kva tydde litteraturen for opplagstal, bi-inntekt gjennom sal av tidligare føljetonger i bokform, samanheng med utvikling i distribusjon og tilgjengelighet på bokmarkade?

Institusjonelt: Forholdet mellom trykkeri, bokhandlar, bibliotek, forlag og aviser og deira verksemd, når det gjeld distribusjon, marknadsdelar, målgrupper, og liknande.

Nøding avslutta med å seie at ho hadde funne mindre enn 50 sider i norsk faglitteratur om litteratur i pressa, noko som viser at mykje forskning gjenstår på dette feltet.

Tor Are Johansen – Tanker om teknologiens plass i pressehistorien.

Tor Are Johansen innleia om teknologiens plass i pressehistoria. Dersom ein set skillelinjene mellom banda i bokverket i 1884 og 1965, har ein også laga gode skiljer mellom nokon av dei viktigste teknologiske gjennombrota i den norske pressehistoria, hevda Johansen.

Fram mot 1884 endra delar av avisproduksjonen karakter, frå handverk til industri. Perioden karakteriseras mellom anna av mekanisering, bruk av nye energikjelder og ei oppsplitting av arbeidsprosessane. Etter 1884 blei masseproduksjon gjort muleg ved innkjøp av setjemaskiner og rotasjonspresser. I 1965 skaffa dei fyrste verksemdene seg fotosetterar og offsetpresser og varsla dermed at blyet var på veg ut for godt, og at ei heilt ny organisering av redaksjonene og setteria sitt arbeid var på veg inn, noko som også ville kome til å endre både journalistiske metodar og uttrykk.

Johansen understreka at teknologisk utvikling i vår samanheng ikkje berre handla om det trykktekniske. Produksjon av billegare papir er viktig. Transport og distribusjon står også sentralt. Innanfor emnet teknologi må det altså sikrast ei tematisk breidde som bør omfatte alle ledd i avisproduksjonen og alle yrkesgrupper som er involvert. Like viktig som breidda er det at forskinga om teknologisk utvikling gjerast relevant.

Ny teknologi var ikkje noko som oppsto meir eller mindre spontant og tvang omgjevnadane til tilpassing; teknologien var forma av samfunnet, den var eit resultat av medvitne val, og det var også måten den ble brukt på. Det er ikkje nok å spørje om kva slags utstyr som ble teke i bruk og på kva tidspunkt. Det må undersøkjast kva forhold som i ulike perioder førte til introduksjon og spreiding av ny teknologi i avisene. Korleis og i kva tempo skjedde det? Kva fylgjer fekk vala for avisene sin marknadsposisjon og økonomi, for den journalistiske utviklinga, og for dei tilsette i alle ledd av produksjonen?

For å danne grunnlag for ei kontekstuell tilnærming må det føreligge empiri. I generelle vendingar seier vi gjerne at rotasjonspressa revolusjonerte avisproduksjonen i den forstand at den løyste kapasitetsproblema når det gjaldt trykking. *Aftenposten* var fyrst ute og kjøpte ei slik presse i 1886, og sidan fylgde fleire andre etter. Men dette tyder ikkje at norsk presse generelt fikk løyst sine kapasitetsproblem – eller endåtil hadde nokon kapasitetsproblem på denne tida. 25 år seinere var det 182

avisproduserende trykkeri her i landet. Av desse var det berre 25 som hadde rotasjonspresser.

Johansen peika på at ytre rammevilkår for avisproduksjon sjølvsagt må vurderast. Til dømes gav ideologiske, politiske, økonomiske og juridiske endringar frå slutten av 1700-talet og framover avisproduksjonen heilt nye rammevilkår. Privilegiesystem og merkantilisme sto for fall og blei erstatta av næringsfridom og liberalisme. Endringane førte til at det blei etablert fleire trykkeri, og dette hadde på ulike måtar stor innverknad på avisene si utvikling. Videre føregjekk det store endringar innanfor to felt som hadde stor betydning for pressa si utvikling. Nye råstoff til papirproduksjon førte til at avisapir falt sterkt i pris. Og på transportsektoren førte postverket si utvikling saman med betra skipstransport, jarnbane- og vegutbygging til lågare kostnader og ein stadig aukande distribusjon av aviser og blad.

Opprettinga av aviser i Noreg har hatt ulike grunngevingar. Nokon blei skipa for å vere meiningsberande organ for idealistar eller parti. Andre blei etablert for å skaffe trykkoppdrag til trykkerieigarar med ledig kapasitet, og atter andre skulle vere kjerna i større forretningsverksemdar. Har dette hatt noko og seie for kva val som ble gjort med omsyn til teknologiutvikling? Johansen meinte dette er problemstillingar som det kan vere vel verd å undersøkje, særleg fordi spørsmålet om meiningsformidling kontra profitt representerer ei av dei verkeleg lange linjene i norsk pressehistorie, og bør vurderas fra så mange ståstader som muleg.

Øystein Sande - Praktisk opplysning som godt avisstoff for bønder såvel som byborgere

Øystein Sande peika på at vi i dag har ein tendens til å vurdere avismediet nesten berre som 1) eit nyhetsmedium, 2) den fjerde statsmakt. Det fyrste er inspirert av alle dei teknologiske framstega som er gjort for å få nyhetene fram så fort som muleg, det siste er inspirert av den politiske rolla som avisene etter kvart kom til å spele. Det er lett å oversjå at avisene gjennom tidene har hatt mange andre funksjonar og innhaldstypar enn akkurat desse to. Kanskje det er minst like fruktbart å gløyme desse to funksjonane, og sjå avismediet som en ren kommunikasjonskanal. Avismediet kan sjåast på som eit "ope medium", i den forstand at så å seie alle typer skriftlege bodskap kan kome på trykk, berre redaksjonen ønskjer det og/eller det interesserer iallfall nokon lesarar.

Når ei avis blir starta, kan redaktøren/utgjevaren ha sine særskilde føremål med det, alt frå annonser til å propagandere for ein politisk eller religiøs bodskap. Men i samfunnet rundt ei avis finns det alltid eit mangfald av aktørar med sine ulike kommunikasjonsbehov, som dei nyttar ulike tilgjengelege kanalar til. Når så avisa fyrst føreligg, vil ho av desse aktørene bli vurdert som ein kanal for å formidle deira bodskap. Det kan vere både næringsdrivande, statlege og lokale styresmakter, eller privatpersonar.

Sande fokuserte på at avisene kunne bli brukt som medium for praktisk opplysning. Han delte omgrepet inn etter aksene teoretisk/praktisk. Teoretisk kunnskap tyder kunnskap for kunnskapen sin eigen del: klassisk danning, eller kunnskap om dei nyaste naturvitskapelege oppdagingane. Praktisk kunnskap vil seie kunnskap som meir

eller mindre direkte gjev rettleiing i yrkesutøving, hushaldning eller på andre livsområder.

Både teoretisk og praktisk opplysning var viktig i tradisjonen frå dei franske opplysningsfilosofane. I *Norsk Landboeblad* var det praktiske opplysningsstoffet meir dominerande enn det teoretiske. Også pressehistorikaren Øivin Davidsen syner at dei fyrste avisene var viktige for næringslivet generelt med sine annonser og anna som ein kan kategorisere som praktisk nyttig stoff. Dei aller første avisene ser han nærast på som ein nødvendig føresetnad for næringslivets utvikling.

Sande har undersøkt *Romsdals Budstikke* i åra 1843 og 1844. I Molde bys historie er ho omtalt som ei avis som var eit middel for opplysning. Som byavis handla den praktiske opplysinga om typiske bynæringar, som handel, skipsfart, muleg industri og liknande. Mykje handla og om landbruksstoff, og i 1844 blei det innført ein fast overskrift "Landhusholdning", der redaksjonen ville "levere forskjellige Meddelelser Landbruget eller Landhusholdningen ialmindelighed vedkommende...., og som første artikkel i serien har "Tang som Gjødningsmiddel."

Fleire artiklar i avisa sine to fyrste år er av typen bakgrunnsstoff som kanskje kan vere til nytte for bønder, fiskarar og andre næringsdrivande, til dømes:

"Om Midler til den norske Skibsfarts Ophjelp."

"Nyt Slags Tærskemaskine opfundet paa Søndmør."

"Beretning om Klipfiskhandel i Portugal. (Af Rigstidenden.)"

"Saltets Vigtighed for Landbruget."

* Føljetong om utkast til lov om fiskeriene

"Forsøg med Dyrkning af nye Potetsorter i Molde og Omegn i Aaret 1843. Af Provst Deinboll."

Både *Norsk Landboeblad* og *Romsdals Budstikke* kan i sine fyrste år vise til ein tradisjon som er klart forskjellig frå både "fjerde statsmakt" og stadig kjappare og mer profesjonell nyhetsformidling. Sande ville difor at dette praktiske opplysningsstoffet i dei fyrste norske avisene burde bli eit eige prosjekt innanfor den fyrste epoken i norsk pressehistorie. I eit slik prosjekt bør ein også sjå på det genremessige slektskapen til vår tids forbrukarjournalistikk, som også tek sikte på å gje lesarane praktiske råd.

May-Brith Ohman-Nielsen – Sørlandsaviser 1860 - 1895

May-Brith Ohman-Nielsen innleia om hennar prosjekt, kor ho granskar sørlandsavisene i tida 1860 – 1895. Sentrale element i dette prosjektet er riksrettsstriden og kva den hadde å seie for skipinga av aviser. Så langt har ho undersøkt *Christiansands Stiftstidende*, som gradvis framstår som ei venstreavis og som i 1869 eksplisitt støttar Sverdrup. I 1875 må denne avisa møte konkurransen frå ei anna venstreavis, *Fædrelandsvennen*. Etter at embetsstaten hadde mist sine posisjonar, startar høgrevisa *Christiansands Tidende* i oktober 1883. Sidan 1850 hadde kristiansandsaviser hatt relativt mykje utanlandsstoff, men etterkvart som partifloraen aukar, tok den lokalorienterte offentlege debatten meir plass i avisene på kostnad av utanlandsstoffet, syner Ohman-Nielsens undersøkingar til no.

Gunnar Christie Wasberg – Fra papirets historie, tremassens gjennombrudd i 1870-årene.

Gunnar Christie Wasberg trakk linjene heilt tilbake til tida då ein skreiv på papyrus i sitt innlegg om bruken av tremasse i papirindustrien frå kring 1870. I middelalderen blei det utvikla ein papirindustri med klutar av til dømes hamp som viktigaste råstoff. Mangelen på papir blei stadig meir merkbar utover 1800-talet. Ved ein tilfældigheit blei det i 1844 oppfunne ein ny metode for produksjon av papir ved bruk av tremasse. Denne oppfinninga kombinert med ei rekkje heldige faktorar bana vegen for at Noreg etterkvart skulle bli ein storprodusent av papir.

Gjennom fleire hundre år hadde jarnindustrien vore ein av landets viktigaste næringar. Introduksjon av ny teknologi gjorde at den norske jarnindustrien ikkje klarte å hevde seg internasjonalt kring 1850. Kunnskapen og råstoffa denne industrien var basert på blei no kanalisert til produksjon av industrielt tremassepapir. Der ein tidlegare hadde ført inn tre til brensel ved jarnverk, blei tre no ført inn til dei same industrikompleksa som råstoff i tresliperia. Wasberg vektla at ein kombinasjon av ei rekkje faktorar førte til at oppfinninga frå 1844 fekk så mykje å seie for framveksten av aviser. Infrastrukturen som var knytt til jarnindustrien låg svært godt til rette for å byggje opp ein tremassebasert papirindustri i Noreg. Dette førte til billegare papir, som kombinert med politisk frisinn og teknologiske framsteg innanfor kommunikasjon førte til fleire aviser.

Sverre Tusvik – Avishistorie og tidsskrifthistorie

Som publikasjonsform er tidsskrift omfattande både i volum og varighet. Pressehistoriske forskarar må ikkje oversjå kva tidsskrift har hatt å seie for utviklinga av aviser, meinte Sverre Tusvik. Ei årsak til at tidsskrift er relevant for presseforskinga, er dei mange pressefolka som også har skrive i tidsskrift. Tusvik peika på at det er vanskeleg å trekkje eit klart skilje mellom kva som kan reknast som tidsskrift eller avis. Særleg gjeld dette den fyrste tida, då aviser som fenomen forsøkte å finne si form. Visse peikepinnar kan knytast til ein muleg definisjon, slik som periodisering og at tidsskriftet er skipa kring ein krins som legg eit program til grunn for sitt arbeid. Såleis meinte Tusvik at til dømes Den Constitutionelle meir er eit tidsskrift enn ei avis.

Ved slutten av seminaret blei følgjande nemnt som mulege tema for komande seminar: Utanriksstoff i avisene, praktisk folkeopplysing, redaktørar, utvikling av lokalaviser, avisgenrar og litteratur i avisene.

Idar Flo - Etter seminaret

Dei faglege drøftingane på seminaret synte at arbeidet med pressehistorie er som ei avansert russisk dukke. For kvart problem vi tilsynelatande greier å løyse, dukker det opp mange nye. Men slik skal det jo vere med all forskning. La oss ta nokre dømer. Både Sande og Fet vektla idealistiske opplysningsmotiv for oppstart av aviser. Men i Norsk Landboeblad sitt tilfelle bør det også drøftast i kva grad reint økonomiske motiv

spelte ei rolle, særleg med tanke på at ein kongetru Aarflot blei privilegert med eit trykkerimonopol. Tusvik, Gundersen og Nøding viste at genremessig og på andre måtar kan det vere svært så problematisk å skilje aviser frå andre typar medium.

Eide forsøkte å tidfeste "oppfinnelsen av journalistikk på norsk", gjennom å peike på ei lang rekkje markante aktørar over eit langt tidsspenn. Fordelen ved oppfinningsmetaforen er at den får oss til å fokusere på aktørar, utan at vi skal tape synet av strukturar. Journalistikken veks fram gjennom ein langvarig prosess, så kanskje kan innovasjon vere eit meir dekkande omgrep enn oppfinning?

Johansen og Wasberg får oss til å hugse at pressehistorie også er ein del av industrihistoria. Her vil økonomiske teoriar kunne kaste lys over korleis og kvifor ny teknologi blei brukt i avisproduksjonen. Teoriar om fordelar ved tidleg eller sein start bør også brukast med tanke på pressehistoria. Ei avis kunne ha stor fordel av tidleg start ved å såleis å ha monopol i eit område som kunne gjere det vanskeleg for etablering av konkurrentar. Sein start kunne også vere ein fordel ved at ei ny avis kunne ta i bruk den nyaste teknologien, medan etablerte konkurrerande aviser kanskje måtte slite med gammalt produksjonsutstyr. Mangfaldet av pressehistoriske perspektiv veks, det blir difor ei omfattande redaktør oppgåve å prioritere blant alle desse.

Deltakarar, *Pressens første hundreår*.

Hans Fredrik Dahl, Idar Flo, Martin Eide, Guri Hjeltnes, Rune Ottosen, Trygve Riiser Gundersen, Aina Nøding, Øystein Sande, Gunnar Christie Wasberg, Tor Are Johansen, Sverre Tusvik, Per Overrein, Ellen-Kristine Nielsen, Arne Johansen, Jorunn Bjørgum, Per Edgar Kokkvold, Nils Øy, Jostein Fet, Arnhild Skre, Svennik Høyer, Oddvar Aasen og May-Brith Ohman-Nielsen

Journalistikkens oppfinnelse

Innlegg ved seminaret av Martin Eide

Vi står overfor mange utfordringer i arbeidet med en ny norsk pressehistorie. Vi må stille nye spørsmål. Vi må slå opp friske perspektiver. Vi må jakte på nye sammenhenger. Vi må komme opp med nyfortolkninger. Vi må selvsagt bringe fram ny empiri. Og vi bør bidra til nyfortolkninger av etablert empiri. Vi bør unngå et hvert pliktløpspreg og en hver skjematvang. Vi må finne noen formidlingsgrep som gjør våre emner spennende.

Vi vet ennå ikke hvordan vi skal gjøre det. Men vi vet vel at det skal dreie seg om pressen i samfunnet, og om samfunnet i pressen. Vi vet vel at det vil handle om pressens historiske og samfunnsmessige rolle, og vi vet vel også at journalistikkens samfunns- og kulturhistorie vil utgjøre en slags kjerne.

På dette ennå uklare grunnlag, skal jeg nevne noen poenger knyttet til journalistikk, offentlighet og de lange linjer i norsk presses tidlige historie.

Denne boken har en klumsete tittel, konstaterer den britiske historikeren E.P. Thompson i klassikeren *The making of the English working class*, for så å legge til at denne tittelen likevel svarer til formålet. "Making" fordi det er en studie av en aktiv prosess han vil presentere, med like stor vekt på aktørenes handlinger som deres betingelser. Arbeiderklassen sto ikke opp som solen til berammet tid. Den var til stede i sin egen skapelse. "It was present in its own making".

I dette lys skal det her handle om "the making of the Norwegian Press", ja endog om oppfinnelsen av journalistikk på norsk.

I *The Invention of Journalism* (1998) argumenterer Jean K. Chalaby for at journalistikken er en nyere oppfinnelse enn tradisjonell pressehistorie har villet ha det til. Hans argument er at først i løpet av siste halvdel av det 19. århundre kan vi snakke om etableringen av et journalistisk felt i England, - det er først da pressen begynner å produsere "a discourse that is distinct from other discursive forms and peculiar to the journalistic field" (Chalaby 1998:1). Pressens før-journalistiske diskursformer betegner Chalaby som 'publisistikk' (eller 'public discourse'), og ser denne skribentvirksomheten som preget av politiske og didaktiske ærender. Det var ikke journalistikk (det er snakk om en pre-journalistisk presse); journalistikken ble først oppfunnet etter avviklingen av avisskatten mellom 1855 og 1861, da også det materielle grunnlaget forelå for et journalistisk felt, bl.a. gjennom industrialisering.

Dette er et bidrag som kanskje kan sette i gang noen tanker. Chalabys arbeid har flere fortrinn. Kanskje kan det også skjerpe en kommende analyse av norske forhold, kanskje til og med av norsk presses første hundre år.

Jeg slår i hvert fall gjerne et slag for oppfinnelsesbegrepet og -grepet. Det hjelper oss til å fastholde de handlende aktørene i pressehistorien. Aktørene som har betydd noe fra eller til, som har vært produktive i "the making of" norsk presse. Nå kan jo samtidig oppfinnelsesmetaforen kanskje i for stor grad lede tanken mot ett helt distinkt og avgjørende gjennombrudd, gjerne koplet til en persons lykketreff av en oppdagelse.

Men den trenger ikke gjøre det. For en oppfinnelse er jo i praksis gjerne flere hoders og henders verk i en tid som er moden for det nye.

Et grunnleggende spørsmålet er hva som skal til for at vi skal kunne snakke om journalistikk? Når går den tidlige publisistvirksomhet over til å bli journalistikk? Hvor viktige er de første hundre år av norsk presse her? På hvilken måte er det her mulig å snakke om journalistikk og offentlighet? Hvilke utviklingstrekk fortjener særlig oppmerksomhet?

Jeg skal foreslå noen momenter til et svar, i det vesentlige knyttet til noen normer og konvensjoner og til en rolle- og maktbevissthet som er forutsetninger for og ledd i oppfinnelsen av journalistikken på norsk grunn. Det handler m.a.o. mest om den gryende koplingen mellom journalistikk og offentlighets- og demokratitenkning.

Det første som da må vektlegges og som kan lokaliseres til en meget tidlig fase av norsk presses historie er ansatser til *normer for en offentlig meningsdannelse*. Kjell Lars Berge (1998) har beskrevet de gryende tendenser til at den offentlige mening blir en samfunnsinstitusjon eller et sosialt felt i Danmark-Norge på 1700-tallet. Med særlig eksemplarisk kraft fremstår selvsagt skrive- og trykkfriheteksperimentet under Struensee 1770 - 1772. Men ennå var det ikke egentlig utviklet normer for hvordan man skulle oppføre seg i den gryende offentligheten (Berge 1998:137).

En norm som *var* utviklet var, som vi vet, å påberope seg hva som ble kalt "det almindelige Beste". For også å fremstille særinteresser som et uttrykk. Allmenvellet ble gjerne skrifter utgitt innenfor rammen av "Selskaber". Et interessant eksempel i vår sammenheng er selvsagt selskapet "De Tænkende" og dets sentrale rolle i forhold til Norske Intelligenz-Sedeler, alt forut for de tidlige 1770-års trykkefriheteksperiment.

"De Trænkende" likte, som vi vet, ikke alltid det de leste i sin avis, og nølte ikke med å gripe resolutt inn overfor redaktøren. Ikke minst reagerte de på at Samuel Conrad Schwach lot innsendere skrive anonymt. Og her er vi ved en kjerneverdi i journalistikkens og pressens historie, anonymitetsretten, som vel ikke fikk sitt rettslige utforming før i 1814, men som ble praktisert i rik monn lenge før. (Anonymitet ble uttrykkelig forbudt for både skribenter og utgivere i sensurforordningen av 1799).

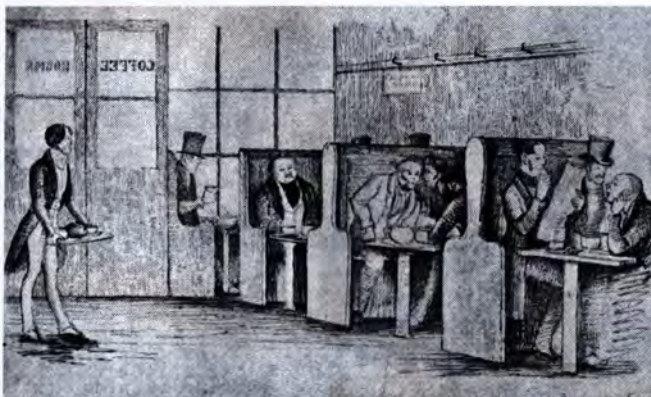
Det var denne retten som etter 1814 ble lovprist i høye ordelag i opposisjonsbladene, for eksempel i Nationalbladet der det het at "Anonymiteten er blant vor hellige Constitution, og den derved vundne Nationalfriheds tryggeste Værn". I Statsborgeren het det at "Anonymiteten er det Skjold, hvorunder Sandhedsvennen ubehindret kan anstille sine Undersøgelser." (siteret etter Raaum 2001:24).

Anonymitetsretten ble også en forutsetning for utviklingen av en moderne redaktørrolle. Som en demokratisk sikkerhetsventil skulle kildevernet forvaltes av bevisste redaktører. Etter hvert fester altså forestillinger seg om redaktøren som en forvalter av normer for en offentlig meningsutveksling. Kimer til en slik redaktørrolle finner vi alt i miljøene rundt de tidlige boktrykkerne i siste halvdel av 1700-tallet.

Redaktøren påberopte seg etter hvert en demokratisk nøkkelrolle, han skrev seg inn i historien som en meningers mellommann. Han skulle, som av dem formulerte det i 1824, tjene en "autoritet med hvilken ingen dødelig magt" kunne måle seg, nemlig "den offentlige mening". Pressen ble folkesuverenitetens fremste arena, den ble forstått som et publisitetens tribunal. Den påtok seg et kontrolloppdrag. Det sene 1700-talls tanker om folkemeningen som en domstol nådde nye høyder og pressens betydning i så måte, ble befestet.

I den unge offentligheten ble kritikkens og opposisjonens nødvendighet erkjent. Og redaktørrollen ble forstått som en garantistrolle for disse demokratiske nødvendighetsartikler. "Opposisjonskongen" ble en framstående redaktør kalt i 1840-årene. "Statsborgeren" kalte en annen redaktør sitt blad. Pressen skulle være en arena for og et redskap i folkemeningens tjeneste, og den skulle bibringe folk informasjoner som satte dem i stand til å opptre som statsborgere. "Direktøren for den offentlige mening" ble senere en tredje redaktør kalt.

Den økende selvbevissthet og vilje til prinsipiell markering av en redaktørfunksjon kommer til uttrykk i programerklæringer i mange av de nye avisene. Vi kan her spore en økt redaksjonell rollebevissthet, som nettopp må forstås i lys av en framvoksende offentlighet.

Kaffihus i London

Jeg har i en annen sammenheng gjort et poeng ut av at miljøene rundt adressekontorene og de tidlige boktrykkeriene i mangt kan betraktes som en slags "kaffehus på norsk", som offentlighetens arnesteder, som møtesteder der tidens spørsmål ble diskutert, som en av flere arenaer der privatfolk kunne samles til publikum, der forutsetninger var til stede for at private meninger kunne bli offentlige. Redaksjoner utøvde stor tiltrekningskraft på mange slags geskjeftige aktører. Redaksjoner kom til å virke som så vel intellektuelle miljøer som politiske verksteder – vel verdt en nærmere analyse.

"Den relativt åpne meningsdannelse man fikk i første halvpart av 1800-tallet, kom til å redusere politikkenes preg av maktkamp, selv om dette aspekt også var til stede", skriver Francis Sejersted (1978:325).

Hvor resonnerende og reelt diskuterende den norske offentligheten var midt på 1800-tallet, kan da også selvsagt diskuteres. Det går an å snakke om en både forutinntatt og postulerende, ja bevisst injurierende offentlighet på denne tiden (Bastiansen og Dahl 2003). På samme måte som det går an å beskrive det sene 1700-talls gryende avisoffentlighet som "en slags upolert muntlig krangelkultur" (Berge 1998:147), og det sene 1800-tall som et slagsmålsparadis. Det siste uttrykket er Bjørnsons.

Mens praksis var blandet og ofte så som så, ble teorien raffinert. Normene for en offentlighet og bevisstheten om pressens og journalistikkens avgjørende rolle i denne offentligheten ble skarpere formulert. Ja, selv ideen om pressen som Den fjerde statsmakt – dette ”edleste destillatet av liberalernes tanker om pressens nye samfunnsstatus”, som Odd Raaum formulerer det; selv dette idealet ble uttrykt på norsk grunn. Sylvester Sivertson skrev i bladet Den Frimodige, som han startet i 1834, om pressen som ”den fjerde makt i staten; man burde ha tilføyet: og den høyeste”(Ramberg 1994:47).

Sylvester Sivertson (1809 – 1847) ble i 1841 heltidsansatt som redaktør i Lillehammer Tilskuer.

Sivertson er nettopp en av de sentrale aktører som har krav på interesse når det gjelder oppfinnelsen av journalistikken i Norge. Bare det at han alt i 1841 ble ansatt – heltidsansatt – som redaktør (i Lillehammers Tilskuer), etter å ha gjort seg gjeldende som skribent i Morgenbladet og i Statsborgeren, der han også en tid var redaktør. Sivertson hadde også forsøkt seg som lyriker, han tilhørte ”den første generasjon profesjonelle forfattere i Norge, profesjonelle i den forstand at de ville la markedet brødfø seg, og fortapte av samme grunn,” som Arild Linneberg formulerer det (Linneberg 1992:40). Sylvester Sivertson var likevel en nøkkelfigur i en gryende profesjonaliseringsprosess – i ansatser til en institusjonalisering av en redaktør- og journalistrolle.

En annen sentral aktør i oppfinnelsen av journalistikken i Norge som må nevnes mellom Schwach og Sivertson, er selvsagt Matthias Conrad Peterson, som i sin tiltredelsesartikkel i Trondhjemske Tidender 2. oktober 1795 ikke sto tilbake for dagens journalisters besvergelses om at det er leserne, lytterne og seerne som er deres oppdragsgivere. ”...dette Blad, som ingenlunde nogenside skal tjene til et Vehikle for at tilfredsstille private Hensigter, da et hædret Publikum bør holdes i Ære...”, skrev

mannen som ofte omtales som vår første journalist. Mot klager som innløp til avisens egentlige styre kunngjorde Peterson gjentatte ganger i 1798 at det var han og ingen andre som var ansvarlige for avisens innhold (Ottosen 1995. Se også Støren 1967).

Sylvester Sivertson trakk senere den historiske viktige grenselinje mellom redaksjon og forretningsavdeling: "Det hender ikke så sjelden at brev der gjelder oss, har utskriften: Til boktrykker Selmer. Da imidlertid herr Selmer ikke har noen delaktighet i dette blads redaksjon, tør vi anmode våre korrespondenter om heretter å stile sine skriftlige meddelelser til oss" (se Ramberg 1994:51).

Sylvester Sivertson forfektet idealer for den offentlige samtale når han overfor en innsender i Morgenbladet forklarte: "At forøvrig en redaktør lar de forskjellige anskuelser uttale seg, de være overensstemmede med hans (egne) anskuelser eller ikke, tror jeg visst ingen kan misbillige. Som redaktør av Lilleh. Tilskuer har jeg således mange ganger opptatt oppsatser, der har vært stilet mot meg selv. En offentlig person... må være forberedt på både misbilligelse og angrep" (sitert etter Ramberg 1994:50).

Hovedregelen var ennå en stund at redaktøren var anonym, og denne anonymitet kan forstås nettopp i lys av den gryende offentlighet. Kanskje kan anonymiteten – for så vidt både for redaktører og skribenter - ses som uttrykk for idealet om at det er argumenters kraft som skal være avgjørende i den offentlige samtale. Personlige og private trekk ved den som ytrer seg er prinsipielt uvedkommende. "Det karakteristiske for den offentlige samtale er, og bør være," sier Ytringsfrihetskommisjonen om dette idealet i 1999, "at det er en samtale mellom fremmede, men selvstendige og myndige mennesker" (NOU 1999:27 s. 27). Informasjon fra privatsfæren skal altså ikke skygge for argumenters innhold og kraft.

En prinsipiell begrunnelse for ikke å navngi skribenter og redaktører, ble langs disse linjer gitt av Ludvig Kristensen Daa da han startet bladet Granskeren i 1840. Han ville ikke bruke verken eget eller noen annens virkelige navn "til med det at svække eller forøge nogen ytret Menings Vægt. Denne skal ene ligge i Sandheden og Rigtigheden af Anskuelserne selv."

I økende grad fremsto etter hvert redaktører med navns nevne, selv om praksis på dette feltet skulle variere lenge ennå. I økende grad ble også en journalistisk maktbevissthet målbåret. En profesjonaliseringsprosess var i gang. En oppfinnelse var under veis. En stadig sterkere markering av uavhengighet ble tydelig.

Ideen om en pressekontrakt – eller en pressens samfunnskontrakt – får en mer moderne mening. Mens det i privilegietiden før 1814 var statsmakten som dikterte kontraktsvilkårene, er det nå budbringerne som forsøker å feste et overtak (jf. Raaum 2001:25).

Markeringen av uavhengighet og selvstendigjøringen av journalistikken, en løsrivelse av et journalistisk felt fra andre samfunnsfelt, kan ses som en modernisering, ja som et frempek mot et moderne gjennombrudd i norsk presse.

På tilsvarende vis kan vi se utmyntingen av et avsløringsoppdrag som en tidlig uttrykk for en gryende moderne journalistisk profesjonsideologi. Igjen er det i opposisjonsbladene etter 1814 det skjer. Så tidlig som 1830, konstaterer Odd Raaum i sin studie av avsløringsoppdraget, "synes norske pressefolk å ha kommet fram til en nokså avklart, om enn noe abstrakt, etikk for overvåkings- og avsløringsjournalistikk." (1991:107) Det filosofiske grunnlaget var beredt av andre enn pressefolk, særlig mot

slutten av 1700-tallet, men fra 1814 overtok pressefolkene utformingen av en presseetikk. Hovedingrediensene var disse, skriver Raaum:

Pressen måtte ha både rett og plikt til å overvåke personer som utøvde makt på vegne av folket, og avsløre dem offentlig hvis de misbrakte sin makt. Offentlige personer hadde følgelig mindre krav på personlig vern enn andre. For samme formål hadde pressen plikt til å ta inn ytringer fra publikum, og til å beskytte forfatterens anonymitet. For å oppnå tiltro i dette sitt viktige kontrollørarbeid, måtte pressen være – eller i hvert fall bli oppfattet som – uavhengig (1991:107).

Den symbolsterke markering av anonymitetsretten og av redaktørers vei ut av anonymiteten, var som kjent ledsaget av at avisene etter hvert skaffet seg faste medarbeidere. Gradvis ble det også mindre vanlig at redaktørene hadde andre gjøremål enn sin avis. Da er vi langt underveis mot en oppfinnelse av norsk journalistikk, mot "the making of" en norsk presse og en norsk pressehistorie.

Vel mangler ennå journalistiske karaktertrekk som intervjuet og reportasjen (eller? Hva vil en nærmere granskning vise?). Viktigere var det kanskje at markedet ennå var lite, at teknologiske forutsetninger var sparsomt utviklet, at løsrivelsen av journalistikken fra andre samfunnsfelter og institusjonaliseringen av journalistikken var kommet kort. *Kanskje kan vi si at journalistikken var oppstått som fenomen, men ennå kun i begrenset grad som institusjon.* Og når jeg tar institusjonsbegrepet i min munn, er det i bred forstand. Institusjon har ikke bare med struktur og organisasjon å gjøre, men like mye med konvensjoner, normer, praksiser (inkl. de tekstlige) – med måter å gjøre ting på over tid.

Og i så måte er det nok riktig å følge Chalabys tidfesting, og anta at vi først i siste halvdel av 1800-tallet kan snakke om en institusjonalisering også av norsk journalistikk. Samtidig er det påfallende hvor mye grunnarbeid som var gjort tidligere, til dels langt tidligere.

Kanskje er *protojournalistikk* et bedre begrep enn prematur journalistikk for mange av de tidlige ytringsformene i norsk presse, i og med at proto både betegner noe enkelt (ja, primitivt), men også hentyder til en første modell med en viss normativ kraft, en prototyp....

Samtidig er det viktig å holde øynene åpne for journalistikkens mangfoldighet, for å bidra til en forståelse av journalistiske tradisjoner og ytringsformer. En oppegående pressehistorie bør nettopp bidra til en relativisering av sitt emne. Den bør bryte med essensialistiske tilbøyeligheter, altså forestillinger om at journalistikken nå en gang var, er og forblir slik eller slik – med store bokstaver og to strek under svarene. Det er nødvendig å avnaturalisere pressens historie.

En utfordring som jeg også har forsøkt å antyde er å se pressens og journalistikkens rolle i samklang med samfunnsmessige aktører og tendenser. En sentral utfordring er å unngå "de store menn"-perspektivet, men sørge for at aktørene ikke forsvinner.

Når vi ser tre ting i sammenheng, nemlig fremveksten av en offentlighet, erkjennelsen av publisistikk og journalistikk som en samfunnsmakt, og den gryende etableringen av et journalistiks felt – så er tiden frem mot det moderne gjennombrudd mot slutten av 1800-tallet en særdeles viktig tid. Og så må det legges til en fjerde ting: Pressen er mer enn en statsmakt, og en anstendig pressehistorie må følgelig anlegge alternative perspektiver og mer hverdagslige vinklinger både for å forstå pressens innhold og dens rolle i folks liv.

Vi trenger å vite mye mer om pressens første hundre år for å kunne gi bedre svar på de spørsmål som her er berørt. Vi har en jobb å gjøre i forhold til denne interessante, men ikke tilstrekkelig forståtte, tid i norsk presses historie.

Litteratur

Noe av det ovenstående er inspirert av og inneholder sitater fra Eide, Martin (2000): *Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie*, Fredrikstad: Høyskoleforlaget/Norsk Redaktørforening

Bastiansen, Henrik G. Og Hans Fredrik Dahl (2003): *Norsk mediehistorie*, Oslo: Universitetsforlaget

Berge, Kjell Lars (1998): Berge, Kjell Lars (1998): "Den offentlige menings genrer" i Børre Johnsen, Egil og Trond Berg Eriksen (red.): *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995, bind I: 1750-1920*, Oslo: Universitetsforlaget

Chalaby, Jean (1998): *The Invention of Journalism*, London: Macmillan Press

Linneberg, Arild (1992): *Norsk litteraturkritikks historie 1770-1940. Bind II: 1848-1870*, Oslo: Universitetsforlaget

NOU 1999:27 "Ytringsfrihet bør finne sted" Forslag til ny Grunnlov § 100 (Ytringsfrihetsskommisjonens utredning)

Ottosen, Rune (1996): *Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn*, Oslo: Norsk Journalistlag/Aschehoug

Ramberg, Knut (1994): *I døgnets tjeneste. Avishuset Gudbrandsdølen Lillehammer Tilskuers historie I*, Lillehammer: Gudbrandsdalens Lillehammer Tilskuer og Thorsrud a.s, Lokalhistorisk Forlag

Raaum, Odd (1991): "Avsløringsoppdraget - en gammel historie" i *Pressens Årbog 1991*, utgitt av Pressehistorisk Selskab, Fredrikstad: Institutt for Journalistikk

-(2001): "Pressefrihetens røtter og første nyttevekster" i Bastiansen, Henrik G. Og Øystein Meland (red): *Fra Eidsvoll til Marientyst. Studier i norske mediers historie fra Grunnloven til TV-alderen*, Kristiansand: IJ-forlaget

Sejersted, Francis (1978): *Den vanskelige frihet 1814-1851*, bind 10 i Knut Mykland (red.): *Norges historie*, Oslo: Cappelen

Støren, Wilhelm K. (1967): *Adresseavisen to hundre år. Fra posttrykkerens tid til telesatelittens tidsalder*, Trondheim: Adresseavisen

Thompson, E. P. (1966): *The making of the English working class*, New York: Vintage Books

Seminaret A-pressen i norsk pressehistorie

18. februar 2004 i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, Oslo.

Søkjelyset var retta mot arbeiderpressen under *Norsk presses historie* sitt seminar den 18. februar. Fyrste post på programmet var omvisning i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek. Etter lunsj samla dei 26 deltakerane seg i Oslo Forum, der hovudredaktør Hans Fredrik Dahl i si korte innleiing understreka kor viktig organisasjonstanken er i arbeidarrørsla, herunder organisering av aviser for å spreie politisk agitasjon.

Guttorm Lyshagen – A-pressen som konsern

Arbeidarrørsla har lenge hatt sterk sentralstyring av sine aviser. Til dømes måtte etablering av nye aviser fyrst godkjennast sentralt for å unngå intern konkurranse. Godkjenning av redaktørtilsettingar og "rosa flak" blei brukt som middel for å styre a-pressens aviser frå sentralt hald. Lyshagen har funne spor av konserntanken allereie i mellomkrigstida. Då gjorde Ola Kirkvaag seg til talsmann for eit konsern som liknar mykje på det vi har i dag. Etter krigen gjaldt det å bygge opp igjen A-pressen, og Johan Ona ønskte ei sterk satsing, der målet skulle vere mange lokale aviser etter mønster frå før krigen. Avisene som talerør for politisk agitasjon var viktigare for Ona enn meir bedriftsøkonomiske omsyn.

Lyshagen framheva aviskonkurransen i Kristiansund på slutten av 1980-talet som ein katalysator for danninga av konsernet. Dagbladet eigde Nordmørsposten som køyrde ein knallhard priskonkurranse mot Tidens Krav. Desse hendingane viste av A-aviser kunne bli angripne kor som helst, og dette styrka konserntanken som Alf Hildrum fekk realisert få år etter. To sentrale aktørar frå denne tida, Alf Hildrum og Arve Solstad, var til stades på seminaret.

Knut Einar Eriksen – Pressa og overvakingstenesta

I etterkrigstida etablerte overvakingstenesta fleire tusen kontaktar som på ulikt vis kunne gje informasjon om personar som ein meinte kunne vere ein fare for rikets tryggleik. Dette var i fyrste rekkje lensmenn, tollbetjentar, telegrafistar og andre offentlege tenestemenn. Innan næringslivet hadde bedriftseigarar og personalsjefar ein posisjon som kunne vere nyttig for å skaffe overvakingstenesta informasjon. Også innan politiske parti og pressa var det mange som stilte seg til teneste som informantar.

I 1947 blei Asbjørn Bryhn sjef for den nyoppretta Overvakingstenesta (POT), som erstatta den gamle Fremmedavdelingen. Bryhn understreka ovanfor politiet at det var viktig å knyte kontaktar til pressa, og politiet repliserte med at det allereie var gjort. Redaktørane stod sentralt i dette nettverket, som i stor grad kom i stand etter initiativ frå overvakingstenesta. Derimot tok Høgreprensa sjølv initiativet tidleg på 1950-talet, då 29 redaktørar stilte seg til rådvelde for å bringe informasjon og forsvare POT. Desse og andre informantar hadde personlege kontaktar innan POT. Høgreprensa var ikkje åleine, også innan venstre-aviser og ikkje minst arbeiderpartiaviser arbeidde redaktørar og andre for POT. Derimot har Eriksen ikkje funne kontaktar innan KrF og Senterpartiet, eller desse partia sine aviser.

Eriksen meiner at det var mange ulike årsaker til at så mange på frivillig grunnlag stilte seg til teneste for POT. Ein del delte nok POT sitt fiendebilete. Fleire såg på det som ei ære og ei samfunnsplikt å gjere dette. Eit mindre edelt motiv var ønsket om å svekke politiske motstandarar, særleg gjaldt dette Arbeiderpartiet og deira frykt for avskaling til venstre. Elles kan ei redsle for informasjonstørke medverka til at fleire ikkje våga å seie nei til POT, hevda Eriksen.

Stian Larsen – Arbeiderpressen i Nord-Norge under den kalde krigen, ca. 1947 – 1970

Stipendiat Stian Larsen forskar på korleis arbeiderpartiavisene stilte seg til den kalde krigen, og har studert *Finnmarken*, *Nordlys*, *Fremover*, *Nordlands Framtid* og *Rana Blad* i perioden 1947 til 1970. Desse var fyrst og fremst partiaviser, og var sett på som svært viktige i den politiske kampen til Arbeiderpartiet.

Agitasjonen var retta mot Arbeiderpartiets tradisjonelle politiske motstandarar til høgre, men dei skarpaste utfalla var likevel retta mot NKP. DNA konkurrerte med kommunistane om dei same veljargruppene, og Arbeiderpartiet fann det nødvendig å demme opp mot kommunistane som stod sterkt fleire stader. Frå sentralt hald blei redaktørar handplukka til dette, og mange av desse gjekk laus på denne oppgåva med stor iver. Dette kom til uttrykk gjennom harde utfall mot kommunistane i avisspaltene og ved at fleire AP-redaktørar stilte seg til rådvelde for overvakingstenesta. Trass i denne sentralstyringa, var det fleire redaktørar som markerte ei sjølvstendig linje, dei ville vere herrar i eige hus.

Nokså motvillig plasserte desse avisene seg innanfor blokksystemet og tilslutnad til NATO-medlemskap. Aller helst hadde ein ønskt eit forsvarssamband "med våre nære slektninger i Norden," som redaktør Odd Finseth i *Fremover* uttrykte det. Kritikken mot USA kunne vere skarp, særleg mot krigføringa i Vietnam. Forholdet til Sovjet var tvetydig. På den eine sida fordømte avisene diktaturet, medan ein var langt meir positivt innstilt til organiseringa av økonomien og dei sosiale forholda. Avisene var talerør for DNA si modernisering av Nord-Noreg, og agiterte for at Arbeiderpartiets samfunnsmodell var den som ga best resultat. Larsen hevdar at avisene hadde ein brodd mot både supermaktene og politiske motstandarar innanriks. Ein såg ikkje på seg sjølv som ein nær alliert av USA i ideologisk forstand, særleg kritiserte avisene det kapitalistiske økonomiske systemet.

Deltakarar, A-pressen i pressehistorien.

Hans Fredrik Dahl, Guri Hjeltnes, Rune Ottosen, Martin Eide, Idar Flo, Jorunn Bjørgum, Alf Hildrum, Arve Solstad, Einar Olsen, Harald Berntsen, Aslaug Veum, Pål Christensen, Arnhild Skre, Arvid Jacobsen, Henrik Thommesen, Per Edgar Kokkvold, Nils Øy, Tor Are Johansen, Oddvar Aasen, Per Overrein, Sigurd Høst, Solveig Halvorsen, Knut Einar Eriksen, Guttorm Lyshagen, Stian Larsen, Hallvard Tjelmeland.

Om å skriva avisa Nordlys' historie

Innlegg ved seminaret av Hallvard Tjelmeland

Eg har blitt spurt om å fortelja frå arbeidet med bladet Nordlys si 100-årshistorie. Det var eit prosjekt eg gjekk inn i fordi det låg i tråd med mine faglege prioriteringar elles – arbeidarrørslas historie og nordnorsk regionhistorie, i tillegg til at eg hadde bakgrunn som forfattar av utgivarkommunen Tromsø si etterkrigshistorie. Min medforfattar Pål Christensen hadde skrive det bindet av Tromsøs historie som dekkar perioden før meg, og vi gjekk difor saman om å skriva Nordlys si historie med eit kronologisk skilje oss imellom i 1945. Vi hadde begge god kjennskap til regionen og utgivarkommunen si historie – og begge brukt Nordlys som ei viktig kjelde. Sjølv hadde eg vel i underkant av 10 000 kopiar frå Nordlys i etterkrigstida. Saman med at eg sjølv har vore lesar av denne avisa gjennom 30 år, følte eg at eg hadde god bakgrunn for å gå inn i dette prosjektet.

Utgangspunktet var det mandatet som vi fekk frå avisa sjølv. I utlysinga vart det lagt vekt på å sjå avisa i ein samfunnsmessig samanheng. Det skulle med andre ord ikkje primært vera ei bedriftshistorie. Det var ingen sterk pressehistorisk tradisjon å knyta an til. Det har i det heile vore ein svak tradisjon for å skriva pressehistorie i Norge. I all hovudsak har avismonografiane vore skrive av glade amatørar, som oftast pensjonerte redaktørar. Når historikarane har gått til avisene, har det vore med tre ulike utgangspunkt: Avisene har blitt sett på som aktørar, det har vore interessant kva dei har stått for som meningsorgan til dømes i politiske stridsspørsmål. Knut Einar Eriksen si hovudfagsoppgåve om Norges veg inn i Nato, er eit døme på dette, der haldningane arbeidaravisene inntok til dei sikkerhetspolitiske vegvala vart brukt som kjelde til meningsmangfaldet i partiet. Avisene har dessutan for det andre vore sett på som spegel for haldningar i meir allmenn forstand, der avisene som offentlegheit har vore utgangspunktet. Då blir analysar av lesarbrev like interessante som avisa sine eigne kommentarartiklar. Endeleg har det vore ein tredje måte å arbeida med aviser som kjelder på, nemleg som inntak til allmenn historie – anten det gjeld referat frå politiske møter eller breiare sosial- og kulturhistorie, slik eg til dømes brukte dei to avisene i Tromsø under arbeidet med tromsømrådets historie.

Men når det er avisa sjølv som er objektet for granskinga, er det andre krav som blir stilt. Ei sak gjeld kjeldegrunnlaget. Ein ting gjeld dei kjeldene som vedrører drifta av avisa. Her er vi på heimebane. Då taler vi om årsmeldingar, styreprotokollar, korrespondanse og andre skriv i arkivet – og intervju med dei tilsette, i dei ulike avdelingane, anten det er redaksjon, administrasjon eller teknisk. Det verkeleg utfordrande er avisa sjølv, avisproduktet. Det er to problem med aviser som kjelde til pressehistorie, eit som gjeld kvantitet og eit som gjeld kvalitet – og dei to sidene heng saman. Sjølve omfanget er skremmande nok i seg sjølv. Nordlys var dagsavis i heile min periode, og sidetalet auka i svære byks ved fleire høve opp til i dag. Det er vel for heile etterkrigstida ein stad mellom ein halv og ein million avissider, noko som skulle svara til fleire millionar boksider. Frå mai 1945 til sommaren 2002 var det snakk om godt over 400 filmrullar, og for dei som er vant til å arbeida med aviser som historisk kjelde, skulle det vera talande nok. Det andre problemet er korleis ein arbeider med

denne kjeldekategorien, når kjelda er eit forskingsobjekt i seg sjølv. Ein ting er å fanga inn dei sider ved innhaldet i avisa som gjeld meiningssida. Det har vi gjort før. Noko anna er å analysere avisene som redaksjonelt produkt. Her er vi på ukjend grunn. Men historiefaget er ein bastardvitskap, som Knut Kjeldstadli skriv i innføringsboka si, og vi historikarar er ikkje skuggeredde. I dette tilfelle handlar det om å gå inn på medievitenskapens territorium, for å finna metodar for å takla dei svære kjeldemengdene og for å gjennomføra innhaldsanalyse.

Det gjeld også å finna eit *fokus*, som framstillinga kan organiserast rundt. Det er to hovuddimensjonar i arbeidet med ein avismonografi, etter mitt syn. Det eine gjeld relasjonen mellom avis og samfunn, det andre avisa som medieprodukt. Ei utfordring ligg då i å sjå om og i kva grad det er sambandslinjer mellom avisa sin posisjon som aktør og arena i samfunnet på den eine sida og journalistikken og avisa på ein mediemarknad på den andre. Eg vil ta for meg dei to sidene kvar for seg, og så freista sjå dei i samanheng etter kvart.

Når det gjeld sambandet mellom avis og samfunn, vil eit første inntak sjølvstg vera den politiske sida av saka – Nordlys som organ for arbeidarrørsla, som partiorgan. I min periode gjeld det også at avisa frå å vera i opposisjon til styresmaktene, for alvor var blitt eit organ for den herskande politiske makt, både lokalt og sentralt. Mot slutten av perioden endra dette seg, med avpartifiseringa og med meir trulause veljarar. Eit fokus eg har valt å leggja på relasjonen avis – samfunn og som eg har prøvd å følgja gjennom heile perioden, er Nordlys som *produkt* og *produsent* av fellesskap – noko eg nyleg har gått nærare inn på i ein artikkel i siste nummer av Arbeiderhistorie. Det er også eit grep som opnar for ein diskusjon om innretninga på journalistikken, om sambandet politikk – journalistikk og om forming av røyndomen. Kva slags fellesskap er det så snakk om?

For det første vart Nordlys – som andre arbeidaraviser – skapt som eit organ for å artikulera og fremja klasseinteresser. Avisa vart som kjend etablert av Karlsøy-presten Alfred Eriksen, på Karlsøya – ikkje i den nærliggjande byen Tromsø. Avisa vendte seg då også i første rekke til allmugen i Troms, til fiskarbondeshushalda i amtet. Avisa sprang ut av interessekonfliktane mellom handelsborgarskap og fiskarbønder, men var også ein pådrivar for å etablera det partiet som kom til å representera desse interessene i fleire mannsaldrar framover – Troms Arbeidarparti: Avisa først, partiet etterpå. Etter kort tid vart avisa flytta til Tromsø, og etter at Alfred Eriksen var ute av biletet vart Nordlys meir og meir eit profilert arbeidarklasseavis, i tråd med radikaliseringa av fagrørsla i ein by som i denne perioden tok steget fullt ut frå eit standssamfunn til eit moderne klassesamfunn. Det er grunn til, som Pål Christensen gjer, å hevda at framveksten av ein distinkt klasseidentitet blant arbeidarane i byen på 1910-talet på mange måtar vart drive fram og organisert med utgangspunkt i redaksjonen i avisa. Det kan altså argumenterast for at avisa i denne prosessen ikkje bare var eit spegel for veksande klassemedvit, men ein del av den prosessen som skapte det. Ein slik problematikk, arbeidaravisene sine bidrag i skaping av klassefellesskap, er ikkje noko som bare vedrører det vi i dag kallar kommentarjournalistikk. Like interessant er det å gå eit skritt vidare og sjå i kva grad nyhetsjournalistikken formar eit bilete av verda som bidrar til utviklinga av denne erfaringshorisonten.

Kva slags type fellesskap var så Nordlys eit spegel for og produsent av i etterkrigstida? Eit viktig premiss for måten Nordlys stod fram på etter 1945 er den nye politiske konteksten, Nordlys som maktas organ. Nå var ikkje det aldeles nytt, Arbeidarpartiet fekk som kjend si første varige regjering alt i 1935, men nå hadde partiet – saman med kommunistane – fleirtal på Stortinget og var ikkje lenger avhengig av å manøvrera fram kompromiss for å sikra fleirtal. Og nå hadde fekk partiet også – for første gong – ordføraren i Tromsø by. Eit svært så konkret uttrykk for den nye situasjonen for avisa var den tredobbelte rolla som redaktøren Ingvald Jaklin hadde i mange år, som redaktør, stortingsmann og ordførar. Nordlys var nok ikkje lenger ein skapar av klassefellesskap i Tromsø, men ein sterk aktør i å konsolidera det. Som ein kjenner allment frå arbeidarpessa i denne perioden, var det også i redaksjonen Nordlys mange som såg si oppgåve i ein politisk samanheng, ja nærast som eit politisk verv. Ei optelling etter kommunevalet 1955 viste at seks av partiet sine 24 representantar i bystyret arbeidde i Nordlys, deriblant begge redaktørane, disponenten og faktor – altså heile leiinga i avisa. Av desse seks kom fem inn i partiet si formannskapsgruppe på seks – og den sjette var vararepresentant til styret og seinare mangeårig styreformann. Nordlys var altså eit politisk sentrum i partiet, og avisa sine lokale var ein møteplass for kadrane i byen og i distriktet rundt. Thoralf Lund, som starta som journalist i Nordlys i 1950 og kom til å bli verande der til inngangen på 1980-talet, omtalte forholdet mellom avis og parti slik: "Det var veldig fin kontakt. Vi gikk jo på møtan både i partiet og fagbevegelsen når dem hadde saker som kunne være av interesse. Det var ei fin tid. Det var et nært samarbeid mellom avis og parti. Partifolk kom opp i avisa og gav oss tips og sa si mening om saker og ting (...) I den tida kom ingen inn i redaksjonen som ikkje var partifolk. Det var ikkje snakk om, om du var aldri så flink, hvis du ikkje var partimann så hadde du ingenting å gjøre i Nordlys".

Desse par første tiåra etter andre verdskrig representerte på mange måtar ein kulminasjon når det gjeld partijournalistikk. Nordlys vart eit kamporgan på ein annan måte enn før krigen. Avisa stod på partiet si side, med tunge slag både mot borgarleg opposisjon nasjonalt og lokalt – og ikkje minst dei borgarlege avisene i Nordlys sitt nedslagsfelt, på den eine sida, og mot venstreopposisjonen i arbeidarrørsla sjølv, med forankring i NKP på den andre. Målt i temperaturen i avisa sine spalter var ikkje dette ei konsensustid, slik ein elles ser perioden. Leiarane er sterkt prega av temperamentet til Jaklin sjølv, som hadde ein kampnatur og kunne vera tung på labben i sine kommentarar. Det var på mange måtar ein partijournalistikk, både når det gjeld omtalen av politiske forhold og politiske motstandarar, men også når det gjeld nyhendedekning og reportasjar. På den eine sida valappellar og entusiastiske oppslag om alt som vart vunne i dei arbeidarpartistyrte kommunane og i nasjonen. På den andre sida harsellerande omtale av den borgarlege politikken og politikarane, som i ein petit –truleg skrive av ein person i redaksjonen – i 1950, eit "Galleriglimt fra et bystyremøte". Om ein venstrerepresentant heitte det at han sat åndsfråverande mens han "tegnet noen små sirkler med brillestengene på sine yndige bollekinner", om ein annan frå same parti heitte det at ingen ville unnvera han, "iallfall ingen med sans for det utpreget komiske". Venstre si gruppe, hovudopponenten til det rådande arbeidarpartistyret, var i følge denne sommerlette petiten "påfallende mye opptatt av en noe selsom form for underholdning av hverandre, sånn riktig lavpannet –

småkoselig skravlende – lallende fjolleri, som var de tilstede ved en syforening eller i bedehusets eller venstrekontorets åndsforlatte og antikvariske atmosfære”. I sterk kontrast til dette stod då sjølvsaugt Arbeidarpartiet sine representantar ”hvorav noen følger interessert med i de pågående ordutgytelser, mens andre blar i de trykte saksdokumenter, noterer et aller annet eller konfererer med en partifelle” – og referenten kunne ikkje anna enn å ”beundre ordføreren rolige, sympatiske, mildt overbærende holdning”. Akkurat dette oppslaget vart klaga inn til Pressens faglige utvalg av ein journalist frå konkurrenten bladet Tromsø. I sitt tilsvar skreiv redaksjonssekretæren, og for øvrig seinare ordførar i nabokommunen Balsfjord, at avisa ”bare hadde gitt en ganske samvittighetsfull skildring”. I tillegg til den type journalistikk som gjekk inn i dagens strid og propaganderte for Arbeidarpartiet sin politikk, var den journalistiske dekninga også sterkt prega av modernitetsbegeistring og positivitet i høve til industrielle og teknologiske framskritt.

Både på kommentar- og reportasjeplass forsvarte altså Nordlys partiet overfor det borgarlege samfunnet, representert ved borgarleg opposisjon og aviser. Frontstillinga mot venstre, mot venstreopposisjonen i arbeidarrørslas egne rekker, var langt hardare. I motsetning til under mellomkrigstidas broderstrid, var det nå kome eit element av asymmetri. Her føyer Nordlys seg inn i eit allment mønster, frå Kråkerøytale, støtte til beredskapslovane og knallharde appellar til dei fagorganiserte om å kasta kommunistane ut av posisjonar. Denne politiske kampen vart ført vidare også på reportasjeplass, skiljet mellom nyhetsjournalistikk og kommentarjournalistikk vart ikkje praktisert i ei tid der målet helga midla. ”Det var nærmest daglig kontakt mellom redaksjonen i Nordlys og Samorganisasjonen, og kampen mot kommunistene var hard og uforsonlig. Det ga seg ikke bare utslag i avispolemikk, men i moblisering av partimedlemmer og støttespillere ved valg i fagforeninger og i kooperasjonen (...) Redaktør Ingvald Jaklin var pådriver og føret oss unge med argumenter”, skriv Sverre Nilssen, då som purung journalist i Nordlys, i memoaraboka ”Redaktør i grenseland”. Asymmetrien i denne politiske kampen internt i arbeidarrørsla hong saman med to forhold: For det første ein ubalanse i høve til å koma til orde, og for det andre at det vart brukt andre, og langt mindre legitime, metodar enn argument i denne kampen. Det første, som gjeld dei faktiske grensene for ytringsfridomen, har Hans Fredrik Dahl og Henrik G. Bastiansen påpeikt i vedlegget til Ytringsfridomskommisjonen – som seinare kom ut i bokform (Hvor fritt et land?). ”Noen vil si at den kalde krigen representerte en istid også for ytringsfriheten i Norge”, heiter det her. Nordlys føyer seg inn i ein slik innsnevring av offentligheten. Trass i dei knallharde, i periodar daglege åtak på kommunistane, er det omtrent umogleg å spora lesarinnlegg som tar til motmære. Ved eit høve blir dette kommentert på leiarplass i Nordlys, ved at det blir nemnd at avisa hadde mottatt eit tilsvar frå Tromsø bygningsarbeiderforening – men at det ikkje kunne trykkast av plassomsyn, og så blir det utrykte innlegget gjendrive punkt for punkt.

Det sterkaste uttrykket for asymmetrien er likevel det samrøret mellom avis – parti og stat som har blitt avdekket det siste tiåret. Her var Nordlys sentral, som etter kvart landsdelens største avis i landsdelens største by – i ein region som grensa mot Sovjetunionen og som vart sentral i Natos strategi. Dette temaet vil både Knut Einar Eriksen og Stian Larsen koma meir inn på. Her vil eg bare peika på at det er påvist at fleire personar i avisa sin redaksjon hadde ein relasjon til overvakingspoliti og

etterretning – og også eit nært samarbeid på det redaksjonelle planet, til dømes i samband med kampanjar for å diskreditte Sambandet Norge – Sovjetunionen midt på 1970-talet. Kva slags type fellesskap er det så avisa appellerer til og byggjer opp ved kampanjane mot NKP? Det er nok først og fremst ei konsolidering av eit partifellesskap, meir enn ein freistnad på å byggja ein atlantisk fellesskap i denne kaldkrigsperioden. Det er ikkje eit ”vi som elsker Amerika” som stig fram av avissidene i denne perioden. Tvert om, redaktør Jaklin heldt på eit skandinavisk forsvarsalternativ heilt til det siste, og skepsisen til amerikansk politikk og samfunnsforhold låg der heile tida. Den gamle kommunistjegeren Magne Jønsson, som overtok som ansvarleg redaktør i 1965, var sterkt kritisk til den amerikanske krigføringa i Vietnam og støtta frigjeringsstyrkane på eit tidleg tidspunkt. Folk i redaksjonen var også aktive kritikarar til den amerikanske krigføringa, også i avisa sine spalter.

Tømringa av eit nasjonalt sosialt fellesskap, med Arbeidarpartiet som den politiske kjernen, var likevel ikkje den einaste form for identitetsskapande verksemd som avisa stod for. Det var også andre fellesskap som Nordlys kan seiast å vera produkt og produsent av, som både må sjåast i lys av den territorielle dimensjonen ved identitetsskaping allment og som også har med Nordlys sin posisjon på avismarknaden. Det gjeld forholdet til det regionale og til det lokale. Det er ikkje slik at vektlegging av det *sosiale* fellesskapet, det *regionale* og det *lokale* følgde kvarande som ulike fasar. Dei ulike fellesskapsorienteringane sameksisterte heile tida, men med ulik tyngde i ulike periodar. Og etter 1945 framstod Nordlys meir og meir som ei avis med appell til eit regionalt fellesskap, eit nordnorsk. Det var eit dobbelt aspekt ved dette: For det første hadde det ein partipolitisk bakgrunn. Nordlys skulle ta opp kampen med den borgarlege Lofotposten om hegemoniet som regionavis. Dels hadde dette med prestisje å gjera, dels hadde det også ein meir direkte politisk bakgrunn i at Nordlys skulle nå ut i område der a-pressa tidlegare stod utan dekning – i Nord-Troms, Indre Troms og Vesterålen. Etter at avisa Folkeviljen tapte terreng i avis kampen i Harstad-området, vart avisa tvangsinlemma i Nordlys i 1956 – og då fekk Nordlys også oppgåva som partiet sitt organ i Sør-Troms. Nordlys ekspanderte så ut i ytterkanten av sitt avisdistrikt med egne distriktskontor på 1950- og 60-talet, først Harstad som nemnd, så Finnsnes, i Midt-Troms, Sortland og Stokmarknes i Vesterålen, Bardu i Indre Troms, Alta i Vest-Finnmark og Storslett i Nord-Troms. Det siste kom i 1973 og representerte ein kulminasjon på den geografiske ekspansjonismen. Strategane i Nordlys var fullstendig merksame på at dette ikkje var god avisøkonomi. Lofotposten hadde forskreva seg med sine landsdelsambisjonar sidan 1930-talet og hadde alt byrja på nedforbakken. Leiinga i Nordlys kjende til alle dei mekanismane som seinare vart gjort kjend som teoriar om aviskonkurranse, om forholdet mellom opplag og dekningsgrad. Men det handla om å bli størst i landsdelen, noko Nordlys oppnådde midt på 1960-talet.

Dette var partipolitisk motivert, ikkje avisøkonomisk. Men det handla også om ei medviten regionbygging. Etablering av ein eigen Nord-Norge-politikk med Nord-Norge-planen i 1951 var resultatet både av ei ny tenking ovanfrå, at moderniseringspolitikken også måtte ha ein geografisk dimensjon skulle nasjonaløkonomien utfalda seg optimalt, og eit press nedanfrå, i form av ein nordnorsk eliteregionalisme. Nordlys vart snart den fremste eksponenten for ei Nord-Norgebygging, på moderniseringspolitikken grunn. Som regionens talerøyr var avisa likevel

ikkje partiapparatet sin forlenga arm. Som normorsk arbeidarrørsle allment, bidrog interesseartikleringa nordfrå til ein modifikasjon av dei allmenne planane for omstøyping av landsdelen, noko som er ei viktig forklaring på at landsdelen heilt fram til 1990-talet var ein bastion for partiet. Nordlys var ein regionbyggjar og ein del av den prosessen som gjorde Nord-Norge til ein region – i regionteoretisk forstand. Avisa var likevel ikkje i denne perioden *regionalistisk*. Det nasjonale arbeidarrørslefellesskapet var framleis det overbestemmande, og slik var det til slutten av 1980-talet. Eitt av uttrykka for avpartifiseringa av Nordlys var nettopp ei vending i retning regionalisme. Sjefredaktør Ivan Kristoffersen poengterte på slutten av 1980-talet stadig sterkare at avisa måtte vera forankra nordpå, at det måtte ha eit nordleg utkipspunkt – at verda såg annleis ut nordfrå, og at politikken måtte vera annleis. Denne regionalistiske vendinga fekk eit kraftig framskuv under striden om medlemsskap i A-pressen i 1990. Då gjekk dei tilsette i avisa, i lag med ein 4-500 andre under parolen ”Bevar Nordlys nordnorsk – nei til Oslo-styrt konsern!” i årets 1. mai-tog, ein parole som samla ein fjerdepart av deltakarane i eit rekordstort demonstrasjonstog. I ”Nordlys lille røde”, et strategidokument frå slutten av 1980-talet, heitte det at avisa skulle bidra til å ”skape en identitet for landsdelen og dens befolkning”. Mens hovudvekta til då hadde lege på det nasjonale arbeidarrørslefellesskapet, var det altså nå ein annan type fellesskap det vart appellert til og bygd opp under, det nordnorske.

Nord-Norge-orienteringa kom til uttrykk både i kommentarartiklar, i form av politiske program for å løfta fram landsdelen, i nyhendesjournalistikken ved at nordnorsk stoff hadde ein brei plass (sjølv om avisa sitt faktiske nedslagsområde, og i aukande grad utgivarkommunen Tromsø, hadde førsteprioritet), og i form av symbolske manifestasjonar – slik som i kåringa av Årets nordlending frå 1990. I politiske saker som sikkerhetspolitikk, fiskeripolitikk og i synet på EU var den nordlege vinklinga og posisjoneringa svært tydeleg. Denne regionalistiske vendinga vart ført vidare også at etterføljarane i redaktørstolen – Jonny Hansen frå 1997 og Hans Kristian Amundsen frå 2001. Sistnemnde har reindyrka dette, slik at bygging av Nord-Norge-fellesskap framstår som det samlande prosjektet for avisa.

Kva forklarar så dei skiftande fellesskapsorienteringane? Mykje av forklaringa ligg i endringa i haldningar blant lesarane, dei vart meir trulause overfor partia. På 1970-talet oppstod ein nordnorsk masseregionalisme (”Æ e nordlending æ, korsen er det med dæ”, som det heitte i ein landeplagar frå Unit Five) og nye fellesskap og identitetsrørsler kom i staden for dei gamle. Vendinga mot regionalismen som hovudbasis for avisa er dessutan lett å sjå i samanheng med det meiningtomrommet som oppstår i regionaviser med avpartifisering og aukande trykk i mediekonkurransen, der papiravisene nå har tapt nyhendekampen mot etermedia og Internett, og regionavisene blir skvisa mellom tabloide Oslo-aviser og mikrolokalistiske aviser som spelar på den lokale identiteten. Ein strategi er å satsa på offentlighetsaspektet – avisene som arena for diskusjon, og kommentar- og bakgrunnsartiklar. Det har vore Nordlys sin strategi – og då blir profilen noko avisene kan seljast på, etter at bindinga til partia opphøyrt. Nord-Norge-orienteringa til Nordlys kan derfor nok det også sjåast på som merkevare, ein måte å gi avisa ein distinkt profil mellom Akersgata og Framtid i Nord, Nye Troms, Troms Folkeblad og bladet Tromsø – som reindyrkar appellen til det lokale fellesskapet. ”Lansdelsavisa” heiter det i vignetten til Nordlys,

”Bypatrioten” i bladet Tromsø. Også Nordlys har på mange måtar vore nøydd til å profilera seg som *byavis*, der det er mest å henta i annonsekroner og der avisa sidan like etter frigjeringa har vore nr. 1. ”Dekningsprosenten på 64 MÅ økes. Mister vi grepet på Tromsø kommune, er det alvorlig for Nordlys”, skrev Jonny Hansen i et notat til styret like etter at han overtok som sjefredaktør, og Amundsen – som framstår som regionbyggjaren par excellence – er påpasseleg med å halda dekninga av Tromsø høgt oppe. ”Nordlys skal være en hel avis. Tromsø er landsdelens hovedstad, og Nordlys skal være landsdelsavisa”, erklærte han i eit intervju i samband med at han tiltrådte i september 2001. Eg kan elles nemna at denne spenninga mellom sosial, lokal og regional fellesskapsorientering dei siste par tiåra har blitt ytterlegare komplekst gjennom at avisa har blitt konfrontert med andre typar identitetsskaping i sitt nedslagsområde, nemleg den samiske og kvenske revitaliseringsrørslene. Eg bare nemner det i denne samanhengen, sjølv om det kunne vore interessant å gå nærare inn på det – blant anna fordi det i mitt materiale blir svært tydeleg at oppbrotet frå fornorskingstenking og overgang til ein kulturpluralistisk tenking starta lenge før striden om Alta-utbygginga omkring 1980.

Eg har til nå gitt eit riss av Nordlys si utvikling med omsyn på avisa som produkt og produsent av fellesskap, der spenninga mellom ulike fellesskapsorienteringar blir interessant. Eg har også argumentert for at eit slikt fokus kan opna for å sjå kommentar- og nyhendejournalistikken i samheng, som medviten eller umedviten skaping av røyndomsbilete. Men samstundes meiner eg at ein også må ta avisas redaksjonelle innhald på alvor, som noko som ikkje kan reduserast til politikk eller identitetsskaping. Journalistikken og dei redaksjonelle prioriteringane har også andre kjelder, som har med aviskonkurranse, sjangerutvikling, endringar i lesarane sine preferansar og presseideologisk utvikling å gjera. Det har vore sagt om norsk arbeidarpresse at den vart den sterkaste i verda, fordi strategane her tidleg forstod at avisene ikkje kunne drivast som menighetsblad – at politisk affinitet og lojalitet ikkje var nok for å halda på lesarane, heller ikkje i partipressas glansdagar. Eit interessant tidleg uttrykk for ei slik tenking er namnet på NKP si avis i Harstad i mellomkrigsåra: *Dagens Nyheter* (1924-31). Altså fokus på nyhenda og ikkje den ideologiske sida ved avisa. Då *Flodbølgen* vart etablert som ”Vefsna’s arbeiderorgan” i 1931, midt under storlockouten, heitte det i eigenreklamen i første nummer: ”Arbeider! Abonner på ditt organ. Alltid nyeste nytt!” – med ein appell til klassefellesskap på den eine sida og ein garanti om god aviskvalitet på den andre.

Det kan gjennom heile min periode av Nordlys si historie – som også vist av Pål Christensen for perioden før – sporast ein vilje til å utvikla det redaksjonelle produktet slik at det fangar opp breidden i den aktuelle og potensielle lesarskaren, frå rein underhaldnings- og servicejournalistikk til eigne spalter for vitskap og politiske analysar. Her dukka ”betongspalta” opp i dei første etterkrigsåra, her var ”Kvinnenens lørdagskrok” som kom alt i 1945 (”Det var moderne med egne spalter”, som redaktøren Anna Jaklin – kona til redaktøren – formulerer seg), her kom spalter som var retta mot den nye ungdomskulturen, her var forbruksstoff og fritidsstoff – alt så tidleg som på 1950-60-talet. Journalistikken vart modernisert, også i sjangerbruk – frå referat til reportasje, eit stadig større innslag av intervju og feature-stoff. Dei enorme omveltingane i samansetninga av lesarmarknaden, gjennom fritids- og utdanningssamfunnets framvekst, dei endra konkurransevilkåra på mediemarknaden –

alt dette slår inn i forminga av avisa. Her låg også dei største utfordringane for meg som avishistorikar: Å ta avisproduktet på alvor, som ein integrert del av avishistoria. Eg rekk ikkje å gå inn på denne sida av arbeidet mitt med Nordlys si historie her, bare understreka at dette er vanskeleg, at ein må vera litt audmjuk overfor dei som har utvikla teoriar og metodar for å granska slike ting som stoffordeling (til dømes Martin Eide), sjangerutvikling (til dømes Thore Roksvold), kjønnsdimensjonen i journalistikken (til dømes Elisabeth Eide, Sigurd Allern), aviskonkurranse (til dømes Sigurd Høst) eller visualisering og bruk av førstesida (til dømes Astrid Gynnild). Mykje av dette endar ut i kvantifisering og traurige tabellar og diagram, men det må også med dersom ein skal kunna samanlikna utviklinga i eiga avis med andre aviser. Eg kan leggja til at prosjektet ikkje hadde latt seg gjennomføra med dei faglege ambisjonane vi hadde, om ikkje oppdragsgivar var raus med middel til å hyra assistentar, særleg til å arbeida med avismaterialet – blant anna nylesing av mange årgangar og kvalitative innhaldsanalysar. Som forfattarar vart vi frikjøpt frå egne stillingar i eitt år kvar. Eit tredje årsverk samt 150 000 kroner i driftsmiddel vart då brukt i all hovudsak på vitskaplege assistentar.

I dette foredraget om arbeidet med Nordlys si historie har eg vektlagt aspektet med Nordlys som produkt og produsent av fellesskap og Nordlys som avisprodukt. Det er det tredoble aspektet ved Nordlys vi har freista å fanga med tittelen på boka, Flammende budbringer – det regionale, sosiale og politiske og sjølve mediet. Mange moment er ikkje tatt med, moment som sjølvstøtt har lagt føringar både på form og innhald i avisa – slik som konkurransen med andre aviser og media, teknologisk utvikling, redaktørane si rolle, satsing i høve til andre media – Nordlys som mediekonsern, og ikkje minst utviklinga på eigarsida. Dette er sjølvstøtt tema som er med i boka, men som eg av tidsomsyn ikkje har gått inn på her.

PRESSE MINNER

Prosjektet *Norsk presses historie* har fra starten av vært opptatt av å samle inn yrkeserfaringene fra norske journalister, redaktører, grafiske personale og andre som har arbeidet i norsk presse. Når vi er så heldige å ha mange hundre levende kilder omkring oss i Norge i løpet av de årene prosjektet vil pågå, ønsker vi å gjennomføre en del intervjuer, samtidig som vi oppfordrer disse dyktige skrivende veteranene til selv å skrive sine presseminner.

Ønsket fra prosjektet er at disse presseminnene skrives *con amore*. Ta med deg det du vil selv, det du husker best, det du selv synes er viktig. Prosjektet setter pris på en god historie eller to, og ellers alt fra beskrivelser av teknologi og utstyr til enkeltopplevelser i redaksjonen eller ute i feltet, til forhold parti-presse og så videre.

De to minnene som trykkes i denne utgaven av Pressehistoriske skrifter viser både i sitt innhold og ved sin tematiske bredde hvor stor verdi slike selvskrevne minner har. Vi håper de vil inspirere andre til å skrive ned sine presseminner.

Spørsmål kan rettes til red.sekr. Idar Flo (tlf. 70 07 52 22 eller 95 76 27 62) eller red. Guri Hjeltnes (tlf. 22 98 51 13 eller 45 23 03 53). Presseminner kan sendes til Idar Flo v/Møreforskning, pb. 325, 6101 Volda eller elektronisk til idar.flo@hivolda.no

Et rikt liv i pressens tjeneste

av Trygve Moe

Jeg ble født 11. desember 1927 i Sandefjord som Trygve Hansen Moe. Fødselen fant sted omtrent på dagen ni måneder etter mine foreldres bryllup.

Min far, Anders Hansen Moe, født 1895, var en av åtte søsken. Hans far, som var skipstømmermann, var i perioder lenge borte fra hjemmet. Økonomien var vel ikke alltid den beste og min far måtte tidlig ut som gjetergutt og hjelper på bondegård i skoleferiene. Etter konfirmasjon reiste han til sjøs som 15-åring og han forble sjømann og hvalfanger til han gikk av med pensjon. Til sjøs gikk han gradene i maskin etter at militærtjeneste var avtjent i marinen. Han ble hvalfanger, først på kysten av Kongo, senere ved Australia og de fleste år i Antarktis. Etter maskinistskole og verkstedtid ble han maskinsjef på hvalbåt.

Fra jeg ble født og fram til krigen 39/40 hadde vi et godt utkomme og jeg vokste vel opp i det som må karakteriseres som et middelklassehjem. Min far var en ivrig bokleser, og det viste seg etter hans død at han også kunne skrive. Under alle sine

sesonger på hvalfangst, og sine år ute under krigen, skrev han dagbok. Jeg har gått gjennom disse dagbøkene, og her viser han at han hadde observasjonsevne og uttrykksevne. Organisasjonsmann var han. Aktiv i Sandefjord Maskinistforening allerede før krigen, en av initiativtagerne til opprettelsen av Maskinistforbundets avdeling i London mai/juni 1940, og etter krigen en rekke tillitsverv i sin yrkesorganisasjon.

Min mor, Gunda Margrethe f. Olsen, født 1901, var en av en søskenflokk på 12. Hennes far var i de første årene han var gift, formann på Framnæs mek. Væksted ved siden av at han hadde et lite småbruk noen kilometer utenfor Sandefjord sentrum. Før første verdenskrig kjøpte han gården Lastegården i Stokke, og ble bonde på heltid. Min mor hadde to eldre søstre mens resten av barneflokken var 9 gutter, de fleste yngre enn henne.

Min mor var nok ganske oppvakt og hoppet over en klasse på folkeskolen. Men hun fikk aldri noen mulighet for videre utdanning. Hennes to eldre søstre ble tidlig gift og min mor ble hjemme på gården som hjelp for sin mor inntil hun giftet seg. Begge mine foreldre var fullvoksne da de giftet seg, far 31 og mor 25 år. Mor hadde hovedansvaret for hjemmet siden far var til sjøs store deler av året. Hun tok seg av hus, hage pluss meg og mine to yngre søstre. Hun var opptatt av at vi skulle få boklig lærdom, og vi lærte alle å lese i god tid før vi begynte på skolen.

Skolegang.

Jeg begynte på Haukerød skole i august det året jeg fylte 7 år i desember. Det var skole annenhver dag både i småklassene (1. til 3.) og i storskolen (4. til 7.). Det var ikke noe fremmedspråk på skolen og da jeg hadde nådd 6. klasse begynte jeg ved siden av på engelskundervisning som var etablert som et privat betalt tilbud, på en annen skole i kommunen. Da det etter okkupasjonen i 1940 ble vansker med engelskundervisningen, foregikk den hjemme hos engelsklæreren, Magda Larsen i Fjellvikbakken.

Jeg hadde stor glede av biblioteket på folkeskolen. En av de første bøkene som jeg husker gjorde et sterkt inntrykk på meg var «Hjortefot», men forøvrig var jeg altetende, ikke bare på bibliotekets bøker, men også på «Detektivmagasinet» med Knut Gribb og annet mer tilfeldig lesestoff. Min lærer i storskolen, Herman A. Standal, var samtidig bestyrer for Sandar Folkebibliotek. Dette biblioteket hadde, såvidt jeg husker, ingen barneavdeling, men læreren forsto min leselyst og han lot meg få lov å komme på voksenbiblioteket for å låne bøker, men også for å kunne studere bøker og oppslagsverk som ikke var til utlån.

Da jeg gikk ut av 7. klasse var jeg den eneste av elevene i to parallellklasser som fortsatte på realskolen. Dette var i 1941, det var krig og far var utenfor landets grenser, men mor mente likevel at jeg skulle fortsette skolegangen. Dette, selv om vi, som var elever fra den daværende Sandar kommune, måtte betale skolepenger. De som var bosatt i Sandefjord slapp å betale.

Etter to år på realskolen fortsatte jeg på gymnas. Når jeg tenker på det i ettertid må det ha vært en alvorlig avgjørelse for min mor slik situasjonen var under krigen, uten noen sikker inntekt, og uten å vite om far noen gang ville komme hjem igjen. Heldigvis kom han tilbake, men ikke før i høsten 1945 og det var en stor opplevelse å få være med å møte ham i Oslo da han kom tilbake fra Sør-Afrika via England.

Organisasjonsaktiv

Allerede da jeg begynte på skolen ble jeg organisasjonsaktiv. Min lærerinne i førsteklasse, Amalie Langklov, var en av de drivende krefter i barneavholdslaget Magne, og hun sørget for at jeg kom med der. Hun fikk meg også til å opptre på en scene første gang med opplesning som 7-åring. Jeg ble også noen år senere engasjert i speiderbevegelsen, men den ble jo forbudt relativt raskt etter at landet var blitt okkupert. To av lederne vi hadde i speider'n ble tidlig arrestert, og den ene ble henrettet. Dette bidro også til å øke motstanden mot tyskerne og nazistene.

Da krigen kom, var avholdsorganisasjonene blant de få organisasjoner som uforstyrret fikk fortsetter sin virksomhet, og her ble jeg meget aktiv med en rekke tillitsverv. Ikke minst skrivingen av lagsavis til møtene i yngreslag og ungdomslag ga god trening i å uttrykke seg skriftlig både på vers og i prosa. Ved siden av dette dyrket jeg i de årene flittig en beskjeden poetisk åre og deltok flittig med prologer og andre ting. Her fikk jeg også det første møte med Einar Gerhardsens «Tillitsmannen» og en bred organisasjons-praksis med møteledelse, referater og protokoller, i tillegg til at virksomheten ga god innsikt i aktuelle samfunnsforhold. Dessuten var organisasjonen et aktivt ledd i motstandsarbeidet under okkupasjonen. Mye av grunnlaget for både min journalistiske virksomhet og organisasjonsarbeidet ble nok lagt i de årene.

Møte med pressen

Mitt første møte med pressen fikk jeg som avisbud. I 1938, 11 år gammel, begynte jeg som avisbud for «Vestfold Fremtid», Arbeiderpartiavisen i Sandefjord. Den var den minste av Sandefjords tre aviser og kom ut på ettermiddagen og man kunne være bud etter skoletid. Avisen ble trykket i Tønsberg, og kom med toget til Sandefjord. De største av budguttene hentet den på stasjonen med drakjerre. Om jeg ikke husker feil, var lønnen 7 kroner uka for en rute som var på en 6-7 kilometer. Arbeidet som bud ga meg innsikt i leveforholdene hos mange som hadde det ganske trangt økonomisk. En av oppgavene til budet var nemlig å innkassere betaling for avisen hos dem som hadde ukeabonnement. Såvidt jeg husker var abonnementsprisen 40 øre uka, men det hendte ganske ofte at folk ba om utsettelse med betalingen fordi de ikke hadde penger. Årsaken kunne være arbeidsledighet, og dessverre oftere noe så prosaisk som at mannen i huset hadde brukt for mye av ukelønna på øl.

Avisens redaktør fra 1923 var Sverre Hjertholm, og han hadde en eller to løsmedarbeidere til hjelp. Det meste skrev han selv, ved siden av at han også var fast medlem av kommunestyret. Hjertholm var den første representant for norske redaktører som jeg kom på nært hold av. Det var nok ingen florisant økonomi for avisen, men likevel hadde han omsorg for budene. Vinteren 38-39 ble alle budene tatt med på søndagstur til byens turishytte der vi hadde ski- og akekonkurranser med premier og fikk riktig god bevertning.

Redaktør Hjertholm så sin redaktørgjerning som et tillitsverv i «rørsla», og han tok de stillinger som partiet plasserte ham i. Det kunne av og til føre til sterke ord fra politiske motstandere slik som da han var redaktør for «Folkets Røst» i Askim omkring 1920. «Indre Smaalenene» i Mysen sparte ikke på kruttet i sin omtale av Hjertholm:

«Blandt de mange hundrede arbeidere her på Mysen finnes således bare tre bolsjeviker, hvorav den ene, redaktør Hjertholm, ikke engang er arbeider, men lever høit på sin gasje formentlig moskovitisk gull

som bolsjevikagent... Dette typiske avløpsrør for bolsjevikenes sletteste instinkter kan selvfølgelig ikke skjelle mellom sannhet og løgn... Det servile blad, hvis eneste oppgave består i å forherlige de bloddryppende jødiske og moskovitiske mordere i Russland»

Selv om den politiske debatten var noe mer dempet i sin form i Sandefjord da jeg begynte å lese aviser, så manglet det ikke på skarpe utfall. Og redaktør Hjertholm kunne slå hardt til både mot hvalfangstrederne og konservative krefter forøvrig. Et annet eksempel: I mellomkrigstiden ble en av byens store menn hedret med St. Olav og omtalen i byens konservative avis var overstrømmende. Samtidig var det en fattslig torgkone som fylte år. Hun dro sin lille vogn til byen i sommersesongen for å selge blomster og bær hun hadde plukket. Sin omtale av henne nyttet redaktør Kr. Laug i «Vestfold» til et lite stikk til Høyre-avisen ved at han avsluttet med Vinjes:

«Den som av Gud fekk sitt adelsbrev
han treng 'kje kongens stempel.»

Trass i de skarpe utfall i pressen var både redaktører og journalister gode kolleger og hadde hyggelige samvær i Vestfold Presseforening i mellomkrigstiden. Etter at sensur var innført etter okkupasjonen i 1940 sørget redaktør Hjertholm for, hver dag fram til 17. april, å legge inn i avisen et stensilert ark der han sa sin hjertens mening om okkupantene og deres medløpere. Samtidig oppga han bølgelengde for utenlandske radiostasjoner som man burde lytte på for å få et sant inntrykk av situasjonen i landet etter at Qusling-styret hadde tatt kontrollen med NRK. Hjertholms stensilerte ark var formodentlig den første illegale avisen i Norge under okkupasjonen (flere detaljer i Ivar Tollnes: Avis og avisfolk i Vestfold). Den 4. juni 1940 ble Hjertholm som den første norske redaktør arrestert av tyskerne. Avisen ble stanset og kom ikke ut igjen før etter krigen. Dette betød også at min tid som avisbud i første omgang var over.

Skolegangen under krigen var nokså uregelmessig. Sandefjord Høiere Almenskole ble tidlig tatt av tyskerne, og undervisningen ambulerte rundt i forskjellige lokaler i Sandefjord. Det meste av tiden holdt vi til i et møtelokale hos AS Thor Dahl, et av byens største rederier

Møte med «Vestfold»

Gjennom arbeidet i avholdsrørsla var jeg kommet i kontakt med mange Venstre-folk. Deres avis var «Vestfold», og det var naturlig å levere referater fra våre møter og stevner i den redaksjonen selv om avisen fra august i 1942 ble gitt ut sammen med Sandefjords Blad som Sandefjord Presse. Dermed ble jeg litt kjent i avisen og hadde noen vikarjobber som avisbud og regningsbud i skoleferier. Det mest «spennende» oppdraget i den forbindelse var å gå til Ortskommandanturet med dagens avis så fort den var utkommet.

I denne perioden var det bare to medarbeidere i avisen, redaktøren Øivind Vindal Christensen og redaksjonssekretæren Asbjørn Fjeld-Andersen. Det var ikke stort de fikk plass til i avisen som var 4 små sider i tabloidformat, for de måtte jo også dele plassen med to-tre medarbeidere i Sandefjords Blad. Noe av plassen gikk også til offentlige kunngjøringer, dødsannonser og bytteannonser.

En del illegalt pressearbeid foregikk imidlertid, men min innsats på det området var heller beskjeden. Jeg fikk en del eksemplarer av en illegal avis som jeg fordelte til

noen «sikre» personer. Mot slutten av krigen ble jeg beordret inn i sivilforsvaret, men jeg deltok aldri i noen øvelse eller i noen aktiv tjeneste. Da krigen var over i mai 1945 hadde jeg den 8. mai gleden av å være med på tilbakeleveringen av radioene som var blitt lagret i en gymnastikksal, etter at de på tyskernes ordre var blitt innlevert under okkupasjonen.

Avisarbeid.

Da krigen sluttet, gikk jeg nest siste år i gymnaset, og etter de første dagers hektiske feiring ble det litt skolegang igjen. En dag i slutten av mai, i «store fri», gikk jeg sammen med noen skolekamerater rundt i sentrum av byen. Da var det en kjenning fra avholdsarbeidet som grep fatt i meg og sa at folkene i «Vestfold» trengte hjelp av noen som var skrivekyndige. Avisen var begynt å komme ut selvstendig igjen fra 20. mai og de var fortsatt bare to personer i redaksjonen. En tredje som skulle begynne i avisen, var fortsatt i tjeneste i hjemmestyrkene.

Vel, jeg meldte meg til tjeneste og dermed var min skjebne beseglet. Det ble full journalistjobb den sommeren, og det siste året i gymnaset var det like mye journalistikk som lekser. Jeg husker at da det første valget ble avviklet høsten 1945, var jeg i avisen hele natten og kom på skolen til historietimen litt utpå neste dag. Historielæreren var av det meget forståelsesfulle slaget og bemerket bare at jeg sannsynligvis hadde hatt mer nytte av valgdekningen enn av noen skoleundervisning.

Både Vestfold og Sandefjords Blad var formiddagsaviser som i det vesentlige ble distribuert gjennom posten. Det var bare i bykjernen det var bud. For å få avisen ferdig til landpostbudene skulle gå ut, måtte man ha vakt i avisen om kvelden og dessuten fra tidlig om morgenen. Det varte dermed ikke lenge før jeg måtte rykke inn på selvstendige kveldsvakter bl.a. for å ta i mot telegramstoff på telefonen fra Oslo og ellers sørge for å dekke alt forefallende.

Intervjuer med hjemvendte nordmenn som hadde tjenestegjort på utefronten, eller hadde sittet i fangenskap, var også en viktig oppgave i den første perioden etter frigjøringen. Dekning av rettssaker mot landssvikere hørte også med til arbeidet. Høsten 1945 brakte også med seg møte med pressekolleger i hele fylket. Det var møte i Vestfold Presseforening der redaktør Øivind Næss i Østlands-Posten holdt hovedtalen. Han hadde overlevet tysk fangenskap. I referatet i Journalisten sto det også: «På vegne av de unge journalistene talte Trygve H. Moe»

Fast ansettelse

Da jeg i 1946 hadde fullført min artium var det aldri noen tvil om hva jeg skulle begynte med. Det ble ansettelse som lærling i «Vestfold». Om jeg ikke husker feil var lønnen 240 kroner måneden, eller 2880 kroner året. Men i første omgang var det ikke lønnen som betydde så mye. Det var gleden over å få jobbe med det en hadde mest lyst til som overskygget alt.

Vi som begynte like etter krigen ble kastet ut på det dypeste vann med beskjedne forutsetninger. Vi dekket landssvik-saker og straffesaker, kommunestyremøter, ulykker, hvalfangeres avreise og hjemkomst, alle slags idrettsarrangementer, anmeldte film og kulturarrangementer. Hver dag brakte noe spennende med seg. Ingen tenkte i de dager på arbeidsdagens lengde.

Kontorforholdene i «Vestfold» var kummerlige selv om avisen eide gården hvor den holdt til. Ekspedisjonslokalet var ut mot gaten. Innenfor der var en lang tarm av et rom. Der hadde forretningsføreren sin arbeidsplass og innerst i rommet, der det videt seg litt ut, var det et stort dobbelt skrivebord der redaktøren og redaksjonssekretæren satt overfor hverandre. De hadde en telefon på deling. Det var også klemmt inn et mini-skrivebord som jeg delte med en annen medarbeider.

Overnatting i avisen

Siden avisen var formiddagsavis måtte det siste i avisen gjøres ferdig om morgenen, men tyngden av stoffet ble gjort ferdig om kvelden. Ble det for sent etter et kommunestyremøte i en av nabokommunene så hendte det mer enn en gang i den kalde årstid at jeg overnattet på et lag med aviser og med frakken over meg. Det var ikke sykkelføre, siste buss var gått og drosjebruk var ikke dagligdags der i gården. Kommunestyremøtene ute i nabokommunene var et kapittel for seg. Her ble du mer eller mindre regnet som et medlem og ofte spurt til råds. I gamle Tjølling kommune f.eks. der satt ordfører Lund og formannskapssekretær Arnold Jacoby foran i salen, oppe på et lite podium, ved et ovalt bord. De andre som hadde plass ved dette bordet var journalistene fra avisene i Sandefjord og Larvik. Hvis det dukket opp en sak fra Kommunaldepartementet eller fra fylkesmannen og ordføreren var litt i tvil om behandlingsmåten, vendte han seg ofte til oss og spurte: "Å gjorde de med denne saken i Sandar herredstyre da?" Sandar var en av de største kommunene i fylket med en relativt bra utbygget administrasjon, og Lund regnet med at den var behandlet riktig der.

Ellers ble pressen regnet som en viktig del av møtet, som i noen kommuner startet med andakt og ofte kunne møtene vare til langt på kveld. Men hvis journalistene av kommunikasjonsmessige grunner måtte forlate møtet til en bestemt tid, sørget gjerne ordføreren for at man fikk behandlet alle viktige saker innen vår avreise.

I Stokke kommunestyre ble jeg en gang på julemøtet takket spesielt av ordfører Haugen for min innsats for å få bygget en ny vei i kommunen. Min interesse for akkurat den veien skyldtes at den gikk over en myr forbi den gården som min morfar hadde drevet en gang i tiden, og jeg husket godt hvordan vi hadde strevd oss fram på en delvis oversvømmet, sølete grusvei i min barndom. Nå var den private gårdsveien blitt kommunal og satt i skikkelig stand til glede for mange.

Det var vanlig at man, så sant det var mulig, skrev ferdig en del av referatene under møtet. Det gjaldt særlig småsakene. Men de lange debattene, og de var det mange av, de måtte vente til man kom på NSBs venterom eller til man var tilbake i redaksjonen.

Lørdagen var den eneste dagen i uken som ga en liten pust i bakken. Den dagen var man som regel ferdig med arbeidet ved 13-14-tiden og hvis det ikke var noe viktig på kvelden, og det var det jo ofte (alle foreningsjubileer måtte jo dekkes) så kunne man slappe av sammen med venner og venninner.

Tøffe søndager

Søndagen startet gjerne på tidlig ettermiddag. På høst og vinter var første oppgave å få fyr i kakkelovnen, få ut asken fra igår, gå i kjelleren etter ved og koks, og så vente på

varmen. I mellomtiden tok man en tur på postkontoret for å tømme postboksen. Største spenningen ved den jobben var å se om det dukket opp noen riksannonser i matriseform. Du kunne sjelden eller aldri planlegge noe for en hel weekend. Hvis vi skulle på tur med venner eller familie på søndagen, måtte jeg alltid vite når jeg kunne være tilbake i byen. Slik var det stort sett hver søndag.

Søndagskveldene var veldig preget av sport. Da skulle man ta i mot løsmedarbeidere som kom innom for å fortelle om skirenn, skøyteløp og bandy om vinteren (det var faktisk skikkelige vintre i Vestfold på den tiden) og ellers i året var det fotball og friidrett, pluss, og det var viktig, resultatene fra skytterstevner. Å sitte i telefonen og ta i mot «milelange» skytter-lister på en dårlig telefonlinje via en landsens sentral, det var en påkjenning. Noe enklere ble det da vi ut i 50-årene fikk en Tandbergs båndopptager til hjelp. For oss som for andre lokalaviser, var telefonsentralene på landet til uvurderlig hjelp. De visste hvor ordføreren var og de visste når formannen i skiklubben var ventet hjem om kvelden. De formidlet beskjeder og var i det hele tatt utrolig snille og hjelpsomme.

Gjennomtrekk

Det var naturlig at en slik liten avis med beskjeden lønnsevne hadde gjennomtrekk i staben. Allerede i 1949 gikk vår første redaksjonssekretær over til konkurrenten Sandefjords Blad og i 1955 gikk red. sekr. nr 2 samme veien. Jeg hadde også fått red.sekr.-status noen år i forveien, men nå ble jeg alene om den oppgaven.

«Vestfold» ansatte i de 13 årene den eksisterte etter krigen både lærlinger og journalister med erfaring. Men det var vel flest lærlinger. Flere av dem drev det langt innenfor faget. Svein Døvre Larssen ble etter læretid i «Vestfold» redaktør for en liten Høyre-avis på Rjukan, og senere har han jo gjort seg bemerket både som sjefredaktør og i en rekke sentrale verv innenfor pressens organisasjoner. En annen markant personlighet var Jarle Høysæter som kom til «Vestfold» etter fullført befalsskole og plikttjeneste. Han havnet etterhvert i NRK og senere som en av lederne i den europeiske kringkastingsunionen EBU. Av andre som var innom redaksjonen kan jo nevnes journalisten og forfatteren Per Hansson, sjefredaktør i Forsvarets Forum og senere direktør i Forsvarets Rekrutterings- og mediesenter, Leon Luckow.

Lærlingene som kom, bodde gjerne på hybel og det var så som så med matstellet. En av de unge journalistene hadde et eget matskap i redaksjonen. Det var en hylle i samme skap som hellskriveren var plassert i. Der hadde han det nødvendige, brød, smør, en ostebit og et glass syltetøy.

Aviskonkurranse

De to største av Sandefjordsavisene, «Vestfold» og Sandefjords Blad konkurrerte beinhardt. Etter krigen var nok opplagene relativt jevnbyrdige med SB litt foran, bl.a. på grunn av at det var deres trykkeri som hadde trykket fellesavisen Sandefjord Presse og det var i deres ekspedisjon det gjennom disse årene hadde vært naturlig å levere småannonsene. Men når det gjaldt omdømme, bl.a. basert på avisenes holdninger i mellomkrigstiden, så lå nok «Vestfold» best an.

Men det var SB som hadde pengefolkene bak seg. Det var redernes avis og de hadde sine folk i avisens styre og kunne sørge for nødvendig tilførsel av kapital. De hadde dessuten en dyktig eneleder av avisen i disponent og redaktør Arne Hoffstad,

som også var en markant personlighet i avisutgivernes organisasjon. Han hadde alle de riktige kontaktene både lokalt og nasjonalt.

Da redaktøren og disponenten i «Vestfold» antydte at man kanskje kunne gjennomføre en aksjeutvidelse i utgivelselskapet for å skaffe mer kapital til investeringer, sa folkene i styret NEI. De fryktet for at det kunne føre til at «avisen kom på våte hender». Det vil si at man kunne risikere at avisen endret holdning til spørsmålet om pol-utsalg. De fleste styremedlemmene var organiserte avholdsfolk med framtrædende verv i IOGT, Tempelridderordenen og Det Norske Totalavholdsselskap. Det økonomiske overtaket gjorde at SB etterhvert kunne ha bedre bemanning og bedre teknisk utstyr, og seilte fram som den dominerende nr 1-avis.

Utdanning i faget

Det skal sies til avisledelsens ros at den hadde sans for opplæring og videreutvikling i det journalistiske fag. Da det første landsomfattende journalistkurset, ledet av legendariske Carl Just, ble arrangert på Konnerud-kollen i 1946 var Kåre Tarjem fra «Vestfold» deltaker. På det andre landsomfattende kurset på Solstrand ved Bergen i 1947 fikk jeg høve til å delta. Jeg var den yngste på kurset, ennå ikke 20 år. Det var en rik opplevelse og nyttig lærdom å få med seg både ved gode forelesninger og praktiske øvelser.

I sommerferien det året hadde jeg også vært på min første virkelig store utenlandstur. Da reiste jeg på den store verdens ungdomsfestivalen i Praha. Her deltok represenanter for alle norske ungdomsorganisasjoner. Vi reiste med busser gjennom Sverige, Danmark og Tyskland og jeg glemmer ikke det inntrykk det gjorde å kjøre gjennom det utbombede Hamburg. Heller ikke glemmer jeg den langvarige og nitidige grensekontrollen som vi måtte gjennom midt på natten. På turen ble jeg kjent med en rekke unge mennesker som siden kom til å sette sitt preg på norsk politikk og samfunnsliv. To av dem jeg var mye sammen med var Oslos senere ordfører Albert Nordengen og den senere norske presidiesekretær for Nordisk Råd og deretter h.r.-dommer Einar Løchen. Dem fikk jeg senere nytte og glede av i mitt journalistiske virke.

Noen år senere fikk jeg delta i et flere dagers shipping-seminar med Leif Skundberg som leder. På kurset ble det gitt som oppgave å skrive en aktuell artikkel om skipsfart og mitt bidrag ble kåret som det beste og det ble premiert med noen hundre kroner. Det var jo stort den gangen.

Presseorganisasjonene

Det var naturlig at man ble med i det lokale journalistlaget og presseforeningen så raskt som mulig etter at man var blitt aktiv i yrket. Den eneste dag som kunne brukes til møter var lørdag kveld, men selv da var det jo slett ikke alle som hadde anledning til å delta. Det var journalistiske oppdrag også på lørdagskveldene. Dessuten var det jo en del som fikk «utreiseforbud» av kona på lørdagskvelden, etter at mannen hadde vært borte alle kvelder tidligere i uka.

Det var mennene som dominerte yrket. I Vestfold var det til å begynne med bare to kvinnelige journalister, legendariske Julie Bergh i Tønsbergs Blad og Inger Baggethun i Gjengangeren i Horten. Randi Istre som arbeidet i Østlands-posten, ble straks etter frigjøringen tilbudt jobb i nystartede Verdens Gang i Oslo.

De fleste møter ble holdt i Tønsberg Blads møtesal. Her hadde Julie Bergh som regel ordnet med noe å spise og det var også sørget for noe å hygge seg med etterpå, både sterkt og blandevann. Som regel var det ordnet slik at journalistklubben (NB: Navnet har alltid vært Vestfold Journalistklubb) og presseforeningen hadde møte samme dag. Møtet i journalistklubben ble avviklet en times tid før møtet i presseforeningen. Disse samværene med eldre kolleger var alltid en opplevelse. Mitt første verv i presseorganisasjonene var som medlem av styret i Vestfold Journalistklubb 1948-49.

Det tekniske

Det sto ikke rart til med det tekniske i «Vestfold». I redaksjonen hadde vi riktignok tre skrivemaskiner, men vi hadde i de første årene bare en telefon. Mens vi i de første årene var henvist til å ta også NTB inn på telefon, fikk vi senere Hellskriver. Den ga oss NTBs tjeneste over radiolinje. Hellskriveren leverte stoffet på lange papirstrimler. Skriften på strimlene var ikke alltid like tydelig, og når man skulle skrive dem av, så hendte det nok at man måtte bruke fantasien og gjette seg til en del av innholdet. Jeg vil ikke garantere at NTB-meldingene i «Vestfold» alltid var helt i samsvar med det redaksjonen i Oslo hadde sendt ut.

I Sandefjords Blad var typografene mer samarbeidsvillige enn i «Vestfold» og de godtok at strimlene ble limt opp. Det sparte de redaksjonelle medarbeiderne for mye arbeid. Men våre typografer var beinharde. De forlangte å få stoffet skrevet ut med skrivemaskin. Ikke vet jeg hva årsaken var, men det kan vel tenkes at SB-typografene hadde fått litt ekstra for sin velvilje.

Vi hadde forøvrig stadig problemer med å få gode maskinsettere, for det var jo Grafisk Forening som bestemte hvem som skulle ha jobben, og til hvilken lønn. Vi hadde to settemaskiner og den ene av dem var det tidvis problemer med, så det gikk på lykke og fromme av og til.

Alle titler og annonser ble satt for hånd. Ludlow eksisterte ikke, og mye av satsmateriellet var av dårlig kvalitet. Men så hendte det av og til at vi fikk en del kassert skrift fra en av de mer velstående Venstre-avisene som skiftet ut til noe nyere og mer moderne.

Faktor var konge

Vår faktor og trykkeribestyrer var en eldre danske som hadde vært i avisen helt fra den gang man hadde presse som trykte to og to sider av gangen. Han hadde leilighet i avisgården og kunne bare gå over gangen til sidebygningen der setteri og trykkeri holdt til. Han var en meget bestemt herre som selv deltok aktivt i arbeidet som håndsetter og som sto for det meste av ombrekkingen. Den gjorde han etter sitt eget hode, og etter den enkleste metode fra mellomkrigsårene.

Da jeg hadde vært på journalistkurs, og hadde hørt om layout, og dessuten fulgte litt med i hvordan mer moderne aviser la opp sine førstesider, mannen jeg meg opp til å ville ha et ord med i laget. Det var særlig førstesiden det gjaldt. Det likte ikke faktor, og en gang ble han så sint at det bare var så vidt jeg ikke korporlig ble kastet ut fra setteriet. Naturligvis var det ikke tillatt å røre på satsen. Der var både faktor og de andre typografene like strenge.

Trykkingen foregikk på en flattrykks-rotasjon. Den kunne trykke 4, 6 eller 8 sider. De fleste dagene klarte vi å få til en 6 sider, men i annonsefattige tider ble det nok ofte bare 4 sider. Den første tiden etter frigjøringen var det greitt, for da var det streng papirrasjonering og folk aksepterte at avisene var tynne. Da det ble mer papir så forsøkte vi å holde følge med Sandefjords Blad når det gjaldt sidetall. Men vår dårligere annonsemengde gjorde det vanskelig. På lørdagene forsøkte vi å få til en 8-sidig avis, og den syntes vi var skikkelig fyldig og god.

Matriser og klisjeer

Illustrasjonene i avisen var få. Vi hadde en matrisetjeneste fra NTBs Bilde- og Klisjeavdeling. Den ga oss bilder fra de viktigste begivenheter ute og hjemme, men vi lå jo alltid minst et døgn etter Oslo-avisene med de aktuelle bildene. Vi hadde også abonnement på en klisjetjeneste fra et utenlandsk byrå som leverte tidløse illustrasjoner, ofte av mer kurios natur.

Hvis vi skulle ha bilder til lokalt stoff var det komplisert. For det første så skulle man helst ha så mange forskjellige saker som mulig på en film (den kostet jo penger), og så skulle filmen fremkalles. Siden vi ikke hadde noe mørkerom måtte vi ha hjelp av en av byens ordinære fotografer. De var ikke alltid like hjelpsomme siden de helst ville ha foto-oppgavene selv. Men om vi leverte en film på formiddagen var det jo et håp om at den var fremkalt, og at det var laget noen kopier innen kvelden. Deretter var det å sende bildene som konduktørpost med toget til NTB i Oslo. Der ble det dagen etter laget klisjeer, som så ble sendt med konduktørpost til Sandefjord med ankomst på kvelden. Først to dager etter at bildene var tatt, kunne de trykkes i avisen.

På 50-tallet kom det klisjemaskiner som laget plast-klisjeer. Sandefjords Blad anskaffet en slik (og hadde dessuten fått mørkerom), mens «Vestfold» fortsatt var henvist til eksternt hjelp. I heldigste fall fikk vi laget en klisje eller to i Tønsbergs Blads klisjeansalt, og det framskyndet offentliggjørelsen med en dag, men ellers var NTB redningen.

Permisjon for hvalfangst

I 1950 hadde jeg forlovet meg med min Marit og vi begynte å tenke på giftermål. Men det var boligmangel og ikke lett å få seg noe sted å bo. Dessuten var det et økonomisk spørsmål også. Tanken om en tur på hvalfangst hadde jeg gått med i atskillig tid. Dette delvis fordi det arbeidsmessig kunne være en fordel å ha vært på hvalfangst når dette var en så betydelig næringsvei for byen og viktig stoffområde for avisene. Men det var også knyttet atskillig spenning til det og, det var ikke minst viktig, det kunne gi god fortjeneste på relativt kort tid.

I 1951 søkte jeg avisens ledelse om permisjon for fangstsesongen 1951-52 og det ble innvilget. Jeg fikk hyre som vanlig arbeider ombord på det flytende kokeriet «Thorshøvdi» og dro ut i september 1951 som medlem av Norsk Sjømannsforbund. Jeg var ekstra heldig fordi denne ekspedisjonen først skulle på spermhvalfangst på kysten av Peru og Chile før den skulle til Antarktis. Dette førte til at jeg fikk oppleve Karibien (anløp av Aruba for bunkring av brenselolje), deretter tur gjennom Panama-kanalen, før fangsten tok til en gang i oktober på kysten av Sør-Amerika. Ekspedisjonen beveget seg sakte sørover, og før bardehvalsongsongen skulle starte i Antarktis gikk vi gjennom Magellan-stredet og ned «i isen» som det het.

Det drøye halvåret som sesongen varte, var en stor opplevelse. Tøff jobbing, ja vel, men spennende og interessant. På nedtur og opptur jobbet jeg i båtsmannens gjeng, men i bardehvalsesongen ble jeg beordret på kjøttplan med tjeneste på hode-saga. Det var den dampdrevne sagen som kuttet opp hvalens hode. Vi sørget da for at kjøtt og bein kom ned gjennom hullene på plan til kokene som utvinner oljen.

Halve fangsts sesongen var det dagarbeid og den andre halvdelen var det nattarbeid. Det var 12 timers skift hver dag. Det var heldigvis gode oppholdsrom ombord for arbeiderne. Lugaren med fire køyer og fire klesskap var nemlig ikke noe fristende sted å tilbringe fritiden. På fritiden ble det først og fremst å spise og sove, men litt andre sysler ble det jo også anledning til, spesielt når det var mangel på hval og dermed leddiggang. Det var filmframsyning en gang i blant. Det var et godt bibliotek ombord, og det ble spilt både sjakk og bridge.

Sesongens høydepunkter var selvsagt at det et par ganger i sesongen kom transportbåt med brenselolje til oss, og den tok hvalolje med tilbake. Transportbåten hadde med post og aviser og det var gjevt å få, særlig å få brev naturligvis. Vi hadde imidlertid daglig nyhetstjeneste, radiopresse fra NTB som ble hektografert og slått opp i messer og salonger. Det var spesielt stor interesse for radiopressa under OL i Oslo den vinteren og stor glede over norske seire.

De viktigste oppslagene var imidlertid de fra kokeriets sekretær som viste hvordan fangsten gikk. Hvilken av skytterne hadde flest hval? Hvor mye olje var det kokt ut siste døgn - siste uke? Konkurransen mellom skytterne var like spennende som en idrettsøvelse for en journalist, og antall fat olje var også med på å bestemme fortjenesten.

Fangsten i Antarktis ble avsluttet i mars, for da var kvoten tatt, og hjemturen startet. Den tok 3-4 uker. I løpet av denne tiden skulle det meste som minnet om fangst fjernes. Det betydde bl.a. at det ekstra plankedekket som var lagt på en plan med størrelse på en fotballbane skulle fjernes. Alle disse plankene ble kastet på sjøen sammen med mye annet. For 50 år siden tenkte man ikke på forurensning slik som i dag. Ellers ble hele overbygningen på kokeriskipet pusset og malt slik at skuta var i skikkelig presentabel stand når den anløp hjembyen. På veien nordover var det stopp utenfor Las Palmas på Kanariøyene, og vi fikk ombord frisk frukt og nesten alle kjøpte hver sin bunt med bananer (som fremdeles var grønne) for å ha med hjem.

Hjemkomsten var naturligvis det virkelige høydepunkt på turen. Rederiets kasserer kom ombord mens kokeriet var ytterst i fjorden, og han og hans hjelpere sørget for avmønstringen og oppgjør med hver enkelt. Han hadde en koffert full av konanter med seg ombord. For mitt vedkommende ble fortjenesten på de ca 6 månedene på hvalfangst den samme som ett år som journalist. Pressefolkene fikk gjerne bli med rederibåten og kassereren ut og kom ombord tidlig slik at de kunne bruke tiden på innseilingen til intervjuer med fangstbestyrer og andre ombord.

Siden Marit i mitt fravær via kjente hadde skaffet leilighet som ville bli klar på høsten, var det bare å starte forberedelsene til bryllup. I oktober sto bryllupet med stor feiring på det som den gang var byens førende hotell, Atlanic. Bryllupsreisen? Jo, den foregikk til Oslo med innkvartering på Hotel Viking som var nytt og innviet samme år til vinter-OL i Oslo. Vi gikk i teater og i butikker og hadde en riktig fin, men kort, Oslo-uke.

Ekstra-arbeid

Alle journalister som kunne skaffe seg det, hadde ekstrajobber i den tiden. De fleste var korrespondenter for NTB eller en Oslo-avis. Selv var jeg korrespondent for Verdens Gang som den gang verken var stor eller rik, og honorarene var derfor beskjedne. Man måtte selv sørge for å samle klippene av det man hadde fått på trykk og så sende det inn en gang i måneden for honorering. Problemet var at man ikke alltid fikk det man tilkom, fordi man ikke hadde fått akkurat den utgaven ens egne meldinger har trykt i. Dessuten hadde man ekstra kostnad ved å måtte kjøpe avisen hver dag.

En annen form for ekstrainntekter for journalister, og den har vel fortsatt opp til vår tid, var å lage jubileumsberetninger for foreninger og bedrifter. Mitt eget beskjedne bidrag i den genre var 50-årsberetning for Sandefjord Maskinistforening. Ytterligere en inntektskilde fantes for oss provinsjournalister. Det var å skrive korte «fortellinger fra virkeligheten» til ukeblader. Med litt frodig fantasi gikk det an å dikte opp de mest tragiske skjebner der utgangspunktet kunne være kjærlighet, dramatiske ulykker eller forbrytelser. Et par timers arbeid utpå natten etter kveldsvakta kunne være relativt bra betalt.

Redaksjonen som møteplass

«Vestfold»s redaksjon var en møteplass for mange interessante mennesker. Det var politikere og forretningsmenn, det var kunstnere og organisasjonsfolk. De fleste var naturligvis Venstre-folk, men det var også en del av mer ubestemmelig politisk tilhørighet. Mange av dem hadde gode tips til saker å skrive om, og flere av dem var også bidragsytere i spaltene.

En fast gjest var den gamle pensjonerte lensmann Frederik Enge. Han hadde vært en høvding i Sandar kommune i en mannsalder. Ikke bare lensmann, men ordfører i en lang periode og en drivende kraft på alle områder. En relativt liten, satt figur, og hans mest karakteristiske kjennetegn var at han brukte kalott av samme type som vi ser Jonas Lie avbildet med i litteraturhistorien. Men gamlelensmannen var også interessert ut over det lokale. Derfor kom han ofte innom redaksjonen for å få gamle eksemplarer av den eneste utenlandske avis vi abonnerte på, Politiken fra København. «Har du noen Politikere te meg?» var hans standard-replikk. Kunstnerne var et fast innslag i redaksjonen. Redaktøren, Øivind Vindal Christensen, hadde et eget lag med dem. Det gjaldt enten de var lokale eller det var tilreisende som hadde utstilling i byen.

Av og til kom det selvsagt også noen som hadde noe å klage på, men når jeg tenker etter var det forholdsvis få klager. Om årsaken var at vi hadde en så forsiktig journalistikk eller fordi vi var så etterrettelige når vi bedrev kritisk journalistikk, det vet jeg ikke. Men de sakene som virkelig skapte temperatur i debatten var i grunnen bare alkoholpolitikk og språk.

Redaktøren

«Vestfold»s redaktør, Øivind Vindal Christensen, skulle egentlig ikke vært redaktør. Men Thoralf Granerød som hadde tiltrådt som redaktør kort tid før krigen, han døde plutselig 36 år gammel i 1943. Den gang var avisen tvangssammensluttet med Sandefjords Blad som Sandefjord Presse, og det var ikke tidspunkt for å søke etter redaktør. Vindal Christensen som hadde begynt i avisen i kombinert stilling i

redaksjonen og ekspedisjonen i 1936, rykket mer eller mindre automatisk opp. Han sa mange ganger selv at han ikke skulle ha vært redaktør. Han var en gudbenådet skribent, både på vers og prosa, i politisk polemikk og ikke minst gjorde han seg gjeldende som petitskribent. Hans pseudonym var Snodgrass, en skikkelse fra Charles Dickens Pickwick-klubben. Ivar Tollnes skriver i sin «Avis og avisfolk i Vestfold» om Snodgrass: «Originalen en lyrisk preget person, svermerisk og lite realistisk, men med god dekning hos en av fylkets beste petitskribenter».

Slik redaktøren nå engang var, så ble det opp til redaksjonssekretæren å administrere og drive avisen redaksjonelt. Redaktøren så det som en lettelse å slippe å ha oversikt over hva som skulle dekkes og hvem som skulle gjøre hva. Han tok de oppdrag som jeg som redaksjonssekretær ga ham, og han bidro med lederkommentarer og petiter og anmeldelser av kunst, bøker og film. Dessuten var han i flere perioder medlem av Sandar kommunestyre. Det førte til at han refererte alle møtene, men jeg tror ikke han forlangte ordet en eneste gang. Det kommunale oppdrag han elsket, det var vervet som medlem av styret for Sandar folkebibliotek og et av årets høydepunkter var landsmøtet for bibliotekene.

Vindal Christensen var en kunstnernatur og et eigodt menneske som man bare kunne bli glad i. Men han var ingen avisleder med praktisk sans og økonomisk innsikt som avisen kunne hatt god bruk for i de vanskelige etterkrigsårene. Et eksempel på hans noe begrensede interessefelt på det praktiske område, ble avslørt da han skulle flytte privat. Det eneste han sørget for, var å få lånt en sykkeltilhenger slik at han kunne frakte sin boksamling til den nye boligen. Alt det øvrige praktiske overlot han sin tålmodige kone.

Veien mot undergangen

«Vestfold» var ikke bare avisen. Sandefjord Aktietrykkeri som var det formelle eierselskap hadde også to andre bedrifter. Sandefjord Papirhandel og Sandefjord Bokbinderi. De hadde i sin tid vært gode bidragsyttere til driften, men de var heller ikke konkurransedyktige lenger.

Utover i 50-årene ble det derfor mer og mer prekært økonomisk for «Vestfold». Noe hjelp kom fra Norges Venstrepresselag, men det monnet lite. Det ble gjort flere forsøk på å skape noe nytt. Et lite annonsebilag på bedre papir og med fargetrykk, ble en flopp.

I 1954 gjorde man det store grepet, trodde man. Det ble inngått et samarbeid med Bondepartiets 3-dagersavis Bygdenes Blad som utkom i Tønsberg. De to avisene skulle ha felles stoff, bortsett fra ledersiden. Med en samlet stab på 8-10 personer, fordelt på fylkets hovedstad Tønsberg, der Bygdenes Blad holdt til, og resten i Sandefjord, håpet man å lage en mer fyldig avis. Den skulle gi et bredere stofftilfang og være mer attraktiv som annonseorgan. Man håpet på synergi-effekter før det begrepet var tatt i bruk.

En del av staben i "Vestfold" samlet utenfor ekspedisjonslokalet den siste utgivelsesdagen, 16. august 1958. (Bildet er levert av Scanpix)

«Vestfold» skulle samtidig bli morgenavis og på den måten få et fortrinn i forhold til konkurrenten Sandefjords Blad. Men SB fikk nyss om planene og gikk samtidig, eller kanskje det var noen dager før, over til morgenavis. Samarbeidet med Bygdenes Blad fungerte dårlig, dessverre. Bygdenes Blad-stoffet ble sendt til Sandefjord med tog og de ferdige avisene ble fraktet på samme måte tilbake. Men begge avisers abonnenter klaget. Bygdenes Blads lesere fikk riktignok en partiavis hver dag, men den dekket ikke distriktet så godt at de ikke måtte ha en lokalavis ved siden av. Dessuten mente de at det var alt for mye Sandefjords-stoff i spaltene. «Vestfold»s lesere var misfornøyd med at det var alt for mye uinteressant stoff fra de indre bonde-bygder i fylket. Dessuten hadde Bygdenes Blad store problemer med å oppfylle sine økonomiske forpliktelser i henhold til avtalen. Samarbeidet var en godt eksempel på at to minus i avis-verdenen sjelden blir til pluss om de slår seg sammen.

For oss i avisen ble det en vanskelig tid. Vi i redaksjon og administrasjon måtte ofte vente i ukesvis på lønn. Typografene skulle jo ha sitt hver uke. I 1958 opphørte samarbeidet med Bygdenes Blad, men nå var også «Vestfold» så skadeskutt økonomisk at det bare var et tidsspørsmål før det måtte være slutt.

Redaktør Øivind Vindal Christensen firer flagget på "Vestfold"s siste utgivelsesdag. En komité av venstrefolk forsøkte noen måneder senere å samle kapital for å gjenopplive avisen, men det lyktes ikke. Konkurrenten, Sandefjords Blad, skimtes i bakgrunnen. (Bildet er levert av Scanpix)

«Vestfold» - over og ut

På sensommeren 1958 ble de ansatte kalt sammen til et møte med styret. Det ble holdt i Håndverkerens lokaler, bare et steinkast fra avisens gård. Her fikk vi beskjed om at det sannsynligvis ville gå i retning av en styrt avvikling av avisen. På vei ned fra personvekt av den typen man tidligere fant på venteværelser og andre beferdede steder. Ved å legge på 25 øre fikk man ut en billett med angivelse av vekt og på den motsatte side et vers eller et visdomsord. På vei fra møtet om varslet arbeidsledighet, spanderte jeg 25 øre på vekten, og på vekt-billetten sto det: «Vær tålmodig i all din lidelse, så kommer det gode nok til sist.» Denne vektbilletten la jeg i lommeboken og der har den ligget siden, i 45 år, og budskapet må jeg si har slått til.

Nye jobber

Når jeg tenker på det i ettertid, så var jeg ikke engstelig for arbeidsledighet. Det er klart at det kom ubeleilig. Vi hadde nettopp flyttet inn i nytt rekkehus i Sandefjord og hadde en pjokk på 3 år. Samtidig visste både redaktøren og jeg at vi ikke hadde noen mulighet for jobb i Sandefjords Blad. Det hadde den sterke mann i SBs styre gjort klart, fikk vi høre. Vi hadde vært for politisk aktive og for lite redervennlige.

For mitt vedkommende varte det ikke lenge før det kom tilbud. Det kom ikke mindre enn tre tilbud. Jeg ble tilbudt stillingen som redaktør i den lille få-dageravisen, Akershus Folkeblad, som Venstre ga ut i Lillestrøm. Venstres Pressekontors redaktør Helge Kongshaug kunne friste med jobb som politisk medarbeider. Endelig kom det forespørsel fra Helge Seip i Dagbladet om jeg kunne tenke meg å bli stortingsmedarbeider i avisen. Det var jo ingen tvil om at tilbudet fra Dagbladet var det mest fristende, og jeg reiste til Oslo og møtte Seip og Arvid Andersen som var en av stortingsmedarbeiderne. Jeg ble tilbudt en begynnerlønn som noenlunde matchet den samlede inntekt jeg hadde hatt i Sandefjord.

Det som var problemet var et sted å bo. Noen familieleilighet var ikke lett å skaffe på den tiden. Redaktør Roald Storsletten visste råd. En liten hybelleilighet på Sehesteds Plass disponerte avisen fortsatt etter at den hadde vært brukt av Jørgen Juve i en periode med samlivsbrudd. Dette var bare 2 minutter fra avisen, og inspeksjon av den viste at den var tilfredsstillende. Ett relativt stort rom med divan, et lite skrivebord. Et par stoler, og dessuten et lite tekjøkken med kokeplate. Jo, det var absolutt brukbart for en overgangsperiode. Perioden ble på over to år. Vindal Christensen fikk stilling i Porsgrunns Dagblad, en annen medarbeider, Rolf Henriksen, fikk jobb i Farsunds Avis og Einar Krohn Larsen ble redaktør i Bygdenes Blad. Arbeidsmarkedet for pressefolk var bra, men man måtte være villig til å flytte på seg.

I Dagbladet

Den 22. september, vel en måned etter at «Vestfold» stanset, begynte jeg i Dagbladet. Avisen holdt da til i et nybygg midt inne i det kvartalet hvor den i dag holder til. Tomten ut mot Akersgaten var ennå ikke bebygget og ut mot Pilestredet lå det en gammel gård som avisen hadde sikret seg. Jeg fikk kontor sammen med Arvid Andersen og Simen Skjønberg. Det var et langt smalt kontor hvor vi satt etter hverandre innover. Skjønberg innerst. Der tok han i mot alle høstens bokdebutanter (som den gang var atskillig færre enn nå). Her lærte man seg å jobbe «i landskap» slik det hadde vært også i den første tiden i Vestfold. For oss stortingsmedarbeidere var det imidlertid ikke alt for plagsomt i og med at vi også hadde et utmerket kontor i Stortinget.

Dagbladet var den gang fremdeles en middagsavis med en førsteutgave ved 11-tiden om formiddagen og en sisteutgave ved 13-14-tiden. Derfor startet dagen med morgenkonferanse allerede kl. 7.00, og da var det forutsatt at man hadde fått med seg det viktigste i morgenavisene. Vi var ikke flere medarbeidere enn at vi fikk plass i et relativt beskjedent kontor der portrettet av avdøde redaktør Einar Skavlan på veggen daglig minnet oss om den arv vi skulle føre videre. Den samlede stab kunne vel ikke være på stort mer enn rundt 30 medarbeidere.

Ulempen ved å begynne så tidlig på jobb ble jo delvis oppveiet ved at arbeidsdagen, i alle fall formelt, var slutt kl. 14 for de fleste medarbeiderne. Men det

ble nok jobbet atskillig ut over den faste arbeidstiden, og det uten noen regulert overtidbetaling.

Når Stortinget hadde møter, startet de kl. 10 og den gang ble det levert omfattende referater fra Stortinget. Det betød at vi satt og skrev referatet fortløpende for hånd og det kom bud og hentet manus på det stoffet som skulle med i dagens avis. Det var krevende arbeid, og erfaringer fra mange år i kommunestyremøter kom derfor godt med.

Stortinget, et åpent hus

Den gang og i flere ti-år framover var Stortinget et åpent hus. Det var ingen streng inngangskontroll slik som i dag. Ikke bare gikk vi pressefolk ut og inn hele døgnet, men vi hadde også jevnlig besøk av familie og venner som slapp inn bare ved å fortelle hvem de skulle besøke.

Dette var den gang avisene fortsatt var politiske talerør, og vi pressefolk deltok fast på vårt partis gruppemøte der det ofte ble gitt opplysninger som det ikke skulle skrives noe om. I det hele tatt var nok respekten for stortingsrepresentantene og for «systemet» ganske stor.

Andre arbeidsoppgaver også

At man var stortingsmedarbeider gjorde ikke at man var fritatt for andre opphaver. For mitt vedkommende betydde det bl.a. at jeg fikk i oppdrag å dekke mye annet samfunnsstoff. Det gjaldt tariffoppgjørene, det meste når det gjaldt generell økonomi, bankregnskaper og liknende. Daglig rant det inn på skrivebordet tidsskrifter, pressemeldinger, debattinnlegg og tips som skulle gjennomgå og vurderes.

De to første årene da jeg bodde på hybel og bare var hjemme i Sandefjord annenhver helg, var det naturlig å bruke både dagen og kvelden til jobb. Ofte var det jo også kveldsmøter i Stortinget eller andre møter som skulle dekkes, Venstre-møter, Polyteknisk Forening, av og til Oslo bystyre og så videre.

Etter at jeg hadde fått familien til Oslo, drøye to år etter ansettelsen, var det gjerne å dra hjem til middag på relativt tidlig ettermiddag og så ta en tur på jobb igjen seinere. Nordisk Råd hørte med til stortingsmedarbeidernes arbeidsområde, og det var et av årets høydepunkter å få være utsendt medarbeider når Nordisk Råd hadde sin sesjon i et av de andre nordiske land. Også på disse møtene var atmosfæren veldig utvungen og fri for kontrolltiltak. Pressefolk, parlamentarikere og regjeringsmedlemmer omgikktes helt fritt. En del år senere fikk vi også et europeisk samarbeid i EFTA. Siden jeg hadde stelt så mye med økonomisk politikk, ble også dette mitt arbeidsområde med møter med framtrede europeiske politikere og andre i de forskjellige medlemsland.

Åge Samuelsen i København

Et biprodukt av min dekning av et Nordisk Råd-møte i København ble avsløringen av Åge Samuelsens eskapader i den danske hovedstaden. Det var rent tilfeldig at han opptrådte i en animert tilstand og meget høyrøstet på samme hotell som jeg bodde på. Med den medieprofil som Åge Samuelsen hadde på den tiden, var ikke dette en historie som kunne forbigås i stillhet. Det ble skikkelig oppslag i Dagbladet, og selv

om hovedpersonen ikke var så begeistret for saken akkurat da, så hadde han åpenbart en viss glede og utbytte av det senere, bl.a. i TV-opptreden sammen med Leif Juster.

Saker på dagsordenen

Det varte ikke lenge etter starten i Dagbladet før jeg fikk merke hvordan en førstesidesak kunne føre til en viss oppstandelse. Et amerikansk konsultentselskap, George S. May, hadde startet en offensiv i Europa for å kapre næringslivskunder. I følge selskapets egenreklame kunne de effektivisere og forbedre bedriftene. Dette selskapet startet også virksomhet i Norge, men erfaringer fra andre land tydet på at selskapet var mer interessert i å «selge seg inn» hos bedriftene uten at det kunne påvises målbare resultater av virksomheten.

Jeg innhentet en del informasjon om denne virksomheten og artiklen(e) viste til at selskapets virksomhet lå nær opp til svindel. George S. May reagerte kraftig, engasjerte advokater og truet med stort erstatningssøksmål. Dette førte til at jeg for første, og eneste gang, måtte i retten for noe jeg hadde skrevet. Det kom imidlertid ikke lenger enn til forberedende rettsmøte. Der møtte jeg sammen med redaktør Storsletten og en advokat mens motparten var representert ved Annæus Schjødt. Saken ble forliket. Dagbladet gikk med på å ta inn en notis der det het noe sånt som at Dagbladet beklaget **dersom** det i avisens reportasjer var brakt feilaktige opplysninger om George S. May. Det amerikanske konsultentselskapet forsvant stille og rolig ut av Norge, og såvidt jeg vet fikk det ingen oppdrag her.

Amalgam-saken

En annen sak som fikk langt større oppmerksomhet og langt større betydning var den såkalte amalgamsaken. Den startet ved at jeg fikk et tips om at det svenske Guld- & Amalgambolaget på urettmessig måte ble holdt utenfor når det gjaldt leveranser av amalgam til norske tannleger. Saken startet i 1962 og med bakgrunn i de informasjoner jeg hadde fått, foregikk det et samarbeid mellom Norsk Dental-Depot (i det vesentlige eiet av Den Norske Tannlegeforening) og et tilsvarende svensk selskap. På forskjellige måter forsøkte det norske selskapet å sikre et monopol på amalgamsalg i Norge og med store avanser. Overskudd fra Norsk Dental-Depot ble overført til Tannlegeforeningens pensjonskasse. Det mindre private svenske selskapet Amalgambolaget ble på alle mulige måter forsøkt holdt utenfor leveranser. Det skjedde dels ved at de ikke fikk levere anbud og dels ved at «eksperter» knyttet til Tannlegeforeningen hevdet at kvaliteten på deres amalgam ikke var god nok.

Saken kom opp i Stortinget første gang 12. oktober 1962 da representanten Torkell Tande stilte et grunnlagt spørsmål til prisminister Trasti: «Er de opplysninger som er fremkommet i pressen (bare Dagbladet hadde skrevet om saken) om Den Norske Tannlegeforenings kjøp av amalgam i Sverige riktige, og finner departementet at den avanse som beregnes ved salg i Norge er tilbørlig.» Tande viste bl.a. til en artikkel jeg hadde hatt i Dagbladet under titlen «Business utviklet til strid om vitenskapelig objektivitet». Han nevnte også at i følge det som var opplyst, solgte det svenske Dentalbolaget AB amalgamet billigere i Sverige. Statsråd Trasti lovet å undersøke saken nærmere

Saken rullet videre med nye artikler om samrøret mellom tannlege-selskapene i de to land. Den 29. mai 1963 kom saken opp i Stortinget påny i en to timers

interpellasjonsdebatt. Det var representanten Sverre Løberg som hadde interpellasjonen som stilte spørsmål om ikke tannlegenes egen dentale forretning var for dominerende i markedet. Den Norske Tannlegeforening ivaretar ikke bare medlemmenes faglige interesser, men har blitt en betydelig næringsorganisasjon Statsråd Trasti lovet påny å undersøke saken nærmere.

I mellomtiden hadde det skjedd mye i denne saken. I en rekke artikler kunne jeg vise til et samrøre mellom Odontologisk Forskningsinstitutt i Oslo og den tannlegeide svenske produsenten av amalgam. En forsker ved Odontologisk Institutt hadde i Den Norske Tannlegeforenings tidsskrift i 1961 offentliggjort en artikkel om amalgamtyper. Artiklen var plassert under headingen «Fra Odontologisk Institutt». I de forsøk som ligger til grunn for artiklen, var den norske Tannlegeforenings amalgam sammenlignet med 4 andre, ikke navngitte, amalgamer.

Forskerens konklusjon var at den amalgamen som det svenske Dentalbolaget og Norsk Dental Depot markedsførte var den beste. Guld- & Amalgambolaget spurte om deres amalgam var blant de undersøkte, men fikk ikke noe svar trass i purringer. Dette førte til at det svenske selskapet engasjerte h.r.advokt Johan Hjort som brakte saken inn for Kirke- og Undervisningsdepartementet.

Med bakgrunn i Hjorts henvendelse og artiklene i Dagbladet fant departementet det nødvendig i januar 1963 å nedsette et offentlig granskingsutvalg. H.r.advokat Henning Bødtker ledet utvalget som også hadde to professorer fra Bergen som medlemmer. Departementet ønsket særlig å bringe på det rene om det på noe punkt i denne saken var handlet i strid med de krav til objektivitet og ansvarsfølelse som må stilles til forskere og forskningsorganer.

Utvalgets rapport ble avgitt i juni 1963 var en enstemmig knusende kritikk både av forskeren og Odontologisk Institutt. Utvalget slo fast at amalgam-undersøkelsen var private oppdragsundersøkelser i et svensk laboratorium for Den Norske Tannlegeforening og ikke vitenskapelig virksomhet ved Odontologisk Institutt. Etter utvalgets mening burde amalgam-målingene overhodet ikke vært publisert fordi de gjennomførte prøver var vitenskapelig utilfredsstillende Utvalget kritiserte forskeren ved ikke å besvare forespørslen fra Amalgambolaget. Lederen for Odontologisk Institutt fikk også kritikk for sin medvirkning som utvalget så som «utslag av ønsket om å hjelpe en elev og medarbeider i en vanskelig situasjon». Også Norges almenvitenskapelige Forskningsråd måtte tåle kritikk i granskingsrapporten. *For ikke å gjøre en lang historie lengre; enden på visa ble at forskeren emigrerte til Amerika.*

Faglig arbeid

Det varte ikke så lenge etter min inntreden i Dagbladet at jeg ble engasjert i lokalt faglig arbeid. Det ble styremedlemskap og ledelse av redaksjonsklubben og det ble forhandlinger om lønns- og arbeidsvilkår. Forhandlingene foregikk stort sett med styret. Avisstyrene engasjerte seg mye mer i detaljspørsmål den gangen. Både journalistansettelser og lønnsforhandlinger var styresaker. Fra styrets side møtte vi bl.a. Rolv Ryssdal, den senere høyesterettsjustitiarius. Resultatene ble absolutt akseptable. Jeg kom med i styrearbeid i Oslo Journalistklubb og ble i 1963 valgt som «president» i Stortingets Presselosje.

NJ-leder

Det faglige arbeid jeg hadde bak meg, var sannsynligvis årsaken til at jeg i 1964 ble valgt som ny leder av Norsk Journalistlag etter Ivar Johansen som skulle flytte til Stavanger. Flere av de ledende i presseorganisasjonene på den tid arbeidet i Stortinget, og jeg formoder at mitt valg i realiteten ble ordnet på kammerset av Vegard Sletten, Oddvar Hellerud, Per Wiedswang og Ivar Johansen. Det var vel heller ikke tilfeldig at nyvalgte medlemmer av mitt første arbeidsutvalg i NJ var politiske medarbeidere som Simen Hangaard, Ole N. Hoemsnes og Kåre Kleivan.

NJ hadde på det tidspunkt rundt 1000 medlemmer og en meget beskjeden økonomi. Administrasjonen besto av én person, Bergliot Mehus som var kasserer og styrte kontoret. Alt øvrig arbeid ble utført av de tillitsvalgte. Jeg var i den heldige situasjon at jeg mange dager var tidlig ferdig med jobb og kunne ta et par timer på NJ-kontoret før jeg dro hjem til middag. Arbeidsutvalgsmøtene og mange andre møter holdt vi på Stortinget for organisasjonene hadde ikke noe eget møterom. Det fikk man ikke før man flyttet inn i Pressens Hus i Rosenkrantzgate helt på slutten av 1960-tallet.

Små redaksjoner

Det var ikke de store redaksjonene i Oslo-avisene på den tiden. En oversikt jeg har for Dagbladet pr. 1. april 1965 viser at avisen hadde i underkant av 50 redaksjonelle medarbeidere. Litt færre enn en fjerdedel var lønnet på journalistavtalens skala II. Av de ca 50, var bare 35 ordinære journalister og fotografer med arbeidssted i huset. Blant de øvrige var tegneren Gøsta Hammarlund, motemedarbeider Love Yngve Andersson, bokanmelderne Johan Borgen, Philip Moum, Ragnvald Skrede og Sonja Hagemann, musikk-anmelder Arne Nordheim og kunstanmelder Ola Mæhle. I tallet inngikk også korrespondenter i London, Bonn, Bergen og Trondheim samt utenriksredaktøren Ragnar Vold.

Journalistutdanning og offentlighetsprinsipp

Blant de sakene som sto i forgrunnen på landsmøtene i NJ og Norsk Presseforbund i 1964 da jeg ble valgt første gang, var kravet om en statlig finansiert journalistutdanning og innføring av offentlighetslov, saker som det ennå skulle ta noe tid å få realisert. På NJs landsmøte sto selvsagt også det forestående lønnsoppgjør på dagsordenen med overtidbetaling og lengre ferie som prioriterte krav, ved siden av mer lønn. Dessuten var det stor debatt om medlemskontingenten som ble økt med 5 kr. måneden.

Kinokort og ukepresse-journalister

Senere dette året ble det nyordning for kinokortene Oslo Journalistklubbs medlemmer hadde hatt i mange år. Kortet ga alle OJ-medlemmer adgang for en person på kino alle dager unntatt lørdag og søndag. Nå ble ordningen erstattet med at OJ fikk en kvote partout-kort som ble fordelt på avisene. Ved framvisning av partout-kort og pressekort fikk man fribillett. Det var også dette året opphetede debatter i OJ om ukepressejournalister kunne bli medlemmer. NJs landsstyre hadde gått inn for at de skulle bli medlemmer, men en del av den gamle garde i OJ syntes ikke ukepressejournalister var verdige nok.

Første internasjonale møte og første tvistesak

Allerede før jeg var blitt valgt fikk jeg også mitt første møte med det internasjonale pressearbeid. Vegard Sletten var styremedlem i International Federation of Journalists, og han mente at jeg måtte være med på kongressen som ble holdt i Vichy i Frankrike et par uker før NJs landsmøte. Så avgjort var altså NJ-valget på forhånd. På IFJ-kongressen fikk jeg for første gang møte en rekke av de personligheter som jeg senere skulle få et nært samarbeid med.

Den første alvorlige faglige tvist jeg fikk å hankses med som ny NJ-leder var tvisten ved Associated Press' Oslo-kontor. Kontorets leder, John Lager, sa opp i protest mot et brev han hadde fått fra hovedkontoret i New York. Gunnar Borrevig som var nestkommanderende ved kontoret, og en journalist, gjorde felles sak med Lager. AP sendte Skandinavia-sjefen, amerikaneren Brack Carry fra Stockholm for å ordne opp, og han innsatte briten George Boulwood fra Berlin-kontoret som ny sjef. Etter en del møter løste saken seg, forsåvidt som Lager og de andre fikk sluttoppgjør som var tilfredsstillende.

Første lønnsoppgjør

Det første av mine mange lønnsoppgjør startet i slutten av september 1964. NJ var den gang såkalt «høstfag» på linje med en del andre yrker. Etter to dagers møter ble man 29. september enige om å utsette forhandlingene til etter at de større høstfagene var ferdige. Det var ikke snau krav som ble fremmet av NJ. Av «Journalisten»s omtale framgår det at NJ-lederens gjennomgang av kravene tok en halv time. Kravene innebar bl.a. 15 prosent lønnsøkning, et nytt alderstillegg, 6 ukers ferie, og avvikling av sone C (laveste av tre lønnszoner. Den aller laveste sone D for ikke-dagsaviser var fjernet tidligere). Avisenes Arbeidsgiverforening avviste alle krav. Det eneste man var enig om var at det resultat man senere ble enig om, skulle gjøres gjeldende fra 1. oktober. Forhandlingene ble ikke gjenopptatt før 2. desember. Etter en dags forhandlinger der AA bare tilbød det som LO-fagene hadde fått, ble forhandlingene brutt. NJ varslet kollektiv oppsigelse fra 4. mars for å få mekling i gang.

Lang vei fram

Den kollektive oppsigelse var den gang hele 3 måneder. Det var derfor langt fram til det tidspunkt da man kunne sette press på motparten med en streik. Og ikke nok med det, alle medlemmer måtte personlig undertegne på denne oppsigelsen. Det var et stort ekstraarbeid for NJ sentralt, og for de tillitsvalgte landet rundt å samle inn underskriftene.

Det første meklingsmøte 17. desember ga intet resultat, og NJ forberedte seg på streik. Ekstrakontingent ble vedtatt og det ble sikret økonomisk støtte fra de andre nordiske forbund. NJ fryktet at AA spekulerte i at regjeringen ville bruke tvungen lønnsnemnd for å hindre streik. Det manglet ikke press i den retning fra avisutgiverne i Avisenes Arbeidsgiverforening, som pekte på at både A-pressen og uavhengige aviser ville komme ut under en eventuell konflikt.

Den 25. februar, nesten fem måneder etter utløpet av den gamle avtalen, startet avgjørende mekling. Før denne siste meklingen var jeg forøvrig bedt om å komme til et konfidensielt møte med Aftenpostens økonomiske toppsjef, advokat Leif Nagell-Erichsen. Han inviterte meg til møte på sitt kontor i Aftenposten. Han uttrykte frykt

for streik og håpet vi ville avstå fra det. Jeg sa, som sant var, at organisasjonens medlemmer sto samlet bak de krav som var reist og at streik var en realitet man måtte regne med. Bortsett fra dette var Nagell-Erichsen mest opptatt av å vise meg hvor fint kontor han hadde med eget bad og toalett og alle ønskelige fasiliteter. Nagell-Erichsen deltok ikke selv i AAs forhandlingsdelegasjon, men jeg antar at han ga viktige signaler til dem som var med. Jeg tror at jeg formidlet våre synspunkter på en måte som ikke etterlot tvil om vår kampvilje.

Ildprøven bestått

Den avgjørende meklingen varte i tre dager og til dels netter, og resulterte i et meklingsforslag som partene vedtok. Resultatet ble funnet meget tilfredsstillende for medlemmene. Den laveste lønnssoenen, sone C, ble fjernet, og det ble gitt en ekstra ferieuke for dem med 20 års tjeneste i pressen. Det ble gitt et lønnstillegg etterbetalt fra 1. oktober og et tillegg fra 22. februar, overtidsprosenten ble forhøyet og det var en god del andre forbedringer. Tidsfristen for kollektive oppsigelse ble betydelig redusert. Jeg følte at jeg hadde bestått ildprøven og det var visst en alminnelig oppfatning også utover i lokallagene

Journalistskolen etablert

En merkesak ble brakt i havn dette året. Norsk Journalistkole ble høytidelig åpnet høsten 1965 med Jon Dørsjø som rektor og med Hans Andreas Ihlebæk og Knut Dahlbak som lærere. Lokaler fikk man i en gammel folkeskole i Oslo. Professor Anders Bratholm ble første styreformann og Trygve Ramberg, som hadde nedlagt et stort arbeid med å få skolen etablert, ble nestformann. Med dette var en merkesak for NJ løst, men sannelig skulle den skolen gi oss mange problemer seinere.

Hektisk arbeidsår

1965 ble et anstrengende arbeidsår. Etter at journalistavtalen var brakt i havn i slutten av februar ble det en hektisk virksomhet for å få alle aviser, bl.a. de frittstående avisene, til å gjennomføre avtalen. I løpet av året besøkte jeg åtte lokallag, og siden jeg var i full jobb, måtte dette skje i helgene. En tillitsvalgtekonferanse for hele landet ble også avviklet.

Dette var også året da offset-teknologien for alvor gjorde sitt inntog i norsk presse og det la også nye arbeidsoppgaver på organisasjonen. 1965 var også valgår og dermed var det ekstra arbeidsplasser på alle politiske medarbeidere i avisene. Takket være en tålmodig, hjemmевærende kone, var det mulig å gjennomføre et slikt arbeidsprogram.

Slutt i NJ - London calling

Utpå våren 1966 fikk jeg forespørsel fra sjefredaktør Storsletten om jeg kunne tenke meg å overta korrespondentstillingen i London. Den journalisten man hadde i London var egentlig ikke ferdig med sitt årsmål, men avisen var ikke helt tilfreds med hans virksomhet og ville gi ham avløsning. En medvirkende årsak til at jeg ble spurt, kan vel også tenkes å ha vært at jeg hadde vært redaktør Helge Seips nærmeste politiske medarbeider i avisen. Nå var Seip gått inn i regjeringen og Arve Solstad som var på

vei inn i avisen, var ambisiøs for å bli avisens politiske leder. Dessuten kom han meget godt ut av det med Storsletten, både arbeidsmessig og selskaperlig.

Vel, flytting til London med familie, en sønn på 11 og en sønn på 3, det er ikke bare enkelt. Men etter familieråd ble det til at jeg takket ja til tilbudet. Dermed ble det avskjed med NJ på landsmøtet i mai 1966. Jeg hadde nok god lyst til å fortsette, både fordi jeg fant det uhyre interessant, men også fordi jeg så så mange uløste oppgaver som ved godt arbeid kunne løses. Jeg håpet imidlertid at det med tid og stunder igjen kunne bli aktuelt å bli aktiv i presseorganisasjonene, primært i NJ. I London-perioden holdt jeg meg derfor hele tiden oppdatert med hva som skjedde i NJ gjennom kontakt med fru Mehus på NJ-kontoret og gjennom kolleger.

Fine London-år

Begynnelsen på korrespondentvirksomheten ble litt improvisert. Den leiligheten vi egentlig skulle overta var ikke i orden. De første fem ukene ble tilbrakt med hele familien på det norske sjømannshotellet Duchy i Lancaster Gate. Her fikk jeg bruke resepsjonen til de tidlige morgensendinger. Det hadde jo også sine fordeler med en slik start for det ga en fin innføring i det norske London-miljøet. Men ved siden av jobben var det jo litt stressende de første ukene å dra rundt på visning for å finne et egnet bosted.

De tre årene jeg fikk jobbe i London var gode år. På mange måter var det de fineste år i min journalistiske karriere. Det var arbeidssomt. Opp kl. 5 hver morgen og en tur til nærmeste avisforhandler for å hente dagens aviser (ingen avisombæring der). Deretter gjennomgang av avisene og telefon til Oslo med de viktigste nyheter. Dagbladet var jo fortsatt middagsavis. London var jo den gang fremdeles et politisk sentrum og ikke minst Norges nære tilknytning til Storbritannia gjennom NATO og EFTA, gjorde at det var mye å skrive om. Britisk presse fulgte også meget nøye de gjenværende diktaturer i Vest-Europa, Spania og Portugal, og det ble det stoff av. Ellers var Vietnam-krigen et hett tema som britisk presse dekket mer nyansert enn den amerikanske, foreløpig. Ut over dette skjedde det mye i London både kulturelt og på andre områder. Jeg hadde bl.a. gleden å være en av de første journalister som i norsk presse presenterte Amnesty International som på den tiden var en ung, og ennå ikke etablert, organisasjon. Alt norsk i London måtte naturligvis dekkes i tillegg.

Etter morgensending og frokost ble det jobbing med andre oppgaver, enten på hjemmekontoret eller ved oppdrag i byen. En del reisevirksomhet fulgte også. F. eks. til Nord-England ved munn- og klovsyke, til Sør-England på korteste varsel da et norsk skip hadde havarert, eller til Belfast da urolighetene for alvor startet der. Varierte arbeidsoppgaver var det, og et hyggelig sosialt liv. Heldigvis for en utenlandskorrespondent var det ikke søndagsaviser i Norge så lørdagen var en dag stort sett til egen disposisjon. Fredagskvelden var også vanligvis fin, siden lørdags-Dagbladet ble gjort ferdig tidlig.

Et godt miljø

Den tidligere handelsminister Arne Skaug var ambassadør i London i de første to årene og han var enstående når det gjaldt å knytte kontakter mellom norske i London. Han var en god mann for oss pressefolk som stadig ble invitert i ambassaden når noe skulle foregå. Familien fikk dermed også mange gode venner blant de øvrige ved

ambassaden og i det norske miljøet forøvrig, og det bidro til at savnet av familie og gamle venner ikke ble så stort.

Det ble atskillig annerledes i ambassaden da Paul Gruda Koht overtok som ambassadør det siste året vårt i London. Han var den stive og formelle embetsmann der Skaug hadde vært den joviale politiker som var vant til å omgås bl.a. pressefolk. Gode norske kolleger på den tiden vi var i London var hele tiden Aftenpostens Carlos Forsberg, Sjøfartens Per Bang, NRKs Richard Herman, og en del av tiden også Bengt Calmeyer i Arbeiderbladet.

Ellers hadde jeg glede av medlemskapet i The Foreign Press Association in London som hadde kontorer og oppholdsrom i 11. Carlton House. Her ble det arrangert pressekonferanser og lunsjmøter med framtrepende politikere, de fleste britiske, men også noen utenlandske. I salongene her kunne man også ta med folk man ville intervju eller bare ha en hyggelig prat med. Organisasjonen inviterte fra tid til annen også på turer til forskjellige steder rundt i landet. Foreign Press Association hadde en lang rekke tilbud om praktisk hjelp og assistanse for en korrespondent.

Vi bodde bra i London-årene ute på Putney Heath i retning Wimbledon. Det vesentlige av det relativt beskjedne utenlandstillegget gikk med til husleie og til privatskole for den eldste gutten. Ellers førte vi et nøkternt liv, men følte at vi fikk med oss det meste av det London kunne by på. Utviklende var det språklig og yrkesmessig, og barna fikk stor glede av det også senere.

Hjem igjen

Høsten 1969 var det slutt i London og nå begynte en periode i avisen der jeg jobbet med utenriksstoff og næringsliv. Da vi kom til årsskiftet 69-70 fikk vi utnevnelsen av daværende NJ-leder Ole N. Hoemsnes som presseråd ved statsministerens kontor. Det førte til at jeg fikk forespørsel om jeg kunne tenke meg å ta over som NJ-leder igjen, og for å si som sant var, jeg hadde ikke noe i mot det. Jeg hadde også fått mange henvendelser fra tillitsvalgte rundt i landet som uttrykte ønske om at jeg skulle overta vervet for annen gang.

En 15-årsperiode innledes

Landsmøtet i 1970 ble innledningen til en 15-årsperiode i ledelsen av NJ. Det ble en hektisk periode og særlig de første 10 årene skjedde det mye. Det meste er skildret i Rune Ottesens historieverk om NJ. Det var i denne perioden NJ ble bygget ut til et profesjonelt fagforbund. Vi fikk etablert et system med kontingent som en viss prosent av fast lønn og kontingenttrekket ble effektivisert. Dette ga en økonomisk basis som gjorde det mulig å sette i gang skoloring av tillitsvalgte og å bygge ut sekretariatet med flere faglige sekretærer. En god støtte var det å ha h.r.advokat Alf Nordhus som juridisk rådgiver for NJ og også som deltaker i forhandlingsdelegasjonen ved flere lønnsoppgjør. Det var lærerikt og det førte vel til at jeg ble en nokså profesjonell forhandler etterhvert, eller som det er uttrykt på svensk «En förhandlare är en mellanting mellan en jurist ock en människa»

Bedre arbeidsvilkår og utdanningsmuligheter

Vi fikk i løpet av 1970-årene etablert en enhetlig tariffavtale for hele landet. Det vil si at alle soner som skilte aviser i storbyene og mindre steder ble fjernet. Det samme ble

skillet mellom skala I (såkalte betrodde medarbeidere) og skala II-medarbeidere. Vi fikk etablert lokal forhandlingsrett, 5-dagers uke, betydelig bedret overtidsgodtgjøring og helgeskjerming.

Norsk Journalistlag ble tarifforganisasjon også for arbeiderpressen. Det var en sak som satt langt inne både i LO og i Arbeiderpartiets ledelse. Ukepressens journalister ble skikkelig profesjonalisert og vi etablerte et eget organsasjonsledd for frilanserne.

Fenalår i tariffoppgjør

Flere av oppgjørene i 70-årene var svært harde og det lå på grensen til streik. Når vi unngikk streiker skyldtes det nok at arbeidsgiverne var engstelige for at A-pressen og de frittstående aviser ville tjene på å utkomme under en streik som bare rammet arbeidsgiverforeningens aviser. Under ett av de harde oppgjørene, i 1976, fikk vi under en 22 timers meklingsinnsputt oversendt et fenalår fra det lille Sogn og Fjordane og Hordaland Journalistlag, med følgende hilsen:

Bit ikkje i det sure eplet.
Lat det vesle laget
med det lange namnet
nøre nattesvoltne tingarar.

På vegne av forhandlerne komponerte jeg følgende svar:

Tingarflokken takkar.
Treng trøysta
i tunge timar
når tariffen skal tøyast
med turre tal
og troll skal temjast.
Vonar vilje og visdom
vil vinne.
Til bate for brørne
i brattbakkane.

Jeg tror både de i det vesle laget og de øvrige NJ-medlemmene var tilfreds med oppgjøret. For dette året ble jeg utnevnt til æresmedlem i Finnmark Journalistlag. Allerede før det var jeg utnevnt til ridder av Oplandenes Presseforenings orden «Det store Vi» og til ridder av Oslo Journalistklubbs fornemme Blæksprut-orden (som jeg senere er opphøyet til kommandør i).

Det nye NP

Like etter at jeg hadde overtatt som NJ-leder igjen i 1970 fikk vi omorganiseringen av Norsk Presseforbund fra en medlemsorganisasjon til en organisasjonsmessig overbygning over de selvstendige Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening og Norske Avisers Landsforbund. Her var det gjort et grundig utredningsarbeid ledet av min forgjenger i NJ-stolen Ole. N. Hoemsnes.

Enkeltpersoner landet rundt som var misfornøyd. Og det er klart; man mistet noe av den samhörighet som hadde eksistert mellom redaktører og journalister i samme organisasjon helt siden 1910. Men nye tider krevde nye arbeidsformer. Erttertiden har vist at det var riktig det som ble gjort. Ikke så lenge etter at det nye NP var etablert ble Trygve Ramberg (første leder av nye NP) og jeg utnevnt til riddere av Dannebrogns orden. Det er en heder som ikke er vederfaret så mange pressefolk.

Tøffe lønnsforhandlinger. Fra venstre, Nils E. Øy, Trygve Moe, Alf Nordhus og Simen Hangaard

Utdanning og videreutdanning

Norsk Journalistlag medvirket til utvidelse av Journalistskolen til 2-årig og NJ var pådriveren for å etablere en moderne etter- og videreutdanning ved opprettelsen av Institutt for Journalistikk og reisingen av instituttsenter i Fredrikstad. Jeg hadde selv gleden av å sitte i styret for IJ fra 1975 til jeg sluttet i NJ i 1985, og var formann i byggekomiteen for instituttsenteret. Det samarbeidet vi hadde med ildsjelen Thorbjørn Wale hører til mine beste minner fra organisasjonslivet. I samarbeid med ham fikk vi også etablert studiepermisjonsordningen som mange hundre journalister har hatt nytte av. (Arbeidet med etter- og videreutdanningen og etableringen av IJ i Fredrikstad har jeg beskrevet mer utførlig i en artikkel i en bok som skal utgis i forbindelse med 25-årsjubileet for instituttsenteret i 2005)

Nye inntektskilder

I løpet av 1970-årene tok jeg også initiativet til å få, først NJ, og senere de øvrige presseorganisasjoner, til å fremme krav om fotokopieringsvederlag. Jeg deltok i de første forhandlinger både om bibliotekvederlag og fotokopiering, og var en av dem

som sto bak opprettelsen av det som senere ble KOPINOR og NORWACO (for den audiovisuelle opphavsretten). I Kopinor var jeg så heldig å få virke i en lang årrekke som ordfører i representantskapet, leder av fordelingsstyret og de siste 9 årene som leder av hovedstyret. Hva fotokopieringsmidlene og bibliotekvederlaget har betydd for norske journalister er det ikke alle som har forstått. Det har vært en økonomisk overrisselskilde som har kommet både organisasjonene og enkeltmedlemmer til gode.

To Arbeidsrett-saker

To viktige prinsippsspørsmål ble brakt inn for Arbeidsretten i 1970-årene. Det ene var spørsmålet om Redaktørplakatens legitimitet når den slår fast at det er redaktøren som har ansvaret for sine medarbeidere og deres arbeid. Bakgrunnen var en tvist i Agderposten i Arendal. Avisens suverene eier og styreformenn og samtidig en av byens og distriktets dominerende personligheter, h.r.advokat Stray hadde sine bestemte oppfatninger også om avisens innhold. Han gjorde også sine kritiske synspunkter gjeldende direkte overfor avisens medarbeidere. Disse følte dette både ubehagelig og truende og NJ så det som sin oppgave å få satt en stopper for praksisen.

Arbeidsretten ga NJ medhold, og i kjennelsen ble det slått fast at «styret ikke har adgang til gjennom direkte henvendelser til eller kritikk av redaksjonelle medarbeidere å gripe inn i redaksjonens virksomhet, men er forpliktet til å etterleve bestemmelsene om «Redaktørens oppgaver og plikter i Erklæring av 22. oktober 1953 fra NAL og NR». Denne saken førte til at Redaktørplakaten fikk en rettslig status som vi i NJ var ganske stolte av, og som vi fikk mye anerkjennelse for både nordisk og internasjonalt.

Den andre Arbeidsrettsaken fikk ikke noe heldig utfall for oss. Den gjaldt bruken av de nye tekniske hjelpemidler skjermterminaler og datalagring av stoffet. Vi og arbeidsgiverne var enige om at dette var rasjonelle arbeidsredskaper for journalister. Men typografene som hadde sett utviklingen i andre land, satte seg i mot. Arbeidsrettsaken fant sted i 1978 og gjaldt grafikernes krav om *enerett* til innskriving av stoff på skjermterminaler. Sakens parter var Avisenes Arbeidsgiverforening og Grafisk Forbund, men siden saken i så høy grad berørte våre medlemmer, vedtok vi å gå inn som hjelpeintervenient til støtte for AA.

Arbeidsretten var på befarung i Aftenposten og så der typografene som brukte terminalene, og for flere av rettens medlemmer virket det som om de oppfattet data som litt science fiction. Flere av dommerne var også i en alder som gjorde at de neppe var mest mottagelige for så revolusjonerende nytt som dette. Arbeidsrettens formann, jus-professor Kristen Andersen, hadde et halvt år før blitt behørig feiret på sin 70-årsdag.

Rettens kjennelse gikk oss i mot. Med fire mot tre stemmer. Flertallet, inkludert rettens formann, slo fast at filmsatsparagrafen ga typografene enerett til innskriving av stoff på skjermterminaler. Det var et hardt slag for oss og det ble en dyr kjennelse for norsk presse selv om man med dispensasjon fra NGF har fått mildnet de verste virkningene.

Fradrag for fagforeningskontingent

I 1973 fremmet NJ forslag om at fagforeningskontingent skulle bli fradragsberettiget på selvangivelsen. Forslaget ble sendt LO og de øvrige store sammenslutninger av

fagforbund og til Finansdepartementet. Forslaget ble lunkent mottatt i LO og Finansdepartementet var i mot, men det var støtte fra endel andre frittstående forbund. Det ble altså ingenting av reformen dengang, men i 1977 var altså LO kommet på andre tanker og hadde fått regjeringen med på forslaget. NJ fikk aldri noen kredit fra LO for å ha reist saken. Det er ganske artig å registrere hvor ivrig LO nå forsvarer fradragsretten.

Fra deltid til heltid

De første årene etter 1970 var jeg NJ-leder bare på deltid, men landsstyret vedtok allerede i 1972 å be meg om å søke permisjon i en periode omkring tariffoppgjøret. Senere ble permisjonsperiodene stadig lengre og fra 1975 ble det vedtatt å ha leder på heltid. Dette kunne gjøres også fordi det var lyktes oss å få inn en bestemmelse i tariffavtalen om at den som ble valgt til fastlønnet verv i NJ hadde krav på å komme tilbake til sin avis etter endt tjeneste.

I 1983 vedtok NJ etter diverse utredninger at man skulle ha en generalsekretær og en valgt leder på deltid. Jeg ble bedt om å ta denne stillingen, mens Anne Skatvedt som var nestleder, rykket opp som leder på deltid. Da vedtaket i NJ var fattet, fikk jeg et kortfattet brev fra Dagbladets daværende adm. redaktør John Olav Egeland som ganske kort gjorde det klart at permisjonen og dermed arbeidsforholdet var opphørt. Brevet var så forretningsmessig som det kunne gå an, og Egeland har da også siden gitt uttrykk for at han kanskje ikke hadde valgt den fineste formen for fratredelsesbrev.

Nordisk samarbeid

Samarbeidet mellom de nordiske forbundene ble i denne perioden betydelig styrket. Til å begynne med var NJ en lillebror som i høy grad trakk veksler på de større forbund i Sverige, Danmark og Finland. Men mot slutten av 1970-årene hadde vi kommet mer på høyde selv om vi tallmessig fortsatt lå betydelig lavere fordi vi ennå ikke hadde fått forhandlingsrett i NRK. De mange felles problemstillinger i våre land, ikke minst knyttet til opphavsrett, gjorde at det ble etablert et eget nordisk juridisk utvalg. Der var h.r.advokat Alf Nordhus vår representant, fra Danmark h.r.advokat Jens Buhl (sønn av Danmarks første etterkrigs-statsminister). Finlands representant var cand. jur Lars Bruun, som var den som først engasjerte seg i opphavsrettsspørsmål for journalister i Norden, og fra Sverige deltok i utvalget ombudsmann C.H. Hernlund. Dette utvalget var til stor nytte for samtlige forbund.

Aktive internasjonalt

Internasjonalt deltok NJ aktivt. Vi fulgte opp tradisjonen fra Vegard Sletten som var en av medstifterne i det nye IFJ. Innenfor IFJ opptrådte de nordiske land som pådrivere og som en effektiv og aktiv blokk, selv om det i spørsmålet om kontakt med den kommunistiske internasjonale IOJ med hovedsete i Praha var en viss uenighet mellom det finske forbundet og oss andre. Det finske forbundet skulle også her følge opp landets «balanserte» utenrikspolitikk og FJF var derfor også tilknyttet IOJ. Men det skal sies at det var atskillig uenighet i det finske forbundet, også i ledelsen, om dette spørsmålet.

Jeg ble allerede i 1974 valgt inn i IFJs styre og i perioden 1982-86 var jeg også første visepresident. Om jeg hadde villet, kunne jeg blitt president i 1982, men jeg

følte at NJ ikke hadde styrke nok foreløpig til å ta en slik byrde som det ville være å ha lederen ute i internasjonale oppdrag lange perioder i året.

I den kalde krigen

I 1972 ble jeg også en brikke i den kalde krigen mellom øst og vest, og mer spesielt mellom IFJ og den kommunistiske internasjonale IOJ. Bakgrunnen var strid om pressens etiske regler. IOJ gikk inn for at journalistene skulle følge etiske retningslinjer fastsatt av regjeringene. Vi innenfor IFJ hevdet da, som alltid både før og siden, at det var pressens egne organisasjoner som måtte fastsette de etiske regler og yrkes-kodeks.

IOJ som hadde en generalsekretær med diplomat-status og ubegrenset med statlige midler fra kommunistregjeringene, brukte enhver anledning til å angripe oss i vest. Vi kunne ikke akseptere at det er *«en journalists plikt å arbeide og kjempe for kommunismens utbredelse i verden»* slik det var formulert i det øst-tyske journalistforbundets vedtekter.

Jeg blir krigshisser

På IFJs eksekutivmøte i Strasbourg i 1972 ble IOJs framstøt for politisk fastsatte etiske retningslinjer og yrkesregler debattert. IOJs blad «The Democratic Journalist» hadde kort tid etterpå en lederartikkel signert den franske presidenten for IOJ, Jean-Maurice Hermann, men antakelig forfattet av sekretariatet i Praha. Lederen rettet seg spesielt mot NJs leder Trygve Moe. Jeg ble nevnt spesielt som den innenfor IFJ som «krever rett for journalister til å leke med fyrstikker i kruttammeret». Jeg var med andre ord en farlig krigshisser.

Bakgrunnen for angrepet var at jeg i eksekutivkomiteen hadde advart mot «noen formuleringer i FNs konvensjon om menneskerettigheter som begrenset eller forbød visse former for propaganda» etc. Dette kunne lede til begrensninger i pressefriheten, mente jeg og hadde hele eksekutivkomiteen med meg i det synet. Det er ikke politikere som skal bestemme hva avisene kan skrive.

På bakgrunn av innlegget ble det vedtatt en uttalelse som ble sendt til de regjeringer som nettopp på denne tiden behandlet spørsmålet om ratifikasjon av menneskerettighetserklæringen. Sammen med en danske og en brite utarbeidet jeg forslaget til uttalelse. I den ble regjeringene bedt om ikke å ratifisere § 20 i erklæringen uten å ta reservasjoner som sikret pressens rett til å rapportere og kommentere fritt.

Det svenske journalistforbundets leder, K.G. Michanek, som også var president i IFJ, konkluderte en omtale av saken i norske Journalisten slik:

«När denna internationella organisationen tydligen tänker uppträda för att lärden fria världens organisationer vad pressfrihet är, då tycker man att det politiska och fackliga hyckleriet nått en höjd som inte kan överträffas. Men man vet ju aldrig. Även de otroligaste rekord slås då och då»

Pressestøtte

Helt fra pressestøtten var innført på slutten av 1960-tallet hadde det vært en løpende debatt om den blant pressefolk og politikere. Det førte til at regjeringen våren 1980 nedsatte et nytt Dagspresseutvalg. Dette var det tredje utvalget som skulle vurdere den statlige pressestøtten. I de to foregående utvalgene hadde det ikke vært noen

representant for Norsk Journalistlag med. Det var derfor en positiv overraskelse og anerkjennelse av organisasjonen at den ble representert, og at jeg attpåtil ble oppnevnt som leder av utvalget. Det viste at NJ i løpet av 15 år var blitt en organisasjon som man måtte regne med og ta alvorlig også når det gjaldt pressepolitiske spørsmål. For meg personlig var oppgaven å lede utvalget naturligvis en tillitserklæring og det ble heller ikke fra noen av de øvrige presseorganisasjoner, iallfall ikke offentlig, uttrykt noen misnøye med ledervalget.

Vi jobbet i drøye to år med saken. Utvalgets sekretær var høyskolelektor Odd Raaum som skal ha sin store del av æren for den praktisk talt enstemmige innstilling. Utvalget hadde interessante diskusjoner og meningsbrytninger og klarte å komme til enighet på de fleste punkter. Det var noen avvikende synspunkter på detaljer, men ellers var det bare Høyres politiske alibi i utvalget, cand oecon Berit Bettum, som hadde dissenser av prinsipiell karakter. Den største endringen i forhold til tidligere var at produksjonstilskuddet ble knyttet til opplaget i stedet for til forbruket av avispapir. Regjering og storting fulgte opp anbefalinger på dette området.

Over til NTB

I 1985 fikk jeg en henvendelse fra daværende sjefredaktør i NTB, Ivar Johansen, om å søke en jobb som leder av byråets fotoavdeling. Johansen var interessert i å få inn en som hadde administrativ erfaring og som kjente tariffavtalene. Jeg var i tvil om jeg burde søke. Men på en måte følte jeg at jeg kanskje hadde gjort mitt i NJ. Dessuten følte jeg meg ikke fullt så komfortabel med å være ansatt generalsekretær som å være valgt leder på heltid.

Det endte med at jeg søkte, men det ble en ansettelse med betydelig støy omkring. Redaksjonsklubben i NTB var nemlig totalt uenig med ledelsen, og det samme var fotoavdelingens ansatte (bortsett fra lederen Stig Vanberg). Avdelingen og redaksjonsklubben mente man måtte ansette en fotografisk fagmann, og Øistein Kleiven var deres favoritt. Redaksjonsklubbens leder var Kari Lindebrække, som ikke var kjent for å gå stille i dørene. Hun laget et voldsomt oppstyr med protestaksjoner i byrået. Men styret vedtok å ansette meg.

Den dagen dette skjedde, befant jeg meg på et møte på IJ i Fredrikstad og det gikk ikke bedre enn at NRK fant dette så interessant at de laget et radioinnslag der både Lindebrække og jeg deltok. Det ble en merkelig forestilling der Lindebrække sterkt argumenterte mot min ansettelse i NTB, men framholdt at jeg burde fortsette i NJ til beste for alle norske pressefolk. Deretter gjennomførte redaksjonsklubben en to timers proteststreik mot NTB-styret som ikke godtok deres kandidat. Bedre ble det ikke da redaksjonsklubben noen måneder etter at jeg hadde tiltrådt, sendte brev til NJ med krav om at organisasjonen skulle medvirke til at jeg straks ble utmeldt av NJ.

Da jeg sluttet i NJ ved årsskiftet hadde jeg avtalt med NJs ledelse at jeg skulle fullføre de tidsbestemte oppdrag jeg hadde på NJs vegne, bl.a. styremedlemskap i IFJ og IJ. Vi var enige om at det naturlige ville være en myk overgang til en eventuell annen organisasjonstilknytning i pressen. Dette aksepterte ikke styret i redaksjonsklubben og jeg tok naturligvis konsekvensen av dette og sendte øyeblikkelig utmeldingsbrev til NJ der jeg bl.a. skrev: «Jeg hadde jo håpet at en utmeldelse av NJ etter nesten 40 års medlemskap og aktiv deltakelse kunne skjedd under litt andre omstendigheter enn de foreliggende. Det er imidlertid andre som har lagt premissene

og det må jeg bare ekseptere». NJ tok selvsagt min utmeldelse til etterretning og i brevet til NTB-klubben fra NJ heter det til slutt «at det er vår oppfatning at denne saken kunne vært taklet på en annen måte» Det hører ellers med til historien at mitt forhold til redaksjonsklubben i NTB i mine ni år der var preget av godt samarbeid og gjensidig respekt.

Til NTB i problemer

Det var en turbulent tid å komme til NTB på. Byrådet hadde allerede sikret seg nye lokaler i nybygg i Holbergsgate. De var dyre og de krevde mye nytt utstyr. Økonomien i byrådet skrantet. Men byrådet hadde nedsatt en framtidskomite med Svein Døvre Larssen som leder for å utrede byråts oppgaver. Dette arbeidet ble jeg kastet inn i som sekretær kort tid etter min inntreden i NTB fordi Arne Karstad som hadde begynt som komiteens sekretær, var blitt statssekretær og hadde fått permisjon.

Arbeidet i komiteen viste meg at jeg var kommet til en bedrift i en viss krise. Regnskapet for 1985 viste et driftsunderskudd på 2,3 mill. kroner og et resultat før skatter og årsoppgjørdisposisjoner på minus 1,4 mill. Framtidskomiteen avga sin innstilling i oktober 1986, og en gjennomlesning av den 18 år senere viser hvilken enorm utvikling som har skjedd teknologisk for byrådet og avisene. I 1986 hadde NTB ennå ikke direkte innskrivning av stoff og stoff-formidlingen skjedde over fjernskriver. Fremdeles var det aviser som ikke hadde telefoto og som fikk alle bilder oversendt i form av glansede kopier. Ja, noen aviser med telefoto fikk slike kopier i tillegg.

Byrådet hadde ansatte i en rekke hjelpefunksjoner, som sekretærer, korrekturlesere og bud. Komiteens konklusjoner var klare nok: Aksjeutvidelse som sikret nødvendig kapital. Overgang til forretningsmessig drift slik at aksjeeierne fikk utbytte på sin investering i form av aksjeutbytte eller forbedret tjeneste. Innføring av direkte innskrivning på skjerm snarest mulig.

Disse anbefalingene ble fulgt opp relativt raskt og bidro til styrking av byrådet. Dette førte bl.a. til at NRK kom sterkt inn på eiersiden. Min jobb som fotoredaktør, var som forespeilet, en rent administrativ jobb. Forbedring av arbeidsrutiner ved flyttingen til nye lokaler. Avvikling av postsendte foto, forhandlinger med samarbeidende fotobyrådet i Norden og internasjonalt. I det hele tatt mer enn nok å ta et tak i.

Matre rykker inn

Da Ivar Johansen ønsket å fratre som sjefredaktør ved utgangen av 1988 var det naturlig for styret å se på hele ledelsesformen i NTB. Det endte med at styret ville ha tilbake den gamle ordning med en toppsjef. Dette førte til at disponent Christian B. Jenssen forlot byrådet, ikke helt frivillig.

Som ny toppsjef ble ansatt Hans Erik Matre som kom fra Vårt Land. Han hadde en rekke nye ideer for driften og hadde suksess med flere tiltak. Han ønsket at jeg skulle droppe jobben som fotoredaktør og bli administrativ redaktør for hele byrådet og samtidig styresekretær. Det hadde jeg ikke noe i mot, og jeg fortsatte i disse rollene til jeg forlot byrådet ved utgangen av 1994 da jeg fylte 67 år.

I Matres år og også i de første årene til hans etterfølger, Thor Viksveen, fungerte alt veldig bra i NTB. Viksveen tiltrådte i 1994 som var mitt siste aktive arbeidsår, og på det tidspunkt så alt veldig lyst ut for NTB. Som alle vet ble det

vanskelige år etterpå med store omveltninger og økonomiske vansker. Dessverre er det slett ikke alle som innser verdien av et sterkt nasjonalt nyhetsbyrå i landet.

På den andre siden av bordet

Mine år i NTB var interessante og krevende. Ikke minst var det en utfordring å fronte arbeidsgiversiden i de lokale forhandlinger med redaksjonsklubben og de andre medarbeider-gruppene i huset. Men trass i saklig uenighet mange ganger, lyktes det oss å komme i havn med resultater som ble ansett som akseptable for alle parter.

Et bevis på at jeg ikke hadde vært helt umulig som forhandlingsmotpart, fikk jeg da jeg sluttet i NTB. Redaksjonsklubben foreslo at NJ skulle opprette en pris, Trym-prisen, som hvert år skulle gå til tillitsvalgte som hadde gjort en spesiell innsats, eller deles ut som stipend til en som ville gjennomføre et godt faglig prosjekt. Jeg har hatt gleden av å dele ut denne prisen/stipendiet på hvert NJ-landsmøte etterpå.

Pensjonisttilværelse

Overgangen til pensjonist-tilværelse fra 1995 ble ikke vanskelig. Jeg hadde fortsatt et år etterpå vervet som styremedlem i STUP-ordningen, og dessuten det krevende vervet som leder av hovedstyret i Kopinor. Som pensjonist varte det ikke lenge før jeg ble bedt om å bli medlem av FHV-klubben som består av tidligere redaktører og direktører/disponenter i pressen. En tilleggskvalifikasjon for å bli medlem i den eksklusive 20-mannsklubb er at man har vært aktiv i pressens organisasjoner.

Som pensjonist ble det også mer tid til å engasjere seg i arbeidet for presse-seniorene, både i Oslo og på landsbasis. Fra 1998 har jeg vært leder for Samarbeidsorganet for seniorklubbene for journalister og redaktører i landet. Det har vært givende, spesielt det årlige landsstevne med årsmøte, faglig seminar og sosialt samvær med gamle kolleger fra hele landet. I tillegg har det også vært interessant å delta mer aktivt i det pressehistoriske arbeidet og i likhet med mange kolleger ser jeg fram til realisering av prosjektet Norsk presses historie.

Til Østen som fjerde styrmann

av Ingjerd Galtung

Mitt første møte med eventyrlige Thailand var i mai 1960. Som Morgenbladets medarbeider ved FN hadde jeg truffet Thailands utenriksminister, Thanat Khoman, under hovedforsamlingen høsten 1959, og ble da invitert av ham til Bangkok. Invitasjonen var det heldige resultat av en misforståelse.

Høsten 1959 hadde jeg en sekretær, Dione, som jobbet frivillig for meg, bare for å kunne oppholde seg innenfor verdensorganisasjonens fascinerende vegger. Dione hadde blant annet arrangert et intervju med den thailandske utenriksministeren, men hadde tatt feil av møtestedet. Mitt intervjuobjekt og jeg satt derfor og ventet i hver vår del av FN-bygningen. Etter en time ga jeg opp og ringte den thailandske FN-delegasjonen for å høre hva som var skjedd. Her fikk jeg snakket med Thanat Khomans sekretær, den lovende unge diplomat, Anand Panyarachun, som skulle bli en av mine beste venner, og som i to perioder i begynnelsen av 90-årene var landets statsminister.

Utenriksministeren hadde ventet på meg i lang tid, sa Panyarachun. Da han forklarte hvor, gikk det opp for meg med hvilken forferdelig tabbe Dione hadde begått. Han fremholdt videre at noe lignende hadde aldri hendt Hans Eksellense. Det forsto jeg og spurte fortvilet: "Hvorledes skal jeg få bedt om unnskyldning?" Svaret forbløffet meg. Thanat Khoman skulle gi en mottagelse i FN-delegatenes spisesalong i FN-bygningen to dager senere. Sekretærene ville sende meg en innbydelse så jeg kunne få fremført unnskyldningen i litt festlige omgivelser.

Innbydelsen kom som lovet – ekspress. Litt nervøs var jeg nok da jeg presenterte meg for Thanat Khoman, der han sto og tok imot fremtredende FN-delegater. Han var et eneste stort smil da han hørte navnet mitt, og sa han gjerne ville snakke med meg når han hadde hilst på alle gjestene. Da kom han opp til meg og før jeg fikk sagt noe, erklærte han at feilen angående møtestedet sikkert lå hos hans kontor. Det hjalp ikke hvor mye jeg protesterte. På mitt spørsmål om han kunne avse tid til et nytt forsøk på intervju, svarte han at han neste dag skulle reise til Washington D.C. og derfra direkte hjem, men så tilføyde han meget uventet: "Hvorfor ikke i Bangkok? De er Regjeringens gjest fra det øyeblikk De setter føttene på thailandsk jord. Skål!" utbrøt han og hevet glasset. "Vår neste skål blir i Bangkok!" Og så sluttet utenriksministeren seg til de øvrige gjestene.

Jeg ble stående igjen himmelfallen med halvtømt glass. Siden jeg var ganske liten hadde min drøm vært å få komme til Østen. Her var drømmen så å si innen rekkevidde, men reisepengene manglet. Å fly til Bangkok var en for dyr affære. Det syntes også Morgenbladet da jeg forela dem invitasjonen. Avisen gledet seg imidlertid til interessant og spennende stoff, men betale reisen kom ikke på tale. Det fikk jeg ordne selv.

I dagene som fulgte tenkte jeg ikke på annet enn hvorledes jeg skulle komme til Bangkok. Plutselig en dag slo ideén om lastebåt meg. Den prisen ville nok være overkommelig. Jeg ringte så rundt til de forskjellige rederier som hadde

representanter i New York, men ingen hadde ledig plass. Østen var i det siste blitt et populært reisemål. Til slutt ble rederiet A.F.Klaveness & Co. min reddende engel.

Tanken var å reise like etter jul, men jeg fikk en sterk bronkitt i januar og turen måtte utsettes til mars. Jeg skulle da få følge med "M/S Oakville" til Hong Kong. Lastebåtene hadde lov til å ta 12 passasjerer, uten at det var lege ombord. "Oakville" var fullbooket i mars, men rederiets New York-representant var meget oppfinnsom. Han mønstret meg på som "fjerde styrmann", en ikke-eksisterende tittel. Det ble derfor ingen lønn, men heller ikke noe å betale. Jeg var henrykt.

Etter Bangkok skulle jeg hjem til Norge og tilbringe sommeren der. Jeg fikk ordnet med rederiet Wilh. Wilhelmsen å få bli med som en av deres 12 passasjerer fra Penang i Malaya til Genoa og så derfra ta toget til Oslo.

Da Nasjonalist-Kinas FN-ambassadør hørte om Thailands invitasjon, satte han seg i forbindelse med sin regjering og jeg ble invitert til Formosa, som Taiwan het den gangen, med billett tur-retur Hongkong. Derfra hadde jeg råd til å betale flybilletten til Bangkok selv. Ikke fritt for at det rådet misunnelse blant mine kolleger ved FN. Som Associated Press sin korrespondent uttrykte det: "Her møter jeg presis opp til alle intervjuer. Du, derimot, møter ikke opp i det hele tatt og blir belønnet på denne fantastiske måten!"

Det thailandske kongepar, kong Bhumibol og dronning Sirikit, skulle i siste halvdel av 1960 på en offisiell reise til USA og en rekke europeiske land. Norge sto på programmet i september. Det var egentlig dette som lå bak invitasjonen. Utenriksminister Khoman ønsket en norsk journalist til landet for blant annet å skrive om kongeparet. I den anledning skulle det derfor ordnes med en audiens.

Filmen og operetten "The King and I" hadde forarget Thailand som tidlegere het Siam. Det tilbakestående Siam som fremstilles her for nesten 100 år siden, hadde intet til felles med dagens moderne Thailand ("De fries land") som fikk sitt nye navn under annen verdenskrig. "The King and I" hadde gitt verden et skjevt inntrykk av landet. Regjeringen ønsket å rette på dette ved å sende det sjarmerende kongeparet ut i verden.

"The King and I" var laget etter den amerikanske forfatterinnen, Margaret Landons bok "Anna and the King og Siam." Den igjen var et utdrag av to bøker, skrevet av engelske Anna Leonowens, som oppholdt seg i Bangkok fra 1862 – 1867 for å undervise kong Mongkuts harem og noen og seksti barn. Kong Mongkut var en meget alvorlig mann. Det ergret thailenderne at han ble latterliggjort i "The King and I", og filmen var blitt forbudt i Thailand.

Eventyrlige Østen

Jeg skulle gå ombord i "Oakville" i San Pedro utenfor Los Angeles 20. mars. Skipet gikk egentlig fra New York rundt Panama-kanalen, men jeg besluttet å ta Greyhound-buss tvers over kontinentet, så fikk jeg den opplevelsen med meg også.

De 12 passasjerene var meget sympatiske, alle som en, men jeg var avholdt fra å være for mye sammen med dem. Jeg hørte jo som "fjerde styrmann" stengt tatt til mannskapet og kapteinen satte meg, for ikke å gi meg følelsen av at tittelen bare var symbolsk, til å friske opp dekkets grønnfarge. Jeg måtte derfor det meste av tiden konsentrere meg om malerkosten. Tross alt hadde jeg ingen øvelse i å male skipsdekk, og det gikk unektelig noe tregt, særlig når skipet gynget.

Vårt første stoppested var i Fillipinenes hovedstad, Manilla. Byer var allerede den gangen meget moderne med en flott nybygget havn. Høye forretningsbygg og luksuriøse villaer lå side om side med levninger fra spansketiden (1565 – 1935) som f.eks. ærverdige, gamle katedraler. Manilla var interessant og fargerik nok, men det at flere av oss ble bestjålet og grundig lurt da vi vekslet penger, gjorde begeistringen for mitt første møte med Østen minimal.

Neste stopp var Hongkong, for mitt vedkommende båtturens mål. Her var det meningen å bli i to uker for å skrive om stedets flykningeproblemer. Kinesere flyktet stadig i store strømmer fra det kommunistiske Kina til friheten i Hongkong. Den norske flyktningeråd hadde bevilget en større sum til flyktningearbeidet og Morgebladet ønsket reportasjer om hvorledes pengene ble disponert.

For et velordnet samfunn dette var! Og så interessant med sin blanding av britisk organisasjon og Østens sjarme. Det var vår, alt sto i blomst. Jeg bodde i KFUK oppe i åsen, "The Peak", som hevet seg over byen. Der hadde jeg en vidunderlig følelse av å vandre omkring i Edens have.

Det hadde jeg derimot ikke i Formosas hovedstad, Tapei, som var skitten og grå i 1960. Alle var imidlertid uhyre elskverdige, og det var lagt opp et hektisk, instruktivt program fra ankomsten 27. april til avreisen fjerde mai. Når jeg tenker på de små jordhyttene fra 1960 og dagens høybygg i Tapei, kan utviklingen bare betegnes som "et mirakel." Jeg har vært tilbake fem ganger siden og observert enorme fremskritt for hver gang.

Og så sto omsider Bangkok for tur. Dit ankom jeg etter avtalen den fjerde mai, men da meget forsinket. En innbydelse til middag hos den norske ambassadør, Ditlef Knudsen og frue, gikk jeg derfor dessverre glipp av. Utenriksminister Khoman var også invitert, men jeg syntes ikke jeg kunne ankomme, idet gjestene var iferd med å gå. Mitt nye bekjentskap fra New York, utenriksministerens sekretær, Anand Panyarachun, som møtte meg på flyplassen var enig i det, så det bar isteden direkte til hotellet.

Bangkok ble en fantastisk opplevelse. Det første inntrykket jeg fikk i FN nesten forsterket seg. Hvilke mennesker! De bare smilte og tok livet tilsynelatende med knusende ro. Ingen opphisselser. Deres favorittuttrykk var "mai pen rai", det spiller ingen rolle, når noe gikk dem imot. Særlig imponerte kvinnene meg. De var velstelte og vakre, kledd etter siste mote, hadde flotte skikkelser og var emansipert, uten å ha mistet sin feminitet. Myten om at Østens kvinner holdt seg til hjemmets arne gjaldt iallfall ikke i Thailand, der jeg opplevde dem som journalister, leger, advokater, økonomer osv. På toppen av det hele var de som regel gift og hadde flere barn.

Oppholdets høydepunkt ble audiensen på det kgl. slott "Chitraladda." Dronning Sirikit, som var vakrere enn på de bilder jeg hadde seg av henne, var et eneste stort smil og overlot konversasjonen til kong Bhumibol. H.M. uttrykte forargelse over "The King and I." Ifølge ham var det bare fem prosent sannhet i den, men den særdeles musikalske, thailandske kongen innrømmet imidlertid at melodiene var meget fengende.

Vår samtale dreiet seg ellers for det meste om kongeparets forestående reise til USA og Europa. Han gledet seg meget til å se Norge. Ingen thailandsk konge hadde besøkt vår land siden 1907, så hans besøk der ville bli noe spesielt.

Da kong Bhumibol reiste seg som tegn på at audiensen var forbi, var det gått nøyaktig en time. Da vi forlot slottet, fikk jeg av min eskorte fra Utenriksdepartementet høre at det er sjelden kongen lar noen sitte så lenge. Jeg var storfornøyd. Min redsel hadde vært at kongen ønsket å få det hele unnagjort på fem minutter som var minimum. Dette ville selvsagt bli kjent, og ikke være videre smigrende for meg.

Like etter ankomsten ble jeg invitert i middag i Utenriksdepartementet med Thanat Khoman som vert. Før middagen, mens champagne ble sjenket i glassene, kom utenriksministeren bort til meg, hevet glasset sitt og sa: "Skål! Der ser De jeg fikk rett!" Og det hadde han fått. Men selv var jeg ikke skråsikker som ham, da han forutsa at vår neste skål ville bli i Bangkok. Noen dager senere fikk jeg også det feilslåtte intervjuet.

Under den storslåtte middagen hadde jeg Thailands tidligere ambassadør i Frankrike, general Chai Prathipasen, til bords. Før han dro til Paris for seks år siden, hadde han vært direktør for det nå 30-årige hotellet, Ratanakosin, like ved Utenriksdepartementet. Han var nylig vendt tilbake til Bangkok, og hadde påtatt seg oppgaven med å bygge om Ratanakosin til å bli konkurransedyktig med hovedstadens to stoltheter: sagnomsuste Oriental Hotel og elegante Hotel Erawan. Ratanakosin ble av utlendinger referert til som "The Rat" (rotta), beklaget generalen, og lot meg dermed forstå hvilken vanskelig oppgave han hadde påtatt seg. Utenriksminister Khoman var formann i hotellets styre og dermed på å finne nytt navn til hotellet. Foreløpig var intet forslag funnet godt nok. Lite ante jeg, mens jeg satt og hørte på min bordkavaler, hvilken rolle jeg selv skulle komme til å spille i hotellets utvikling.

Det var tydelig at generalen bar på en sorg, han var meget nedfor. hans kone døde for en tid siden i Paris av kreft. Nå var han tilbake i Bangkok for godt. En dårlig lever tvang ham til å holde streng diett og blant annet ikke drikke alkohol. Det var ikke lett, han hadde nemlig alltid vært glad i sin scotch, for glad, innrømmet general Chai. Fordi de thailandske etternavn som regel er så lange, ble de fleste tiltalt med fornavn.

Etter middagen ble det servert kaffe ute på terrassen, mens et orkester som satt på gulvet spilte dempet thailandsk musikk. Jeg kommer aldri til å glemme den kvelden med de elegante kvinnene, herrene i hvit smoking, den besnærende musikken og den mørke tropenatten med himmelen full av lysende stjerner. Oppgjennom årene har jeg ofte opplevd lignende kvelder, både i Bangkok og andre steder i tropene, men det er denne kvelden som har prentet seg inn hos meg, det er denne jeg alltid vil huske, fordi det var den første og alt var så nytt.

Når Utenriksdepartementet ikke hadde satt opp noe program, tok general Chai seg av meg. Det ble mange turer i hans hvite Peugeot. Vi var blant annet ute ved kysten og badet i Paththaya, som den gangen var en idyllisk fiskerlandsby, ikke en syndens bule som idag. Generalen tok meg også med til Ratanakosin Hotel, der det eneste som imponerte meg var den blide, tykke indiske portvakten utenfor hotellet.

Da var Hotel Erawan noe annet! De hadde sveitsisk kokk som laget utsøkt mat. Vi inntok en herlig lunsj der. Jeg forsto frykten for konkurranse fra dette hold og likeledes fra Oriental Hotel, som hadde vært tilholdssted for berømte forfattere siden 1895. For noen år siden hadde hotellet fått en ny fløy på ti etasjer. Spisesalen, Normandie Grill, lå i 10. etasje og hadde en fantastisk utsikt over Bangkok. Hit kom

nok mange gjester bare for utsiktens skuld. I den retning hadde Ratanakosin intet å by på. Dette bekymret generalen.

Han var en enestående guide, og det var utrolig mye interessant å se. Først i det siste var det gått opp for thailenderne hvilke skatter de rent turistmessig hadde i sine gamle templer, historiske minnesmerker og egenartede skikker. Enkelte for lengst avlagte skikker og sermonier var derfor igjen tatt i hevd på grunn av de turister man håpet ville strømme til landet. Tidligere ble de få turister som besøkte Bangkok tatt for gitt, ingen ofret dem videre interesse. Her skulle det bli endringer, derfor var "Tourist Organization of Thailand", populært kalt TOT, nylig opprettet.

"Min ambisjon er å gjøre Bangkok til et paradys for turister," fremholdt TOTs sjef, oberst Chalermchai Charuvastr, i et intervju med meg under oppholdet. Obersten levde da i lykkelig uvitenhet om at stedet også skulle bli et paradys for sexhungrige europeere og amerikanere...

De to ukene i Bangkok, inntil da mitt livs mest fantastiske, gikk som et vindpust. Jeg ble tett av alt, selv ikke heten, 40 grader C, med en fuktighetsgrad på 80 prosent, sjenerte meg. Jeg følte at her kunne jeg bo, men muligheten til dette, selv for en tid, var lik null. Trodde jeg da.

Etter en meget vellykket 17. mai-mottagelse i Den Norske ambassasade, reiste jeg følgende dag med tog til Malaya. I kupéen satt det bare en amerikansk lærerinne fra San Fransisco. Hun snakket i et kjø og irriterte meg noe enormt, fordi jeg ønsket å nyte det avvekslende landskapet og ikke var innstilt på konversasjon. Vi overnattet på toget og kom til grensebyen, Songkla, grytidlig neste morgen. Da en fyr fra immigrasjonen hadde inpsisert amerikanerinnens pass, påpekte han at det ikke var i orden. Hun måtte forlate toget. Selv om jeg syntes veldig synd på henne, pustet jeg lettet ut, men det varte ikke lenge.

"De også," utbrøt han etter å ha studert mitt pass. "Fengslet er fullt, så dere skal foreløpig innlosjeres på et gjestgiveri." Mine protester og det at jeg var regjeringens gjest, ble ignorert. Jeg har aldri riktig forstått hva som var i veien med den amerikanske lærerinnens pass. Amerikanere trengte nemlig ikke visum, men mitt var faktisk utløpt. Jeg ankom 4. mai og hadde visum stemplet i passet for 14 dager, mao. til 18. mai, men hadde selv glemt på påpeke at jeg ville passere grensen 19. mai. Å bli arrestert på ubestemt tid for syv timers overtredelse, var likevel i drøysteste laget.

Vi ble plassert i et hett, illeluktende rom. Det fikk så være. Verre var usikkerheten om hvor lenge arrestasjone kom til å vare. I Malayas hovedstad, Kuala Lumpur, hadde jeg en rekke avtaler, men skulle først hvile ut og bade på øya Penang, på veskysten, dit jeg i prinsippet skulle ha ankommet kl. 15. neste dag. Jeg tålte således noen dagers forsinkelse, men ikke for mange.

Senere samme morgen ble jeg overlatt til underordnede politifolk som ikke snakket engelsk og jeg forlangte en tolk. En amerikansk misjonær som var lege på stedets hospital, ble hentet. Han var lite begeistret og beklaget seg over at han ikke fikk utført jobben sin, fordi turister stadig vekk ble kastet av toget, med eller uten grunn.

Via legen ble det ordnet med telefon til Utenriksdepartementet. Her kom jeg i forbindelse med Anand Panyarachun, som ble meget forskrekket da jeg fortalte om reisen store antiklimaks. Han ba om å få politisjefen på tråden, forklarte min status og ga ordre om å sette meg på første tog neste morgen, og i dag måtte politiet gi en lunsj

for meg. Den ble livlig fra politiets side, forbeholden fra min. Jeg var heldig ble det hevdet. Jeg kunne reise videre allerede neste morgen, mange måtte ofte bli i lang tid før deres "sak" var blitt ferdigbehandlet. Derfor var det dårlig med fengselsplass.

Neste morgen ble jeg bilt til stasjonen med en helt annen respekt enn da jeg var blitt kastet av toget foregående dag. Jeg besluttet etter den fantastiske gjestfrihet jeg hadde nydt i Bangkok, å ikke gjøre noe vesen av denne episoden, heller skrive til utenriksministeren og fortelle om legens erfaringer. Det skulle vise seg å være en riktig beslutning.

Etter å ha hvilt ut i Penang, tilbragte jeg flere hektiske dager og kvelder med malaysiske venner fra FN, i hovedstaden Kuala Lumpur. Og så var Østen et avsluttet kapittel. Wilhelmsens "Talisman" skulle gå fra Penang 21. mai. Den 25. mai fikk jeg imidlertid uventet beskjed fra agenten om at datoen var fremskjøvet til 27. mai. Det var en kjærkommen beskjed, for den kvelden var jeg invitert av en malayisk diplomat til å være med på et gardenparty hos kongen. Denne begivenheten skulle jeg gjerne ha kunne føye til rekken av mine Østen-opplevelser.

Jobb i Bangkok

Reisen hjem gikk uten komplikasjoner. Jeg oppholdt meg i Oslo over sommeren, fullt opptatt med å skrive reportasjer fra turen og dro tilbake til New York og FN i september, før kong Bhumibols og dronning Sirikits besøk i Norge. Middagen regjeringen ga til ære på Akershus var jeg invitert til, men gikk glipp av da jeg hadde sagt ja til å være med i et radioprogram i New York. Det betød en del for meg å få delta i dette.

Jeg hadde ikke vært lenge i New York før det ringte en fra Thailands FN-delegasjon med bekjed om at det der var kommet et telegram til meg fra Oslo. Avsenderen var utenriksminister Khoman som håpet jeg kunne ha middag med ham den følgende søndag kveld, det ville si om fem dager. Han skulle følge kongeparet fra Oslo til Stockholm og derfra fly direkte til New York, for å holde Thailands innlegg under FNs hovedforsamling.

Selvfølgelig kunne jeg ha middag med ham! Den fant sted i en sjarmerende fransk restaurant, "Chateau Henri IV", med smektende musikk, dempet belysning og stearinlys. Stedet hadde norsk hovmester, og jeg hadde selv valgt det. Jeg var spent på om det bare gjaldt en middag, eller om det var noe utenriksministeren ville. Det var det siste.

Han hadde fått mine artikler i engelsk oversettelse og var synlig begeistret. Jeg hadde sendt en del til Danmark også, der blant annet magasinet "Tidens Kvinder" hadde hatt en stort oppslått reportasje om kongeparet. Vi snakket en del om artiklene og mitt opphold, og så nevnte han plutselig det som skjedde ved grensen: "Det har jeg glemt. Det endte jo godt, takket være Anand." Jeg ønsket ikke å komme nærmere inn på hendelsen, men det ønsket han. "Det trengtes nok en del opprydding der nede i sør og det blir nå gjort. Fordi De taklet det på den måten De gjorde, har jeg besluttet å spørre om De kunne være interessert i å komme tilbake til Thailand. Turistorganisasjonen trenger f.eks. en som kan skrive turistbrosjyrer på engelsk, og da helst en journalist."

Det jublet inni meg. Musikken spilte "La Vie en Rose," min yndlingsmelodi den gangen, i det jeg svarte at det ikke var noe jeg heller kunne ønske meg. Og så var

det besluttet. Thanat Khoman, som fra New York skulle slutte seg til det thailandske kongeparet i Roma, ventet ikke å være tilbake i Bangkok før om noen måneder. Da ville han sende med et brev med beskrivelse av mine arbeidsoppgaver.

Like før jul fikk jeg brevet. Utenriksministeren var nå tilbake i Thailand, der man gledet seg over den lykke kongeparet hadde gjort i de forskjellige land som sto på programmet. Dronning Sirikits klær, laget av motekongen Pierre Balmain, hadde vakt oppsikt over alt. Med ett fremsto dette asiatiske kongedømmet slik man hadde håpet, som noe reelt. Det ble ikke lenger betraktet som kulissene i en operette.

Utenriksministeren skrev at jeg var ventet i Bangkok når som helst etter jul. Turistorganisasjonens sjef, Chalermchai Charuvastr, som i mellomtiden var blitt forfremmet fra oberst til general, trengte meg sårt. Men, så var det om jeg trodde jeg kunne på meg å lage Thailands første eksportmagasin for landets nyopprettede eksportråd?

Når det gjaldt innkvartering, hadde Thanat Khoman avtalt med general Chai at jeg kunne bo på "Ratanakosin", nå omdøpt til "Royal Hotel". Mitt opphold der skulle være gratis. Til gjengjeld skulle jeg ta meg av hotellets korrespondanse, gi personalet undervisning i engelsk og samtidig gi dem litt innsikt i hotelldrift, da Thailand ikke hadde noen hotellfagskole. Det hadde jo ikke jeg heller, men jeg hadde i det minste bodd på en rekke hoteller rundt i verden. Dette skulle nok gå!

Turistbrosjyrene var midt i blinken, men noe betenkt gjorde brevet meg. Hvorledes skulle jeg klare å lage landets første eksportmagasin? Iveren etter å få komme tilbake til Thailand var imidlertid så intens at jeg trøstet meg med ordtakene: "Den Gud gir et embede gir han også forstanden." Jeg skrev henrykt tilbake at jeg slo til. Lønnen var i amerikanske dollar og meget god, særlig all den stund jeg slapp utlegg til kost og losji.

Høstens hovedforsamling ble uhyre interessant, ja faktisk historisk. Krusjtsjov, Castro, Nasser, Sukarno, Nehru og en mengde andre statsoverhoder strømmet til New York, for ikke å snakke om alle de mange nye afrikanske nasjoner som ble medlemmer av verdensorganisasjonen det året, så nå ble Afrika-kartet flittig studert.

Etter jul gikk dessverre Thailands-planene foreløpig i vasken. Som året før fikk jeg en ondartet bronkitt og først i mars så jeg meg i stand til å planlegge reisen. Mine venner fra fjoråret, Klavess & Co. hadde en båt som passet, "M/S Glenville". Den gikk fra San Pedro i begynnelsen av april og var fremme i Bangkok ca. 10. mai. I mitt fravær ble det ordnet med at en kvinnelig norsk journalist som var gift med en amerikaner, overtok mine korrespondanser fra FN.

Jeg følte meg svak etter bronkitten og trengte den båtturen. Med alt det arbeid som ventet på meg i Bangkok, gjaldt det å komme frem uthvilt. Denne gangen hadde jeg ikke krefter til å busse over kontinentet, men fløy til Los Angeles.

Reisen over Stillehavet ble meget forskjellig fra sist. Alle de passasjerene som hadde fulgt med skipet fra New York rundt Panama-kanalen, var gått i land i Los Angeles, unntatt Mrs. Crimson, en rik enke fra Florida. Hun skulle til Sigpore og der bytte båt tilbake til USA. Hennes psykiater hadde rådet henne til å ta denne sjøreisen, og da fortrinnsvis med et norsk skip. Det var noe spesielt med norske sjøfolk, forklarte hun meg en av de få gangene vi snakket sammen. Det fremgikk tydelig hva hun var ute etter. Vi ble således bare to passasjerer. Det hadde vært mange avbestillinger på

grunn av urolighetene i Laos. Folk var redde for at disse skulle spre seg til andre land i Østen.

Kapteinen var meget bekymret, han forsto ikke hvorledes det hele skulle gå. Mrs. Crimson som var alkoholiker, nektet å vise seg ved måltidene. Isteden beordret hun maten servert i lugaren, der hun lå til køys og bare drakk. Stadig vekk kom en av lugarpikene til ham med lapper fra henne. De startet alltid med "darling" og inneholdt en inntrengende bønn om at han kom inn og så til henne. Det måtte han som skipets kaptein gjøre, men gruet seg alltid noe enormt, betrodde han meg. Hun gjorde oss faktisk nervøse alle sammen med sin stadige ringing etter lugarpikene. Mrs. Crimson hadde betalt sin billett og hadde all mulig rett til "schervisch", mente hun.

Da vi kom til Manila foreslo kapteinen at hun burde bo på Manila Hotel de dagene vi lå i havn der, underforstått så lugarpikene kunne får hvilt seg litt. Mrs. Crimson nektet imidlertid å kle på seg, sto og svaiet i neglisje og forlangte ambulanse til hotellet. Det nytte ikke hvor mye kapteinen forklarte henne at det ikke eksisterte det hotell i verden som aksepterte gjester som ankom for fulle sirener i ambulanse. Hun holdt på sitt. Ambulanse ble riktignok til slutt bestilt. Den kjørte imidlertid direkte til et sykehus, der diagnosen "delirium tremens" ble stilt. Her ble Mrs. Crimson, inntil hun etter sigende sendtes tilbake til USA med fly to uker senere.

Da hun var vel plassert på sykehus, inviterte kapteinen meg på en drink i Manila Hotel for å feire at vi var blitt kvitt henne. Drinken tok vi i hotellets bar, "Jungle Bar." Den var dekorert som en jungel, og den morsomste og samtidig mest intime bar jeg inntil da hadde sett. Om Bangkok bare kunne få noe lignende, tenkte jeg.

Nå senket det seg endelig ro og fred over skipet. Denne gangen var jeg vanlig passasjer og hadde nok av tid. I avskjedsgave hadde en thailandsk venn gitt meg en bok om Thailand, "Lords of Life", skrevet av prins Chula Chakrabongse som var en onkel av kong Bhumibol. Boken ga et dyptpløyende innblikk i Thailands spennende og til dels blodige historie, og ble forært meg for at jeg denne gang skulle ha en del innsikt i landets historie. Nå skulle jeg tross alt arbeide der, jeg var ikke en to ukers gjest.

Ratanakosin blir både hjem og jobb

Det første jeg så da "Glenville" la til kaien i Bangkok havn torsdag morgen den 11. mai 1961, var en hvit Peugeot jeg husket så godt fra året i forveien. Det varte ikke lenge før bilens eier, general Chai Prathispasen, kom ombord. Han ble presentert for kapteinen og så var det bare å samle sammen alle koffertene og takke for reisen. Jeg var tilbake i "smilets land." Utrolig!

Tollvisitasjonen ble en enkel affære med en mektig mann som general Chai til å bane veien. Den tok bare et par minutter. Noe å fortolle hadde jeg forsåvidt heller ikke. Bagasjen besto vesentlig av lette sommerkjoler og bomullsundertøy. Jeg lærte siste gang at nylon var uutholdelig i tropisk hete. Alle koffertene ble bragt inn i bilen. Generalen hadde med seg en venn som også hadde bil, i tilfelle det ikke var plass nok til koffertene i hans egen. Det var det selvsagt ikke. Jeg hadde jo med meg bagasje for et år.

Da jeg hadde satt meg vel til rette og betraktet generalen nærmere, slo det meg hvor dårlig han så ut. Leversykdommen hadde nok ikke bedret seg tross den strenge

dietten. Han fortalte riktignok også at han alltid følte seg trett og bare jobbet på hotellet et par timer hver dag. Resten av tiden tok han det med ro hjemme. Ombyggingen var gått meget langsommere enn ventet. Det ble derfor en tid til det gamle "Ratanakosin" kunne åpnes offisielt som "Royal Hotel", men han håpet dette ville skje i juli, en forøvrigt meget optimistisk spådom. Etter mange viderverdigheter, komplikasjoner og uforutsette uhell, fant åpningen sted i oktober.

Mens general Chai pratet satt jeg hele tiden og nærmest kløp meg i armen. Alt var så ufattelig. Vi bilte gjennom byen som jeg ikke hadde trodd jeg skulle få se igjen, og her var jeg! Til slutt kjørte vi langs Rajadamnoen Aveny som kong Bhumibols oldefar, den reformvennlige kong Chulalongkorn, fikk anlagt etter at han hadde vært i Paris og opplevd Champs Elysées. Kopien hadde lite til felles med originalen, men det var en aveny og ved dens slutt lå hotellet. Utenfor var skiltet med "Ratanakosin Hotel" skiftet til det mer internasjonale "Royal Hotel".

Den tykke indiske dørvakten sto fremdeles utenfor hotellet. Han var ikke blitt byttet ut med navnet. Inderen smilte bredt og gjenkjennende, gjorde honnør og sa "Good morning, Sir!" Alle utenlandske kvinner i Thailand ble den gangen tiltalt med "Sir", fordi thailenderne selv ikke gjør noen forskjell i sitt eget språk. Det kommer helt an på om en mann eller kvinne snakker. Er det en mann heter det, uansett hvilket kjønn han henvender seg til, "krap", og en kvinne bruker uttrykket "ka".

Mens bagasjen ble plassert i lobbyen kom en opphisset franskmann opp til generalen. Han gestikulerte med hele seg, var ildrød i ansiktet og beklaget at værelset mitt ennå ikke sto i full stand, d.v.s. sengen og klesskapet var ikke satt på plass. Den temperamentsfulle herren ble presentert for meg som Charlie, hotellets assisterende direktør.

Det var imellomtiden blitt lunsjtid, generalen foreslo at vi skulle spise, mens Charlie sørget for at alt kom på plass. Etter lunsjen kunne jeg inpisere værelset før vi begynte å arbeide, mente min nye sjef. Intet ble nevnt om bagasjen, koffertene skulle tydeligvis pakkes ut om kvelden, ikke i arbeidstiden. General Chai var ikke lenger min oppvartende kavaler, men min arbeidsgiver. Forskjellen var merkbar, og håpet om å få aklimatisere meg noen dager, før jeg den følgende mandag skulle starte i turistorganisasjonen, brast. Jeg kom imidlertid ikke med innvendinger, bare smilte slik en thailender ville ha gjort.

Vi inntok lunsjen i hva generalen refererte til som "den gamle spisesalen". Den nye restauranten med rennende vann nedenfor vinduene og det elegante franske navnet "La Cascade", var ennå ikke ferdig, men ble det nok til den offisielle åpningen av hotellet. Ingen annen restaurant i Østen hadde noe lignende. Dette så generalen på som en sensasjon, ikke bare i Bangkok, men i hele denne del av verden. Jeg kastet litt malurt i begeret ved å påpekte at dette var svært alminnelig i fiskeforretninger hos oss. General Chai poengterte sterkt at han hadde sagt "i Østen" og virket støtt. Jeg burde ha holdt munn.

Det rennende vannet fikk en levetid på nøyaktig tre uker. Foruten ironisering i Bangkok-avisene, klaget turister som spiste ved restauranten over at vannet stengte for utsikten. Dessuten hadde de reist til Bangkok på en tid da de visste at de unngikk regntiden, men "La Cascade" ga dem inntrykk av å være dumpet midt oppi den. Dødsstøtet fikk imidlertid arrangementet da utenriksminister Khoman etter å ha spist i restauranten, erklærte at vannet gjorde ham svimmel, og fjernet hele mekanismen.

Når "La Cascade" sto klar, skulle den salen general Chai og jeg satt i bare brukes til mottagelser. Mange ambassadører holdt sine resepsjoner i Royal Hotel på grunn av Charlie's pikante, franske mat. Han var nemlig utdannet som kokk. Den katastrofe hadde imidlertid skjedd at et nytt hotell var dukket opp, Rama Hotel, som var hypermoderne og ble ledet av en kvinnelig direktør, fru Suni. Hun hadde tidligere drevet et mindre hotell og var blitt den rene myte i hotellbransjen, fnøs generalen. Nå gjaldt det å henge i, omgitt som vi var av konkurrenter på alle kanter. Fru Suni kom sikkert til å ansette en fransk kokk, mente han, og fortalte meg så i den forbindelse om Charlie.

Han var opprinnelig fra Korsika og hadde deltatt i krigen i Indochina. Siden hadde han slått seg ned i Sør-Vietnams hovedstad Saigon og hatt en nattklubb der. Under et besøk i nattklubben hadde general Chai truffet Charlie og fått ham med seg til Bangkok for å arbeide i det gamle "Ratanakosin Hotel". Da generalen selv ble utnevnt til ambassadør i Paris, hadde Charlie fortsatt i hotellet noen år, men røk etterhvert uklar med den nye direktøren og forlot stedet. Da general Chai for ett år siden returnerte fra Paris, lyktes det ham å lokke Charlie tilbake til hotellet til noe som forekom meg å være verdens minst misunnelsesverdige jobb, nemlig ansvaret for ombyggingen.

Da vi hadde spist ferdig, gikk vi inn på generalens kontor for å ringe utenriksminister Khoman og fortelle at jeg var ankommet. Jeg hadde skrevet fra Hongkong og antydte min omtrentlige ankomstdato, men syntes det var for pretensiøst og å nevne det nøyaktige tidspunkt. Det bebreidet utenriksministeren meg, han sa han ville møtt opp på kaien. Med hans innstilling tvilte jeg ikke på at han mente det, skjønt en lastebåt og en utenriksminister rimte liksom ikke. Han ønsket å ha lunsj med general Chai og meg på Royal neste dag. Det ble avtalt, og så var det bare å sette i gang med min første arbeidsdag.

Generalen satte på seg sine arbeidsbriller og redegjorde for mine forskjellige oppgaver som var adskillig mer omfattende enn det som gikk fram av utenriksministerens brev. Han kunne umulig fått kopi av dette brevet. Jeg skulle for det første være sjef for resepsjonen, ta meg av bestillingene og korrespondansen. Hotellet manglet hjelp. Nye folk skulle ansettes av meg, trenes opp av meg og få engelskundervisning av meg. Jeg skulle også være hotellets public relations direktør, en ytterst viktig stilling. Det var om å gjøre å la verden få vite at "Rartanakosin" hørte til historien og var blitt erstattet med hypermoderne "Royal".

Videre skulle jeg ha overoppsynet med vaskeriet og værelsespersonalet. Alle værelser måtte dekoreres og nye gardiner måtte kjøpes. Når alt sto ferdig ville hotellet ha 140 værelser med to senger i hvert rom, d.v.s. at vi hadde plass til 280 gjester. Foreløpig var det bare ti. Det å skaffe de resterende 270 og sørge for at hotellet alltid var fullt, skulle tydeligvis også være opp til meg.

Da alt dette var klargjort, mens jeg satt der og ikke trodde mine egne ører, rakte generalen meg en tykk, fransk bok på 1200 sider. Når jeg hadde studert denne nøye, visste jeg alt jeg burde om hotellfaget, forsikret han. Jeg bladde litt i boken og festet meg med utgivelsesåret, 1921. Den var neppe hva man kunne kalle "up to date". Pliktskyldig tok jeg den under armen for å ha den liggende på nattbordet og lese i ledige stunder. Boken ble liggende der uåpnet, ganske enkelt fordi det aldri forekom en eneste ledig stund, og jeg hver kveld stupte dødstrett til sengs.

Vi ble avbrutt av banking på døren. Det var Charlie som meldte at værelset mitt sto klart, nr. 313 i tredje etasje. Generalen, Charlie og jeg tok heisen opp. Heisen var liten, bare ment for bagasje, forklarte generalen unnskyldende. Foreløpig måtte mye annet prioriteres før det i det hele tatt kunne bli tale om ny heis. Jeg hørte knapt hva general Chai sa, jeg var som hypnotisert av den unge heisføreren på ca. 15 år. Han hadde uniform med pikololuen pikant på snei, og var til å spise opp. Mellom Boonsarn og meg utviklet seg snart et varmt vennskap.

Nr. 313 var et lite værelse med en balkong ut mot pulserende Rajadamnoen Aveny. Gardinene var burgunderrøde og ga det hele et dystert inntrykk. Da jeg nevnte dette, sa generalen at han likte at et rom virket mørkt, da var det mye lettere å få sove. Jeg som foretrakk å entre et lyst værelse holdt tyst, men besluttet i mitt stille sinn at de gardinene som skulle kjøpes neste dag, ville bli i helt andre farger.

Vi tok en titt på badeværelset. Det var meget delikat, holdt i grønt, bare at badekaret manglet, ikke akkurat noen bagatell. Dette skulle settes inn om noen uker, men det var heldigvis en vask der. Da jeg bemerket at det ikke fantes håndkleholdere, sa general Chai at dette var utgifter han hadde tenkt å spare hotellet for, håndklærne kunne legges på toalettet. Ellers forklarte han at alle værelsene som i det gamle Ratanakosin hadde vært store som ballsaler, nå var blitt delt opp i to eller tre intime værelser. Luftavkjølingsanleggene fra USA var, typisk nok for hotell innså jeg snart, gått under med det skipet de var på, i en kollisjon utenfor den japanske kyst. Nye var bestilt, men det ville ta tid før de ankom. Inntil da måtte vi klare oss som best vi kunne, i den forferdelige varmen.

Etter denne lite oppmuntrende inspeksjonen bar det ned til lobbyen igjen, så jeg kunne hilse på personalet. Blant de smilende ansiktene var det særlig ett jeg bet meg merke i. Det var Sally. Hun var 30 år, men så ikke en dag eldre ut enn 18. Sally var blendende vakker med svart utslått hår og hadde en sjelden utstråling. Hun hadde tidligere vært flyvertinne og som dette truffet den internasjonalt kjente thailandske racerkjører, prins Bira. Etter fem års ekteskap var de nylig blitt skilt. Sally lyste opp som en sol i den store ukoselige lobbyen, som minnet om et forlatt venteværelse på en jernbanestasjon i provinsen.

Blant andre traff jeg Chitra som tok seg av bestillingene og avbestillingene som det særlig hadde vært mye av i det siste. Når det forskjellige reiserbyråene hørte at hotellet var under ombygging, kansellerte de bestillingene og flyttet sine kunder, irriterende nok, over til Erawan eller Rama Hotel.

Generalen førte meg nå inn i salen som skulle bli "La Cascade". Foreløpig fungerte den som lager for møbler som skulle plasseres i de forskjellige soveværelsene. Ved siden av lå nok et rom. Det var med tiden påtenkt som hotellets spennende grill, også selvsagt med fransk navn, "Caravelle". Det ble ikke nevnt akkurat da, men denne grillen ble det til slutt også min oppgave å dekorere.

Da jeg hadde sett alt som burde beskues, inviterte generalen meg sammen med Charlie til en velkomstdrink i baren, "Ambassador Bar". Den hadde lenge vært den eneste baren i Bangkok med det internasjonale "Ambassador" foran, inntil Erawan Hotel, frekt nok, kalte sin nye nattklubb, "Ambassador Club". Nå skulle baren utvides og generalen ønsket samtidig å endre navnet. "Jungle Bar", utbrøt jeg spontant med tanke på den festlige baren i Manila. Interiørene kunne bli de samme, som en jungel.

General Chai tente på idéen, men foretrakk å tygge litt på den. Jeg var stolt. Såvidt ankommet og jeg hadde så å si omdøpt hotellets bar!

Vi hadde ikke sittet lenge før en eldre herre kom inn i baren for å snakke med generalen. "Gjelder det en klage", spurte General Chai. "I det tilfelle skal alt fra nå av gå gjennom min nye assistent," poengterte han sterkt. Dermed ble jeg presentert for amerikaneren James Scott. Han hadde bodd i Bangkok siden 1945, like etter at Japan hadde kapitulert og trukket seg ut av Thailand. Først jobbet han for State Department og ble senere økonomisk rådgiver for den thailandske regjering. Mr. Scott var således ikke noen hvem som helst. Nå var han pensjonist og foretrakk som så mange utenlandske pensjonister, å bli boende i dette fascinerende landet. Siden 1945 hadde hotellet vært hans hjem, og han hadde gjort seg til gjestenes talsmann når det gjaldt klager. Det skulle jeg i høy grad få føle i tiden som kom. Han ble min plageånd.

Senere på dagen traff jeg Boonchue som arbeidet på kveldsskiftet. Han var liten og rund, bukket og smilte uavbrutt. Boonchue skulle være min sekretær, opplyste generalen. Han hadde nemlig den sjeldne kvalifikasjon at han kunne skrive på maskin. Om formiddagen hadde han en annen jobb og gikk fra den direkte til hotellet, hvor han så arbeidet til kl. 22. Boonchue ville frem i livet, men det handelskurset han gikk på tre ganger i uken var dyrt, derfor var det nødvendig med to jobber. Jeg var henrykt over å få denne unge, ambisiøse mannen til sekretær.

Da jeg helt utmattet la meg den kvelden var jeg oppriktig bekymret. Hvorledes skulle jeg overkomme alt som lå foran meg? Hotellet var jo bare ment som en bigeskjeft, det var i Thailands turistorganisasjon man ventet en innsats av meg. Dertil kom eksportmagasinet.

Etter litt overveielse besluttet jeg å ikke fortvile helt. Instinktivt følte jeg at Sally og Boonchue ville avlaste meg, og det viste seg å holde stikk. De ble mine trofaste allierte. Takket være dem klarte jeg å kombinere det håpløse hotellet med oppdragene i turistorganisasjonen, der jeg i det året jeg arbeidet i Bangkok, skrev brosjyrer om de forskjellige emner – fra templer til elefanter. "Thai Export Bulletin" så også dagens lys. Det var mye jeg måtte sette meg inn i, alt var jo nytt for meg, men min sjef var iallfall fornøyd med resultatet.

Mest fornøyd var jeg nok kanskje selv med noe som helt og holdent var min idé: Elven Kwai, i den Oscar-priste filmen "Broen over Kwai" fra 1957 med Sir Alec Guinness i hovedrollen, ligger i Thailand. Jeg foreslo å gjøre broen til en turistattraksjon, i det jeg var sikker på at turister ville like å la seg forevige på den. Forslaget ble vedtatt, og det hele ble en suksess. Broen anbefales av reisebyråer den dag i dag...

Mørningen.

Et Vekeblad nærmest for Mørerne, Haumsdal og Mør

1.

Torsdagen den 7de Januar 1869.

16

NORSK PRESSEHISTORISK FORENING

I 1809 opprettet bonden og lensmannen Sivert Aarflot et privilegert trykkeri på Ekset ved Volda. Dette første trykkeriet på den norske landsbygda la grunnlaget for et lokalt avishus som fortsatt består. Dette er utgangspunktet for Øystein Sandes artikkel *Der stræber for at gavne... - Avishuset Aarflot i Volda, 1810 – 2004*. Siden Sivert Aarflot etablerte *Norsk Landboeblad* i 1810, har han og hans etterkommere med bare 15 års avbrudd gitt ut avis i Volda. Sande vektlegger at opplysningsstoff for bønder stod sentralt i *Norsk Landboeblad* og senere *Landboe-Avisen*. De neste avisene ble gradvis mer og mer "normale" norske aviser, og dagens lokalavis i Volda, *Møre*, skiller seg lite ut fra andre fadagersaviser.

Pressehistoriske skrifter forsetter sin serie med presseminner. Trygve Moe (f. 1927) forteller i *Et rikt liv i pressens tjeneste* om sin mangslungne karriere som journalist og innenfor presseorganisasjoner. Ingjerd Galtungs (f. 1916) *Til Østen som fjerde styrmann* er en beretning om hennes eventyrlige opplevelser som journalist i Østen tidlig på 1960-tallet.

Norsk presses historie har arrangert to seminar denne vinteren, og disse presenteres med rapporter og to bidrag i fulltekst. Fremveksten av dei første aviser var temaet for *Pressens første hundrear*, både med hensyn til teknologiske forutsetninger og ulike typer genrer. Martin Eides innledning om *Journalistikkens oppfinnelse* gjengis i fulltekst.

Søkelyset var rettet mot arbeiderbevegelsens bruk av aviser i politisk agitasjon under seminaret om *A-pressen i norsk pressehistorie*. Hallvard Tjelmeland gir et eksempel på dette i sitt bidrag om *Avisa Nordlys*.